

<i>Nakladnik</i>	Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
<i>Za nakladnika</i>	Dunja Brozović Rončević
<i>Biblioteka</i>	Posebna izdanja Instituta
<i>Autor</i>	Georg Holzer
<i>Knjiga</i>	GLASOVNI RAZVOJ HRVATSKOGA JEZIKA (Ispravljeno i dopunjeno izdanje njemačkoga izvornika)
<i>Naslov izvornika</i>	<i>Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache</i> (Schriften über Sprachen und Texte, Band 9), Peter Lang, Frankfurt am Main etc. 2007
<i>Urednici</i>	Dunja Brozović Rončević Amir Kapetanović
<i>Recenzenti</i>	Radoslav Katičić Ranko Matasović
<i>Prijevod s njemačkoga</i>	Barbara Štebih Golub
<i>Lektura</i>	Domagoj Vidović
<i>Korektura</i>	Ivana Klinčić
<i>Računalni slog</i>	Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
<i>Naslovnica</i>	Davor Milašinčić

© Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2011.

Nijedan se dio ove knjige ne smije umnožavati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenoga dopuštenja.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 811302

ISBN 978-953-6637-46-1

Knjiga je tiskana uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i Zaklade HAZU.

Georg Holzer

GLASOVNI RAZVOJ HRVATSKOGA JEZIKA

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Zagreb, 2011.

*Uspomeni na akademika
Dalibora Brozovića*

Sadržaj:

PREDGOVOR	IX
TEHNIČKI NAPUTCI	XII
UVOD	1
Praslavenski	1
Općeslavenski	5
Južnoslavenski, hrvatski i „srpskohrvatski“	7
Liturgijski jezici u hrvatskim zemljama	11
Romanski supstrati i adstrati	15
POVIJEST GLASOVNIH MIJENA OD LATINSKOGA DO ROMANSKOGA	19
I Mijena v (ponekad i b) $> \beta$	19
II Mijena kt, ks (latinskom grafijom ct, x) $> ct, \varsigma s$	20
III Gubljenje suglasnikâ u određenim okolinama	21
IV Mijena samoglasnikâ i i e ispred samoglasnika u, j	22
V Sinkopa	22
VI Preustrojstvo samoglasničkoga sustava	23
VII Romanska jotacija	25
VIII Romanska asibilizacija $t' > ts, d' > dz, j > dz$	26
IX Duljenje naglašanih samoglasnika u otvorenome slogu	27
X Mijena $tl > kl$	28
XI Mijena $p', b', f', \beta', m' > jp, jb, jf, j\beta, jm$	28
XII Romansko podizanje $\bar{o} > \bar{u}$	29
XIII Mijena $\varsigma > j$	30
ZAMJENE ROMANSKIH GLASOVA SLAVENSKIMA	31
1 Gubljenje određenih suglasnika pred određenim suglasnicima	31
2 Rom. $ts, dz >$ slav. $\check{c}, d\check{z}$, odnosno c, dz	32
3 Rom. $C' >$ slav. Cj	33

4	Rom. <i>f</i> > slav. <i>p</i> ili <i>xw/xβ</i>	33
5	Rom. <i>β</i> > slav. <i>b</i>	34
6	Rom. <i>ç</i> > slav. <i>x</i>	34
7	Samoglasničke zamjene	35
8	Dodavanje akuta	36
	Ekskurs: morfološke zamjene	38

POVIJEST GLASOVNIH MIJENA

OD PRASLAVENSKOGA DO HRVATSKOGA

		41
1	Progresivna, tzv. treća palatalizacija	43
2	Prijeglas	43
3	Monoftongizacija	44
4	Depalatalizacija $\bar{e} > \bar{a}$	45
5	Razvoj protetskoga <i>w</i>	45
6	Sužavanje <i>w</i> > β	46
7	Regresivna, tzv. druga palatalizacija	47
8	Razvoj prvoga epentetskog <i>l</i>	48
9	Mijena $\acute{s} > s$	49
10	Prva metateza likvida	49
11	Dyboov zakon	49
12	Meilletova metatonija	50
13	Mijena <i>kt, xt</i> , osim pred velarnim samoglasnicima, u $k\acute{t}, x\acute{t}$	51
14	Mijena <i>kt, xt</i> > <i>t</i>	52
15	Delabijalizacija $\bar{u} > \bar{y}$	52
16	Asibilizacija $t' > c, d' > dz$	53
17	Podizanje \bar{o} preko zatvorenoga \bar{o} u \bar{u}	54
18	Mijena $d\acute{z} > \acute{z}$	54
19	Mijena <i>tl, dl</i> > <i>l</i>	55
20	Druga metateza likvida	55
21	Razvoj protetskoga <i>j</i>	56
22	Kraćenje tautosilabičkih skupova $\bar{a}n, \bar{e}n$ u <i>an, en</i>	57
23	Mijena <i>a</i> > <i>o</i>	57

24	Mijena $\bar{e} > \bar{e}$	58
25	Mijena <i>i</i> > $\bar{v}, u > \bar{v}$	59
26	Prva epenteza poluglasa	60
27	Postanak slogotvornih likvida	60
28	Postanak nazalnih samoglasnika	63
29	Duljenje kratkih samoglasnika u nenaglašenim oblicima riječi	65
30	Nastanak naglasaka u nenaglašenim oblicima	66
31	Kraćenje dugih samoglasnika na kraju riječi	66
32	Stezanje	67
33	Prva jotacija i Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje	68
34	Mijena $k\acute{t}, x\acute{t}' > t'$	70
35	Mijena $dz > z$	70
36	Prvi Ivšičev zakon	70
37	Drugi Ivšičev zakon	71
38	Mijena $\bar{y} > \bar{i}$	72
39	Mijena $\bar{v} > \bar{v}, \bar{v} > \bar{v}$	72
40	Mijena <i>jb-</i> > <i>i-</i> na početku riječi	73
41	Kapovičev zakon dviju mora	73
42	Kapovičev zakon četiriju slogova	74
43	Ukidanje staroga akuta	74
44	Zakon triju slogova	75
45	Druga epenteza poluglasa	75
46	Mijena $\acute{s}t' > \acute{s}t, \acute{z}d' > \acute{z}d$	76
47	Denazalizacija $\bar{e} > \bar{e}, \bar{e} > e, \bar{o} > \bar{u}, \bar{o} > u$	76
48	Gubljenje slaboga \bar{v}	77
49	Mijena neslogotvornoga <i>r</i> iza \acute{z} u <i>dr</i>	78
50	Metateza u skupu „sonant + frikativ“ na početku riječi	78
51	Jednačenja suglasnikâ	79
52	Pojednostavnjenja suglasničkih skupova	79
53	Mijena početnoga suglasnika <i>t-</i> pred nevelarnom oralnom okluzijom u <i>k-</i>	80
54	Mijena početnoga β ispred <i>n</i> ili <i>z</i> ili na kraju riječi u <i>u</i>	80

55	Mijena $b > a$, $\bar{b} > \bar{a}$	80
56	Duljenje e i o ispred n ili r na kraju riječi	81
57	Mijena tautosilabičkih $\bar{e}l$, $\bar{e}l$ u $\bar{u}l$, il	81
58	Mijena $\bar{e}j > ij$	82
59	Razvoj drugoga epentetskog l	82
60	Mijena $\bar{e} > ie$ (iza j i fakultativno iza skupa „suglasnik + r “: $\bar{e} > e$), $\bar{e} > i\bar{e}$	82
61	Mijena $r' > r$	84
62	Mijena slogotvornoga l u u i \bar{l} u \bar{u}	84
63	Mijena $\bar{c} > c$ ispred vibranta	85
64	Mijena $l > o$ na kraju sloga	85
65	Druga jotacija	85
66	Mijena $ie > je$	87
67	Duljenje samoglasnikâ ispred završnoga j ili ispred skupa „sonant + suglasnik“	87
68	Ukidanje neoakuta	88
69	Mажuranićev zakon (novoštokavska retrakcija naglaska)	88
70	Mijena $\beta > v$	90
71	Mijena $t' > \acute{c}$, $d' > \acute{d}$	90
	GLOSAR	91
	CITIRANA LITERATURA	171

PREDGOVOR

Ova je knjiga osmišljena kao prvi doista povijesni prikaz glasovnog razvoja hrvatskoga jezika. Doista je povijestan jer kani poput kakve povjesnice o događajima pripovijedati onim redom kojim su se odvijali. U uobičajenim prikazima, kao što su monumentalna *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* Augusta Leskiena iz 1914. i *Nacrt hrvatske slovnice I.* Blaža Jurišića iz 1944., postupa se drukčije: nabrajaju se pojedini (srpsko-) hrvatski glasovi te se uz svaki navodi od kojih prajezičnih glasova potječe¹, čime se u potpunosti gubi veza između strukture tih slovnica i povijesnoga redosljeda glasovnih mijena. Nisu, na primjer, svi glasovni zakoni koji se odnose na vokalizam djelovali prije onih koji su promijenili konsonantizam². Nasuprot tome, u ovom djelu redosljed navođenja glasovnih zakona predstavlja model njihove relativne kronologije. Što se pak tiče rubnih osobitosti glasovnih mijena, sporednih pravila i broja primjera, ova knjiga ne može niti kani doseći Leskienovu i Jurišićevu gramatiku te ih stoga ne može ni zamijeniti. Nije ni cilj ovoga rada dati trajno neoboriv sustav pravila, nego nacrtak koji može poslužiti kao polazište za razvoj boljih verzija.

Slavenski glasovni zakoni koji se sustavno prikazuju u ovoj knjizi glasovni su zakoni hrvatskoga standardnog jezika³. Novoštokavski su. Stoga su primjeri tu najviše novoštokavski, ali ih ima i iz drugih dijalekata pa i narječja, ponajprije iz čakavskoga, kada se njima može dokumentirati nešto što vrijedi i za razvoj novoštokavskoga. Ukratko, standardnohrvatski su ovdje glasovni zakoni, ali ne nužno i primjeri.

Budući da su gotovo svi glasovni zakoni novoštokavskoga hrvatskoga standardnog jezika ujedno i glasovni zakoni srpskoga i bošnjačkoga standardnog jezika, ova knjiga, što se tiče oblikovanja i kronologije glasovnih zakona, prikazuje ne samo razvoj hrvatskoga, nego – osim ponekih pojedinosti – istodobno i srpskoga i bošnjačkoga jezika. Međutim, s obzirom na važnost koju u ovoj knjizi imaju narječja i romanske fasete hrvatskoga jezika, ona je posve usmjerena na hrvatski i skrojena po njegovoj mjeri.

¹ Usp. Brozović *Jurišić IX*: „Historijski prikaz glasova i oblika iznosi se uglavnom na prosječan tradicionalni način, to jest pisac ide postepeno od pojedinoga suvremenog glasa [...] pa ga izvodi prolazeći kroz tri razine: indoeuropsku, praslavensku (iznimno i balto-slavensku) i južnoslavensku“. – O Jurišićevoj *Slovnici* kao pionirskome djelu v. Brozović loc. cit.

² Usp. Jurišić *Slovnica* 47–70: *Samoglasnici*, 71–121: *Suglasnici*.

³ O počecima i povijesti novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda v. Brozović *Standard, Entwicklungsetappen, Koine, Hrvatski jezik* i Katičić *Novoštokavski*.

Obrada djelomice drukčije srpske, crnogorske i bošnjačke građe za uspo- redno oblikovane povijesne gramatike tih jezika, da bi tim jezicima doista bile primjerene, bila bi usprkos mnogim dodirnim točkama s hrvatskim, zadaća za sebe.

S obzirom na sve promjene koje je tijekom povijesti prošao pojam „hrvatski“, nužno je reći da se on u ovoj knjizi upotrebljava u smislu njegova današnjega opsega te se odnosi i na takve jezične pojave koje se svojedob- no još ne bi označilo kao hrvatske⁴. Bez prihvaćanja takva nomenklator- skog anakronizma, gotovo da je nemoguće naći smislen okvir za raspravu o povijesti hrvatstva, bilo o jezičnoj, bilo o kakvoj drugoj⁵.

U vezi s vanjskim okolnostima povijesti hrvatskoga jezika važni su i drugi čimbenici: „Niz jezika i naroda na prostoru između istočnih Alpa, Jadrana i Crnoga mora s punim se opravdanjem ubraja među slavenske. Pod sugestijom toga obuhvatnoga okvirnog pojma ostalo je na mnogo stra- na nezapaženim da se tu pitanja o [...] ishodištima, kontinuitetu i diskonti- nuitetu postavljaju sasvim drukčije nego na sjeveru, pri istočnim i zapad- nim Slavenima. Na jugu valja paziti na iste odnose i promatrati iste pojave kao i u drugim provincijama Rimskoga Carstva gdje su na krhotinama nje- gova ustrojstva nastajali novi narodi [...]. Pojam „slavenski“ nije dovoljan da obuhvati sve te odnose. Hrvatski se razvoj ne razlikuje u načelu od dru- gih južnih slavenskih. On tek pokazuje tu osobitost južnoslavenskih kul- turnih ishodišta osobito jasno [...].“⁶ Koliko čak i najformalnije područje povijesne gramatike hrvatskoga jezika, naime povijest glasova, ovisi o ishodišnoj poziciji kulturne i duhovne povijesti hrvatstva, kakvu je gore na- vedenim riječima opisao moj učitelj Radoslav Katičić, pokazuju struktura i sadržaj ove knjige.

⁴ Spomena je vrijedno da je već u srednjem vijeku postojala lingvistička uporaba poj- ma „hrvatski“ koja je bila neovisna od političkih uvjeta. Tako se u Istarskom razvodu je- zik isprave naziva *jezik hrvacki* (vidi Bratulić *Istarski razvod* 160 s. v. *hrvacki*) mada Istra u to vrijeme nije pripadala Hrvatskoj. (Vrlo dobar pregled teritorijalnih varijacija političke Hrvatske tijekom stoljećâ daju nam sljedovi karata u Raukarovu *Srednjovjekovlju* 116–129 i *Atlasu* 114 i d., 335 i d.).

⁵ Usp. svjesno anakronistični pristup Radoslava Katičića u njegovu prikazu književ- nosti i naobrazbe ranoga hrvatskog srednjovjekovlja; v. Katičić *Litterarum studia* 12, 13.

⁶ V. Katičić *Litterarum studia* 15. Tamo još piše: „Među slavenskim književnostima u njihovim počecima zauzima hrvatska osobito mjesto. Ona ima udjela u crkvenosla- venskoj jezičnoj i tekstovnoj predaji [...]. S druge pak strane pripada ona nedvojbeno latin- skomu srednjovjekovlju europskoga Zapada, dvojezična je u svojem izrazu i pokazuje ujed- no tipičan zapadnoeuropski odnos između nadređene crkvene latinštine i narodnoga jezi- ka koji joj je podređen.“

Ova je knjiga prvi put izišla na njemačkome jeziku (vidi u popisu lite- rature Holzer *Grammatik*). Međutim, ova hrvatska verzija nije samo prije- vod njemačke, nego je i njezino dopunjeno i popravljeno izdanje. Uz sitni- je dopune dodao sam i mnogo novih primjera, i u glosaru i u poglavljima o glasovnom razvoju, a dodao sam i jedan romanski glasovni zakon (v. § XI), tako da prijašnji paragrafi XI i XII odgovaraju novim paragrafima XII od- nosno XIII. Među onim što sam ispravio najvažnije je to da je paragrafima 11–12 i 45–49 promijenjen red: novi § 11 odgovara staromu § 12 i obratno, novi § 45 odgovara staromu § 46, novi § 46 staromu § 47, novi § 47 staro- mu § 48, novi § 48 staromu § 49 te novi § 49 staromu § 45. Te su promje- ne bile potrebne kako bi se uzelo u obzir ono što piše u Holzer *Urslavische Prosodie* 165 § 11.5 te da bi se objasnio glasovni razvoj riječi *ždrqo*.

Koristim se prigodom i da zahvalim Dunji Brozović Rončević, ravnate- ljici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, koja mi je u svo- jem Institutu tako često omogućila osobito ugodne radne uvjete kao i nebi- rokratski pristup knjigama i časopisima te koja mi općenito već petnaestak godina pruža svu moguću organizacijsku pomoć u mojim kroatističkim i onomastičkim istraživanjima. Osim toga, omogućila je i brinula se da se ispravljena i dopunjena njemačka verzija prevede na hrvatski te da se hr- vatska inačica tiska u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Prevoditeljica Barbara Štebih Golub, zaposlena na Institutu za hrvat- ski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, zaslužuje posebno priznanje. Nije samo preuzela obvezu prevođenja njemačkoga teksta na hrvatski, nego je i mora- la trpjeti moje stalno miješanje u prevođenje i to što sam se katkada čak uspijevao izboriti za neko rješenje protiv njezine volje. Zato sam ja odgo- voran za sve što možda ne valja u ovom prijevodu. Od srca Barbari Štebih Golub zahvaljujem na spremnosti, strpljenju i velikom trudu koji je ulo- žila. Hvalevrijedno su i Ranko Matasović, Amir Kapetanović, Domagoj Vidović, Radoslav Katičić te Dunja Brozović Rončević sudjelovali na ko- načnome oblikovanju nekih hrvatskih izraza.

Nakladnoj kući Peter Lang zahvaljujem na dopuštenju da se njemačka inačica ove knjige prevede na hrvatski jezik.

U Beču 2007. godine
te u Zagrebu 2011. godine

Georg Holzer

TEHNIČKI NAPUTCI

U slavistici se tradicionalno naglasak, kvantiteta i intonacija hrvatskoga i srpskoga jezika sintetički prikazuju zajedničkim znakom (' , ; , ~ , ~). U ovoj će se knjizi ti međusobno načelno neovisni prozodemi i prikazivati neovisno jedan od drugoga, dakle analitički. Podcrtavanjem (_) se označuje naglasak. (Ako iz tehničkih razloga nije moguće podcrtati neki znak, umjesto njega podcrtava se znak koji mu prethodi: npr. *_*Olku* – v. u glosaru pod *Vũka*). Duljina samoglasnika u skladu s konvencijom označuje se makronom $\bar{\quad}$ iznad slova. Visokom se točkom (\cdot) označuje akut, točkom na pola visine (\cdot) neoakut, a doljnjom točkom (\cdot) novoštokavska uzlazna intonacija. Dakle, vrijedi (*a* označuje bilo koji samoglasnik i *r*): $\underline{a} = \grave{a}$, $\bar{a} = \acute{a}$, $\underline{a} = \grave{a}$, $\bar{a} = \acute{a}$, $\bar{a} = \acute{a}$. Analitičko označavanje omogućuje i to da se od praslavenskoga do suvremenoga hrvatskog jezika i naglasak i kvantiteta označuju na isti način. Nadalje, hrvatski se primjeri u ovoj knjizi bilježe fonetski znakovima *l'*, *n'*, *iē*, *x^s* i (uvjetno) *r*, a ne ortografski slovima *lj*, *nj*, *ije*, *h*, *r* (v. §§ 27, 33, 60, 65). Samo se u glosaru hrvatski glasovni lik kada se radi o natuknici, piše i naglasak mu se označuje na uobičajeni način kako bi se barem jednom pojavio onako kako se obično piše.

Ako se po izgovoru neke riječi vidi da je novoštokavska ili ako je neutralna s gledišta dijalektne klasifikacije, u primjerima se naprosto označuje kao „hrvatska“ (hrv.). Riječi s prepoznatljivim dijalektnim obilježjima označuju se pak posebno (npr. kao čakavske, čak.). Ovdje se obično odustaje od akribičnog prikaza dijalektnih izgovornih osobitosti, s *a* i sl. Ako to omogućuje kontekst, normalizacija dijalektnoga izgovora u smislu novoštokavskoga može ići i dalje, primjerice pisanjem *a* i *l'* umjesto čak. *ā* i *j* (v. u glosaru pod *Omīšalj*). Ako se u izvođenju novoštokavskoga izgovora kao međufaza donosi izgovor koji se, primjerice, u čakavskome sačuvao do danas, on se svejedno označuje zvjezdicom jer novoštokavski izgovor ne potječe od čakavskoga, nego od homofonoga nepotvrđenog prednovoštokavskoga.

⁷ Ne smeta da je oznaka naglasak \cdot i \cdot redundantna: u ovoj povijesti glasovnih mijena, autonomnoj u odnosu na fonološke apstrakcije (v. str. 3, bilj. 11), pozornost se obraća samo prisutnosti ili neprisutnosti obilježja, a ne njegovoj funkcionalnoj opterećenosti. – O povijesti označavanja suprasegmentalnih obilježja u hrvatskome i srpskome v. Tafrā *Gramatika* 60 i d.

⁸ Sa slavističkoga gledišta *h* nije pogodan kao oznaka za bezvučni velar zato što se tim slovom u češkom, slovačkom i gornjolužičkosrpskom označuje zvučni laringal.

Znakovi za glasovne zakone, $>$ i $<$, u ovoj se knjizi ne primjenjuju najstrože. Njima se povremeno povezuju i likovi među kojima je došlo do promjene koja nije uvjetovana djelovanjem glasovnih zakona kao što su analoške preoblike i sl., na koje se upućuje u glosaru. Tamo su i ostali naputci o pojedinim primjerima kojima bi bilo teško naći mjesta u poglavljima o glasovnim zakonima. Preporučljivo je da se pri razmatranju primjera u pojedinim poglavljima o glasovnim zakonima stalno konzultira i glosar.

UVOD

Prikaz razvoja kojega jezika zahtijeva i bavljenje onim jezicima od kojih on potječe ili je s njima dolazio u intenzivan dodir. Ti odnosi tvore prostorne, vremenske, genetske i kulturne koordinate u čiji sustav treba smjestiti istraživani jezik, u ovom slučaju hrvatski. O tome će, premda samo u skicama, biti riječ u ovome uvodu.

PRASLAVENSKI¹

Podrijetlo slavenskoga, a time i hrvatskoga, vezano je za područje sjeveroistočno od Karpata gdje se slavenski razvio iz praindoeuropskoga. Iz te „pradomovine“ Slaveni tijekom 5. ili 6. st. prodiru do doljnje Dunava, dakle do Vlaške. Odande su u čestim ratnim ili pljačkaškim pohodima upadali na susjedna područja Rimskog Carstva te se na razmeđu 6. i 7. st. slavenstvo – uglavnom pod vodstvom Avara ili sporazumno s njima – proširilo preko velikih dijelova istočne i srednje Europe duboko u današnje njemačko govorno područje te preko čitavoga Balkanskog poluotoka. Tijekom tih događanja na širokom prostoru slavizirano je i područje današnje Hrvatske (osim niza antičkih obalnih gradova)².

Jezik Slavena koji su oko 600. godine naselili hrvatske zemlje³, dakle najstariji slavenski jezik kojim se govorilo u hrvatskim zemljama i time najstariji hrvatski jezik, bio je praslavenski, kakvim se tada govorilo u čitavome slavenskom svijetu i od kojega potječu svi slavenski jezici. Pod pojmom „praslavenski“ ovdje se razumije jezik naraštaja Slavena koji je živio oko 600. godine – dakle, konkretan jezični sustav, a ne duže razdoblje u razvoju slavenskoga koje bi – *nota bene* – obuhvaćalo niz jezičnih sustava u vremenskome slijedu⁴. Praslavenski je, koliko se može za-

¹ Potanje o sljedećem v. Holzer *Einheitlichkeit, Urslawisch, Proto-Slavic, Slavi*.

² Usp. Goldstein *Bizant* 78, 92, *Srednji vijek* 82, Katičić *Litterarum studia* 137–167, Pohl *Awaren*.

³ Usp. sljedeći odlomak iz pisma pape Grgura Velikoga solinskomu biskupu Maksimu iz lipnja 600. godine: „Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet affligor vehementer et conturbor; affligor in his, quae iam in vobis patior, conturbor quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt.“ (V. Rački *Documenta* 258, Katičić *Litterarum studia* 115 bilj. 387). Na tom se mjestu upravo godine 600. poslije Krista žali na dolazak Slavena i pred Solin i u Istru.

⁴ Također treba odustati od izjednačavanja praslavenskoga sa slavenskim u pradomovini (poput Popović *Geschichte* 231). Slavenski u pradomovini valjalo bi zvati „prepraslavenski“.

ključiti, na čitavom području na kojem se njime govorilo, bio jedinstven. Sve danas vidljive razlike između slavenskih jezika i dijalekata nastale su tek nakon velike ekspanzije slavenstva⁵. To pokazuju riječi i imena posuđena iz praslavenskoga u susjedne jezike i superstrate od Baltika i Labe sve do obalâ Sredozemlja⁶. Ako je slavenski oko 600. godine čitav bio jedinstven, onda je to bio *a fortiori* i unutar granica današnjih hrvatskih zemalja. Stoga oko 600. godine, dakle u vrijeme doseljavanja Slavena u hrvatske zemlje, još nisu postojali hrvatski dijalekti, nego su nastajali tek tijekom sljedećih stoljeća.

Ne postoje tekstovi pisani praslavenskim, no međusobnom usporedbom slavenskih jezika, njihovom usporedbom s drugim indoeuropskim jezicima i jezicima s kojima je slavenski dolazio u dodir, može se praslavenski rekonstruirati čak do mnogih pojedinosti. U ovoj se knjizi praslavenske riječi i oblici ne pišu kao što je do sada bilo uobičajeno u povijesnim gramatikama i etimološkim rječnicima slavenskih jezika, nego onako kako su se najvjerojatnije doista izgovarale⁷ – koliko je to danas moguće rekonstruirati. Rekonstrukcije se ovdje ne mogu obrazlagati do pojedinosti. Za njihovo obrazloženje upućuje se na druge radove⁸. Ovdje će se samo na primjeru jednoga jedinoga glasovnog zakona demonstrirati *p o s t u p a k o d u z i m a n j a* kojim se mogu rekonstruirati praslavenski glasovni likovi: Dok su praie. *o* i *a* u latinskom i grčkom ostali različiti (usp. lat. *nox*, g. jd. *noctis* ‘noć’ i *oculus* ‘oko’ : *axis* ‘osovina’), u indoeuropskim jezicima u susjedstvu pradomovine slavenskoga, sjeveroistočno od Karpata, stopili su se u *a* (usp. lit. *naktis*, *akis* : *ašis*, njem. *Nacht* : *Achse*, stind. *náktis*, *ákši* : *ákšas*). Stopili su se i u slavenskome, pri čemu se u slavenskome, kakav je potvrđen u spomenicima ili današnjem govoru, kao njihov refleks javlja *o* (koje se pod određenim uvjetima moglo produljiti u *ō*): hrv. *nōc* (g. jd. *noći*), *oko* : *ōs*. Međutim, to je *o* kasno nastalo iz ranijega slavenskog *a*, tako da su se, kao i u susjednim jezicima u pradomovini, i u slavenskome praie. *o* i *a* prvo stopili u *a*. Kasniju slavensku mije-

⁵ Čini se da je slično mislio – protivno *communis opinio* – već Jurišić; usp. u njegovoj *Slovnici* 100: „Palatalizacija kons. skupina *kv gv* izpred palatalnih vokala provedena je samo kod južnih i iztočnih Slavena, dok sjeverozapadne slavenske jezike (češ. i polj.) nije više stigla. Iz toga može se zaključiti, da druga palatalizacija nije još bila potpuno završena početkom seobe Slavena (V. ili VI. v. pos. Kr.).“

⁶ V. Holzer *Einheitlichkeit* 70–73.

⁷ O manjkavosti tradicionalne rekonstrukcije v. Lindstedt *Phonology*, Holzer *Phonologie* 23–25.

⁸ V. Holzer *Einheitlichkeit, Rekonstruktion, Lexik, Lautgeschichte, Auswertung, UuB, Phonologie, Prosodie, Struktur* (s daljnjim naputcima o literaturi).

nu *a > o* (§ 23) potvrđuju primjeri kao što su lat. *palātia* > hrv. *po.lača*, lat. *lapidea* > hrv. *lo.piža* i lat. *Tragurium* > hrv. *Trō.gīr*. Te posuđenice, a osobito *Trō.gīr* kao toponim, osim toga pokazuju da je do mijene *a > o* došlo tek nakon uspostave slavensko-romanskoga jezičnog dodira u Dalmaciji, odnosno tek nakon dolaska Slavena u tada još romansku Dalmaciju, dakle nakon otprilike 600. godine i time tek u poslijepraslavenskome jer, da je do nje došlo ranije, te ju posuđenice ne bi više prošle. To znači da su Slaveni stigavši na jadransku obalu oko 600. godine na mjestu kasnijega *o* još govorili *a*, pa kao praslavenske likove hrvatskih riječi poput *nōc*, *oko* i *os* valja rekonstruirati **nakti*, **aka* i **asi*⁹. Isto slijedi iz posuđenica lat. *Massarum* > hrv. *Mō.sor*, *Salōna* > *Sō.līn*, *Basante[m]* > *Bō.sut*, *aurāta* > *ō.vrata*, kao i mnogo drugih¹⁰. Općenito vrijedi da je slavenska glasovna mijena poslijepraslavenska onda kada je provedena i u riječima i imenima posuđenima iz jezika s kojima je slavenski došao u dodir tek oko 600. godine ili poslije. Takvu glasovnu mijenu valja *o d u z i m a t i*, u smislu kako je upravo objašnjeno, od hrvatskoga lika ako se hoće rekonstruirati odgovarajući praslavenski lik.

Praslavenski se likovi u ovoj knjizi načelno zapisuju *f o n e t s k i*¹¹. Ipak, taj fonetski način pisanja praslavenskoga podložan je određenim apstrakcijama: s obzirom na granice postavljene metodama rekonstrukcije te na gospodarnost modela, on razlikuje samo glasove koji su se i kasnije pokazali različitim. To su glasovi prikazani u tablici 1.¹²:

⁹ Usp. argumentaciju u Mayer *Stanje* 14. Daleko bi složenija alternativa bila računati s inače nedokazivim arealom u kojem se *a* i *o* nisu stopili prvo u *a* kao u okolici slavenske pradomovine, nego odmah u *o* (dakle *a > o*) te osim toga s time da se ista mijena *a > o* dogodila još jednom kasnije kao „glasovna zamjena“ u posuđenicama poput gore spomenutih. *A* i u smislu „Ockhamove britve“ (ona se tradicionalno citira kao *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*; ispravan citat glasi *pluralitas non est ponenda sine necessitate*, v. Beckmann *Ockham* 1191 i *Ockham Texte* 7) pretpostavka dvostrukoga pojavljivanja jedne te iste mijene legitimna je samo tada kad za to postoji kakav razlog (nekakva *necessitas*). O takvim metodološkim pitanjima v. Holzer *Auswertung* 81–86 te osobito – o mijeni *a > o* – 83 (§ 1.2).

¹⁰ Vidi i primjere u Mayer *Pabirci* 264–265, Tekavčić *Stratifikacija* 44–45.

¹¹ O autonomiji opisa povijesti glasovnih mijena u odnosu prema fonologiji v. odlomak pod naslovom „Laute oder Phoneme?“ u Holzer *Erschließen* 88–89.

¹² Usp. Holzer *Phonologie* 28–29. O fonološkoj interpretaciji praslavenskoga glasovnog sustava vidi op. cit. 29–35. Doduše, tamo još nisu u obzir uzeti slučajevi prasl. **š'ejtu* > hrv. *šitj* i prasl. **mažd'enuj* > hrv. *moždāni*; o njihovu nastanku v. ovdje na str. 68, bilj. 43. Vidi i Holzer *Struktur*. Usp. još Moguš *Razvoj* 35 (prema Tadeuszu Milewskomu).

velari:	<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>			<i>u</i>	<i>ū</i>		<i>a</i>	<i>ā</i>
palatali:	<i>t'</i>	<i>d'</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>	<i>ń</i>	<i>j</i>	<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>e</i>	<i>ē</i>
dentali ¹³ :	<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>z</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>l</i>			
labijali:	<i>p</i>	<i>b</i>			<i>m</i>		<i>w</i>	(za <i>u</i> <i>ū</i> v. velare)		

tablica 1.

Zbog jednostavnosti na mjestu *t'š* pisat će se *č*, a na mjestu *d'ž*: *dž*.

Valja istaknuti sljedeća distribucijska pravila: glasovi *š* i *ž* dolaze samo ispred palatala. Palatal *t'* javlja se samo uz *š*, a palatal *d'* samo *k*, *g*, *x* nikada ne stoje ispred palatala i nikada iza *t'*, *d'*, *š*, *ž*. Palatal *ń* dolazi samo iza velarnih i ispred palatalnih suglasnika, dok se dental *n* nikada ne nalazi u tim položajima¹⁴. Vidi primjere prasl. **strā*·*šī*·*tēj* > hrv. *strā*·*šiti*, prasl. **čē*·*su* = **t'šē*·*su* > hrv. *čas*, prasl. **mačjā* = **mat'šjā* > hrv. *moča*, prasl. **št'ejtu* > hrv. *štīt*, prasl. **dženā* = **d'ženā* > hrv. *že.na*, prasl. **starǰjā* = **stard'žjā* > hrv. *strāža*, prasl. **mažd'ēnuj* > hrv. *moždāni*, prasl. **agñi* > hrv. *o.gañ*, prasl. **mē*·*siñčinuju* > hrv. *mjesečnī*. U praslavenskome nije bilo zijeve unutar riječi.

Kao dopunu tablici 1. treba napomenuti da je u praslavenskome svaki samoglasnik mogao biti ne samo dug ili kratak, nego i naglašen ili nenaglašen. Praslavenska riječ mogla je imati neograničen broj dugih samoglasnika, ali najviše jedan naglasak. Sa sinkronijskog aspekta nepredvidivo, ona se mijenjala ili po naglasnoj paradigmi A, tj. u svim je oblicima imala nepomičan naglasak na osnovi, ili po naglasnoj paradigmi C, tj., ovisno o fleksijskom obliku, bila je posve bez naglasaka¹⁵ ili s naglaskom na nastavku,

ili se mijenjala po naglasnoj paradigmi D, što znači da je ovisno o fleksijskom obliku bila posve bez naglasaka ili s naglaskom na osnovi.¹⁶

Je li postojala i intonacija sloga, ovisi o fonetskoj interpretaciji takozvanoga „akuta“. Akut je možda bio posebna intonacija, a možda je bio poseban glasovni segment, recimo laringal kao praindoeuropski glas iz kojega je on potekao¹⁷. Kako god bilo, u ovoj će se knjizi akut bilježiti visokom točkom (·) iza slova koje označuje samoglasnik ili sonant dotičnoga sloga, što dopušta obje interpretacije – i kao prozodijskog obilježja i kao posebnoga segmenta.

U praslavenskome su akut mogli imati jedino dugi samoglasnici¹⁸ i tautosilabički skupovi sastavljeni od samoglasnika i sonanta. Ako je akut bio segment, to znači da je mogao doći samo neposredno iza samoglasnika ili tautosilabičkih skupova sastavljenih od samoglasnika i sonanta. Takvo je stanje rezultat pretpraslavenskoga gubljenja svakoga · ispred nositelja sloga te iza opstruenta. Nadalje, u praslavenskoj su se riječi akuti mogli javljati u neograničenom broju i to čak i u nenaglašenim slogovima.¹⁹

OPĆESLAVENSKI

Općeslavenski dijalektni kontinuum nastao je dijalektnom diferencijacijom praslavenskoga jezika kakvim se govorilo nakon velike ekspanzije slavenstva oko 600. godine. Dijalektna se diferencijacija odvijala tako što su tijekom vremena razne jezične mijene zahvatile razne dijelove slavenskoga područja. Općeslavenski, dakle, više nije bio jedinstven, ali je ipak ostao teritorijalno koherentan jer se njime govorilo i u istočnoj Austriji, Mađarskoj i Rumunjskoj, dakle između današnjeg sjevernoslavenskoga²⁰ i južnoslavenskoga, te općenito na čitavom području između Baltika i Sredozemlja, uključujući istočnu Njemačku, Albaniju i Grčku, slaviziranom za vrijeme velike ekspanzije slavenstva. Stoga su se

¹³ Budući da me je Elena Stadnik-Holzer osobno upozorila na to da je u slavenskim jezicima dentalna artikulacija dotičnih suglasnika daleko rasprostranjenija nego alveolarna, naziv „alveolari“ posvuda zamjenjujem nazivom „dentali“.

¹⁴ Ne pravi se razlika između dentalnoga nazala i onoga što stoji ispred *k* i *g*, a možda se artikulirao velarno (otuda prasl. **mē*·*sinku* > hrv. *mjesēc*) zato što je opis poslijepraslavenske i hrvatske povijesti glasovnih mijena najgospodarniji bez te razlike. Doduše, moguće ju je opisati i bez razlikovanja dentalnoga *n* i palatalnoga *ń* kada je npr. riječ o prasl. **mē*·*siñčinuju* > hrv. *mjesečnī*, no to je razlikovanje nužno zbog prasl. **agñi*, a ako je neki znak jednom uveden, kao što je slučaj s *ń* zbog prasl. **agñi*, onda ga se tako treba pisati posvuda gdje se iz fonetskih razloga pretpostavlja taj glas.

¹⁵ Potpuna je nenaglašenost neke riječi naslijeđena iz praindoeuropskoga (npr. u vokativu imenica) ili je nastala djelovanjem prve deakcentuacije, vidi Holzer *Urslavische Prosodie* 154–157 §§ 3.–3.2 (o prvoj deakcentuaciji vidi u istome djelu i uputu na Thomasa Olandera).

¹⁶ O naglasnoj paradigmi H, koja je nastala djelovanjem Hirtova zakona, vidi Holzer *Urslavische Prosodie* 157–158 § 4. te § 4.1, dalje 170–175 §§ 12.4.–12.4.2.4. O drugim naglasnim paradigmatama vidi u istome djelu 169–170 §§ 12.–12.3.

¹⁷ O tome pitanju vidi Holzer *Prosodie* 39 te *Urslavische Prosodie* 152–153 §§ 2., 2.1 i 2.2.

¹⁸ O pitanju je li akutiran samoglasnik morao biti dug vidi Holzer *Grammatik* 19 i sada Holzer *Urslavische Prosodie* 154 § 2.5.

¹⁹ Vidi Kortlandt *Serbo-Croatian* 116 (§ 4.1), Matasović *Laringali*, Holzer *Prosodie* 39–42. O naglasnoj paradigmi D vidi op. cit. 40–41 (§ 0.1), *Urslavische Prosodie* 158 § 5. te 170 § 12.3 i ovdje glosar pod *rōg*, *nēbo*, *plōt*, *zūb*.

²⁰ Sjevernoslavenski je ukupnost zapadnoslavenskih i istočnoslavenskih dijalekata.

u doba općeslavenskoga – negdje do 1200. godine – jezične mijene nesmetano mogle širiti i preko zone u kojoj je danas slavenski izumro, eventualno čak i preko čitavoga slavenskog jezičnog područja (kao npr. mijena $\bar{u} > \bar{y}$, § 15, i $a > o$, § 23), i to usprkos činjenici da su već postojali različiti slavenski dijalekti te da su jezične mijene morale prijeći već postojeće izoglose. Ta općeslavenska povezanost nestaje tek kada je u srednjem vijeku njemački u Austriji, mađarski u Mađarskoj, a rumunjski u Rumunjskoj potisnuo slavenski²¹.

U općeslavenskom dijalektnom kontinuumu svaki je govor bio prijelazni govor između njemu susjednih govora. Moglo se putovati od Sredozemlja do Baltika, a da se slavenski od mjesta do mjesta mijenjao samo neznatno, korak po korak, kao što je i danas između kajkavskoga i slovenskoga, a da nigdje nije postojala jasna granica gdje se moglo reći da upravo tamo granice dva bitno različita jezika, mada se slavenski u Grčkoj već jasno razlikovao od onoga na obali Baltika.

Hrvatski su govori tvorili dijalektni kontinuum i nakon općeslavenskoga doba, sve do prijelaza srednjega vijeka u novi vijek, odnosno do migracija izazvanih turskom najezdom, tzv. metanastaze²², čija je posljedica bilo radikalno preoblikovanje zemljovida hrvatskih dijalekata. Posljednje „organske“ jezične mijene koje su prije metanastaze provedene na velikom području bile su novoštokavske inovacije od kojih je najvažnija novoštokavska retrakcija naglasaka (Mažuranićev zakon, § 69), a u koje se ubrajaju i mijena $l > o$ na kraju sloga (§ 64) i druga jotacija (§ 65)²³. Te su inovacije krenule od područja Neretve²⁴, a nastupile su još dovoljno rano da su se mogle širiti s metanastaskim kretanjima i tako presaditi i na druga područja²⁵. Novoštokavske inovacije širile su se, dakle, isprva „organski“, a potom „mehanički“. Tom složenom dinamikom došlo je do ujednačavanja zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga u homogeni novoštokavski pri čemu su se, međutim, na rubovima očuvali ostatci zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga.²⁶

²¹ V. Holzer *Einheitlichkeit* 57–58, *Dialektkontinuum, Prosodie* 31 i ovdje str. 78.

²² V. Popović *Geschichte* 348, 401–402.

²³ V. Lisac *Dijalekti* 16 i d.

²⁴ V. Brozović *Štokavski* 66.

²⁵ V. Lisac *Dijalekti* 17.

²⁶ V. Brozović *Slika* 15, *Štokavski* 67–68, *Rekonstrukcija, Katičić Raskrižja* 17–18 i Lisac *Dijalekti* 18–21. Vidi i Brozović *Štokavski* 64: „Obično se doduše misli da je sudbina hrvatskosrpskoga dijasistema u svakom pogledu određena seobama i dijalekatskim miješanjima izazvanima turskom najezdom. No vremenski nam razlozi ne dopuštaju da tu

JUŽNOSLAVENSKI, HRVATSKI I „SRPSKOHRVATSKI“²⁷

Od slavina kojima se danas govori, u južnoslavenske jezike ubrajaju se slovenski, hrvatski, bošnjački, srpski sa crnogorskim, makedonski i bugarski. U srednjem su vijeku tu pripadali i danas izumrli govori na područjima današnje Albanije i Grčke. Nije moguće odrediti koji su od danas izumrlih slavenskih govora u Austriji, Mađarskoj i Rumunjskoj, koji su u ranoj srednjem vijeku potpuno ispunjavali područje između današnjega južnoslavenskoga i današnjega sjevernoslavenskoga, bili južnoslavenski jer je za ono doba nemoguće povući granicu između sjevernoslavenskoga i južnoslavenskoga. Tada su ti govori u općeslavenskom dijalektnom kontinuumu bili prijelazni dijalekti između južnoslavenskih i sjevernoslavenskih govora (kao što je tada svaki slavenski dijalekt bio prijelazni govor između njemu susjednih govora), što se i danas odražava u određenim izoglosama. Primjerice, za južnoslavenske jezike svojstveno je da se kao refleksi prasl. *ar-* u riječima poput prasl. **arkū tā* (ili **arkū tā*) ‘vrba’ javlja (*rā-* >) *ra-* kao u hrv. *ra.kita* (v. § 20), dok u sjevernoslavenskim jezicima na tom mjestu nalazimo *ro-*, pa ta riječ glasi *rokyta* ili slično. Ipak, skup (*rā-* >) *ra-* koji je jedini refleksi praslavenskoga *ar-* u južnoslavenskoj, ima pandan u sjevernoslavenskoj, naime, u srednjoslovačkom dijalektu, dakle na južnom rubu sjevernoslavenskoga, gdje se kaže *rakyta*. Prije je ta riječ i na području između srednjoslovačkoga s jedne te hrvatskoga i srpskoga s druge strane morala počinjati s *rā-*, odnosno s *ra-*, samo što se danas na tom području koje je dijelom Mađarske više ne govori slavenski. Obrnuto, dok se u zapadnome sjevernoslavenskom očuvao praslavenski skup *dl*, kao u češ. *šidlo* ‘šilo’, u južnoslavenskoj se iz njega razvilo jednostavno *l*, kao u hrv. *šilo* (v. § 19) – osim u slovenskom govoru Ziljske doline u Koruškoj gdje riječ glasi *šidlo*²⁸. Zapravo je s gotovo svim starim tipičnim južnoslavenskim obilježjima tako da se ili nastavlja-

tražimo odgovor. Ta su zbivanja dala samo konačan raspored i fizionomiju naših dijalekata, ali bitna su pitanja bila odlučena već davno prije. [...] Štokavska se [...] narječja postepeno približuju prvenstveno time što zapadna štokavština sa stanovitim većim ili manjim zakašnjenjem i(li) nedosljednošću preuzima istočnoštokavske inovacije i tako se ujedno udaljuje od dvaju zapadnih narječja, osobito od kajkavskoga.“ I Brozović *Štokavski* 69: „Neobična [...] fizionomija hrvatskosrpskoga dijasistema plod je slijeda koji počinje strukturnom konvergencijom obiju štokavština, pojačava se s rađanjem novoštokavskih inovacija i energično dovršuje velikim seobama.“

²⁷ Potanje o sljedećem v. Holzer *Dialektkontinuum, Österreich, Granice, Nordgrenze i Erschließen* 13–48. Usp. i Popović *Geschichte* 192–193.

²⁸ V. Grafenauer *Gailtal* 140 te naputke o ostaloj literaturi koja se tiče te problematike u Holzer *Nordgrenze*.

ju na južnom rubu sjevernoslavenskoga, dakle nisu isključivo južnoslavenska obilježja, ili nisu općejužnoslavenska zato što se odgovarajuća sjevernoslavenska obilježja javljaju i negdje na sjevernom rubu južnoslavenskoga²⁹. Pa ako među mnogim izoglosama općeslavenskoga dijalektnog kontinuuma postoji i takva koja se čitavom svojom dužinom proteže upravo između južnoslavenskoga i sjevernoslavenskoga³⁰, riječ je o pukoj slučajnosti. Nema razloga da se toj izoglosi pripiše veća važnost nego bilo kojoj drugoj. Dakle, južnoslavenski ni za srednji vijek niti za danas nije moguće razgraničiti s pomoću izoglosa od sjevernoslavenskoga. Moguće je samo geografsko razgraničenje i to tek nakon nestanka slavenskih dijalekata u Austriji, Mađarskoj i Rumunjskoj, kojim je južnoslavenski dobio sjevernu, a sjevernoslavenski južnu granicu.

Ne će uspjeti ni pokušaj da se razgraničenje južnoslavenskoga od sjevernoslavenskoga obrazloži genetskolingvistički. To proizlazi iz sljedećega promišljanja: jezici su genetski srodni onda i samo onda ako je postojalo razdoblje u kojem su još bili identični. Genetski srodni jezici po definiciji su različite modifikacije jednoga jezika, njihova prajezika, i tvore jezičnu porodicu. Ne sumnja se u to da su južnoslavenski jezici međusobno srodni, utoliko, naime, što svi predstavljaju izmijenjeni praslavenski, odnosno potječu od njega i članovi su slavenske jezične porodice. Upitno je, međutim, je li svaki južnoslavenski jezik u užem srodstvu sa svakim drugim južnoslavenskim jezikom nego s bilo kojim sjevernoslavenskim. Naime, zamislivo je recimo da je slovenski u užem srodstvu s češkim nego s hrvatskim. To bi značilo da je nekoć postojalo razdoblje u kojem je slovenski još bio istovjetan s češkim, ali se već razlikovao od hrvatskoga – a to se ne može isključiti. Sve ovisi o tome je li najstarija razlika između južnoslavenskoga i sjevernoslavenskoga starija od najstarije postojeće razlike između bilo kojih dvaju južnoslavenskih jezika. Samo ako je najstarija razlika između južnoslavenskoga i sjevernoslavenskoga već postojala prije bilo koje razlike između bilo kojih južnoslavenskih jezika, južnoslavenski bi jezici bili u to vrijeme još svi jednaki, a pri tome različiti od sjevernoslavenskih. Samo u tom slučaju južnoslavenski bi jezici tvorili zasebnu jezičnu potporodicu (*Teilfamilie*) unutar veće slavenske jezične porodice i samo bi se u tom slučaju moglo tvrditi da je nekoć postojao prajužnoslavenski jezik pa samo onda naziv „južnoslavenski“ ne bi imao samo

²⁹ Leksičke primjere donosi Kurkina *Struktura* 30 i d. (mada u njezinoj knjizi postoje znatni teorijski nedostaci: v. Holzer *Kurkina*).

³⁰ Primjerice, ona između sjevernoslavenskoga „trećega jata“ i južnoslavenskoga nosnoga samoglasnika, v. Holzer *Dialektkontinuum* 93–94 (§ 12) i *Granice* 1082.

geografski nego i jezičnopovijesno utemeljeno značenje. Međutim, ništa ne govori u prilog takvoj pretpostavci. Dapače, vjerojatnije je upravo suprotno zato što vjerojatno postoji više starih izoglosa koje presijecaju južnoslavensko područje po bilo kakvoj liniji nego takvih koje protječu točno između južnoslavenskoga i sjevernoslavenskoga³¹. Stoga se statistički gledano prije može očekivati da se najstarija izoglosa nalazi među onima koje presijecaju južnoslavensko područje. Kako god bilo, premalo se zna o najstarijim razlikama i vremenskom slijedu njihova pojavljivanja te se stoga ne može odlučiti o tom pitanju. Tako južnoslavenski ostaje pojam koji je moguće definirati samo geografski, pa se time što se hrvatski naziva južnoslavenskim jezikom on određuje samo geografski, a ne i genetski.

Što se tiče hrvatskih dijalekata, također bi se moglo postaviti pitanje jesu li jednom bili međusobno identični, a istodobno se već razlikovali od nehrvatskih dijalekata. Tvore li, dakle, hrvatski govori dijalektnu porodicu i je li nekoć postojao jedan jedinstven prahrvatski jezik? Teško jer vjerojatno ne postoji ni jedna donekle stara izoglosa koja bi točno dijelila hrvatske dijalekte od nehrvatskih, a takva ne samo da bi morala postojati, nego bi morala biti i starija od svake koja prolazi kroz hrvatske dijalekte. Hrvatski tako nije ni više ni manje negoli izrezak iz krajobraza slavenskih dijalekata čije granice nisu određene izoglosama ili genetskim odnosima, nego osobitim odnosom između dijalekta i standardnoga jezika: hrvatski je dijalekt svaki za koji njegovi govornici misle da je hrvatski standardni jezik njegova stilizacija za službenu uporabu. (Pri tome govornici ne uzimaju u obzir ni izoglose ni genetske odnose, nego odlučuju na temelju svojega unutarnjeg stava prema svojemu govoru i standardnom jeziku kako god se taj stav objašnjava³².)

Na isti se način može postaviti i pitanje jesu li „srpskohrvatski“ dijalekti – da tako nazovemo ukupnost hrvatskih, srpskih, crnogorskih te bošnjačkih govora – jednom bili međusobno istovjetni, a pritom već različiti od svih ostalih slavenskih dijalekata pa čine „srpskohrvatsku“ dijalektnu porodicu s „prarsrpskohrvatskim“ kao posebnim prajezikom koji bi potjecao od praslavenskoga. No ni ovdje vjerojatno ne postoji ni jedna donekle stara izoglosa koja bi obuhvatila sve „srpskohrvatske“ govore, i samo njih, a kada bi ipak postojala, nije vjerojatno da bi bila starija od svih onih izoglosa koje presijecaju „srpskohrvatsko“ područje³³.

³¹ V. skicu u Holzer *Dialektkontinuum* 88.

³² Usp. misao Radoslava Katičića izrečenu u drugom kontekstu: Premda su stavovi govornikâ o svojemu jeziku i subjektivni, oni ipak mogu i moraju biti predmetom objektivnoga istraživanja.

³³ Usp. Holzer *Granice* 1085–1086. Vidi i dolje str. 41. i tamo bilješku 2. – U Popović

U vezi sa svrstavanjem slavenskih jezika u potporodice (*Teilfamilien*) valja uzeti u obzir i sljedeće: Kada se tijekom slavenske ekspanzije slavenski široj jugoistočnom Europom, preslojio je pritom jezike starosjedilačkih naroda na tom prostoru³⁴. Međutim, ti su jezici supstrati utjecali na slavenski superstrat. Budući da je isprva jedinstveni slavenski, ovisno o području, preslojio različite jezike supstrate, pod njihovim je utjecajem i sam postao nejedinstven. Slaveni su vjerojatno odmah nakon dolaska stupili u jezični dodir sa starosjedilačkim stanovništvom, pa je s prvom riječi koja je iz nekoga jezika supstrata posuđena u slavenski nastala izoglosa koja je dijelila slavenski s tom posuđenicom od onoga bez nje. Granice između supstrata morale su se manifestirati kao izoglose među slavenskim idiomima, mada je teško odrediti te granice jer su danas uvelike izbrisane. Dakako, upravo bi one bile važne za raščlambu slavenskoga s genetskoga gledišta, dakle za njegovu diobu na potporodice, zato što su izoglose uzrokovane supstratima vrlo vjerojatno najstarije izoglose unutar slavenskoga. Te su izoglose unutar slavenskoga postojale na tome području tako reći još prije samoga slavenskoga i prije nego što je slavenski imao dovoljno vremena sam razviti dijalektne razlike. Tako začudo genetske rodoslovne odnose između slavenskih jezika određuju uglavnom neslavenski supstrati.

Što se tiče supstrata na južnoslavenskom prostoru, najkonkretnija je granica između latinskoga i grčkoga jezičnog područja koju je na temelju natpisâ utvrdio Konstantin Jireček, a donekle modificirao Petar Skok. Ta se tzv. Jireček-Skokova crta proteže otprilike od Lješa u Albaniji, pre-

Geschichte povijest slavenskoga i hrvatskoga prikazana je iz temelja drukčije. Popović polazi od pretpostavke da su najstarije razlike između slavenskih jezika donesene iz slavenske pradomovine te da je dijalektni kontinuum nastao naknadnim utjecajem jezikâ i govorâ jednih na druge ili njihovim preslojavanjem jednih preko drugih. On pretpostavlja postojanje prajužnoslavenskoga jezika (op. cit. 20, 28, 47–48, 231, 342), čak i razlikâ između zapadnojužnoslavenskoga i istočnojužnoslavenskoga u pradomovini (op. cit. 231 i d., 236–237, 240), te postojanje prazapadnojužnoslavenskoga dijalekta (op. cit. 329–331). Sjevernoslavenske crte u južnoslavenskome i južnoslavenske crte u sjevernoslavenskome objašnjava naknadnim uključivanjem jednoga kompleksa u „orbite“ drugoga (o tome npr. op. cit. 34, 39, 46, 194). Argumente protiv takvih tvrdnji v. u Holzer *Einheitlichkeit* 64–65, 70–73. Osim toga, izoglose na Balkanskom poluotoku nemaju nikakve veze s putovima doseljavanja Slavena, kao što se pretpostavlja u Popović *Geschichte* 143–144, 236, 240, 301, jer su izoglose nastale tek nakon doseljavanja. Usp. uglavnom ispravan pogled na problematiku i prigovore Popovićevoj teoriji u Lončarić *Kajkavski* 16–17 (§ 1.1.) s bilješkama 2 i 3. Za raspravu o tom pitanju v. i Moguš *Razvoj* 15–19.

³⁴ Usp. Popović *Geschichte* 48–103 („Vorslavische Substrate auf dem Balkan, in Noricum, Pannonien und Dacien“); Katičić *Raskrižja* 35–44 („Drugi jezici u povijesti hrvatskoga“).

ko Skoplja do Sofije i odande prema istoku do Crnoga mora³⁵. Slavenski je, dakle, sjeverno i južno od Jireček-Skokove crte bio izložen utjecajima različitih supstrata pa se stoga ne može pretpostaviti da je ikada postojao jedinstveni južnoslavenski jer prije nego što se južnoslavenski razgraničio od sjevernoslavenskoga, već se sam bio raspao na sjeverni i južni dio. Pri tome je zbog još starijih supstrata i svaki od tih dvaju dijelova južnoslavenskoga vjerojatno bio heterogen tako da ni Jireček-Skokova crta ne može poslužiti kao temelj za genetsku klasifikaciju (južno)slavenskih jezika.

LITURGIJSKI JEZICI U HRVATSKIM ZEMLJAMA

U bizantskoj su Dalmaciji liturgijski jezici bili latinski i crkvenoslavenski, a u zemlji pod hrvatskom vlašću, a franačkom crkvenom upravom latinski, sve do ponovne uspostave antičke salonitanske metropolije sa sjedištem u Splitu na splitskim sinodama 925. i 928. godine, kojom je nastalo jedinstveno dalmatinsko-hrvatsko crkveno područje i došlo do brzoga širenja crkvenoslavenskoga jezika i u zemlji s hrvatskom vlasti³⁶.

U ranome srednjem vijeku na području današnje Hrvatske latinski se njegovao u dvije verzije: u domaćoj dalmatinskoj i u – vjerojatno iz Ogleja (Akvileje) – uvezenoj franačkoj³⁷. „Važno je [...], da je poraba latinskoga jezika kakvu je Gottschalk [Sas, rođen oko godine 806.] bio zapazio na hrvatskome [Trpimirovu] dvoru jednaka onoj u bizantskoj Dalmaciji, a benediktincu iz Franačkoga carstva upada u oči kao osobita. Odatle se vidi da latinska pismenost i književna naobrazba nisu dobile novu postojbinu u zemlji Hrvata, nekadašnjoj sklaviniji, bez dodira s carskim dalmatinskim gradovima i bez njihova utjecaja, te ne može biti da je došla isključivo iz Franačkoga carstva i škole njegove crkve, kako se ponekad rado zamišlja.“³⁸

³⁵ Usp. Popović *Geschichte* 49–50 i kartu op. cit. 90 te Solta *Balkanlinguistik* 64–65. Za novije tvrdnje, odnosno ispravke v. Skok *Byzance* 371, Arvinte *Westgrenze*, Mihaescu *La langue latine* 73 i d. te Gerov *Sprachgrenze* (prema osobnomu pismu Žarka Muljačića). O pretklasičnim jezicima na Balkanskom poluotoku v. Katičić *Balkans, Balkanprovinzen* i Solta *Balkanlinguistik* 11 i d.

³⁶ V. Katičić *Litterarum studia* 396–401, *Frühmittelalter* 64.

³⁷ Usp. Katičić *Litterarum studia* 358, 366. Mogla je postojati još i treća verzija koju su Hrvatima misionari donijeli iz Rima (v. Katičić *Litterarum studia* 213 i d.).

³⁸ V. Katičić *Litterarum studia* 340 i d., 346–347. Gottschalkova zapažanja odnose se na frazeološke posebnosti (v. Katičić *Litterarum studia* 345–346). O ulozi franačke crkve u izgradnji latinske pismenosti u Hrvata v. Katičić *Litterarum studia* 217–221, 331.

O latinskome kao službenom jeziku reprezentacije hrvatskoga kraljevstva u 10. stoljeću i o istodobnoj latinskoj pismenosti u carskim gradovima bizantske Dalmacije vidi poglavlje „Latinska pismenost“ u djelu Radoslava Katičića „Litterarum studia“³⁹.

Ako su se u latinskom tekstu spominjala hrvatska imena, naravno da su se i ona pisala latinicom. Potvrde te prakse javljaju se od 9. stoljeća kada se spominju imena hrvatskih vladara u karolinškim analima i latinskim natpisima iz Hrvatske. Slijedi niz latinskih isprava u kojima su zabilježena hrvatska imena⁴⁰. Najstariji poznati hrvatski tekst pisan latinicom potječe iz razdoblja oko 1200. godine, i to s područja između Save i Drave. On glasi: *† brat Ian †*. Kasnije potvrde uporabe latinice za hrvatski javljaju se tek od 14. stoljeća. Najstariji sačuvani dulji hrvatski tekst na latinici je „Red i zakon“ zadarskih dominikanki iz 1345. godine.⁴¹

Drugi liturgijski jezik s kojim je hrvatski došao u bliski dodir bio je crkvenoslavenski. On svoje podrijetlo vuče od slavenskoga govora grada Soluna⁴², a slavenski apostoli Konstantin-Ćiril i Metodije prvo su ga prenijeli u Moravsku. Zaobilaznim putovima stigao je i do Dalmacije. Već se 925. godine papa Ivan X. u pismu upućenom splitskom nadbiskupu s negodovanjem osvrće na djelovanje *Methodii doctrina* na crkvenom području dalmatinskih biskupa. U jednom drugom pismu upućenom kralju Hrvata i knezu Humljana Ivan X. napada uporabu *Slavinica lingua* kao jezika misne žrtve.⁴³

Religiozni pak tekstovi koje su vjernici trebali razumjeti i djelomično ponavljati⁴⁴ vjerojatno su u hrvatskoj crkvi bili prošireni na narodnom slavenskom jeziku, dakle na hrvatskome. Prilično se pouzdano može pretpostaviti da „je postojala skromna katehetska pismenost na narodnom jeziku

i latinskom pismu, a sastojala se od formula i tekstova potrebnih za pouku i dušebrižništvo [...]. Treba dakle računati s takvom crkvenom književnosti na narodnom jeziku i u hrvatskoj crkvi 9. stoljeća [⁴⁵]. Do sada nije pošlo za rukom da se otkriju tragovi njezinih tekstova.“⁴⁶

Zbog utjecaja hrvatskoga na crkvenoslavenski on je u Hrvatskoj dobio poseban oblik nazvan „hrvatsko-crkvenoslavenski“. Tome su poglavito doprinijele dvije hrvatske redakcije crkvenoslavenskih tekstova, ona u 11. i 12. te ona u 14. i 15. stoljeću⁴⁷. Iz odstupanja hrvatsko-crkvenoslavenskoga od starocrkvenoslavenskoga starobugarskoga tipa⁴⁸ mogu se iščitati pojedinosti povijesti hrvatskih glasovnih mijena⁴⁹. Već u kanonskom starocrkvenoslavenskom *K l o č e v u g l a g o l j a š u* iz 11. stoljeća javljaju se glasovni kroatizmi, primjerice često *u* umjesto *o* (v. § 47)⁵⁰. Ali tek kod kroatizama u dvama *B e č k i m l i s t i ć i m a*, fragmentu glagoljskoga sakramentara s kraja 11. ili početka 12. stoljeća, koji se više ne ubraja u starocrkvenoslavenski kanon, nije riječ samo o pogrješicama nastalima pod utjecajem narodnoga jezika nego o svjesnoj i sustavnoj hrvatskoj redakciji starocrkvenoslavenskoga teksta, čiji su tvorci bili hrvatski glagoljaši. „Glasovne razlike koje su bile napuštene u hrvatskom narodnom jeziku tu se i u pisanju dosljedno zanemaruju. Tako se u Bečkim listićima ima najstariji spomenik hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika.“⁵¹ U njima se javljaju primjeri *vъ věki* ‘u vijeke’ umjesto starobugarskoga *vъ věky*, *m[ъ]n(ě) se klaňajut[ъ]* ‘meni se klanjaju’ umjesto *mъně se klaňajotъ*, *vъsuda* ‘pričest g. jd.’ umjesto *vъsoda*, *(jes)mъ vъzeli* ‘uzeli smo’ umjesto *jesmъ vъzeli*, *pametъ* umjesto *pamětъ* itd., u kojima su provedene hrvatske glasovne mijene opisane u §§ 38, 39 i 47. Starobugarsko se pak *žd* u *podadžъ* ‘daj’ očuvalo zato što u hrvatskome postoje glasovi *ž* i *d*. To što etimološki starobugarskomu *žd* odgovara hrvatsko *đ* (čak. > j; v. § 33), nije bitno.⁵²

³⁹ Katičić *Litterarum studia* 426–460.

⁴⁰ V. Katičić *Litterarum studia* 319 i d., 351 i d., Hercigonja *Kultura* 9 i d., Rački *Documenta*.

⁴¹ V. Katičić *Litterarum studia* 656, Moguš – Vončina *Latinica*, Hercigonja *Kultura* 87 i d. O odnosu fonemâ i grafemâ u latiničkim slavenskim spomenicima 14. i 15. st. vidi Malić *Transkripcija*. O latinici u Dubrovniku v. Rešetar *Proza* 11–15.

⁴² Potanje o tome v. Holzer *Saloniki*.

⁴³ V. Katičić *Počeci* 67–98, *Litterarum studia* 392–422, 570–583, 644–656, *Frühmittelalter* 63–64. – Važno je „da su se svagdje u hrvatskom prostoru gdje se beskrvna euharistijska žrtva prinostila na crkvenoslavenskom jeziku pravni tekstovi, zakoni i isprave, sastavljali na hrvatskom narodnom jeziku i pisali slavenskim pismom“ (Katičić *Litterarum studia* 651; usp. i Skok *Dolazak* 131, Hercigonja *Književnost* 30).

⁴⁴ Usp. početak prvoga Brižinskog spomenika: *Glagolite Ponaz Redka Zloueza* ‘povovite naše (= moje) rijetke (= malobrojne) riječi’.

⁴⁵ Usporedno sa staroslovenskim Brižinskim spomenicima, v. Katičić *Litterarum studia* 364 i d.

⁴⁶ Katičić *Litterarum studia* 366–368. Usp. Putanec *Početak*, Hercigonja *Kultura* 15.

⁴⁷ V. Katičić *Litterarum studia* 644 i d., Hercigonja *Književnost* 31.

⁴⁸ O odnosu starocrkvenoslavenskoga i starobugarskoga v. Holzer *Altkirchenslawisch* 187–188.

⁴⁹ Usp. Brozović – Ivić *Jezik* 6.

⁵⁰ V. Katičić *Litterarum studia* 571–573; Diels *Grammatik* 99.

⁵¹ Katičić *Litterarum studia* 582.

⁵² Primjeri potječu s fol. B, a Bečkih listića, v. Jagić *Glagolitica* 12 i Hamm *Čitanka* 56. Glagoljica je ovdje transkribirana fonološki. U uglatim se zagradama donose izostavljena slova, u okruglima su nadopunjena oštećena mjesta (usp. Jagić *Glagolitica* 13). O jeziku i grafiji spomenika v. Jagić *Glagolitica* 28–31.

S crkvenoslavenskom pismenošću na područje današnje Hrvatske stiglo je i glagoljsko pismo⁵³, koje je onda služilo i za zapisivanje tekstova na narodnom, dakle hrvatskom jeziku. Glagoljski natpisi u Hrvatskoj javljaju se od druge polovice 11. stoljeća. Najstariji potječe iz Plomina i glasi: *Se e pisъb S* 'to je pisao S.' ili *Se e pis... ъb s...*⁵⁴

Glagoljsko je pismo stvorio 863. godine Konstantin-Ćiril za slavenski jezik Soluna, kojim su – uz grčki – govorili on i njegov brat Metodije. Stoga je glagoljica bila primjerena samo solunskoslavenskomu – kako se izvorno glagoljski pisalo, tako se govorilo samo u Solunu. Primijenjeno na hrvatski i hrvatskocrkvenoslavenski glagoljsko je pisanje djelomično znatno odstupalo od izgovora. Tako, primjerice, u Bečkim listićima piše (transliterirano) *klaněüt*, što treba čitati kao *klañajut[ъ]*. Upravo ta potvrda osobito zorno pokazuje složeni odnos između pisanja glagoljicom i hrvatskoga izgovora. Na solunskome slavenskom riječ se vjerojatno izgovarala **klaněöntъ*. Zapis *klaněüt* ne odgovara ni solunskom ni hrvatskomu izgovoru. Međutim, može se objasniti time da je, primjerice, solunski ekvivalent hrvatskomu *raju* bio lik **raü*, pa su iz toga hrvatski glagoljaši apstrahirali pravilo „za /ju/ piši ü“, što se onda primjenjivalo i na ono hrvatsko *ju* kojemu u solunskome etimološki i nije odgovaralo *ü* nego *ön* (= starobugarski *jo*)⁵⁵.

„Da su hrvatski glagoljaši već od rana poznavali i ćirilicu, vidi se po tome što se u njihovim natpisima s prijelaza iz 11. u 12. stoljeće među samim glagoljskima javljaju i pojedina ćirilska slova [...]. Preko srpskih zemalja ćirilica je doprla i do hrvatskoga prostora. Već pod kraj 11. i na početku 12. stoljeća bila je poznata hrvatskim glagoljašima čak i na sjevernom Jadranu. [...] Poraba dvaju slavenskih pisama na kraju se i teritorijalizirala. Rijeka Krka, koja kod Šibenika utječe u Jadran, postala je granicom⁵⁶. Zapadno od nje sve do Istre ostala je glagoljica u općoj upotrebi i pokrivala je sva područja života. Na istok od Krke se nasuprot tomu na području zapadne crkve stvorio prostor interferencije obaju pisama, koja se oblikovala tako da je glagoljici ostala uzvišena hijeratska zahtjevnost, a ćirilica u svakodnevnom pismenom ophođenju postajala sve običnija, pa se stala rabiti i u crkvene svrhe izvan službene liturgije. [...] Ta interferenci-

⁵³ V. Hamm *Pismo*, Hercigonja *Kultura* 27 i d., Katičić *Raskrižja* 59–74 („Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice“), Japundžić *Glagolizam*.

⁵⁴ V. Fučić *Glagoljski natpisi* 282–284, Katičić *Litterarum studia* 572–574.

⁵⁵ Za pokušaj rekonstrukcije solunskoslavenskoga v. Holzer *Saloniki*. O osobitostima hrvatsko-glagoljskoga pisanja v. Mihaljević *Fonologija* 34–76.

⁵⁶ Usp. kartu u Fučić *Glagoljica* 27.

ja [...] proizvela je i važne povaljske spomenike [...]. Pismena Povaljske listine pripadaju zapadnomu ćiriličkom brzopisu, kakav se bio prvo razvio u zetskim, travunjskim i humskim kancelarijama, a poslije, sasvim nezavisno od srpske tradicije crkvenoslavenske pismenosti, ušla u porabu kod katolika Hrvata i muslimana Bošnjaka za pismenost na čistom narodnom jeziku u zemljama što su se našle pod osmanlijskom vlasti. U tom je kulturnom krugu to pismo oblikom svojih slova, a na prvom mjestu grafijom i pravopisom, postalo nov vlastit grafijski sustav, koji nazivaju i *bosančica*, bosansko pismo. Slova kakva su u Povaljskoj listini predstavljaju prijelaznu fazu u razvoju ćirilice na kojoj se zasniva bosančica, koja se upotrebljavala i na Braču i na kopnu koje mu leži preko puta.“⁵⁷

ROMANSKI SUPSTRATI I ADSTRATI

Područja koja danas pripadaju Hrvatskoj nekoć su bila dijelom Rimskoga Carstva, u kojemu se, kao i u drugim njegovim djelovima, govorio (vulgarno)latinski sve dok se iz njega nisu razvili pojedinačni romanski idiomi⁵⁸. Što se tiče područja današnje Hrvatske, ponajprije treba spomenuti *istriotski*, čiji govornici i danas žive u istarskim gradovima Rovinju, Šišanu, Galizani, Fažani, Vodnjanu i Balama, i *dalmatski*, kojim se govorilo u Krku, Osoru, Rabu, Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku te – izvan Hrvatske – u Kotoru, Budvi, Baru, Ulcinju i Lješju. Dalmatski se u Dubrovniku zadržao do 15. stoljeća, u Splitu, Trogiru i Zadru do 11. ili 12. stoljeća, a u Krku – čiji se dalmatski naziva „veljotski“ (prema tal. *Veglia* 'Krk') – čak do kraja 19. stoljeća. Antonio Udina (tako se zvao na talijanskom, a na veljotskom Twone Udaina), posljednji govornik veljotskoga, umro je 10. lipnja 1898. Jezici koji su naknadno doneseni na područje današnje Hrvatske, koji, dakle, nisu autohtoni, jesu: *venecijanski*, *istrijski*, *istrotromunjski* te naposljetku *toskanski*.⁵⁹

⁵⁷ Katičić *Litterarum studia* 649–651.

⁵⁸ O pitanju jedinstvenosti vulgarnoga latinskog v. Lausberg I 66, 68. Usp. i Skok *Dolazak* 135–136, Tekavčić *Uvod* 15 i d., 50 i d. te osobito 55–56 (o raspadu latinske koiné). Neki romanisti (npr. Rohlf's *Romanisch* 18; usp. Skok *Pojave* 3–4) prelazak (vulgarno)latinskoga u romanski datiraju upravo oko 600. godine. Moguće je, dakle, da je do dijalektne diferencijacije romanskoga došlo istodobno s onom slavenskoga. Usp. i Guberina *Veljotski* 41 s bilješkom 1.

⁵⁹ V. Skok *SiR* 16, 259–260, *Simbioza*; Popović *Geschichte* 53–58; Tekavčić *Stratifikacija* 35–37; Solta *Balkanlinguistik* 11 i d., 142–156; Jakić-Cestarić *Odnosi*; Muljačić *Dalmatisch* (osobito 363; o Antoniju Udini 376–377 i Muljačić *Udina*), Strčić *Krk*. Kao ni čitav balkanski romanski ni istrijski vjerojatno nije proveo zapadnoromansku sono-

Nakon doseljenja Slavena oko 600. godine na području današnjih hrvatskih zemalja supostojali su slavenski i autohtoni romanski. Međutim, romanski je pred slavenskim sve više uzmicao – kao i negdje od 13. stoljeća pred venecijanskim⁶⁰ – sve dok, osim spomenutih ostataka u Istri, nije posve izumro. No romanski je, i to ponajprije dalmatski, u hrvatskome ostavio mnoge apelative i imena⁶¹ koji nam omogućuju donošenje dalekosežnih zaključaka o fizionomiji autohtonoga romanskoga u Hrvatskoj. U dalmatskome je upadljivo očuvanje velarnoga izgovora suglasnikâ *k* i *g* ispred palatalnih samoglasnika: primjeri za to su lat. **ceresea* > dalm. **kers'a* > slav. **kersjā* > hrv. *kriša*, lat. *cyma* > dalm. **kīma* > slav. **kīmā* > hrv. *kīma*, lat. *cīmicem* > dalm. **kīmēke* > slav. **kī'miku* > hrv. *kīmak*, lat. *cīrula* > dalm. **kerlla* > slav. **kīrla* > hrv. *kīrla*, lat. *cīrculus* > dalm. **kerk(u)lu* > slav. **kīr'kla* > hrv. *krklo*, lat. **Circināta* > dalm. **Kerkeṇāta* > slav. **Kirkinā'tā* > čak. *Krknata*, lat. **Liciniāna* > dalm. **Leḱen'āna* (usp. 1348. *Lichignana*) > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *Laklan*, lat. *lūcerna* > dalm. **lūkerna* > slav. **lūkernā* > hrv. *lukierna*. Kada kao u lat. *Cīvitātem* > dalm. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā'tu* > hrv. *Captat*, na mjestu lat. [k] stoji hrvatsko *c*, tada to *c* nije nastalo u dalmatskome, već tek u slavenskome, dakle slavenskom glasovnom mijenom *k* > *c* (druga palatalizacija i asibilizacija, §§ 7, 16).⁶² Informativan je i zapis Talijana Filippa de Diversisa iz 1440. godine o jeziku Dubrovnika. On glasi: [...] *iudices et consules legis statuto latine loquuntur, non autem sclave, nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis Latinis intellegi nequit, [...]; panem vocant pen, patrem dicunt teta, domus dicitur chesa, facere fa c h i r et sic de ceteris [...]*: tu dalmatska riječ *fachir* 'facere' pokazuje da se lat. [k] nije palataliziralo ispred palatalnoga samoglasnika⁶³.

rizaciju (v. Tekavčić *Stratifikacija* 38). O potiskivanju venecijanskoga toskanskim i o glasovnim supstitucijama u hrvatskim talijanizmima v. Lovrić-Jović *Talijanizmi*. O povijesti romanskih enklava u Dalmaciji v. Katičić *Litterarum studia* 163 i d., osobito 175–184.

⁶⁰ V. Tekavčić *Stratifikacija* 36–37, Solta *Balkanlinguistik* 151.

⁶¹ Usp. i Tekavčić *Stratifikacija* 35: „Pritom je predromansko porijeklo uglavnom irelevantno: sa stanovišta Slavena supstrat koji su zatekli u novoj domovini bio je romanski [...]; [...] predlatinski su elementi prošli kroz romanski „filar“ i kao romanski elementi bili preuzeti u slavenski jezik.“ Slično Brozović Rončević *Istra* 3.

⁶² Usp. Mayer *Pabirci* 146, Skok *Pojave* 38, Tekavčić *Stratifikacija* 40. O *egzoni* m u lat. *Cīvitātem* > rom. **Čiβedāde* (lat. *k* > rom. *č*) > slav. **Čibidā'du* > hrv. *Čabdad* v. glosar pod *Čabdad*.

⁶³ V. Muljačić *Symbiose* 60, Popović *Geschichte* 54.

Kako su stari hrvatski romanizmi glasili neposredno prije posuđivanja u romanskome, može se saznati samo rekonstrukcijom, a kako su glasili neposredno nakon posuđivanja u slavenskome, također se može utvrditi samo rekonstrukcijom. Razlikuje se samo vremenska usmjerenost rekonstrukcije: slavenskom rekonstruktu mora se dati takav oblik da se od njega glasovnim zakonima može izvesti hrvatski lik, a romanskom rekonstruktu – ako je romanska riječ naslijeđena od latinskoga, a ne posuđena npr. iz grčkoga⁶⁴ – takav oblik da je on izvediv iz latinskoga lika. Dakle, na slavenskoj je strani potvrđeno stanje mlađe nego je ono rekonstruirano, dok je na romanskoj obrnuto. Osim toga, rekonstrukt lika koji je romanizam imao u slavenskome neposredno nakon posuđivanja mora se podudarati s rekonstruktom lika koji je dotična riječ imala u romanskome neposredno prije posuđivanja ili razlikovati od njega samo određenim glasovnim te morfološkim zamjenama (v. str. 31–39).

Slavenski je jezik od oko 600. godine u različitim razdobljima preuzimao romanske riječi i imena⁶⁵. Ako je pak neka riječ ili ime posuđeno kasno, to ne znači nužno da je u dotičnom kraju do jezičnoga dodira došlo tek tada. Vjerojatnije je da je u takvim krajevima zbog brojnosti romanskoga stanovništva ili zbog njegova prestiža romanski izgovor dotičnih riječi i imena ostao uzorom te da su Slaveni prilagođavali svoj izgovor romanizama romanskome, što je jednako ponovnomu posuđivanju⁶⁶.

Romanski je bio adstrat slavenskome dok je s njime supostojao, i supstrat čim je izumro. Osim praslavenskoga upravo su romanski idiomi u svojoj prostornoj i vremenskoj raznolikosti oni iz kojih su proizašli najvažniji „podjezici“ (*Teilsprachen*) od kojih se sastoji hrvatski jezik⁶⁷.

Uz izgovor romanskih riječi posuđenih u slavenski moraju se rekonstruirati i glasovni zakoni koji su latinski izgovor preoblikovali u romanski. Sljedeće je poglavlje posvećeno tomu zadatku.

⁶⁴ O grčkim posuđenicama u dalmatskome v. Solta *Balkanlinguistik* 152–153, Holzer *Gräzismen* te Kapović – Vuletić *Grecizmi*.

⁶⁵ Najveći broj romanizama obrađenih u ovoj knjizi su riječi i imena preuzeta u razdoblju između 600. godine i slavenske mijene *a* > *o*, do koje je došlo u ranom 9. stoljeću (v. § 23).

⁶⁶ Usp. Mayer *Pabirci* 142 i Schwarz *Mehrfache Entlehnung*.

⁶⁷ O pojmu *Teilsprache* v. Holzer *Erschließen* 49–60.

POVIJEST GLASOVNIH MIJENA OD LATINSKOGA DO ROMANSKOGA

Za izvođenje romanskih glasovnih likova od latinskih, ako je riječ o starosjedilačkome romanskome, kojim se govorilo na području današnje Hrvatske, služe pravila donesena dolje pod rimskim brojkama od I do XIII¹. (Za egzonime poput hrv. *Čabdad* < lat. *Cīvitātem*, posuđenoga iz furlanskoga, vrijede i dva dodatna glasovna zakona. O tome v. glosar pod *Čabdad*.) Redosljed kojim se ovdje donose pravila ne treba bez rezerve shvatiti kao relativnu kronologiju dotičnih mijena. Njegova je prvenstvena svrha osigurati da se iz latinskih likova dobiju odgovarajući romanski odrazi². Isključivo grafičko prebacivanje iz latinskoga pravopisa u fonetsko zapisivanje rekonstruiranih romanskih likova (primjerice $c \rightarrow k$, $i \rightarrow j$, $u \rightarrow w$) koje ne prati nikakvu mijenu izgovora, u primjerima će se provesti prešutno.

Primjeri u paragrafima I–XIII najčešće su oblikovani na sljedeći način: na početku obično stoji latinski polazišni lik, a na kraju hrvatski odraz. Između njih uvršteni su glasovni likovi kakvi su postojali neposredno prije i neposredno poslije dotične mijene te još posljednji romanski lik prije preuzimanja riječi ili imena (označen s „rom.“) i najstariji slavenski lik nakon preuzimanja (označen sa „slav.“). Cjelovita povijest glasovnih mijena riječi i imenâ nalazi se uz ostale podatke u glosaru.

I Mijena v (ponekad i b) > β

Najkasnije početkom kršćanskoga računanja vremena lat. v (prvobitno sonant) promijenilo se u bilabijalni spirant β ³. Primjeri s r o m. $\beta >$

¹ Daljnja rijetka odstupanja romanskoga od klasičnoga latinskog izgovora spominju se *ad hoc* kod dotičnoga primjera.

² O povijesti romanskih glasovnih mijena te zrcaljenju i supstitucijama romanskih glasovnih likova u slavenskome v. i Skok *SiR* 259–260, Bidwell *Chronology* 113 i d., Ramovš *Supstitucije*, Lausberg I 105, 195, Popović *Geschichte* 144 i d., Muljačić *Dalmatski* 268–272, 320–321, Tekavčić *Uvod* 166–167 i *Stratifikacija*, Guberina *Veljotski* 43, Solta *Balkanlinguistik* 148–149, Šimunović *Prilogodba* i *Pabirci*, Brozović Rončević *Istra* 9–11, Holzer *Palatalisierungen* kao i ostalu tamo navedenu literaturu. O obrnutim supstitucijama slavenskih glasova romanskim glasovima, odnosno o latinizirajućem ili romanizirajućem pisanju slavenskih glasova v. Jakić-Cestarić *Odnosi* 109 i d. O vulgarnolatinskome u provinciji Dalmaciji v. Skok *Pojave*. O vulgarnolatinskom naglasku v. i Stolz – Debrunner *Latein* 120–121.

³ Mijenom nije zahvaćeno [w] koje zatvara slog te je stoga poluvokalno. – Usp. Lausberg II 5–6, 33, 35 (stapanje suglasnika b i v), Mayer *Stanje* 22, Skok *Pojave* 50–52,

h r v. *b* su lat. **Vallum* > **ballum* > rom. **ballu* > slav. **Balu* > čak. *Bōl*, lat. **Verticāta* > **bertikāta* > rom. **bertekāta* > slav. **Birtikā`tā* > čak. *Brkata*, lat. *Vegium* > **begi* > rom. **bege* > slav. **Bigi* > hrv. *Bāg*, lat. *corvus* > **korβus* > rom. **korβu* > slav. **kur`bu* > hrv. *krb*, lat. **Alluvium* > **Alluβium* > rom. **Allūβu* > slav. **Alūβ`bu* > čak. *Olib*, lat. *Civitatētem* > **Kiβitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā`tu* > hrv. *Ca.ptat*, lat. *conserva* > **konserβa* > rom. **konserβa* > slav. **kunserbā`* > hrv. *kusērba*. Primjeri s r o m. *β* > h r v. *v* su lat. *Civitatētem* > **Kiβitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kiβitā`tu* > hrv. *Ca.vtat*, lat. *conserva* > **konserβa* > rom. **konserβa* > slav. **kunserβā`* > čak. *kusērva*, lat. *acervus* > **akerβus* > rom. **akerβu* > slav. **kerβu* > hrv. dij. *kjeraf*. O hrv. *b/v* vidi u sljedećem poglavlju § 5.

Katkad je i iz latinskoga *b* nastalo romansko *β*, što je vidljivo kada se u hrvatskome na tom mjestu javlja (*β* >) *v*: lat. *Rubricāta* > **Luβricāta* > rom. **Loβrekāta* > slav. *Luβrikā`tu* > čak. *Lavkat*, lat. **Cannabula* > **Kannabula* > rom. **Kanāβla* > slav. **Kanā`βlje* > hrv. *Ko.nāvl'e*, lat. *taberna* > rom. **taβerna* > slav. **taβernā`* > čak. *tovē.rna*. Za češće pak primjere poput lat. **canabula* > čak. *konābl'a*, lat. **Basantem* > hrv. *Bo.sut*, lat. *Brattia* > hrv. *Brāč*, lat. **Bona* > hrv. *Buna*, lat. **Crībellum* > hrv. *Kr.bela* i lat. *Albōna* > hrv. *La.bīn* najjednostavnija je pretpostavka da se lat. *b* očuvalo ili u tim romanskim idiomima ili u danim glasovnim okolinama.

II Mijena *kt, ks* (latinskom grafijom *ct, x*) > *čt, čs*

Već se u latinskome velarni zatvornik *k* ispred *t* i *s* promijenio u dorzalni (velarni ili palatalni) frikativ, ovdje označen s *ç*⁴. Primjeri su: lat. *lactūca* > **laçtūka* > rom. **laçtūka* > slav. **laxtī`kā* > hrv. *lo.ćika*, lat. **sanctulus* > **sançtulus* > rom. **sançtulu* > slav. **san`xtulu* > čak. *sutal*, lat. *Maximus* > **Maçsimus* > rom. **Majsemu* > slav. **Majsi.mu* > čak. *Majsan*. Vidi i § XIII.

Muljačić *Dalmatski* 280, Tekavčić *Uvod* 123–125. Solta *Balkanlinguistik* 156 objašnjava: „Auf den lat. Inschriften Dalmatiens findet sich sehr häufig *b* statt *v* geschrieben: *bixit*, *belit*, *botum*, *bos* = *vixit*, *velit*, *votum*, *vos*, nicht ganz so häufig umgekehrt *v* statt *b*: *davit*, *ovitum*, *provato* = *dabit*, *obitum*, *probato*. Der Zusammenfall von anlautendem *b*- und *v*- setzt die Lautstufe [β] voraus, d. h. bilabialen nichtgerundeten Reibelaut.“

⁴ V. Lausberg II 50 (§ 430), 51 (§ 436), 52–53 (§§ 439, 441–442). Na očuvanje opstruenta ispred *t* upućuju i odstupanja od venecijanske norme u dubrovačkim tekstovima pisanima venecijanskim u razdoblju od 1348. do 1363. godine (v. Muljačić *Dalmatski* 265, 268, osobito 297, 315).

III Gubljenje suglasnikâ u određenim okolinama

U različitim razdobljima povijesti latinskih i romanskih glasovnih mijena došlo je do gubljenja suglasnikâ u određenim okolinama. Primjerice, mogao se izgubiti *n* ispred *s* ili *k* uz kompenzacijsko duljenje prethodnoga samoglasnika. Doduše, u dalmatskome je takvo gubljenje prije iznimka negoli pravilo. Primjeri su: lat. *mansiōnem* > **māsiōne* > rom. **mas'ōne* > slav. **masjōnu* > čak. *mošūn*, lat. *Ancōna* > **Ākōna* > rom. **Ākūna* > slav. **Ākūnu* > hrv. *Ja.kīn*, no lat. **sanctulus* > rom. **sançtulu* > slav. **san`xtulu* > čak. *sutal*, lat. *iuncus* > rom. **dzonku* > slav. **džun`ku* > hrv. *žuk*, lat. **Iunctum* > rom. **Dzonçtu* > slav. **Džun`xtu* > hrv. *Žut*.⁵

Nadalje, otpalo je i *m* na kraju riječi, a pod određenim uvjetima i *s*⁶, u čemu nisu sudjelovali samo glasovni zakoni, nego i jedan morfološki proces, naime slom latinskoga deklinacijskog sustava. Da bi se došlo do romanskih glasovnih likova, kod suglasničkih osnova treba polaziti od latinskoga akuzativa jednine⁷. Zbog jednostavnosti ovdje su sve te pojave sažete u pravilu III te s pomoću znaka > uvrštene u glasovna izvođenja bez obzira na njihovu prilično različitu kronologiju i činjenicu da nije riječ isključivo o glasovnim zakonima. Primjeri su lat. **Vallum* > **ballum* > rom. **ballu* > slav. **Balu* > čak. *Bōl*, lat. *mūrus* > rom. **mūru* > slav. **mūru* > hrv. *mīr*, lat. *Civitatētem* > **Kiβitātem* > **Kiβitāte* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā`tu* > hrv. *Ca.ptat*.

Čini se da su se geminate u prvo vrijeme očuvale u dalmatskome. Izostanak duljenja naglašenoga samoglasnika (§ IX) u lat. **Vallum* > rom. **ballu* (1096. *a Ballo*) > slav. **Balu* > čak. *Bōl*, lat. **Turris* > rom. **Torre* > slav. **Turi* > hrv. *Tar*, vlat. *pettia* > rom. **pettsa* > slav. **pečā`* > hrv. *peča* i vlat. *buttia* > rom. **bottsa* > slav. **bučā`* > hrv. *bačva* pokazuje da je naglašeni slog u navedenim primjerima bio zatvoren. Nasuprot tome, s obzirom na duljenje u lat. *Brattia* > **Bratia* > **Bratsa* > rom. **Brātsa* > slav. **Brāču* > hrv. *Brāč*, čini se da je u tom primjeru ipak došlo do degeminacije⁸.

⁵ Usp. Lausberg II 5, Bartoli II 373, Stolz – Debrunner *Latein* 112–113, Skok *Pojave* 47–50.

⁶ V. Lausberg II 78–80, 82, Skok *Pojave* 42–46, Tekavčić *Uvod* 168–171, 175, 179, 182, Euler *Vulgärlatein* 16–17, 31. U dalmatskome je nastavak *-u* potvrđen do 15. stoljeća (*Danielu* 11. st., Split; *infirmu* 14. st., Dubrovnik; *lu crucifixu grandu*, 15. st., Zadar), v. Putanec *Sanctus* 149. Vidi i Jireček *Romani* 97.

⁷ V. Tekavčić *Uvod* 14, 174–182. O uporabi akuzativa umjesto nominativa u vulgarnolatskom v. Stolz – Debrunner *Latein* 117–119.

⁸ O geografiji degeminacije u romanskom v. Lausberg II 67–68. Usp. i Skok *Pojave* 53–56.

Neka se óvdje spomene i mijena *qu* > *k*⁹ kao u lat. *Quirīnus* > **Kirīnu* > rom. **Keřīnu* > slav. **Kirīnu* > čak. *Karin*.

IV Mijena samoglasnikâ *i* i *e* ispred samoglasnika u *j*

Ispred samoglasnika samoglasnici *i*¹⁰ i *e* prešli su u neslogotvorno *j*¹¹. Primjeri su lat. *Tragurium* > **Traguriu* > **Tragurju* > rom. **Tragūr'u* > slav. **Tragūrju* > hrv. *Trō.gīr*, lat. *Arsia* > **Arsja* > rom. **Ars'a* > slav. **Ar'sjā* > hrv. *Raša*, lat. **Liciniāna* > **Likinjāna* > rom. **Leķen'āna* > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *Lq.kl'an*, lat. *puteus* > **puteu* > **putju* > rom. **pōtsu* > slav. **pō'ču* > hrv. *puč* (ili ... **putju* > rom. **pūtsu* > slav. **pū'ču* > hrv. *puč*), lat. *lapidea* > **lapidja* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī'džā* > hrv. *lo.piža*, lat. **cerēsea* > **keresja* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā* > hrv. *kriēša* itd. Ako je *i* ili *e* koje je prešlo u *j* bilo naglašeno, naglasak se prebacio na sljedeći samoglasnik¹²: lat. *modiolus* > **modiolu* > **modjolu* > rom. **mōdzōlu* > slav. **mudžōlu* > **mžū'l* > čak. *žmū*, lat. *āreola* > **ārjola* > rom. **ārōla* > slav. **ārjōlā* > hrv. *ārula*.

V Sinkopa

U vrlo različitim razdobljima latinsko-romanske jezične povijesti moglo je doći do sinkope samoglasnika između glavnoga i sporednoga naglaska¹³. Vjerojatno se radilo o alegro-izgovoru uz koji se često očuvao i potpuniji izgovor.¹⁴ Primjeri su za sinkopu: lat. *Melita* > rom. *Melta* > slav. **Mel'tu* > hrv. *Ml'et*, lat. *Colapis* > **Kolapi* > **Kolpi* > rom. **Kolpe* > slav. **Kul'pā* > hrv. *Kupa*, lat. *masculus* > **maskulu* > **masklu* > rom. **māslu* > slav. **mā'slju* > hrv. *mašal'*, lat. **Ad mūsculum* > **Ad mūskulu* > **Ad mūsklu* > rom. **Ad mūslu* > slav. **Amū'slju* > čak. *Omišal'*, lat.

⁹ Usp. Skok *Pojave* 6.

¹⁰ U klasičnom se latinskome i ono *i*, koje je poteklo od praindoeuropskoga neslogotvornog *i*, iza suglasnika izgovaralo slogotvorno (v. Sommer *Handbuch* 124).

¹¹ V. Lausberg I 104–105, 207, Skok *Pojave* 24.

¹² V. Stolz – Debrunner *Latein* 120, Lausberg I 105, 140, Sommer *Handbuch* 76. O duljenju novonaglašenoga samoglasnika prema § IX usp. južnotalijansku paralelu (v. Lausberg I 140–141).

¹³ Sporedni naglasak nose prvi slog riječi (ako ne nosi glavni naglasak) i, ako postoji, drugi slog iza naglaska. Vidi Lausberg I 107–108, Tekavčić *Uvod* 119.

¹⁴ V. Stolz – Debrunner *Latein* 121, Lausberg I 207–209, Tekavčić *Uvod* 119–122, Popović *Geschichte* 149, Šimunović *Prilogodba* 53, Skok III 640 (s. v. *Zadar*), *Pojave* 28–30, ARj XXI 765 (s. v. *Zadar*).

**Curicum* > **Kuriku* > **Kurku* > rom. **Korku* > slav. **Kurku* > hrv. *Krk*, lat. *Muccurum* > **Mukkuru* > **Mukkru* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > hrv. *Mq.kār*, lat. lokativ **Speletī* > **Speltī* > rom. **Spelti* > slav. **Spel'tu* > hrv. ikav. *Split*, lat. *cirrula* > **kirrla* > rom. **ķerrla* > slav. **ķirla* > hrv. *ķīrla*, lat. **cerēsea* > **keresja* > **kersja* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā* > hrv. *kriēša*, lat. **characiōnem* > **karakjōne* > **karkjōne* > rom. **kartsōne* > slav. **karčōnu* > hrv. *kra.čūn*, lat. *subterrāneus* > **suterrānju* > **sutrrānju* = **sutrānju* > rom. **sotrān'u* > slav. **sutrā'nju* > hrv. *strañ* i lat. *Saracēnus* > **Sarakēnu* > **Sarkēnu* > rom. **Sarkēnu* > slav. **Sarkī'nu* > hrv. *Sracin* (usp. čak. *Sarakīn* bez sinkope).

U nekim se slučajevima ne može odrediti je li posuđen oblik sa sinkopom ili bez nje (v. glosar pod *Křkar* i *křklo*). U lat. *rotulus* > **rotulu* > **rotlu* > **rōtlu* > rom. **rōklu* > slav. **rōkla* > hrv. *rōklo* sinkopu je moguće dokazati preko mijene *tl* > *kl* (§ X).

VI Preustrojstvo samoglasničkoga sustava

U starosjedilačkome romanskome, kojim se govorilo na području današnje Hrvatske¹⁵, sljedeći su se samoglasnici stopili u zatvoreno *e*: 1. kratko *i*, 2. dugo *ē*; 3. kratko *e* koje nije nositelj glavnoga naglaska. To romansko *e*, ako se nije produljilo promjenom opisanom u § IX, reflektira se u slavenskome kao *i* > *ь* (v. §§ 7, 25). Manje-više paralelno s time u zatvoreno *o* stopili su se: 1. kratko *u* koje nije iza naglaska; 2. dugo *ō*; 3. kratko *o* koje nije nositelj glavnoga naglaska. To se romansko *o*, ukoliko se nije produljilo promjenom opisanom u § IX, u slavenskome reflektira kao *u* > *ь* (v. §§ 7, 25)¹⁶. Kraćenje svih dugih samoglasnika (*ī* > *i*, *ū* > *u*, *ē* > *e*, *ō* >

¹⁵ Ovdje se polazi od takozvanoga „italskoga“ samoglasničkog sustava koji Lausberg I 60, 145 pripisuje dalmatskome i istriotskome. O italskome sustavu samoglasničkih kvaliteta v. Lausberg I 144–145 (pod glavnim naglaskom) i 194, 203–205, 210 (u drugim položajima). Na pitanje „Je li dalmatski vokalizam bio poput rumunjskoga asimetričan?“ odgovorio je Muljačić *Pomaci* 210–211; vidi i napomene o njegovim ranijim radovima op. cit. 211 bilj. 10. Prema Solta *Balkanlinguistik* 147–148, 153 istriotsko-veljotski vokalizam identičan je prarumunjskome u zatvorenom slogu s glavnim naglaskom, a italskome u svim ostalim slučajevima. Tome se suprotstavlja Muljačić *Dalmatski* 378 s pretpostavkom da su se u veljotskome stopili *ō* i *u*. (Prarumunjski vokalizam razlikuje se od italskoga po tome što su u prarumunjskome kod velarnih samoglasnika nositelja glavnoga naglaska ostale nepromijenjene latinske kvalitete samoglasnikâ te su se samo *o* i *u* kratile duljine, dok su *o*, *ō*, *u* i *ū*, koji nisu nositelji glavnoga naglaska, svi prešli u *u* te stoga ne postoji razlika između *o* i *o*. V. Lausberg I 194 i usp. Bidwell *Chronology* 114 s bilj. 16.)

¹⁶ Nije dokazano da je u dalmatskome došlo do promjene *ū* > *ū* (v. u glosaru pod *lōčika*). – Ovdje se nije potrebno baviti monoftongizacijom latinskih diftonga *ae* i *oe* (v.

o, ā > a) do kojega dolazi tijekom toga preostroja latinskoga vokalizma naziva se „kolaps kvantiteta“¹⁷. Primjeri za lat. *i* jesu: lat. **Liciniāna* > **Likinjāna* > **Leķenjāna* > rom. **Leķen'āna* > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *La.kl'an*, lat. *lapidea* > **lapidja* > **lapedja* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī'džā* > hrv. *lo.pīža*, lat. *Quirīnus* > **Kirīnu* > **Keřinu* > rom. **Keřīnu* > slav. **Kirīnu* > čak. *Karīn*; za lat. *ī*: lat. *Quirīnus* > čak. *Karīn* i lat. *Cīvitātem* > **Kīβitāte* > **Kīβetate* > rom. **Kīβetāte* > slav. **Kībitā'tu* > hrv. *Ca.ptat*; za lat. *u*: lat. *iuncus* > **junku* > **jōnku* > rom. **džonku* > slav. **džun'ku* > hrv. *žuk*; za lat. *ū*: lat. **Iūniānum* > **Jūnjānu* > **Junjānu* > rom. **Dzun'ānu* > slav. **Džunjā'nu* > čak. *Žnān*, lat. *lactūca* > **lačtūka* > **lačtuka* > rom. **lačtūka* > slav. **laxtūkā'* > hrv. *lotika*; za lat. *e*: lat. **Mediānum* > **Medjānu* > **Međjānu* > rom. **Međzānu* > slav. **Midžā'nu* > čak. *Žmān*; za lat. *ē*: lat. *Dēmētrius* > **Dēmētrju* > **Deņetru* > rom. **Deņētr'u* > slav. **Dimī'trju* > hrv. *Dmītar*, lat. *Nēdīnum* > **Nēdīnu* > **Neđīnu* > rom. **Neđīnu* > slav. **Nidīnu* > kr. *Na.dīn*, lat. *Saracēnus* > **Sarkēnu* > **Sarkēnu* > rom. **Sarkēnu* > slav. **Sarkī'nu* > hrv. *Sracīn*; za lat. *o*: lat. *modiulus* > **modjolu* > **mođjolu* > rom. **mođzōlu* > slav. **mudžōlu* > čak. *žmū*, lat. *Corīnium* > **Korīnju* > **Korīnju* > rom. **Korīn'u* > slav. **Kurīnju* > čak. *Karīn*; za lat. *ō*: lat. *mansiōnem* > **māsjōne* > **masjōne* > rom. **mas'ōne* > slav. **masjōnu* > čak. *mošūn*, lat. *Salōna* > **Salōna* > rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > hrv. *So.līn*; za lat. *a*: lat. *Salōna* > hrv. *So.līn* i lat. *Massarum* > rom. **Massaru* > slav. **Mašaru* > hrv. *Mo.sor*; za lat. *ā*: **Mediānum* > **Medjānu* > **Međjānu* > rom. **Međzānu* > slav. **Midžā'nu* > čak. *Žmān*.¹⁸ – Staro latinsko kratko *e* s glavnim naglaskom ostalo je u romanskome nepromijenjeno do eventualnoga duljenja prema § IX, tj. i dalje se izgovaralo otvoreno, primjerice u lat. **Crībellum* > rom. **Kribellu* > slav. **Kribelā'* > hrv. *Krbela*. Iz sistemskih razloga pretpostavlja se da je i latinsko kratko *o* s glavnim naglaskom ostalo otvoreno (lat. *corvus* > rom. **korβu* > slav. **kur'bu* > hrv. *krb*). Slavenski nam, doduše, o tome ne pruža nikakve informacije jer su u njemu i otvoreno *o* i zatvoreno *o* zamijenjeni samoglasnikom *u* (v. § 7). (Otvoreni srednji samoglasnici ovdje se označuju jednostavnim *e* i *o*.)

Lausberg I 190–191; usp. Skok *Pojave* 16–23) jer se ona ne tiče primjera navedenih u ovoj knjizi (osim lat. *Aenōna* > hrv. *Nīn* gdje je, međutim, otpao upravo dotični slog; vidi u glossaru pod *Nīn*). Diftong *aw* očuvao se u istočnoromanskome, dakle i u balkanskom romanskome te vjerojatno i u istriotskome, dok se, primjerice, u venecijanskome monofongizirao u *o* (v. Tekavčić *Stratifikacija* 36, 38, 45–46; usp. Lausberg I 191 s bilj. 1); usp. lat. *aurāta* > rom. **awrāta* > slav. **awrā'tā* > hrv. *o.vrata*.

¹⁷ V. Lausberg I 144.

¹⁸ Usp. i Skok *Pojave* 12 i d.

VII Romanska jotacija

Skupovi „suglasnik + *j*“ promijenili su se u suglasnik + *'*: *tj* > *t'*, *kj* > *t'*, *dj* > *d'*, *gj* > *d'*, *sj* > *s'*, *rj* > *r'*, *lj* > *l'*, *nj* > *n'* itd.¹⁹ Primjeri su lat. **Cōtiāria* > **Koťjarja* > **Koťar'a* > rom. **Koťsār'a* > slav. **Kučā'rijā'* > hrv. *Kčara*, lat. *Dyrrhachium* > **Dorakju* > **Doraťu* > rom. **Dorātsu* > slav. **Durāču* > hrv. *Drāč*, lat. **radia* > **radja* > **rad'a* > rom. **rādza* > slav. **rā'džā'* > hrv. *raža*, grč. *πλάγιος* > lat. **Plagia* > **Plagja* > **Plad'a* > rom. **Plādza* > slav. **Plā'džā'* > hrv. *Plaža*, lat. *Arsia* > **Arsja* > rom. **Ars'a* > slav. **Ar'sjā'* > hrv. *Raša*. Na fonetske osobine odrazâ *t'* itd. upućuju sljedeće činjenice: 1. jotirani okluzivi *t'* i *d'* dalje se mijenjaju u *ts*, *dz* (§ VIII)²⁰; 2. slogovi koji prethode jotiranim suglasnicima pri duljenju samoglasnika prema § IX ponašaju se kao otvoreni slogovi; 3. skup *tr'* pri duljenju samoglasnika prema § IX ponaša se kao *muta cum liquida*, a jotirano *r'*, dakle kao samo jedan segment: lat. *Dēmētrius* > **Deņetru* > **Deņētr'u* > rom. **Deņētr'u* > slav. **Dimī'trju* > hrv. *Dmītar*; 4. čini se da su se jotirani suglasnici, nakon što su posuđeni u slavenski, tamo ponovno raščlanili na skupove „suglasnik + *j*“ (osim *t'* i *d'* koji su se već prije svih posuđivanja u slavenski dalje promijenili u *ts* i *dz*); 5. za lat. **Liciniāna* > **Leķenjāna* > **Leķen'āna* > rom. **Leķen'āna* > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *La.kl'an* 1348. godine talijanskom je grafijom zabilježen romanski lik *Lichignana*; 6. za lat. *frixōria* > **frečsorja* > **frečsor'a* > rom. **frečsūr'a* > slav. **prisū'rijā'* (ili rom. **frečsōr'a* > slav. **prisō'rijā'*) > čak. *prsurā* 1336. godine zabilježeno je raguzejsskoromansko *frechsura*, vjerojatno s *r'* koje se dalje bilo razvilo u *r*. U dalmatskome je, naime, kao i u hrvatskome (v. § 61) došlo do promjene jotiranoga *r'* u *r*²¹. Moguće je da je riječ o inovaciji koja je zahvatila i dalmatski i susjedni slavenski. Dakle, odrazi romanske jotacije mogli su biti palatalizirani (umekšani) suglasnici istočnoslavenskoga tipa jer i u istočnoslavenskome su se *t'*, *d'* često dalje mijenjali u *ts*, *dz*, a istočnoslavenske palatalizirane suglasnike, primjerice, govornici njemačkoga percipiraju kao skupove „suglasnik + *j*“ te ih i takvima zamjenjuju.

¹⁹ Usp. Lausberg II 54–63, Bartoli II 366–368.

²⁰ Vjerojatno preko međustupnja s *ts'*, *dz'* koji su u najstarijim bavarskim posuđenica-ma zamijenjeni skupovima *tsj*, *dzj*, dakle s *j* koje je potom prouzročilo primarni prijeglas (v. Kranzmayer *Frühromanisch* 189 bilj. 1, Holzer *Palatalisierungen* bilj. 9).

²¹ V. Skok *SiR* 180 bilj. 13 i Skok I 61 s. v. *ārla*.

VIII Romanska asibilizacija *t' > ts, d' > dz, j > dz*

Jotirani okluzivi *t'* i *d'* (o njihovu podrijetlu v. § VII) mijenjaju se u *ts*, *dz*, a *j* (koje je nakon jotacije, § VII, dolazilo još samo na početku riječi i iza samoglasnika) također prelazi u *dz*. Romanski *ts*, *dz* u najstarijim posuđenicama u slavenskome, javljaju se kao *č*, *dž* (> *ž*), a u mlađima kao *c*, *dz* (> *z*) (v. § 2). Primjeri su lat. *palātia* > **palata* > **palatsa* > rom. **palātsa* > slav. **palā`čā`* > hrv. *po.lača*, lat. *myrtea* > **morta* > rom. **mortsā* > slav. **mur`čā`* > hrv. *mrča*, lat. **Cōtiāria* > **Kot'ar'a* > **Kotsar'a* > rom. **Kotsār'a* > slav. **Kučā`rjā`* > hrv. *Kčara*, lat. **characiōnem* > **kart'one* > **kartsone* > rom. **kartsōne* > slav. **karčōnu* > hrv. *krā.čūn*, lat. *Dyr-rhachium* > **Doraflu* > **Doratsu* > rom. **Dorātsu* > slav. **Durāču* > hrv. *Drāč*, lat. *urceus* > **ortu* > rom. **ortsu* > slav. **ur`ču* > hrv. *vrč*, lat. *modiolus* > **mod'olu* > **modzolu* > rom. **modzōlu* > slav. **mudžōlu* > čak. *žmū`*, lat. *lapidea* > **lapēda* > **lapēdza* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī`džā`* > hrv. *lo.piža*, lat. *diāconus* > **d'akōnu* > **dzakōnu* > rom. **dzākōnu* > slav. **džā`kunu* > hrv. *žakan*, lat. **radia* > **rad'a* > **radza* > rom. **rādza* > slav. **rā`džā`* > hrv. *raža*, grč. *πλάγιος* > lat. **Plagia* > **Plad'a* > **Pladza* > rom. **Plādza* > slav. **Plā`džā`* > hrv. *Plaža*, lat. *iuncus* > **jonku* > rom. **dzōnku* > slav. **džun`ku* > hrv. *žuk*, lat. *iēiūnus* > **jejūnu* > **dzedzūnu* > rom. **dzedzūnu* > slav. **dzedžūnu* u izvedenici **dzedžūnā`tēj* > čak. *žežinat*, lat. *raia* > **raja* > **radza* > rom. **rādza* > slav. **rā`džā`* > hrv. *raža*, vlat. *Iādera* > **Jadra* > **Dzadra* > rom. **Dzādra* > slav. **Dzā`dru* > hrv. *Zadar*.²²

Svi dosada spomenuti romanski glasovni zakoni djelovali su prije nego što su u slavenski preuzete prve posuđenice iz romanskoga. Dakle, neposredno nakon djelovanja tih glasovnih zakona postignuto je ono stanje koje su romanski idiomi na području današnje Hrvatske bili poprimili oko 600. godine.²³ Međutim, glasovni zakoni razmatrani u §§ IX²⁴–XIII vjerojatno su djelovali tek nakon preuzimanja najranijih posuđenica iz romanskoga u slavenski jer se u najstarijim romanizmima još ne odražavaju.

IX Duljenje naglašanih samoglasnika u otvorenome slogu²⁵

Primjeri su lat. **Bona* > rom. **Bōna* > slav. **Bō`nā`* > hrv. *Buna*, lat. *Pola* > rom. **Pōla* > slav. **Pōlju* > hrv. *Pūl'*, grč. *Φάρος* > lat. **Farus* > **Faru* > rom. **Fāru* > slav. **Xwāru* > hrv. *Xvār* i mnogi drugi. Neočekivano je duljenje u zatvorenome slogu u lat. **Sisca* > **Seska*²⁶ > rom. **Sēska* > slav. **Sīsku* > hrv. *Sīsak*.

Kao i u klasičnom latinskome, još je i u dalmatskome slog ispred *muta cum liquida* bio otvoren²⁷. Stoga je i u primjerima poput sljedećih došlo do duljenja: lat. *rotulus* > **rotlu* > **rōtlu* > rom. **rōklu* > slav. **rōkla* > hrv. *rōklo*, grč. *διάπλους* > lat. **diaplus* > **dzaplu* > rom. **dzāplu* > slav. **džāplju* > hrv. *žapal'*, lat. *Dēmētrius* > **Dēmētr'u* > rom. **Dēmētr'u* > slav. **Dimī`trju* > hrv. *Dmītar*, lat. *masculus* > **maslu* > rom. **māslu* > slav. **mā`slju* > hrv. *mašal'*, lat. **Ad mūsulum* > **Ad muslu* > rom. **Ad mūslu* > slav. **Amū`slju* > čak. *Omīšal'*, lat. *āfricus* > **afreku* > rom. **āfreku* > slav. **ā`priku* > čak. *japrak*.

Duljenje o kojem je ovdje riječ valja datirati nakon mijene samoglasnika *i* i *e* ispred samoglasnika u *j* (§ IV) zato što su se samoglasnici u otvorenome slogu koji su tek tom promjenom dobili naglasak (primjeri su lat. *modiolus* > **modjolu* > **modzolu* > rom. **modzōlu* > slav. **mudžōlu* > čak. *žmū`*, lat. *areola* > **arjola* > **ar'ola* > **ar'ōla* > rom. **ār'ōla* > slav. **ārjōlā`* > hrv. *ārula*) također produljili.

Osim toga, to se duljenje mora datirati i nakon kolapsa kvantitetā (v. § VI) jer bi ga u protivnome kolaps kvantitetā posvuda poništio.

Konačno, to se duljenje naglašanih samoglasnika u otvorenome slogu treba datirati i nakon romanske jotacije (§ VII) jer je u slučajevima poput lat. *Dēmētrius* > **Dēmētrju* > **Dēmētr'u* > rom. **Dēmētr'u* > slav. **Dimī`trju* > hrv. *Dmītar*, lat. *Grēgorius* > **Grēgorju* > **Gregor'u* > rom. **Grēgōr'u* > slav. **Grigōrju* > hrv. *Gr.gūr* slog otvorila tek jotacija.

²⁵ Vidi (osobito o veljotskome kao recentnom predstavniku dalmatskoga) Lausberg I 100, 150–151 („in freier Stellung“ znači „u otvorenome slogu“, vidi op. cit. 98–99). Prema Mayer *Pabirci* 141 bilj. 1, do toga je duljenja došlo u 7. stoljeću. Bartoli II 327 primjećuje o dalmatskome: „die Geschichte der Quantität ist [...] dunkel“. – Prema Boček *Recenzija* 269 i *Romanismy* 92–93 ovdje odbacujem uvjet da mora biti riječ o penultimi, što sam pretpostavio još u Holzer *Grammatik* 37.

²⁶ Suglasnike *s* i *k* razdvaja slogovna granica (v. Lausberg I 99).

²⁷ Dok je inače u vulgarnolatinskome slog ispred *muta cum liquida* „positione longa“ (v. Lausberg I 140, Sommer *Handbuch* 76).

²² Usp. Skok *Pojave* 39.

²³ Usp. Kranzmayer *Frühromanisch* 199: „Von allen unromanischen Hüllen befreite Lautungen, wie frührom. **Kivitāte* und **Tšividāde*, geben uns gewissermaßen versteinert den Lautstand des 6. Jhs. wieder“. O tome i op. cit. 194–195.

²⁴ Vidi Boček *Recenzija* 269.

Nakon djelovanja glasovnih zakona razmatranih u §§ I–IX samoglasnički je sustav romanskoga na području današnje Hrvatske izgledao ovako (u svojoj maksimalnoj verziji koja se realizirala samo pod glavnim naglaskom):

<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ū</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>ē</i>	<i>ō</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>ē</i>	<i>ō</i>
<i>a</i>		<i>ā</i>	

tablica 2.

Crte u tablici 2. razdvajaju one romanske samoglasnike koji su ostali različiti i nakon posuđivanja u slavenski (o tome v. § 7 i tamo osobito tablicu 4.). Romanske samoglasnike između kojih u tablici 2. nema crte, u slavenskome je zastupao isti samoglasnik.

X Mijena *tl > kl*

Primjer iz dalmatskoga je lat. **Vetula > vlat. βekla*, potvrđen kod Konstantina Porfirogeneta 30 kao ἡ Βέκλα (v. Moravcsik *Constantine* 146), što je bilo romansko ime Krka (tal. *Veglia*)²⁸. Primjeri su romanskih posuđenica s tom mijenom u hrvatskome lat. *rotulus > *rātilu > rom. *rāklu > slav. *rākla > hrv. rāklo*, lat. *rotulus > *rōtilu > rom. *rōklu > slav. *rōkla > hrv. rōklo* i lat. *nārītula > *narītla > rom. *narīkla > slav. *narīklā > hrv. nā.rikla*.

XI Mijena *p', b', f', β', m' > jp, jb, jf, jβ, jm*

Svaki palatalizirani (umekšani) labijal (o nastanku v. § VII) iza naglašenoga samoglasnika mijenja se u *j* + nepalatalizirani labijal²⁹. Primjeri su grč. σήπια > lat. *sēpia > *sēp'a > rom. *sējpa > slav. *sij'pā > hrv. sipa*, grč. ἄλλοπίνης > lat. *alopia > *alōp'a > rom. *alōjpa > slav. *lōjpā > hrv. lūjpa*, lat. *gubia > *gōb'a > rom. *gōjba > slav. *gōjbā > hrv. gūjba*, lat. *rubea > *rōb'a > rom. *rōjba > slav. *rōjbā > hrv. rūjba*, lat. *Alluvium > *Allōβ'u > *Allōjβu > rom. *Allūjβu* (1419. *Alluybum*) > slav. **Alūj'bu > čak. Olīb*, lat. *Domnius > *Dōm'u > rom. *Dōjmu > slav. *Dōjmu > hrv.*

²⁸ V. Skok II 202; usp. i Stolz – Debrunner *Latein* 121. O drugom primjeru v. Katičić *Značenje* 138.

²⁹ Usp. Vinja *Fauna* I 321–322 i 487 te ovdje u glosaru navedena Skokova objašnjenja uz primjere koji slijede.

Dū.jam. Riječ koja nije posuđena u slavenski je lat. *Iovia > *Dzōβ'a > rom. *Dzōjβa* (vidi u glosaru s. v. *Zoiba*).

Da je do promjene došlo nakon duljenja naglašenih samoglasnika u otvorenome slogu (§ IX), proizlazi iz toga da se u gore navedenim primjerima *ō* odnosno *ō*, koje je nastalo tim duljenjem, podiglo u *ū* prema § XII ili prema § 17. Nakon mijene *p', b', f', β', m' > jp, jb, jf, jβ, jm* u tim primjerima naglašen slog nije više bio otvoren, pa stoga nije više bilo moguće duljenje, a time ni podizanje. Kod Konstantina Porfirogeneta potvrđeno Ἀλωήπ – čini se da zrcali lik **Allōjβu* – upućuje na to da promjenu *p', b', f', β', m' > jp, jb, jf, jβ, jm* valja datirati prije podizanja *ō > ū* (§ XII; stanje nakon toga podizanja vidljivo je iz potvrde *Alluybum* iz 15. st.).

XII Romansko podizanje *ō > ū*

(O podrijetlu *ō*, v. §§ VI i IX.) Primjeri su lat. *Tragurium > *Tragōr'u > rom. *Tragūr'u > slav. *Tragūrju > hrv. Tro.gīr*, lat. *Duculum > *Dōklu > rom. *Dūklu > slav. *Dū'kla > hrv. Dīklo*, lat. *Salōna > *Salōna > rom. *Salūna > slav. *Salūnu > hrv. So.līn*, lat. *Scardōna > *Skardōna > rom. *Skardūna > slav. *Skardūnu > hrv. Skra.dīn*, lat. *Alvōna > *Alβōna > rom. *Alβūna > slav. *Albūnu > hrv. Labin*, lat. *Flanōna > *Flamōna > rom. *Flamūna > slav. *Plamūnu > hrv. Plomin*, lat. *Alluvium > *Allōjβu > rom. *Allūjβu > slav. *Alū'bu > čak. Olīb* i eventualno lat. *frixōria > freçsōr'a > rom. *freçsūr'a > slav. *prisū'rijā > čak. prsura*. Rezultat te romanske promjene dokumentiran je za četiri posljednja primjera i nezavisno od slavenskih potvrda: potvrdom Ἀλβούνου (genitiv) kod Konstantina Porfirogeneta, *F.lâmūna* kod Idrisija, *Alluybum* iz 1419. godine i raguzejskom potvrdom *freçsura* iz 1336. godine. Ako je romansko *ū* u slavenski posuđeno prije mijene *ū > y* (§ 15) te ju je stoga i prošlo, prošlo je i daljnju mijenu u *ī* (§ 38) kao u primjerima *Tro.gīr*, *Dīklo* itd. Međutim, ako je romansko *ū* posuđeno nakon slavenske mijene *ū > y*, u slavenskome je ostalo *ū* kao eventualno u *prsurā*. Ako je romanski samoglasnik posuđen još u stadiju *ō*, dakle prije romanskoga podizanja *ō > ū*, do podizanja u *ū* došlo je nakon posuđivanja u slavenskome (§ 17). U slučajevima poput npr. *prsurā* ili *puč* (v. glosar) ne može se utvrditi je li provedeno romansko (§ XII) ili slavensko (§ 17) podizanje *ō > ū*.³⁰

³⁰ Skok I 721 pod *-in*, II 256 s. v. *Lābīn*, 688 s. v. *Plomin*, III 304 s. v. *Sōlīn* i 312 s. v. *Splīt* te Tekavčić *Stratifikacija* 48–49 romansku promjenu prema G. Reichenkronu tumače kao „prijeglas“ odnosno „metafoniju“ ispred nastavka lokativa. O glasovnoj promjeni v. i Skok *Zamjena*, Mayer *Pabirci* 142–143, Holzer *Auswertung* 88–91.

XIII Mijena $\zeta > j$

Dugo nakon svojega nastanka (v. § II) ζ je u dijelu romanskoga jezičnog područja prešlo u j kao u lat. *fructus* > velj. *froit*, lat. *lactea* > velj. *alaite* 'trbušna opna' te u posuđenicama lat. *tracta* > **traçta* > rom. **trajta* > hrv. *trajta* i lat. *Maximus* > **Maçsemu* > rom. **Majsemu* > slav. **Majsimu* > čak. *Majsan*.³¹ Posljednje su dvije riječi posuđene nakon monofonizacije (§ 3), nakon djelovanja Dyboova zakona (§ 11) i nakon mijene $a > o$ (§ 23), koji na njih nisu djelovali, dakle relativno kasno.

Romansko ζ nastalo je u latinskim skupovima *kt*, *ks* (v. § II) tako da se konačno radilo o promjeni *kt* > *jt*, *ks* > *js*. U nekim čakavskim govorima došlo je do sličnoga razvoja, naime u prasl. (gen. jd.) **nagute* > **nogte* > **noḡte* > **nokte* iz čega je nastalo čak. *nojta* (standardnohrv. *nokta*), u gen. jd. čak. *lōjta*³² (standardnohrv. *lākta*, v. u glosaru pod *lākat*) i u novolat. *doctor* > čak. **doktūr* (tako na Vrgadi) > *dojtūr* (u Brusju); v. u glosaru pod *dojtūr*. Ta se pojava u dotičnim čakavskim govorima, međutim, javlja mnogo kasnije, naime tek nakon gubljenja slaboga ζ (§ 48), kao što je vidljivo iz primjera *nojta* i *lōjta*, dok je do romanske promjene *kt* > *jt*, *ks* > *js* došlo još prije slavenske mijene $i > \zeta$, $u > \zeta$ (§ 25), kao što proizlazi iz lat. *Maximus* > rom. **Majsemu* > slav. **Majsimu* > **Majsmъ* > čak. *Majsan*. (Manje je vjerojatno da je promjena u *Majsan* čakavska jer se romansko *ks* > ζs u starim posuđenicama zamjenjivalo slavenskim *s*. Vidi § 1 s primjerom *prsurā*.)

³¹ V. Bartoli II 369, Skok *SiR* 201, Solta *Balkanlinguistik* 145, 154 bilj. 485, osobito 156 te o sličnom razvoju u sjevernoj Italiji Lausberg II 51 (§ 435).

³² V. Jurišić *Vrgada* 104 (u Hvaru).

ZAMJENE ROMANSKIH GLASOVA SLAVENSKIMA

Pri posuđivanju stranih riječi i imena glasovni likovi (glasovi, skupovi glasova i prozodijska obilježja) kojih nije bilo u slavenskome mogli su se zamjenjivati glasovnim likovima koji su postojali u slavenskome, što se odvijalo pravilnošću karakterističnom za glasovne zakone. Kao što posuđenice nisu ništa manje dijelom hrvatskoga leksika od naslijeđenih riječi, tako su i te glasovne zamjene slavenski, odnosno hrvatski glasovni zakoni kao i svi ostali te stoga ništa manje predmetom povijesti glasovnih mijena hrvatskoga jezika. Kod tih zamjena posebno je jedino to što njihove polazišne likove nalazimo samo u posuđenicama, dok obični glasovni zakoni djeluju i na domaće riječi i na posuđenice¹.

Slavenske zamjene romanskih (i u pojedinim slučajevima drugih stranih) glasovnih likova relevantne za ovdje prikupljenu građu donose se u daljnjem tekstu u paragrafima označenima kurziviranim arapskim brojkama. Sve zamjene do kojih dolazi u pojedinim posuđenim riječima ili imenima odvijaju se istodobno u trenutku preuzimanja, tako da redosljed kojim se ovdje donose zamjene nije povezan s relativnom kronologijom.

I Gubljenje određenih suglasnika pred određenim suglasnicima

Primjeri su lat. **Vallum* > rom. **ballu* > slav. **Balu* > hrv. *Bōl*, lat. *cīrula* > rom. **kerrla* > slav. **kīrla* > hrv. *kīrla*, lat. **Castelliōnem* > rom. **Kastell'ōne* > slav. **Kastiljō'nu* > čak. *Košl'ūn* (ili s romanskom sinkopom, v. glosar), lat. **Turris* > rom. **Torre* > slav. **Turi* > hrv. *Tar*, lat. **Crībellum* > rom. **Kribellu* > slav. **Kribelā* > hrv. *Krbela*, lat. *Muccurum* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > hrv. *Mā.kār*, lat. *missōrium* > rom. **messōr'u* > slav. **mišōrju* > hrv. *masuri*, lat. *Massarum* > rom. **Massarū* > slav. **Masarū* > hrv. *Mo.sor*, lat. **Ad mūsculum* > rom. **Ad mūslu* > slav. **Amū'slju* > čak. *Omišal'*, lat. **Ad portulam* > rom. **Ad portula* > slav. **Apurtulju* > čak. *Oprtal'*, lat. *frixōria* > rom. **freçsūr'a* > slav. **prisū'rijā* (ili rom. **freçsōr'a* > slav. **prisō'rijā*) > čak. *prsurā*, lat. *Apsarus* > rom. **Apsaru* > slav. **Asaru* > čak. *Osqr*², grč. Λάδεστα > rom. **Ladsta* > slav. **Lasta* + sufiks *-oβo* > hrv. *Lastovo*.

¹ V. Holzer *Erschließen* 69 (§ 3.4.3.).

² U slučaju $\zeta s > s$ kao u *prsurā* zasigurno je riječ o supstituciji, a ne o običnom glasovnom zakonu zato što nije postojalo naslijeđeno ζs (kao ni *ks* jer je taj skup još u pretpraslavenskome prešao u $kx > x$). Naprotiv, u slučaju $ps > s$ u primjeru *Osqr* mogla bi biti riječ i o istom slavenskom glasovnom zakonu koji je djelovao u naslijeđenoj riječi **ūpsaka*

2 Rom. *ts*, *dz* > slav. *č*, *dž*, odnosno *c*, *dz*

U riječima i imenima posuđenima prije asibilizacije rezultata druge i treće palatalizacije (§ 16), kada još nisu postojali slavenski *c* i *dz*, rom. *ts* i *dz* zamjenjivali su se slav. *č*, odnosno *dž*. Primjeri su lat. *Parentium* > rom. **Parentsu* > slav. **Paren'ču* > čak. *Porēč* i lat. *lapidea* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī'džā* > hrv. *lo.pīža*. U riječima i imenima posuđenima tek nakon asibilizacije *t'* i *d'* (nastalih trećom i drugom palatalizacijom), dakle nakon mijene *t'* i *d'* u *c* i *dz*, u slavenskome su se mogli očuvati romanski *ts*, *dz* zato što su tada postojali i slavenski *ts* (= *c*), *dz*. Samo što se posuđeno *dz*, kao i ono domaće, prema § 35 dalje razvilo u *z*. Primjer za to je vlat. *Iādera* > rom. **Dzādra* > slav. **Dzā'dru* > hrv. *Zadar*.³

Pri obrnutim preuzimanjima slavenskih riječi i imena u romanski slavenska se afrikata *dž* zamjenjivala romanskom afrikatom *dz*. To se *dz* latinizirano pisalo kao *i* jer je, između ostaloga, lat. *j* (pisano *i*) dalo romansko *dz* (v. § VIII). Tako je primjerice slav. **džūpānu* (> hrv. *žu.pān*) posuđeno u romanski te se tamo vjerojatno izgovaralo **dzupānu*, što se pisalo *iupanus*, *iuppanus* ili slično (usp. CD I 275 i *iurans cum duodecim suis iuppanis* u Korčulanskom kodeksu)⁴. Međutim, nakon što je u slavenskome došlo do promjene afrikate *dž* u frikativ *ž* (§ 18), romanska afrikata *dz* i njezin grafem *i* više nisu bili podobni za prikazivanje slavenskoga frikativa *ž*, zato se od tada slav. *ž* zamjenjivalo romanskim frikativom *s*: poslije 1080. godine *de Sirnounyze* (v. CD I 177 br. 136; *Žrnovnica* kod Splita),

> **ūsaka* > hrv. *visoko*. No to je *ps* > *s* i *čs* > *s* moguće opisati jednim te istim kompaktnim pravilom (ispadanje nedentalnih opstruenata ispred *s*). Stoga bi odvajanje ispadanja opstruenta u *Osqr* od onoga u *prsurā* značilo udvajanje pravila kao i odvajanje ispadanja opstruenta u *Osqr* od onoga u *visoko* (usp. Holzer *Auswertung* 83 § 1.2). S gledišta gospodarnosti prikaza, oba su rješenja jednakovrijedna. Ipak je u ambivalentnom slučaju poput ovoga bolje da praslavenski rekonstrukt pokazuje premalo nego previše glasovnih razlikovanja, tako da može funkcionirati u svakom slučaju kao „slika“ praslavenskoga (v. Holzer *Erschließen* 91 i d., *Lexik* 289 bilj. 10, *UuB* 47). Stoga se, budući da je u ovom slučaju riječ o razlikovanju *s* i *ps*, treba odlučiti u korist rekonstrukata poput prasl. **ūsaka*, a ne **ūpsaka* te se stoga *ps* > *s* u *visoko* treba smatrati pretpraslavenskim glasovnim zakonom, a u *Apsarus* > *Osqr* poslije praslavenskog zamjenom. – U slučaju lat. *capsa* > rom. **kapsa* > hrv. *kapsa*, riječ je o posuđivanju nakon gubljenja slaboga *ɸ* (§ 48), koji je i u naslijeđenim riječima prouzročio nastanak takvih suglasničkih skupova.

³ V. ARj VI 172 s. v. *Lovreč*, Šturm *Refleksi* 58–68, Kranzmayer *Frühromanisch* 197–198, Tekavčić *Stratifikacija* 41–42 s bilj. 15, Holzer *Auswertung* 88 bilj. 2, Holzer *Palatalisierungen*, Šekli *Accentology* 116–117. Drukčije o *Zadar* Boček *Recenzija* 270 (vidi glosar s. v.).

⁴ V. Katičić – Novak *Dva tisućljeća* 31. O epigrafskim primjerima v. Katičić *Litterarum studia* 355–357. Neobičan je način pisanja *huppanus* (v. op. cit. 355).

Rački *Documenta* 148 *in loco, qui dicitur Lasani* (1088/9., *Lažani* u Kaštel Gomilici) – ali i 113 *in Lazani* (1076.–78.) –, 92 *siluula que uocatur lusiz* (1072., **Lužić*, u nekadašnjem Obrovcu kod Zadra)⁵. Najstarije potvrde oblika *iup(p)anus* jedva da su starije od najranijih potvrda pisanja rom. *s* za slav. *ž*, no do posuđivanja te slavenske titule dostojanstvenika moralo je doći prije slavenske promjene *dž* > *ž* (§ 18), a do nje pak prije datuma prve potvrde pisanja rom. *s* za slav. *ž*. (Vidi i § 18.)

3 Rom. *C'* > slav. *Cj*

(*C* u toj formuli označuje bilo koji suglasnik. O nastanku *C'* v. § VII.) Osim u slučajevima asibilizacije (§ VIII) ili mijene prema § XI, rezultati romanske jotacije (§ VII) u slavenskome su se opet promijenili u skupove „suglasnik + *j*“. To se jasno vidi iz primjera lat. **cereſea* > **keresja* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā* > hrv. *krišja*: U toj je riječi došlo do djelovanja prvoga Ivšićeva zakona (§ 36), što znači da je prije toga prošla Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje, a time i prvu slavensku jotaciju (§ 33), što pak jamči da je riječ u slavenskome izvorno sadržavala *j*. Daljnji su primjeri lat. *cydōnia* > rom. **kōdōn'a* > slav. **kudō'njā* > hrv. *duña*, lat. **Castelliōnem* > rom. **Kastell'ōne* > slav. **Kastiljō'nu* > čak. *Košl'ūn* (ili s romanskom sinkopom, v. glosar), lat. *Grēgorius* > rom. **Gregōr'u* > slav. **Grigōrju* > hrv. *Gr.gūr*, lat. *Arsia* > rom. **Ar'sa* > slav. **Ar'sjā* > hrv. *Raša* i mnogobrojni drugi.

4 Rom. *f* > slav. *p* ili *xw/xβ*

Strano *f* moglo se zamijeniti slavenskim *p* ili *xw*, odnosno *xβ* (u riječima i imenima posuđenima nakon promjene *w* > *β*, § 6). Primjeri su lat. *Flanōna* > rom. **Flamūna* > slav. **Plamūnu* > hrv. *Plomin*, lat. *frixōria* > rom. **freçsūr'a* > slav. **prisū'rijā* (ili rom. **freçsōr'a* > slav. **prisō'rijā*) > čak. *prsurā*, lat. *delphīnus* > rom. **delfīnu* > slav. **dīlpīnu* > hrv. *du.pīn*, lat. *āfricus* > rom. **āfrēku* > slav. **ā'priku* > čak. *japrck*, grč. Φίλιππος > slav. **Pīlip* > hrv. *Pīlip* (pored starosrpskoga *Xvilip*), grč. Φάρος > rom. **Fāru* > slav. **Xwāru* > hrv. *Xvār*.⁶ Strano *f* moglo se, međutim, i zadržati kao primjerice u grč. Φίλιππος > lat. *Philippus* > rom. **Fēleppu* > slav. **Filip* > hrv. *Fīlip*, rom. **Korfu* > slav. **Kurfu* > hrv. *Krf*, srednjogrčki Φράγγος > slav. **Frān'gu*, od čega hrv. *fruški*.

⁵ O lociranju v. naputak na str. 51, bilj. 22.

⁶ Usp. Popović *Substitution*. Za primjere iz hrvatsko-crkvenoslavenskoga i drugih slavenskih jezika v. Moguš *Razvoj* 68 s bilj. 49.

5 Rom. β > slav. b

(O podrijetlu romanskoga β v. § I.) Očigledno je da slučajeve s r o m . β > h r v . b , poput lat. **Vallum* > rom. **βallu* > slav. **Balu* > čak. *Bōl*, lat. **Virgātum* > rom. **βergātu* > slav. **Birgā* 'tu > hrv. *Br̄gat*, lat. **Verticāta* > rom. **βertekāta* > slav. **Birtikā* 'tā > čak. *Br̄kata*, lat. *Vegium* > rom. **βege* > slav. **Bigi* > hrv. *Bāg*, lat. *corvus* > rom. **korβu* > slav. **kur* 'bu > hrv. *kr̄b*, lat. *Civitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā* 'tu > hrv. *Ca.ptat*, lat. *conserva* > rom. **kōnserβa* > slav. **kunserbā* > hrv. *kusērba*, treba smatrati posuđenicama iz vremena prije nego što se razvilo vlastito slavensko β (v. § 6), pa se ono strano moralo zamijeniti slavenskim b . S druge strane, primjere s r o m . β > h r v . v , poput lat. *Civitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kiβitā* 'tu > hrv. *Ca.vtat*, lat. *conserva* > rom. **kōnserβa* > slav. **kunserβā* > hrv. *kusērva*, lat. *acervus* > rom. **akerβu* > slav. **kerβu* > hrv. dij. *kjeraf* i lat. *taberna* > rom. **taβerna* > slav. **taβernā* > čak. *tovērna*, treba smatrati posuđenicama iz kasnijeg razdoblja u kojem je već postojalo domaće slavensko β , pa se ono strano moglo očuvati u slavenskome i dalje promijeniti u v (v. § 70). Ipak, nije kronologija sama mogla odrediti distribuciju hrvatskih odraza b i v romanskoga β , zato što *Ca.vtat* ima v , iako je ime posuđeno prije druge palatalizacije (§ 7), dok *kusērba* ima b , iako je ta riječ posuđena tek nakon druge metateze likvida (§ 20)⁷, što znači da bi ovdje kronologija bila obrnuta. Možda su u pitanju bile i regionalne razlike u romanskome ili slavenskome. S obzirom na dublete *Ca.ptat/Ca.vtat*, *Lapkat/Lavkat* i *Čabdad* / sloven. *Čevdad*⁸ nije moguće da se radilo o uvjetovanosti glasovnom okolinom. To pitanje zasada ostaje otvoreno.

6 Rom. ζ > slav. x

Romansko se ζ (o njegovu nastanku v. § II) u slavenskim posuđenicama ponaša kao x : također je prošlo mijenu $xt > t$ (§ 14). Primjeri su lat. **sanctulus* > rom. **sançtulu* > slav. **san* 'xtulu > čak. *sutal*, lat. **Iunctum* > rom. **Dzonçtu* > slav. **Džun* 'xtu > hrv. *Žut*.

7 Samoglasničke zamjene

Tablica 3. pokazuje koji su slavenski samoglasnici u najstarijim posuđenicama iz romanskoga zamijenili romanske:

k r a t k i		d u g i		
rom.	slav.	rom.	slav.	
<i>i, e</i>	>	<i>ī, ē</i>	>	<i>ī</i> ⁹
<i>e</i>	>	<i>ē</i>	>	<i>ē</i>
<i>u, o, o</i>	>	<i>ū</i>	>	<i>ū</i>
		<i>ō</i>	>	<i>ō</i>
		<i>ō</i>	>	<i>ō</i>
<i>a</i>	>	<i>ā</i>	>	<i>ā</i>

tablica 3.

Moguće je da su prije nastanka vlastitoga slavenskog $ō$, odnosno $ō$ iz *aw* (v. §§ 3, 17), u slavenskome postojali samoglasnici $ō$ i $ō$ kao strani fonemi ograničeni na posuđenice. Nakon pak nastanka vlastitoga slavenskog $ō$, odnosno $ō$, to iz romanskoga posuđeno $ō$, odnosno $ō$ moglo se tijekom slavenskoga podizanja prema § 17 također promijeniti u $ū$.

U tablicu 4. uneseni su samoglasnici onoga s l a v e n s k o g a samoglasničkog sustava, kakav je postojao neposredno nakon duljenja naglašanih samoglasnika u otvorenome slogu u r o m a n s k o m e (v. § IX), u istu shemu kakva je i ona tablice 2. u § IX, u koju je, međutim, unesen romanski samoglasnički sustav koji je postojao u isto vrijeme. Romanski samoglasnici koji su u tablici 2. uneseni u isto polje, u slavenskom su zastupljeni istim samoglasnikom, i to onim koji se nalazi u odgovarajućem polju tablice 4.:

<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ī</i>	<i>ū</i>
			<i>ō</i>
<i>e</i>		<i>ē</i>	<i>ō</i>
<i>a</i>		<i>ā</i>	

tablica 4.

⁹ Ovdje bi valjalo dodati i mijenu $ū > ī$. Međutim, jedini bi pouzdan hrvatski primjer takve mijene bio lat. *lactūca* > **laçtūka* > rom. **laçtūka* > slav. **laxī* 'kā > hrv. *lō.ćika*, no budući da ta posuđenica postoji u odgovarajućim glasovnim likovima i u drugim slavenskim jezicima, nije se nužno širila baš iz romanskoga koji se govorio na području današnje Hrvatske (v. glosar pod *lōćika* i str. 23, bilj. 16).

⁷ Ona je slijedila nakon druge palatalizacije. Vidi Holzer *Lautgeschichte* 40 § 17.

⁸ Standardno sloven. *Čedād*. Vidi Snój *Imena* 96 i dalje.

Vidljivo je da su katkad dva ili tri romanska samoglasnika imala istu slavensku zamjenu, ali da se romanska opreka po kvantiteti u slavenskome u potpunosti održala.

U slučajevima $e > i$, $o > u$, $o > u$, $\bar{e} > \bar{i}$ riječ je o pravim zamjenama romanskih samoglasnika drukčije artikuliranim slavenskim samoglasnicima. Primjeri za to su lat. *Dēmētrius* > rom. **Demētr̄u* > slav. **Dimī trju* > hrv. *Dmītar*, lat. *urceus* > rom. **ort̄su* > slav. **ur'ču* > hrv. *vrč*, lat. *hortus* > rom. **ortu* > slav. **ur'tu* > hrv. *vr̄t*, lat. *Saracēmus* > rom. **Sarkēnu* > slav. **Sarkī'nu* > hrv. *Sracin*. Daljnji se primjeri ponajprije mogu naći u §§ VI i IX¹⁰.

8 Dodavanje akuta

Dugi su naglašeni slogovi u ranim romanskim posuđenicama u slavenskome, često dobivali akut (´) pa su se stoga u hrvatskome skratili (v. § 43). Primjeri su lat. **Basantem* > rom. **Basantē* > slav. **Basan'tu* > hrv. *Bo.sut*, lat. **Verticāta* > rom. **βertekāta* > slav. **Birtikā'tā* > čak. *Brkata*, lat. **Bona* > rom. **Bōna* > slav. **Bō'nā* > hrv. *Buna*, lat. *Civitatē* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā'tu* > hrv. *Ca.ptat*, lat. *Civitatē* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kiβitā'tu* > hrv. *Ca.vtat*, lat. *cyma* > rom. **kīma* > slav. **kī'mā* > hrv. *cīma*, lat. *Crexi* > rom. *Kersō* > slav. **Ker'su* > hrv. ekav. *Creš*, lat. *Duculum* > rom. **Dūklu* > slav. **Dū'kla* > hrv. *Diklo*, lat. *Dēmētrius* > rom. **Demētr̄u* > slav. **Dimī trju* > hrv. *Dmītar*, lat. *cydōnia* > rom. **koḡōn'a* > slav. **kudō'njā* > hrv. *du'na*, lat. *cotōnia* > rom. **koḡōn'a* > slav. **kutō'njā* > čak. *katu'na*, lat. **Cōtiāria* > rom. **Koḡsār'a* > slav. **Kučā'rijā* > hrv. *Kčara*, lat. *cimicem* > rom. **kīmeke* > slav. **kī'miku* > hrv. *kīmak*, lat. *cacaria* > rom. **kakār'a* > slav. **kakā'rijā* > hrv. *ko.kara*, lat. **Castelliōnem* > rom. *Kastell'ōne* > slav. **Kastiljō'nu* > čak. *Košl'ūn* (ili s romanskim sinkopom, v. glosar), lat. *carsus* > rom. **karsu* > slav. **kar'su* > hrv. *kras*, lat. **Clūsa* > rom. **Klūsa* > slav. **Klū'su* > hrv. *Klis*, lat. **canabula* > rom. **kanābla* > slav. **kanā'bljā* > čak. *konābl'a*, lat. **Cannabula* > rom. **Kanābla* > slav. **Kanā'blje* > kr. *Ko.nāvl'e*, lat. *corvus* > rom. **korbu* > slav. **kur'bu* > hrv. *kr̄b*, lat. *Corcora* > rom. **Korkora* > slav. **Kur'kuru* (za druge mogućnosti v. glosar) > hrv. *Krkar*, lat. *circulus* > rom. **kerk(u)lu* > slav. **kir'k(u)la* > hrv. *kr̄klo*, lat. **Circināta* > rom. **Kerkenāta* > slav. **Kirkinā'tā* > čak. *Krknata*, lat. *concha*

¹⁰ O zamjenama usp. i Skok III 631, SiR 85, Mayer Stanje 14, Pabirci 142, 265, Bidwell Chronology 115-116, Popović Geschichte 152, Moguš Razvoj 39, Holzer Rekonstruktion 60.

> rom. **konka* > slav. **kun'kā* > hrv. *kuka*, lat. *Colapis* > rom. **Kolpe* > slav. **Kul'pā* > hrv. *Kupa*, lat. **Liciniāna* > rom. **Leḡenāna* > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *La.kl'an*, lat. *lactūca* > rom. **laḡtūka* > slav. **laxtī'kā* > hrv. *lo.čika*, lat. *lapidea* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī'džā* > hrv. *lo.piža*, lat. *masculus* > rom. **māslu* > slav. **mā'slju* > hrv. *mašal'*, lat. *Melita* > rom. *Melta* > slav. **Mel'tu* > hrv. *Ml'et*, lat. *molinum* > rom. **mōlinu* > slav. **mulī'nu* > hrv. *ml̄in*, lat. *māceria* > rom. **makēr'a* > slav. **makē'rijā* > hrv. ikav. *močira*, lat. *mansiōnem* > rom. **mas'ōne* > slav. **masjō'nu* > čak. **mošun* u množini *Mošuni*, lat. *maius* > rom. **mādzu* > slav. **mā'džu* > čak. *mōž*, lat. *myrtea* > rom. **mortsa* > slav. **mur'čā* > hrv. *mr̄ča*, lat. *myrta* > rom. **morta* > slav. **mur'tā* > hrv. *mr̄ta*, lat. *nārītula* > rom. **narīkla* > slav. **narī'klā* > hrv. *na.rikla*, lat. *Olcinium* > rom. **Olḡen'u* > slav. **Ulkī'nju* > hrv. *Q.ciñ*, lat. **Acūtium* > rom. **Akūtsu* > slav. **Akū'ču* > hrv. *Q.kić*, lat. **Alluvium* > rom. **Allūjbu* > slav. **Alūj'bu* > čak. *Olib*, lat. **Ad mūsculum* > rom. **Ad mūslu* > slav. **Amū'slju* > čak. *Omišal'*, lat. *aurātā* > rom. **awrāta* > slav. **awrā'tā* > hrv. *o.vrata*, lat. *palātia* > rom. **palātsa* > slav. **palā'čā* > hrv. *po.lača*, lat. *Parentium* > rom. **Parentsu* > slav. **Parēn'ču* > čak. *Poreč*, lat. **Pastūra* > rom. **Pastūra* > slav. **Pastū'rā* > čak. *Postira*, lat. *frixōria* > rom. **freḡsūr'a* > slav. **prisūr'rijā* (ili rom. **freḡsōr'a* > slav. **prisō'rijā*) > čak. *pr̄sura*, lat. *puteus* > rom. **pōtsu* > slav. **pō'ču* (ili rom. **pūtsu* > slav. **pū'ču*) > hrv. *puč*, lat. **Pampinātus* > rom. **Pampenātu* > slav. **Pampinā'tu* > čak. *Pupnat*, lat. *Arba* > rom. **Arba* > slav. **Ar'bu* > hrv. *Rab*, lat. *arca* > rom. **arka* > slav. **ar'kā* > hrv. *raka*, lat. *Arsia* > rom. **Ars'a* > slav. **Ar'sjā* > hrv. *Raša*, lat. **radia* > rom. **rādza* > slav. **rā'džā* > hrv. *raža*, lat. *raia* > rom. **rādza* > slav. **rā'džā* > hrv. *raža*, lat. **Radiātum* > rom. **Radzātu* > slav. **Radžā'tu* > hrv. *Ro.žat*, grč. σίδηρος > rom. **sēdru* > slav. *sī'dra* > hrv. *sidro*, grč. σήπια > lat. *sēpia* > rom. **sējpa* > slav. **sij'pā* > hrv. *sipa*, lat. **Speletī* > rom. **Spelti* > slav. **Spel'tu* > hrv. ikav. *Splīt*, lat. *Saracēnus* > rom. **Sarkēnu* > slav. **Sarkī'nu* > čak. *Sracin*, lat. *subterrāneus* > rom. **soḡtrān'u* > slav. **sutrā'nju* > hrv. *strān*, lat. **Sampsichum* > rom. **Samseku* > slav. **Sam'siku* > hrv. *Susak*, lat. **sanctulus* > rom. **sanḡtulu* > slav. **san'xtulu* > čak. *sutal*, lat. *urceus* > rom. **ort̄su* > slav. **ur'ču* > hrv. *vrč*, lat. *Ursāria* > rom. **Orsār'a* > slav. **Ursā'rju* > čak. *Vrsar*, lat. *hortus* > rom. **ortu* > slav. **ur'tu* > hrv. *vr̄t*, lat. *hortulus* > rom. **ortulu* > slav. **ur'tulu* > hrv. *vr̄tao*, lat. *Ulca* > rom. **Olka* > slav. **Ul'kā* > hrv. *Vuka*, vlat. *Iādera* > rom. **Dzādra* > slav. **Dzā'dru* > hrv. *Zadar*, lat. *diāconus* > rom. **dzākonu* > slav. **džā'kunu* > hrv. *žakan*, lat. **Mediānum* > rom. **Meḡdzānu* > slav. **Midžā'nu* > čak. *Žmān*, rom. *Genta* > slav. **Gen'itā*

> hrv. *Zeta*, lat. **Iūniānum* > rom. **Dzun'ānu* > slav. **Džunjā'nu* > čak. *Žñān*, lat. *iuncus* > rom. **dzonku* > slav. **džun'ku* > hrv. *žuk*, lat. **Iunctum* > rom. **Dzonçtu* > slav. **Džun'xtu* > hrv. *Žut*. Međutim, u mnogobrojnim drugim posuđenicama dugi naglašeni slogovi nisu dobili akut, tako da su ostali dugi pa je, ako su posuđeni dovoljno rano, na njih djelovao Dyboov zakon (§ 11). Brojni se primjeri mogu naći u § 11. Postoje i dublete riječi i imenâ s akutom i bez njega kao što su *kras*: *krās*, *klak*: *klāk*, *Mošuni*: *mošūn*, *cjima*: *kīma*, *lo.ćika*: *lotika* (v. u glosaru odgovarajuće natuknice).¹¹

Dugi su naglašeni slogovi dobili akut i u posuđenicama iz germanskoga i drugih jezika. Primjeri su got. **hlajiba-* > prasl. **xlaj'bu* > hrv. *xl'eb*, germ. **xelmaz* > prasl. *šel'mu* > hrv. *šl'em*, germ. **stamp-* > slav. **stam'pā* > hrv. *stupa*, srednjogrčki Φράγγος > slav. **Fran'gu*, iz čega hrv. *fruški*.¹² Vidi i u glosaru natuknicu *župān*.

EKSKURS: MORFOLOŠKE ZAMJENE

Uz te zamjene s obilježjima glasovnih zakona postoje i one koje su morfološke prirode i koje se ovdje u ekskursu ukratko spominju.

Najčešći je tip morfološke supstitucije zamjena nastavka posuđene riječi ili imena nastavkom koji odgovara slavenskim fleksijskim obrascima. Romansko kratko finalno *a* u slavenskome se često zamjenjivalo dugim akutiranim *-ā* nominativa jednine *ā*-osnova ili nominativa i akuzativa množine *o*-osnova srednjega roda. Primjeri su lat. *lapidea* > rom. **lapēdza* > slav. **lapī'džā* > hrv. *lo.piža*, lat. **Circināta* > rom. **Kerkeñāta* > slav. **Kirkinā'tā* > čak. *Krknata* (oba primjera nominativ jednine, ženski rod) i lat. **Pastūra* (n. jd., ž. rod) > rom. **Pastūra* > slav. **Pastū'rā* > čak. *Postira* (n., ak. mn., sr. rod). Često na mjestu latinskoga nastavka *-a* stoji i slavenski nastavak *-u* (> 2 *-u/i* > 25 *-b/b* > 39 *-b* > 48 hrv. *-Ø*) kao u primjerima lat. *Brattia* > rom. **Brātsa* > slav. **Brāčū* > **Brāčb* > hrv. *Brāč*, lat. *Salōna* > rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > **Solŷnē* > hrv. *Solūn* i u svim ostalim toponimima toga tipa¹³. Katkad se romanski nastavak *-u*, koji potječe od lat. *-us* ili *-um*, ne čuva kao slav. *-u* (> 25 *-b* > 39 *-b* > 48 hrv. *-Ø*), kao što je uobičajeno i kao što zahtijevaju glasovni zakoni, nego se zamjenjuje slavenskim neutralnim nastavkom *-a* (> 23 *-o*). U građi obuhvaćenoj glosarom vidi sljedeće primjere: lat. *circulus* > rom. **kērk(u)lu* > slav. **kīr'k(u)*

la > hrv. *krklo*, lat. *rotulus* > rom. **rōklu* > slav. **rōkla* > hrv. *rōklo* i lat. *Duculum* > rom. **Dūklu* > slav. **Dū'kla* > hrv. *Diklo* (sva tri na *-klo!*). – Latinske suglasničke osnove (polazi se od akuzativa, v. § III) u slavenskoj me se obično mijenjaju kao *o*-osnove muškoga roda pa u nominativu i akuzativu jednine dobivaju nastavak *-u* (> 25 *-b* > 39 *-b* > 48 hrv. *-Ø*). Primjeri su lat. *Civitatē* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā'tu* > hrv. *Ca.ptat* (također *Ca.vtat*, *Čabdad*), lat. *mansiōnem* > rom. **mas'ōne* > slav. **masjōnu* > čak. *mošūn*, lat. *cimicem* > rom. **kīmeke* > slav. **kī'miku* > hrv. *kīmak* i drugi.

Vjerojatno također ne iz glasovnih razloga, nego na temelju kakve morfološke asocijacije, posuđene riječi i imena koja su se zapravo trebala mijenjati kao *o*- ili *ā*-osnove, priključila su se *jo*- ili *jā*-osnovama kada je ispred nastavka stajalo romansko *l*. Primjeri su grč. δίαπλους > rom. **dzāplu* > slav. **džāplju* > hrv. *žapal'*, lat. **Ad mūsculum* > rom. **Ad mūs-lu* > slav. **Amū'slju* > čak. *Omišal'*, lat. **canābula* > rom. **kanābla* > slav. **kanā'bljā* > čak. *konābl'a*, lat. **Cannābula* > rom. **Kanābla* > slav. **Kanā'blje* > hrv. *Ko.nāvl'e*, lat. *masculus* > rom. **māslu* > slav. **mā'slju* > hrv. *mašal'*, lat. **Ad portulam* > rom. **Ad portula* > slav. **Apurtulju* > hrv. *Oprtal'*, lat. *Pola* > rom. **Pōla* > slav. **Pōlju* > hrv. *Pūl'*, lat. *modiolus* > rom. **mōdžōlu* > slav. **mudžōlju* > hrv. *žmūl'* (pored *žmūl*).

Naglasna paradigma *b* s neoakutom nastalim prema § 37, kao u *Skradīn*, gen. *Skradīna* (> *Skra.dīn*: *Skradī.na*), kasnije se analogijom osamostalila i postala produktivna kao deklinacijski obrazac posuđenica iz talijanskoga, odnosno venecijanskoga s određenim sufiksima. Primjeri s otoka Vrgade su *Baščū'n*: *Baščūna* (tal. *bastione*), *baštū'n*: *-tūna* (tal. *bastone*, mlet. *bastòn*), *beretū'n*: *-tūna* (tal. *berretone*), *bocū'n*: *-cūna* (tal. *boccione*, mlet. *bozzon*), isto tako *bokū'n*, *botū'n*, *burū'n*, *capū'n*, *ciklū'n*, *četru'n*, *makarū'n* i mnogi drugi; *beštīmadū'r*: *-dūra* (tal. *bestemmiatore*), *dešparadū'r*: *-dūra* (tal. *disperato*); *bikā'r*: *bikāra* (tal. *beccaro*); *dumplī'r*: *-lira* (tal. *doppiere*), *madī'r*: *-dīra* (tal. *madiere*). Sufikse apstrahirane iz takvih posuđenica poslije su mogle preuzeti i domaće riječi: *kožū'n*: *-žūna*, standardnohrv. *ko.žūn*: *kožū.na* (pored *ko.žux*: *ko.žuxa*), *iglū'n*: *iglūna*, standardnohrv. *i.glūn*: *iglū.na* ili također već postojeće posuđenice iz romanskoga pa čak posuđenice iz drugih jezika: lat. *ratiōnem* > *račū'n*: *-čūna*, standardnohrv. *ra.čūn*: *račū.na*, *doktūr*: *-tūra*, *crkovinā'r*: *-nāra*, *militār*: *-tāra*, *kumplī'r*: *-līra* (njem. *Grundbirne*), *musūr*: *-ūra* (tur. *masur*).¹⁴

¹¹ Potanje o supstitucijskom akutu v. Holzer *Prosodie* 57–61 (§ 25).

¹² Za daljnje primjere s naputcima o literaturi v. Holzer *Prosodie* 60 bilj. 141.

¹³ V. Tekavčić *Stratifikacija* 50.

¹⁴ V. Holzer *Prosodie* 48, Jurišić *Vrgada* s. vv.

POVIJEST GLASOVNIH MIJENA OD PRASLAVENSKOGA DO HRVATSKOGA

U ovom će poglavlju biti riječi o glasovnim zakonima koji su praslavenske glasovne likove preoblikovali u likove današnjega novoštokavskog hrvatskog standarda, dakle o poslijepraslavenskim glasovnim zakonima (to su oni koji su djelovali nakon 600. godine). Ovdje se ne obrađuje povijest glasovnih mijena od praindoeuropskoga do praslavenskoga; pretpraslavenski glasovni zakoni¹, a to su oni koji su djelovali prije 600. godine i koji sa svojim praslavenskim rezultatom čine zajednički temelj povijesti glasovnih mijena svih slavenskih jezika nisu predmetom ove knjige.

Glasovni zakoni koji su zahvatili cjelokupni hrvatski areal i oni koji su djelovali samo na nekom dijelu hrvatskoga područja, koji su, dakle, poticali dijalektnu diferencijaciju unutar hrvatskoga, nisu se odvijali u dvama različitim razdobljima – svehrvatski prije regionalnih – nego su se kronološki ispreplitali. Nakon regionalne mijene mogla je slijediti svehrvatska i obrnuto². Isto tako nisu sve sveslavenske mijene starije od mijena koje su provedene u samo jednom dijelu slavenskoga područja, primjerice hrvatskome³. Doduše, u starijem dijelu hrvatske glasovne povijesti prevladavaju sveslavenski glasovni zakoni, dok se oni s manjim djelokrugom gomilaju potkraj povijesti glasovnih mijena zato što je širenje jezičnih mijena sve teže što je veći broj već postojećih izoglosa koje otežavaju komunikaciju, a koje one moraju prijeći. Nije, međutim, isključeno da neka jezična mijena prijeđe već postojeće, čak i brojne izoglose⁴. Tako je, primjerice, druga palatalizacija (§ 7) provedena davno prije prve jotacije (§ 33), premda druga palatalizacija nije provedena u izvornim govorima Novgo-

¹ Na primjer *ruki*-pravilo ($s > x$ iza r, u, k, i), prva palatalizacija ($k > č, g > dž, x > š$ ispred palatalnih samoglasnika i, j), Winterov zakon u Matasovićevoj verziji (ispred tautosilabičkoga neaspiriranoga zvučnog zatvornika samoglasnik se dulji, v. Matasović *Winterov zakon* 15), mijena $ew > jaw$ ispred suglasnika i mijena $ew > aw$ ispred stražnjih samoglasnika. O tome v. Matasović *Chronology, Laringali, Resonants*, Mihaljević *Gramatika* 119–143, 148–151, Holzer *Lautgeschichte* 36–39.

² To, naravno, vrijedi i ako se naziv „hrvatski“ zamijeni onim „srpskohrvatski“. Stoga Brozović *Starosrpskohrvatski* 51, Ivić *Uvod* 8 i Brozović – Ivić *Ishodišni sistem* 222 moraju naglasiti da se „starosrpskohrvatski“ fonemski sustav prikazan u Brozović *Srpskohrvatski* i Brozović – Ivić *Ishodišni sistem*, iz kojega bi se trebali dati izvesti svi hrvatski i srpski dijalekti i u kojem su već provedeni svi glasovni zakoni koji su djelovali u svim hrvatskim i srpskim dijalektima, ne može povezati s nekim konkretnim vremenskim razdobljem. Stoga vjerojatno nikada nije ni postojao te ga treba smatrati samo jedinicom glasovnozakonskog izračuna. Vidi i gore str. 9.

³ Usp. Lindstedt *Phonology* 112–113.

⁴ Usp. Holzer *Einheitlichkeit* 58.

roda i Pskova, dok se prva jotacija provela na čitavome slavenskom jezičnom području⁵. Stoga kronološki prikaz povijesti glasovnih mijena poput ovoga ne može poredati glasovne zakone prema njihovu dosegu, pa ih podijeliti, primjerice, na sveslavenske, svejužnoslavenske, svehrvatske i hrvatske dijalektne. Isto tako ovaj prikaz ne može biti podijeljen na zasebne odlomke o vokalizmu, konsonantizmu i prozodiji jer se mijene vokalizma, konsonantizma i prozodije nisu odvijale u trima zasebnim razdobljima, nego bez nekoga reda.

Glasovni zakoni nanizani u sljedećim paragrafima čine računski uređaj s pomoću kojega se iz praslavenskih glasovnih likova mogu proizvoditi hrvatski. Ako se na praslavenskim glasovnim likovima provedu preoblike onim redosljedom kojim su ovdje navedene, dobivaju se odgovarajući hrvatski likovi. Redosljed proizlazi s jedne strane iz odnosa feedinga, bleedinga, counterfeedinga i counterbleedinga između pojedinih glasovnih zakona⁶, a s druge strane i iz potrebe da se svakoj posuđenici u nizu glasovnih zakona može pridružiti točka kada je mogla biti posuđena te da se povijest glasovnih mijena oblikuje tako da bude u skladu s tom potrebom⁷. Na taj je način redosljed glasovnih zakona u računskom uređaju povezan s istinskim vremenskim slijedom i time je taj računski uređaj ujedno i model hrvatske glasovne povijesti. Pri tome redosljed i numeriranje glasovnih zakona imaju status modela njihove relativne kronologije samo ondje gdje su eksplicitno obrazloženi ili ovdje ili u citiranoj literaturi. Tamo gdje to nije tako, nizanje je glasovnih zakona proizvoljno.

Primjeri doneseni u sljedećim paragrafima sadrže najčešće praslavenske likove ili, ako je riječ o posuđenicama, likove iz jezika davatelja (uz romanke obično se navode i latinski ili grčki likovi od kojih se izvode), nadalje glasovni lik kakav je bio neposredno prije dotične mijene i glasovni lik kakav je postojao neposredno nakon nje te hrvatski odraz. U glosaru se pak primjeri navode sa svim glasovnim zakonima koji su djelovali na njih.

Ponegdje se u pojedinim paragrafima donose i primjeri iz isprava ili starohrvatskih spomenika. Oni su uzgredni i ni u kojem pogledu potpuni.

⁵ V. Holzer *Dialektkontinuum* 89–90 (s naputcima o literaturi), 94.

⁶ U *feedingu* pravilo A proizvodi ulazne glasovne likove za pravilo B, stoga A treba uvrstiti prije B. U *bleedingu* pravilo A uskraćuje ulazne likove pravilu B, stoga A mora doći ispred B. U *counterfeedingu* bi B pri svojem uvrštavanju ispred A proizvodilo ulazne likove za A, ali to ne čini, stoga A mora doći ispred B. U *counterbleedingu* bi B pri uvrštavanju ispred A pravilu A uskraćivao ulazne glasovne likove, ali to ne čini, stoga A dolazi ispred B.

⁷ Vidi pitanje Holzer *Grammatik* 50. Usp. i poglavlje „Kronologija glasovnih promjena“ u Mihaljević *Gramatika* 20–23.

1 Progresivna, tzv. treća palatalizacija

Kada je velarni opstruent (*k*, *g*, *x*) stajao neposredno iza *i*, *ī* ili *ej* ili ih je razdvajao samo nazalni sonant, prešao je u odgovarajući palatalni opstruent (*t'*, *d'*, *s*). Pri tome je eventualno prisutan nazalni sonant, ako se izvorno izgovarao velarno⁸, vjerojatno postao palatalno *ń*. Treća je palatalizacija osim o navedenima morala ovisiti još i o drugim glasovnim uvjetima, no oni više nisu prepoznatljivi zbog raznih morfoloških izjednačivanja, pa ta glasovna mijena ostavlja dojam nepravilnosti. Asibilizacijom (§ 16) su iz *t'* i *d'* kasnije postali *c* i *dz*, a *s* se kasnije dalje promijenilo u *š* (v. § 9). Primjeri su prasl. **atiku* > **atit'u* > hrv. *o.tac*, prasl. **kaniku* > **kani't'u* > hrv. *ko.nac*, prasl. **awikā* > **awit'ā* > hrv. *o.vca*, prasl. **sirdika* > **sirdit'a* > hrv. *srce*, prasl. **rikuj* > **rit'uj* > hrv. *r.ci*, prasl. **ludžī-kā* > **ludžī'tā* > hrv. *žlica*, prasl. **parīkā'těj* > **parit'ā'těj* > hrv. *porī-cati*, prasl. **lejka* > **lejt'a* > hrv. *lī.ce*, prasl. **stigā* > **stid'ā* > hrv. *stā-za*, prasl. **dwej'gā'těj* > **dwej'd'ā'těj* > hrv. dij. *dvizati*, prasl. **wīxa* > **wīša* > hrv. *svę*, prasl. **mē'sinku* > **mē'sint'u* > hrv. *mjesęc*, prasl. **kuningu* > **kunińd'u* > hrv. *kněz*. Taj glasovni zakon nije djelovao primjerice u prasl. **perawnī'kā* ili **perawnej'kā* > hrv. *peru.nika*.

O datiranju te sveslavenske, ali poslijepraslavenske mijene v. Pedersen *Nasalpräsentia*, Vermeer *Comedy* (o posljednjem članku v. Holzer *Palatalisierungen*), nadalje Holzer *Lautgeschichte* 39 § 14 i *Prosodie* 42 § 1. Ako je za vrijeme treće palatalizacije akut (´) još bio zaseban (primjerice laringalan) segment, nije sprječavao ovu mijenu kada je stajao između *ī*, odnosno *ej* i velara, v. gore *žlica* i *dvizati*.

2 Prijeglas

Velarni su samoglasnici iza palatalnih suglasnika preglasani u palatalne samoglasnike (u naslijeđenim su riječima u to vrijeme ispred velarnih samoglasnika dolazili samo *j*, *t'*, *d'*, *s* kao palatalni suglasnici, a u posuđenicama sa zamjenom provedenom prema § 2 još *č*, *dž*⁹): *u* > *i*, *ū* > *ī*, *a* > *e*, *ā* > *ē*. Primjeri su prasl. **awikā* > **awit'ā* > **awit'ē* > hrv. *o.vca*, prasl. **maju* > **maji* > hrv. *mōj*, prasl. **majā* > **majē* > hrv. *mo.ja*, prasl. **maja* > **maje* > hrv. *mo.je*, prasl. **sjū'dla* > **sjī'dla* > hrv. *šilo*, prasl. **palja* > **palje* > hrv. *pol'e*, dat. lok. jd. prasl. **swajtjāj* > **swajtjēj* > hrv. *sviē.či*,

⁸ V. na str. 4, bilješku 14.

⁹ U to vrijeme velarni samoglasnici nisu mogli doći iza *č*, *dž* i *š* nastalih prepraslavenskom prvom palatalizacijom.

prasl. *lejka > *lejt'a > *lejt'e > hrv. *lī.ce*, prasl. *kuningu > *kunińd'u > *kunińd'i > hrv. *knēz*, prasl. *wīxa > *wīša > *wīše > hrv. *svę*, lat. *Parentium* > rom. **Parentsu* > slav. **Paren'ču* > **Paren'či* > čak. *Poreč*.

Mijena je poslijepraslavenska, ali sveslavenska¹⁰; v. Holzer *Rekonstruktion* 61, *Lautgeschichte* 39 § 15, *Saloniki* 50–51. U prilog takvom datiranju možda govori i posuđenica lat. *iēiūnus* > rom. **dzedzūnu* > slav. **dzedzūnu* u izvedenici **dzedzūnā'těj* > **dzedzīnā'těj* > čak. *žežinat*, ako tu nije došlo do mijene *ū* > *y* > *ī* (§§ 15, 38). O datiranju v. i Holzer *Palatalisierungen*.

3 Monoftongizacija

Tautosilabički se diftonzi monoftongiziraju: *aw*, *āw*, *ew*, *ēw* > *ō*; *aj*, *āj* > *ē*; *ej*, *ēj*, *uj*, *ūj*, *ij*, *īj* > *ī*¹¹. Primjeri su prasl. **gaw'bī'těj* > **gō'bī'tī* > hrv. *gu.bit*, prasl. **bawdī'těj* > **bōdī'tī* > hrv. *bū.diti*, prasl. **bjawstěj* > **bjewstěj* > **bjōstī* > hrv. *bl'ū.sti*, prasl. **dawšī'těj* > **dōšī'tī* > hrv. *dū.šiti*, prasl. **awmārā'těj* > **ōmārā'tī* > hrv. *umā.rati*, prasl. **jgwxā'* > **jewxā'* > **jōxā'* > hrv. *jū.xa*, prasl. **čjaw'jete* > **čjew'jete* > **čjō'jete* > hrv. *čujēte*, prasl. **traw'jete* > **trō'jete* > hrv. *trujēte*, prasl. **kajnā'* > **kēnā'* > hrv. *ciē.na*, prasl. **zejmā'* > **zīmā'* > hrv. *zī.ma*, dat. lok. jd. prasl. **swajjtāj* > **swajjtēj* > **swētjī* > hrv. *sviē.ći*, nom. mn. prasl. **wilkuj* > **wilkī* > hrv. *vūci*, prasl. **džimuj'* > **džimī'* > hrv. *žmī* (2. jd. imperativa od *žē.ti*), lat. **Alluvium* > rom. **Allūjbu* > slav. **Alūj'bu* > **Alī'bu* > čak. *Olib*, nom. mn. prasl. **kanjuj* > **kanjij* > **kanjī* > hrv. *ko.ni*, grč. *σηπία* > lat. *sēpia* > rom. **sējpa* > slav. **sij'pā'* > **sī'pā'* > hrv. *sipa*.

Monoftongizacija je poslijepraslavenska, ali sveslavenska promjena; v. Holzer *Lautgeschichte* 39–40 s bilješkom 16 (§ 16), *Saloniki* 50–51, *Prosodie* 42–43 § 2. Lat. *Lauriāna* > rom. **Lawr'āna* > slav. **Lawrjā'nu* > hrv. *Lō.vran* (usp. i *Lō.vrēč*) i lat. *aurāta* > rom. **awrāta* > slav. **awrā'tā'* > hrv. *ō.vrata* posuđeni su nakon monoftongizacije, koju stoga nisu prošli, ali prije mijene *a* > *o* (§ 23), koju stoga jesu prošli. Međutim, lat. *tracta* > rom. **trajta* > hrv. *trajta* i lat. *Maximus* > rom. **Majsemu* > slav. **Majsimu* > čak. *Majsan* posuđeni su i nakon monoftongizacije i nakon mijene *a* > *o*.

¹⁰ Mora se razlikovati od mlađega prijevlasa u slavenskom dijalektu grada Soluna (v. Holzer *Saloniki* 41–43).

¹¹ O *-uj* v. Holzer *Auslautgesetze* 15, 17 itd. (gdje se umjesto *u* piše *o*) i Kortlandt *Serbo-Croatian* 118–119 (§§ 5.9, 6.5). O *īj* > *ī* v. Holzer *Gräzismen* 84 bilj. 34.

4 Depalatalizacija ē > ā

Iza palatalnih suglasnika (tada su to bili *j*, *č*, *dž*, *š*, *t'*, *d'*, *s'*) *ē* (bilo ono iz prasl. *ē* bilo ono koje je nastalo prema § 2 iz prasl. *ā*) prešlo je u *ā*. (Ono *ē* koje je nastalo prema § 3 od diftonga nije dolazilo iza palatala.) Primjeri su prasl. **majā'* > **majē'* > **majā'* > hrv. *mo.ja*, ak. jd. prasl. **swajjtjān* > **swētjēn* > **swētjān*¹² > hrv. *sviē.ću*, prasl. **čē'su* > **čā'su* > hrv. *čas*, prasl. **džē'li* > **džā'li* > hrv. *žao*, prasl. **awikā'* > **awit'ē'* > **awit'ā'* > hrv. *ō.vca*, prasl. **wašt'ēnī'kā'* > **wašt'ēnī't'ē'* > **wašt'ānī't'ā'* > hrv. *vošt.nica*, nom. mn. prasl. **mažd'ēnuj* > **mažd'ēnī* > **mažd'ānī* > hrv. *moždāni*, prasl. **nāpājā'těj* > **nāpājē'tī* > **nāpājā'tī* > hrv. *napāj.jati*.

Ta je depalatalizacija poslijepraslavenska, ali sveslavenska promjena. O datiranju v. Holzer *Lexik* 291 bilj. 16, *Saloniki* 50–51.

Pisanje *ě* za *a* iza palatala u glagoljičnim spomenicima kao i za *ja* u ćiriličnoj Povaljskoj listini (18 *u smokove ěmi*, 13 *moě*, 33/34 *gospoě*, 11 *knežbě* itd., usp. Malić *Povaljska listina* 56) ne znači da je u jeziku tih spomenika izostala mijena *ē* > *ā*, nego da takva grafija potječe iz crkvenoslavenske tradicije pisanja, koja je počivala na izgovoru slavenskoga u gradu Solunu, gdje je nakon sveslavenskoga prijeglasa (§ 2) došlo do još jednoga, solunskoslavenskoga prijeglasa (*a* > *ě*, *u* > *ū*, *o* > *ō* iza palatala i palataliziranih dentala) (v. Holzer *Saloniki* 41–43).

5 Razvoj protetskoga w

Ispred početnoga *u-* i *ū-* dodalo se *w*. Primjeri su prasl. **uz* > **wuz* > hrv. *uz*, prasl. **uzgājā'těj* > **uzgājā'tī* > **wuzgājā'tī* > hrv. *uzgā.jati*, prasl. **ū'drā'* > **wū'drā'* > hrv. *vidra*, prasl. **ūsaka* > **wūsaka* > hrv. *viso.ko*, prasl. **ū'knan'těj* > **ū'knan'tī* > **wū'knan'tī* > hrv. *viknuti*.

Ta je mijena sveslavenska. Posuđenice poput lat. *Ursāria* > rom. **Orsār'a* > slav. **Ursā'rju* > **Ursā'rji* > **Wursā'rji* > čak. *Vrsqr*, lat. *Ulca* > rom. **Olka* > slav. **Ul'kā'* > **Wul'kā'* > hrv. *Vuka*, lat. *urceus* > rom. **ortsu* > slav. **ur'ču* > **ur'či* > **wur'či* > hrv. *vrč*, lat. *hortus* > rom.

¹² Zbog toga *-ān*, nastaloga depalatalizacijom iz *-ēn*, mora se pretpostaviti da su u praslavenskome barem na kraju riječi postojali dugi vokali ispred tautosilabičkih nazala. Nije nužno pretpostaviti postojanje prasl. *-ēj*, *-āj*, *-ēw*, *-āw*, no takvi su dugi diftonzi zasigurno postojali u prepraslavenskom, a glasovni zakon o njihovom kraćenju ne ćemo uvesti ako nije nužno. Doduše, postoji rizik da rekonstrukt praslavenskoga predviđa oprjeku (naime onu između *-ej* i *-ēj* itd.), koja u praslavenskome možda i nije postojala. Dakle, treba se odlučiti između gospodarnosti prikaza povijesti glasovnih mijena i zahtjeva da rekonstrukt ispuni funkciju „slike“ praslavenskoga (v. na str. 32, bilješku 2). Ako se prednost da posljednjem, morao bi se uvesti zaseban glasovni zakon *-ěj* > *-ej* itd.

**ortu* > slav. **ur'tu* > **wur'tu* > hrv. *vrt* i lat. **Ūra* > rom. **Ūra* > slav. **Ūru* > **Wūru* > hrv. *Vīr* pokazuju da razvoj protetskoga *w* pripada vremenu nakon doseljenja Slavena te da je stoga poslijepraslavenska mijena. Proteza labijalnoga *w* fonetski je najvjerojatnija ispred labijalnoga samoglasnika, stoga je najbolje datirati protezu prije delabijalizacije *ū* > *y* (§ 15). Budući da se mijena *w* > *β* (§ 6) mora datirati prije druge palatalizacije (§ 7; v. § 5 s primjerom *Cav.tat*), razvoj protetskoga *w*, koje se priključilo mijeni *w* > *β*, također se mora datirati prije druge palatalizacije. To proizlazi i iz lat. *Olcinium* > rom. **Olķēn'u* > slav. **Ulkī'nju* > hrv. (egzonym) *Q.cin*, posuđenice preuzete nakon razvoja protetskoga *w*, koji nije prošla, ali prije druge palatalizacije, koju jest prošla.

6 Sužavanje *w* > *β*

Bilabijalni neslogotvorni samoglasnik *w* promijenio se u bilabijalno *β*, koje se izgovaralo s manjim stupnjem otvorenosti, ali je još funkcioniralo kao sonant¹³. Primjeri za to su prasl. **wadā* > **badā* > hrv. *vo.da*, prasl. **ū'drā* > **wū'drā* > **βū'drā* > hrv. *vidra*, prasl. **kwajtu* > **kwētu* > **kβētu* > hrv. *cviēt*, prasl. **mlīwa* (ili **mlejwa* > **mlīwa*) > **mlīβa* > hrv. *mlīvo*, prasl. **uzawu* > **wuzawu* > **βuzaβu* > hrv. *u.zov* (v. glosar), prasl. **wasku* > **βasku* > hrv. *vosak*.

Iz fonetskih je razloga vjerojatno da je protetsko *w* (§ 5) ispred samoglasnikâ *u-*, *ū-* isprva i samo imalo (neslogotvornu, ali ipak) samoglasničku kvalitetu. Stoga sužavanje *w* > *β* treba datirati nakon razvoja protetskoga *w*. Budući da je protetsko *w* nastalo tek u poslijepraslavensko doba, to vrijedi i za sužavanje *w* > *β* (usp. Holzer *Lexik* 292). Osim toga iz fonetskih je razloga vjerojatnije da se *w* suzilo u *β* nakon poslijepraslavenske monoftongizacije (§ 3) nego prije nje (*aw* > *ō*, a ne *aβ* > *ō*), što je dodatni argument u prilog njezinoj dataciji u poslijepraslavensko doba. Osim toga, posuđenice poput lat. *Cīvitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā'tu* > hrv. *Ca.ptat* pokazuju da u (poslijepraslavensko) doba posuđivanja još nije postojalo slavensko *β*, tako da se romansko *β* moralo zamijeniti slavenskim *b* (v. § 5)¹⁴. Kada bi se pretpostavilo da je regularna mijena *w* > *β* već pret-

¹³ Pri transliteraciji ili transkripciji starohrvatskih potvrda ovdje se, međutim, uvijek piše *v*, a ne *β*.

¹⁴ Slavensko je *β* bilo doduše sonant, ali je bilo bliže romanskome frikativu *β* nego slavenski zatvornik *b*, što pokazuju posuđenice poput lat. *Cīvitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kiβitā'tu* > hrv. *Ca.vtat* iz kasnijega vremena kada je u slavenskome pored *b* postojalo već i *β*. Slavensko *β* zamjenjivalo se njemačkim *w*: hrv. **Loβran* > njem. (oko 1400.) *Lauran* 'Lovran' (v. § 70).

praslavenska, za posuđenice poput lat. *Lauriāna* > rom. **Lawr'āna* > slav. **Lawrjā'nu* > **Laβrjā'nu* > hrv. *Lo.vran* i lat. *aurāta* > rom. **awrāta* > slav. **awrā'tā* > **aβrā'tā* > hrv. *o.vrata* trebalo bi se uvesti još posebno supstitucijsko pravilo *w* > *β*. Međutim, mijenu *w* > *β* mora se datirati prije druge palatalizacije (§ 7) (v. § 5 s primjerom *Ca.vtat*)¹⁵.

7 Regresivna, tzv. druga palatalizacija¹⁶

Velari *k*, *g*, *x* prešli su u *t'*, *d'*, *s* ako su stajali neposredno ispred palatala ili ih je razdvajalo samo *β*. Kasnije su se *t'*, *d'* asibilizirali u *c*, *dz* (> *z*; v. §§ 16, 35), a *s* je postalo *s* (v. § 9). Budući da je prepraslavenska prva palatalizacija uklonila prvobitne skupove sastavljene od *k*, *g*, *x* i palatalnoga samoglasnika, do druge palatalizacije moglo je doći samo u trima slučajevima: 1. kada je između velarnoga suglasnika i palatalnoga samoglasnika stajalo *β*; 2. kada je velar stajao ispred *ē* ili *ī* nastalih monoftongizacijom izvornih *aj*, *āj*, *uj* ili *ūj* (v. § 3); 3. kada se radi o riječi posuđenoj nakon prve, ali prije druge palatalizacije. Primjeri su prasl. **kwītu* > **kβītu* > **t'βītu* > hrv. *cvao*, prasl. **kwajtu* > **kβētu* > **t'βētu* > hrv. *cviēt*, prasl. **gwajzdā* > **gβēzdā* > **d'βēzdā* > hrv. *zviē.zda*, prasl. **kajnā* > **kēnā* > **t'ēnā* > hrv. *ciē.na*, dat. jd. prasl. **rankāj* > **rankē* > **rant'ē* > hrv. *rūci*, nom. mn. prasl. **wilkuj* > **βilkī* > **βilt'ī* > hrv. *vūci*, dat. jd. prasl. **nagāj* > **nagē* > **nad'ē* > hrv. *nozi*, dat. lok. jd. prasl. **jāwxāj* > **jōxē* > **jōšē* > hrv. *jū.si*, lat. *Cīvitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kibitā'tu* > **T'ibitā'tu* > hrv. *Ca.ptat*, lat. *Crexi* > rom. *Kersō* > slav. **Ker'su* > **T'er'su* > hrv. ekav. *Čres*, lat. *Cissa* > rom. **Kessa* > slav. **Kisā* + *-iskā* = **Kisiskā* > **T'isiskā* > hrv. *Caska*, lat. *māceria* > rom. **makē'ra* > slav. **makē'rijā* > **mat'ē'rijā* > hrv. ikav. *moci'ra*, lat. *cīma* > rom. **kīma* > slav. **kī'mā* > **t'ī'mā* > hrv. *ci'ma*, lat. *cicerem* > rom. **kēkerē* > slav. **kīkiri* > **t'it'iri* > čak. *ca'car*, lat. *Saracēnus* > rom. **Sarkēnu* > slav. **Sarkī'nu* > **Sart'ī'nu* > hrv. *Sracin*.

Druga je palatalizacija zahvatila sve slavenske jezike osim prvobitnih govora Pskova i Novgoroda. U zapadnoslavenskome je do nje, doduše, došlo samo ako su *k*, *g*, *x* stajali neposredno ispred palatalnoga samoglas-

¹⁵ Usp. Mayer *Stanje* 21. O slavenskoj mijeni *w* > *β* > *v* vidi i Bergermayer *Reflexe* 9 i d., 15 bilj. 19, 19 bilj. 25 gdje se ona (uz uporabu drukčijih grafičkih znakova) rekonstruira iz drukčijih razloga od onih ovdje navedenih, a mijena *w* > *β* iz razloga drukčijih od onih ovdje navedenih datira se u razdoblju oko druge palatalizacije.

¹⁶ Tako nazvana prema zastarijelom, ali uobičajenom brojenju. Druga je palatalizacija, naime, mlada od treće (§ 1).

nika, a da β nije bilo između njih (v. točnije Holzer *Dialektkontinuum* 88–89). Posuđenice poput gore navedenih pokazuju da je druga palatalizacija provedena tek nakon dolaska Slavena u hrvatske zemlje te time tek u poslijepraslavensko doba¹⁷. Iz posuđenice lat. *Olcīnium* > rom. **Olķēn'u* > slav. **Ulkīnju* > hrv. *Q.ciñ* proizlazi da je do druge palatalizacije, koju je prošla, došlo nakon razvoja protetskoga *w* (§ 5), koji nije prošla. Potanje o datiranju druge palatalizacije v. Jurišić *Slovnica* 100, Holzer *Lautgeschichte* 40 § 17, *Prosodie* 43 § 3.¹⁸

Nakon druge palatalizacije posuđene su riječi lat. **Liciniāna* > rom. **Lēken'āna* > slav. **Likinjā'nu* > hrv. *La.kl'an*, lat. **Circināta* > rom. **Kerķenāta* > slav. **Kirkinā'tā* > čak. *Krknata*, lat. *circulus* > rom. **kerk(u)lu* > slav. **kīr'k(u)la* > hrv. *krklo*, lat. *Quirīnus* > rom. **Kerīnu* > slav. **Kīrīnu* > čak. *Karin*, lat. *māceria* > rom. **makēr'a* > slav. **makērjā* > hrv. ikav. *Makīrina* (izvedeno sufiksom *-ina*; usp. gore *mocīra*), lat. *cīmicem* > rom. **kīmēķe* > slav. **kī'miku* > hrv. *kīmak*, lat. *cīma* > rom. **kīma* > slav. **kīmā* > hrv. *kīma* (usp. gore *cīma*), lat. *cīrula* > rom. **ķerlla* > slav. **kīrla* > hrv. *kīrla*, lat. *cīcerem* > rom. **ķeķeķe* > slav. **kīkiri* > hrv. *kikerka* (izvedeno sufiksom *-ka*; usp. gore *caçar* i u glosaru natuknicu *čacar*), lat. **cerēsea* > rom. **ķers'a* > slav. **ķersjā* > hrv. *krēša*, lat. *Vegium* > rom. **βεγε* > slav. **Bigi* > hrv. *Bāg* i druge.¹⁹

8 Razvoj prvoga epentetskog *l*

Između labijalnoga suglasnika (*p*, *b*, *m*, β) i *j* koje mu je neposredno slijedilo, umetnulo se *l*. Primjeri su prasl. **zemjā* > **zemljā* > hrv. *ze.m-l'a*, prasl. **ljawbjenu* > **ljōbjenu* > **ljōbljenu* > hrv. *lūbl'en*, prasl. **pasudar'wjā'tēj* > **pasudar'βjā'ti* > **pasudar'βljā'ti* > hrv. *po.zdravl'ati*.

Mijena je vjerojatno provedena u svim slavenskim jezicima i to nakon monoftongizacije (§ 3), kao što proizlazi iz prasl. **alawjā* > **alōjā* > hrv. *olū.ja*. Pri obrnutoj kronologiji riječ bi morala glasiti ***olū.l'a* jer bi vjerojatno i skup *wj* prošao *l*-epentezu. O datiranju v. i Holzer *Lautgeschichte* 40–41 § 18, *Saloniki* 50–51, *Prosodie* 51–52 bilj. 102.

9 Mijena *ś* > *s*

(O podrijetlu *ś* v. §§ 1 i 7.) Primjeri su prasl. **wixa* > **βiše* > **βise* > hrv. *svē*, dat. lok. jd. prasl. **jawxāj* > **jōśē* > **jōsē* > hrv. *jū.si*.

Do mijene je došlo u južnoslavenskim i istočnoslavenskim jezicima (vidi potanje Holzer *Dialektkontinuum* 88 i 91 § 5). O datiranju v. Holzer *Innovationen* 249–250.

10 Prva metateza likvida

Početni tautosilabički skupovi *ar'*-, *al'*- promijenili su se u *rā'*-, *lā'*-. Primjeri su prasl. **ar'dla* > **rā'dla* > hrv. *ralo*, prasl. **al'nen* > **lā'nen* > hrv. *lane*.

Ta je mijena sveslavenska. Da je ipak poslijepraslavenska, potvrđuju nam posuđenice lat. *arca* > rom. **arka* > slav. **ar'kā* > **rā'kā* > hrv. *raKa*, lat. *Arba* > rom. **Arba* > slav. **Ar'bu* > **Rā'bu* > hrv. *Rab* i lat. *Arsia* > rom. **Ars'a* > slav. **Ar'sjā* > **Rā'sjā* > hrv. *Raša*, u kojima je dodan akut prema § 8. Još o datiranju v. u Holzer *Rekonstruktion* 67, *Prosodie* 43 § 4.

11 Dyboov zakon

Sa sloga bez akuta naglasak je preskočio na sljedeći slog. Primjeri su prasl. **trāwā* > **trāβā* > **trāβā* > hrv. *trā.va*, prasl. **bluxā* > **bluxā* > hrv. *bu.xa*, prasl. **melka* > **melka* > hrv. *mlū.ko*, prasl. **pera* > **pera* > hrv. *pē.ro*, prasl. **bawdī'tēj* > **bōdī'ti* > **bōdī'ti* > hrv. *bū.diti*, prasl. **nasejti* > **nasīti* > **nasīti* > hrv. *no.sī*, prasl. **trawā'tēj* > **traβā'ti* > **traβā'ti* > hrv. *tro.vati*, prasl. **Xruwātu* > **Xruβātu* > **Xruβātu* > hrv. *Xr.vāt*.

Dyboov je zakon djelovao na najvećem dijelu slavenskoga govornog područja; vidi o tome literaturu navedenu u Holzer *Prosodie* 44 bilj. 67. Djelovao je u poslijepraslavensko doba kako proizlazi iz toga što su ga prošle posuđenice poput sljedećih: lat. *Albōna* > rom. **Albūna* > slav. **Albūnu* : gen. **Albūnā* > **Albūnu* : **Albūnā* > hrv. *La.bīn* : *Labī.na*, lat. *Scardōna* > rom. **Skardūna* > slav. **Skardūnu* : **Skardūnā* > **Skardūnu* : **Skardūnā* > hrv. *Skra.dīn* : *Skradī.na*, usporedno s time lat. *Salōna* > hrv. *So.līn* : *Solī.na*, lat. *Narōnem/Narōna* > hrv. *No.rīn* : *Norī.na* i lat. *Ancōna* > hrv. *Ja.kīn* : *Jakī.na*, dalje lat. *Muccurum* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > **Mukru* > hrv. *Ma.kār* : *Ma.kra*, lat. *Aenōna* > rom. **Nūna* > slav.

¹⁷ Usp. i Holzer *Auswertung* 84–85 (§§ 1.5, 1.6).

¹⁸ Usp. i Mayer *Stanje* 27, Bidwell *Chronology* 122–124 i vidi ostale naputke o literaturi u Holzer *Palatalisierungen* bilj. 33.

¹⁹ Vidi i Mayer *Pabirci* 145, Solta *Balkanlinguistik* 154–155.

*Nūnu : *Nūnā > *Nūnu : *Nūnā > hrv. Nīn : Nī.na, lat. *Apsarus* > rom. **Apsaru* > slav. **Asaru* > **Asaru* > čak. *Osqr* : *Osqra*, lat. **Pāgus* > rom. **Pāgu* > slav. **Pāgu* > **Pāgu* > hrv. *Pāg* : *Pā.ga*, lat. *Pola* > rom. **Pōla* > slav. **Pōlju* : **Pōljā* > **Pōlji* : **Pōljā* > **Pōlji* : **Pōljā* > hrv. *Pūl* : *Pū.l'a*, lat. *Tragurium* > rom. **Tragūr'u* > slav. **Tragūrju* > **Tragūrji* > **Tragūrji* > hrv. *Tro.gīr* : *Trogī.ra*, lat. *Tinninium* ili *Tinninium* > rom. **Tēnnēn'u* ili **Tēnnīn'u* > slav. **Tinīnju* > **Tinīnji* > **Tinīnji* > hrv. *Knīn* : *Knī.na*, grč. Φάρος > rom. **Fāru* > slav. **Xwāru* > **Xβāru* > **Xβāru* > hrv. *Xvār* : *Xvā.ra*, lat. **ceresea* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā* > **kersjā* > hrv. *kriē-ša*, lat. *carsus* > rom. **karsu* > slav. **karsu* > **karsu* > hrv. *krās*, lat. *Dyrhachium* > rom. **Dorātsu* > slav. **Durāču* > **Durāči* > **Durāči* > hrv. *Drāč* : *Drā.ča*, lat. *Cattarum* > rom. **Kattaru* > slav. **Kataru* > **Kataru* > hrv. *Ko.tor*, lat. **Curicum* > rom. **Korku* > slav. **Kurku* > **Kurku* > hrv. *Krk* : *Kr.ka*, lat. *Vegium* > rom. **βεγε* > slav. **Bigi* > **Bigi* > hrv. *Bāg* : *Bā.ga*, lat. *mansiōnem* > rom. **masōne* > slav. **masjōnu* > **masjōnu* > čak. *mošūn* : *mošūna*, lat. **characiōnem* > rom. **kartsōne* > slav. **karčōnu* > **karčōnu* > hrv. *kra.čūn* : *kračū.na*, lat. *missōrium* > rom. **mēssōr'u* > slav. **mišōrju* > **mišōrji* > **mišōrji* > hrv. *ma.šūr* : *mašū.-ra*, lat. *mūrus* > rom. **mūru* > slav. **mūru* > **mūru* > hrv. *mīr* : *mī.ra*, lat. *Grēgorius* > rom. **Grēgōr'u* > slav. **Grigōrju* > **Grigōrji* > **Grigōrji* > hrv. *Grgūr* : *Grgū.ra*, lat. dij. *cōda* > rom. **kōda* > slav. **kōdā* > **kōdā* > hrv. *kū.da*. Više o ovoj mijeni (s naputcima o literaturi) kao i o njezinu datiranju v. u Holzer *Prosodie* 44–46 § 6, *Urslavische Prosodie* 158–159 §§ 6.–6.3 i – o datiranju Dyboova zakona prije Meilletove metatonije (§ 12) – 165 § 11.5. Usp. i Kapović *Length* 33.

12 Meilletova metatonija

Osim u naglašenim slogovima ili u slogovima koji su stajali iza naglašenoga sloga dotične riječi svi su akuti (´) ukinuti. Primjeri su prasl. **gal'wā* > **gal'βā* > **galβā* > hrv. *glā.va*, prasl. **sū'nu* > **sūnu* > hrv. *sīn*, prasl. **kwā'su* > **kβā'su* > **kβāsu* > hrv. *kvās*, prasl. **mal'tu* > **mal-tu* > hrv. *mlāt*, prasl. **pajā'su* > **pajāsu* > hrv. *pojās*, prasl. **kruwā'wu* > **kruβā'βu* > **kruβāβu* > hrv. *krvāv* (vs. prasl. **lankā'wu* > hrv. *lū.kav*; tu se akut očuvao jer je slog bio naglašen), prasl. **mū'* > **mū* > hrv. *mī*, prasl. **wū'* > **βū'* > **βū* > hrv. *vī*, prasl. **ar'tā'ju* > **rā'tā'ji* > **rātā'ji* > hrv. *ra.taj*, prasl. **aw'čī'tēj* > **ō'čī'tī* > **ōčī'tī* > hrv. *u.čiti*, prasl. **rjaw'jīnu* > **rjō'jīnu* > **rjōjīnu* > hrv. *rūjan*, prasl. **čē'dji* > **čā'dji* > **čādji* > hrv. *čād*.

Promjena je sveslavenska. Više o njoj (s naputcima o literaturi) kao i o njezinu datiranju v. u Holzer *Prosodie* 43–44 (§ 5), *Urslavische Prosodie* 159–160 §§ 7.–7.1 i – o datiranju Dyboova zakona (§ 11) prije Meilletove metatonije – 165 § 11.5.

13 Mijena *kt, xt*, osim pred velarnim samoglasnicima²⁰, u *kt', xt'*

Nakon asibilizacije (§ 16), koja nije zahvatila *t'* iza *k* i *x*, skupovi *kt', xt'* dalje su se promijenili u *t'*²¹ (v. § 34) iz kojega je konačno nastalo hrv. *ć* (v. § 71). Primjeri su prasl. **nakti* > **nakt'i* > hrv. *nōć*, prasl. **makti* > **makt'i* > hrv. *mōć*, prasl. **rektēj* > **rektī* > **rektī* > hrv. *re.ći*, prasl. **tektēj* > **tektī* > **tektī* > hrv. *te.ći*, prasl. **maktēj* > **maktī* > **maktī* > hrv. *mo.ći*, prasl. **werxtēj* > **βerxtī* > **βerxtī* > hrv. *vri.ći*.

Mijena *kt, xt* > *kt', xt'* > *t'* bila je sveslavenska ali poslijeposlavenska, kao što između ostaloga pokazuje posuđenica lat. *lactūca* > rom. **laçtūka* > slav. **laxtī'kā* > **laxtī'kā* > hrv. *lo.ćika*. Ipak, provedena je prije gubljenja slaboga *ɸ* (§ 48), što pokazuje njezino izostajanje u nom. ak. du. prasl. **alkutī* > **lākvti* > hrv. †*lākti*. O datiranju v. i Holzer *Einheitlichkeit* 69 i *UuB* 28–29, kao i ovdje § 14. Usp. i Jurišić *Slovnica* 101.

U latiničnim i ćiriličnim spomenicima iz hrvatskih i okolnih zemalja *t'*, nastalo iz prasl. *kt* i *tj* (v. § 33), najčešće se jednako piše kao glas *k*: – 852. (prijepisi) *in loco, qui dicitur Byaci* (v. CD I 5 br. 3), 892. (prijepisi) *in Biaci* (v. CD I 24 br. 20), 1078. (falsifikat? prijepis) *Biachy* (v. CD I 160 br. 125), 1078. *a Salona usque Biaki* (v. CD I 166 br. 129), sve *Bijaći* kod Kaštela Novog²²; Rački *Documenta* 81 *Ukemir Lucę iupanus* (1070.) i 153 *Vecemiro et filio eius* (oko 1090.): *Većemir*. – Red i zakon: *rechi, pomoch, uichie (vijeće), uechiom (većom), poiuchi*. – Ban Kulin: *помокъ, тръгуюке, хоке, тнсука*. – Stefan Dušan (Struški prijepis 2v): *оу свонхъ коукнахъ* (v. Begović *Zakonik* 100). – Brižinski spomenik I: *choku, vuuraken, crisken* (usp. hrv. *hoću, vraćen, kršten*), III: *na pomoki, uze mogoki (vse-mogot'i)*.

²⁰ O tom ograničenju v. Mareš *Phonologie* 68.

²¹ S međuetapom *kt'* računa već Mareš *Phonologie* 67. – Ne može se pretpostaviti da je došlo do izravne mijene *kt, xt* > *t'* jer bi se u tome slučaju prasl. *kt, xt* izjednačili s *t'* nastalim tijekom druge i treće palatalizacije iz *k* (§§ 1, 7) te se asibilizirali s njime. Stoga je do razvoja novoga pojedinačnog suglasnika *t'* moglo doći tek nakon asibilizacije.

²² Pri lociranju toponima spomenutih u ispravama slijedim kartoteku za *Documenta* Račkoga, sastavljenu pod vodstvom Stjepana Gunjače za planirani Povijesni rječnik toponimije Hrvatske, koju sam ekcerpirao u travnju 1996. s ljubaznim dopuštenjem Dunje Brozović Rončević u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU.

14 *Mijena kt, xt > t*

Nakon mijene opisane u § 13, skupovi *kt, xt* postojali su još samo ispred velarnih samoglasnika. Primjeri za mijenu *kt, xt > t* su prasl. **paktu* > **patu* > hrv. *pōt*, prasl. **plaktu* > **platu* > hrv. *plōt*.

Mijena je sveslavenska. Vjerojatno je provedena tek nakon mijene *kt, xt > kt', xt'* (§ 13) jer bi pri obrnutom redosljedju mijena *kt, xt > t* morala biti ograničena na položaj ispred velarnih samoglasnika, što bi bila fonetski nemotivirana pretpostavka (međutim, da se mijena *kt, xt > kt', xt'* nije dogodila pred velarnim samoglasnicima, plauzibilno je ograničenje)²³. U prilog datiranju mijene u poslijepraslavensko doba govore posuđenice poput lat. **Iunctum* > rom. **Dzōnctū* > slav. **Džun'xtu* > **Džun'tu* > hrv. *Žut* i lat. **sanctulus* > rom. **sanctulu* > slav. **san'xtulu* > **san'tulu* > čak. *sutal*. Mijenu treba datirati nakon djelovanja Dyboova zakona (§ 11) jer taj zakon nije zahvatio posuđenicu lat. *lactūca* > rom. **laçtūka* > slav. **laxtūkā* > hrv. *lotika*, koja je ipak prošla mijenu *xt > t*.

15 *Delabijalizacija ū > y*

Primjeri su prasl. **mū*' > **mū* > **m̄y* > hrv. *m̄l*, prasl. **wū*' > **βū* > **βy* > hrv. *v̄l*, prasl. **rū*' *bā*' > **r̄y*' *bā*' > hrv. *rība*, prasl. **dū*' *mu* > **d̄y*' *mu* > hrv. *dīm*, prasl. **sū*' *nu* > **sūnu* > **s̄ynu* > hrv. *sīn*, prasl. **gū*' *nan*' *těj* > **ḡū*' *nan*' *tī* > **ḡy*' *nan*' *tī* > hrv. *gīnuti*, prasl. **xū*' *tru* > **x̄y*' *tru* > hrv. *x̄itar*, prasl. **krū*' *těj* > **krū*' *tī* > **kr̄y*' *tī* > hrv. *kr̄iti*, prasl. **tū*' *těj* > **tū*' *tī* > **t̄y*' *tī* > hrv. *t̄iti*, prasl. **nāzūwā*' *těj* > **nāzūβā*' *tī* > **nāz̄yβā*' *tī* > hrv. *naz̄l.vati*.

Mijena je sveslavenska. Da je do nje došlo tek nakon doseljenja Slavena u hrvatske zemlje, pokazuju imena poput lat. **Clūsa* > rom. **Klūsa* > slav. **Klū'su* > **Kl̄y'su* > hrv. *Kl̄is*, lat. **Acūtium* > rom. **Akūtisu* > slav. **Akū'ču* > **Akū'či* > **Ak̄y'či* > hrv. *Q.kić*, lat. *Tragurium* > rom. **Tragūrū* > slav. **Tragūrju* > **Tragūrji* > **Traḡyrji* > hrv. *Tr̄o.gīr*, lat. **Pastūra* > rom. **Pastūra* > slav. **Pastū'rā*' > **Past̄y'rā*' > čak. *Post̄ira*, lat. *mūrus* > rom. **mūru* > slav. **mūru* > **mūru* > **m̄yru* > hrv. *m̄ir*, lat. *Duculum* > rom. **Dūklu* > slav. **Dū'kla* > **D̄y'kla* > hrv. *D̄iklo*, lat. *Tilūrium* > rom. **Tēlūrū* > slav. **Tilūrju* > **Tirūljī* > **Tir̄yljī* > hrv. *Tr̄il'*, lat. **Ūra* > rom. **Ūra* > slav. **Ūru* > **βūru* > **β̄yru* > hrv. *V̄ir*, lat. *Salōna* > rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > **Salūnu* > **Sal̄ymu* > hrv. *So.l̄in*, lat. *Scardōna* > rom. **Skardūna* > slav. **Skardūnu* > **Skardūnu* > **Skard̄ynu* > hrv. *Skr̄a.d̄in*

²³ Za argumentaciju vidi i Holzer *UuB* 29.

itd.²⁴ Do sveslavenske mijene *ū > y* došlo je prije sveslavenske mijene *a > o* (§ 23), i to najkasnije početkom 9. stoljeća, što se na temelju jedne austrijske potvrde dokazuje u Holzer *Kontaktbereich* 103. Potanje o datiranju v. u Holzer *Lautgeschichte* 41 § 21, *Saloniki* 50, 52, *Prosodie* 47 § 7, *Palatalisierungen*.

Pisanje *s u* ne zrcali nužno stanje prije ove mijene kao npr. u *cum Dalmatiam ad Liudemuhslum* [**L'udemysl̄*'] *avunculum Bornae ducis pervenisset* (uz godinu 823., v. Rački *Documenta* 328): stranci su vjerojatno još dugo slavensko *y* iza labijala percipirali kao *ū* i zamjenjivali ga njime, mada se ono u slavensko me već davno delabijaliziralo. Usp. u Brižinskim spomenicima *muzlīte* (= *myslīte*), u Pariškom abecedariju (11. ili 12. stoljeće, romanska ortografija, v. Mareš *Hlaholice* 155–156) *muszlīte* i Eichler *Namenforschung* 222, gdje autor piše da se lužičkosrpsko *y* u njemačkome najčešće javlja kao *i*, osim u osnovi *Mysl-* osobnih imena. Leskien (*Grammatik* 117) u latinskim dokumentima također uočava pisanje *-muslo* u osobnim imenima (npr. *Lutimuslo*). U svakom slučaju, dva *u* u *ad Liudemuhslum* ili *Lutimuslo* nisu se mogla jednako izgovarati jer su se kasnije različito reflektirala: jedno kao *u*, a drugo kao *y* (*L'udemysl̄*').

16 *Asibilizacija t' > c, d' > dz*

Od ove je asibilizacije bilo izuzeto *t'* u skupovima *kt', xt'* (o njihovu nastanku v. § 13). U svim su ostalim položajima *t'* i *d'* bili rezultat treće i druge palatalizacije (§§ 1 i 7) te su se asibilizirali. Primjeri za asibilizaciju su prasl. **atīku* > **atit'ī* > **aticī* > hrv. *o.tac*, prasl. **awikā*' > **aβit'ā*' > **aβicā*' > hrv. *o.vca*, prasl. **kajnā*' > **t'ēnā*' > **cēnā*' > hrv. *cīe.na*, lok. jd. prasl. **nagāj* > **nad'ē* > **nadzē* > hrv. *no.zi*, prasl. **kwajtu* > **t'βētu* > **cβētu* > hrv. *cvīēt*, prasl. **gwajzdā*' > **d'βēzdā*' > **dzβēzdā*' > hrv. *zvīe.zda*. Vjerojatno je tijekom ove mijene također došlo do dentalizacije *ń* ispred takva *t'* odnosno *d'*: prasl. **mē'sinku* > **mē'sint'ī* > **mē'sinci* > hrv. *mjes̄ec*, prasl. **kuningu* > **kunińd'ī* > **kunindzi* > hrv. *kn̄ez*.

Asibilizacija je sveslavenska promjena. Mlađa je nego treća i druga palatalizacija (§§ 1 i 7), no starija od jotacije čiji su rezultat novi *t'* i *d'* (§ 33), koji se više nisu asibilizirali u *c*, *dz*. O datiranju v. i Holzer *Dialektkontinuum* 94 § 13, *Palatalisierungen*.

²⁴ Usp. Moguš *Razvoj* 39, Holzer *Auswertung* 88–91 (§§ 2.5, 2.5.1).

17 Podizanje \bar{o} preko zatvorenoga \bar{o} u \bar{u}

Samoglasnik \bar{o} nastao je kao rezultat monoftongizacije w -diftonga (v. § 3). Na svojem putu do \bar{u} prošao je čitav artikulacijski kontinuum između \bar{o} i \bar{u} , u kojem se nalazilo i zatvoreno \bar{o} kakvo je postojalo u romanskome. Primjeri su za tu mijenu prasl. **bawdī tēj* > **bōdī tī* > **bōdī tī* > **būdī tī* > hrv. *bū.diti*, prasl. **jawxā* > **jōxā* > **jōxā* > **jūxā* > hrv. *jū.xa*, prasl. **gawmīna* > **gōmīna* > **gōmīna* > **gūmīna* > hrv. *gū.mno*.

Mijena je sveslavenska. Da je ipak poslijepraslavenska, proizlazi iz posuđenica s romanskim \bar{o} kao što su sljedeće: lat. *Pola* > rom. **Pōla* > slav. **Pōlju* > **Pōlji* > **Pōlji* > **Pūlji* > hrv. *Pūl'*, lat. **Bona* > rom. **Bōna* > slav. **Bō nā* > **Bō nā* > **Bū nā* > hrv. *Buna*, lat. *Grēgorius* > rom. **Grēgōr'u* > slav. **Grigōrju* > **Grigōrji* > **Grigōrji* > **Grigūrji* > hrv. *Gr.gūr*. Posuđenice kao lat. **Castelliōnem* > rom. **Kastell'ōne* > slav. **Kastiljō nu* > **Kastiljū nu* > čak. *Košl'ūn* (ili s romanskim sinkopom, v. glosar), lat. **Salōna* > rom. **Salōna* > slav. **Salōnu* > **Salōnu* > **Salūnu* > hrv. *So.lūn*, lat. *mansiōnem* > rom. **mas'ōne* > slav. **masjōnu* > **masjōnu* > **masjūnu* > čak. *mošūn* samo pokazuju da je etapa \bar{o} > \bar{u} poslijepraslavenska²⁵. Kako god bilo, ionako je \bar{o} u naslijeđenim riječima nastao tek poslijepraslavenskom monoftongizacijom (§ 3), pa prema tome i podizanje \bar{o} > \bar{o} > \bar{u} mora biti poslijepraslavensko. O datiranju v. i Holzer *Lautgeschichte* 41–42 § 22, *Saloniki* 50, 52, *Prosodie* 47 § 8, *Kremsmünster* 38 = *Aufsätze* 241–242 (tamo se mijena datira prije 777.), *Palatalisierungen*.

18 Mijena $d\check{z}$ > \check{z}

(Prasl. $d\check{z}$ nastalo je pretpraslavenskom prvom palatalizacijom iz g .) Primjeri su prasl. **dženā* > **ženā* > hrv. *že.na*, prasl. **dži wu* > **džiβu* > **žiβu* > hrv. *žīv*, prasl. **džēru* > **džāru* > **žāru* > hrv. *žār*, prasl. **ludži kā* > **ludži cā* > **luži cā* > hrv. *žlica*.

²⁵ *So.lūn* i *mošūn* prošli su Dyboov zakon (§ 11) te bi stoga morali proći i mijenu \bar{u} > \bar{y} (§ 15) da je do posuđivanja došlo tek nakon romanskoga podizanja \bar{o} > \bar{u} (§ XII) (mijena \bar{u} > \bar{y} uslijedila je nakon djelovanja Dyboova zakona što se vidi po tome da on nije djelovao na posuđenicu lat. *lactūca* > hrv. *lotika*, koja je, međutim, prošla mijenu \bar{u} > \bar{y} – v. Holzer *Prosodie* 47 § 7). Vidi i Holzer *Auswertung* 90–91. – Izdvojiti treba posve recentne zamjene romanskoga o slavenskimi u kao u venec. *asola* > hrv. *āžula* (v. Vinja I 29), *baloner* > *balu.njēr* (v. Vinja I 36), *batagiōla* > *batajū-l* (v. Vinja I 48), *bertōn* > *bertunī* (v. Vinja I 53), *bigoli* > *biguli* (v. Vinja I 54) – za što postoji palatalna paralela e > i kao u *balena* > *balīna* (v. Vinja I 36).

Mijena $d\check{z}$ > \check{z} sveslavenska je, ali ipak poslijepraslavenska, kao što proizlazi iz posuđenica poput lat. *diāconus* > rom. **dzākonu* > slav. **džā kunu* > **žā kunu* > hrv. *žakan*, lat. **Mediānum* > rom. **Međzānu* > slav. **Midžā nu* > **Mižā nu* > čak. *Žmān* i lat. *iuncus* > rom. **džonku* > slav. **džun ku* > **žun ku* > hrv. *žuk* (v. Holzer *Palatalisierungen*). Da u tim posuđenicama na mjestu romanske afrikate dz danas ne stoji hrvatsko z nego \check{z} , razumljivo je samo onda ako u vrijeme posuđivanja, kao prvo, još nije bilo došlo do asibilizacije (§ 16), tako da nije postojalo slavensko dz koje bi moglo doći na mjesto romanskoga dz (i koje bi onda prešlo u z , v. § 35), te, kao drugo, ako još nije provedena mijena $d\check{z}$ > \check{z} , tako da je kao slavenska zamjena romanske afrikate dz na raspolaganju također stajala jedna afrikata, naime $d\check{z}$. Osim toga, mijena $d\check{z}$ > \check{z} provedena je tek nakon podizanja \bar{o} > \bar{o} > \bar{u} (§ 17) jer nam latinski način pisanja *iupanus* (hrv. *žu.pān*) pokazuje da je postojalo razdoblje u kojem se još uvijek izgovaralo $d\check{z}$, ali se već izgovaralo \bar{u} na mjestu starijega \bar{o} (usp. Holzer *Kremsmünster* 37 = *Aufsätze* 241–242 bilj. 51, *Palatalisierungen*). O datiranju v. još i Holzer *Sorbisch* 256 bilj. 17.

19 Mijena tl, dl > l

Primjeri su prasl. **kwitlu* > **čbitlu* > **čbitlu* > hrv. *cvao*, prasl. **pletlu* > **pletlu* > **plelu* > hrv. *pleo*, prasl. **sjū dla* > **sjī dla* > **sjī la* > hrv. *šilo*, prasl. **ar dla* > **rā dla* > **rā la* > hrv. *ralo*, prasl. **pā dlu* > **pā lu* > hrv. *pao*.

Mijena je zahvatila istočnoslavenske i južnoslavenske jezike (točnije v. u Holzer *Dialektkontinuum* 88 i 96–98 § 16). Datirati je treba prije epentezā poluglasa (§§ 26, 45) jer inače u prasl. **kwitlu* > hrv. *cvao*, prasl. **pletlu* > hrv. *pleo*, prasl. **pā dlu* > hrv. *pao* u doba mijene tl, dl > l ne bi stajali tl, dl , već $tol, dōl$ pa do mijene stoga ne bi moglo doći. Mijenu $tl > l$ treba datirati i prije druge metateze likvida (§ 20) zato što skupovi tl i dl , nastali tek drugom metatezom likvida, više nisu prošli mijenu $tl, dl > l$: prasl. **talku* > **tlāku* > hrv. *tlāk*, prasl. **talpī tēj* > **tlāpī tī* > hrv. *tlā.piti*, prasl. **dal ni* > **dlā ni* > hrv. *dlan*, prasl. **delta* > **dlēta* > hrv. *dliē.to* (usp. Trubetzkoy *Behandlung* 117–118, koji se bez dostatnoga razloga odlučuje drukčije).

20 Druga metateza likvida

Tautosilabički skupovi *ar, er, al* i *el*, koje je prva metateza likvida (§ 10) mimoišla (to su svi takvi skupovi u sredini riječi a od početnih oni bez akuta) promijenili su se u *rā, rē, lā, lē*. Primjeri su prasl. **gardu* >

*grādu > hrv. grād, prasl. *wartī`tēj > *bartī`tī > *brātī`tī > hrv. vrā. titi, prasl. *ber`zā > *brē`zā > hrv. breza, prasl. *serdā` > *srēdā` > hrv. sriē.da, prasl. *gal`wā > *galβā` > *glāβā` > hrv. glā.va, prasl. *melka > *melka > *mlēka > hrv. mliē.ko, prasl. *mel`tēj > *mel`tī > *mlē`tī > hrv. ml`eti, prasl. *arkū`tā` (ili *arkū`tā`) > *arky`tā` > *rākū`tā` > hrv. ra.kita, prasl. *alkuti > *lākuti > hrv. lākat. Ispred *j* su *ar*, *er*, *al* i *el* očito bili heterosilabički (usp. §§ 22, 28): prasl. *arjete > hrv. orēte, prasl. *waljā` > hrv. vol'a (| označuje slogovnu granicu)²⁶.

Ta je metateza zahvatila sve južnoslavenske jezike, a u sredini riječi i češki i slovački. Posuđenice su koje su prošle tu mijenu primjerice lat. *Scardōna* > rom. **Skardūna* > slav. **Skardūnu* > **Skardynū* > **Skrādynū* > hrv. *Skra.din*, lat. *Crexi* > rom. *Kersø* > slav. **Ker`su* > **Cer`su* > **Crē`su* > hrv. ekav. *Cres*, lat. *Albōna* > rom. **Albūna* > slav. **Albūnu* > **Albynū* > **Lābynū* > hrv. *La.bīn*, lat. **Sirmum* > rom. **Sermu* > slav. **Sermu* > **Sermū* > **Srēmū* > hrv. *Sriēm*; one pokazuju da je do druge metateze likvida došlo tek u poslijepraslavensko doba. O datiranju v. još Jurišić *Slovnica* 75, Moguš *Razvoj* 57 bilj. 33 i Holzer *Lautgeschichte* 42 § 25, *Prosodie* 47 § 9.

21 Razvoj protetskoga *j*

Ispred početnih *ā*-, *i*-, *e*- i *ē*- umetnulo se *j*. Primjeri su prasl. **ā`bluka* > **jā`bluka* > hrv. *jabuka*, prasl. **imā`tēj* > **imā`tī* > **jimā`tī* > hrv. *i.mati*, prasl. **inzū`ku* > **inzū`ku* > **jinzū`ku* > hrv. *je.zik*, prasl. **eleni* > **eleni* > **jeleni* > hrv. *je.len*, prasl. **ē`stēj* > **ē`stī* > **jē`stī* > hrv. *jesti*, lat. *āfricus* > rom. **āfrēku* > slav. **ā`priku* > **jā`priku* > čak. *japrak*.

Mijena je gotovo sveslavenska, ali poslijepraslavenska te je provedena čak nakon asibilizacije (§ 16) jer je, primjerice, štajerski toponim *Aflenz* (odgovara hrv. *Jablanica*, v. Skok I 742) posuđen još bez protetskoga *j*, ali s već provedenom asibilizacijom (v. Holzer *Kontaktbereich* 92 i 98). S obzirom na primjer *jesti* razvoj protetskoga *j* treba datirati nakon depalatalizacije *ē* > *ā* (§ 4). Međutim, različiti samoglasnici na početku riječi mogli su biti prejetirani u različitim razdobljima. Je li se u hrvatskome *j* dodalo i ispred početnoga *ī*- (kao primjerice u češkome i drugim zapadnoslavenskim idiomima) pa kasnije opet nestalo, više nije moguće utvrditi (usp. prasl. **ej`wā`* > **ī`wā`* > hrv. *iva*, prasl. **ī`mēn* > hrv. *ime*). Vidi i Mihajević *Gramatika* 146, Holzer *Saloniki* 50–51.

²⁶ Usp. Mareš *Phonologie* 63.

22 Kraćenje tautosilabičkih skupova *ān*, *ēn* u *an*, *en*

Primjeri su akuzativi jednine poput prasl. **rankān* > **rankan* > hrv. *rūku*, prasl. **swajtjān* > **sβētjān* > **sβētjan* > hrv. *sviē.ću*, prasl. **mēn* > **men* > hrv. *me* i 1. jd. prez. kao prasl. **dženān* > **ženān* > **ženan* > **ženō*, iz toga analogijom hrv. *ženēm*. Ispred *j* ti su se skupovi ponašali kao heterosilabički (usp. § 20), stoga ispred *j* nije došlo niti do toga kraćenja niti do postanka nazalnih samoglasnika prema § 28: prasl. **rā`njenu* > hrv. *rañen* (| označuje slogovnu granicu).

Za solunskoslavenski treba pretpostaviti stanje kakvo je nastalo nakon toga kraćenja i nakon mijene *a* > *o* (§ 23), ali bez daljnjega razvoja *on* u *ō* i *en* u *ē* (§ 28) (na solunskoslavenskome vjerojatno se govorilo **roñkon* i **men*, v. Holzer *Saloniki* 52, 54–56). Ako se pretpostavi takvo kraćenje ne samo za solunskoslavenski, nego za sve slavenske jezike, suvišno je prvo da se u formuli za nastanak nazalnih samoglasnika (§ 28), primjerice, uz *on* u obzir uzme i *ān* i drugo da se s obzirom na to kraćenje računa s posebnom izoglosom između solunskoslavenskoga i ostalih slavenskih jezika (o tome v. Holzer *Saloniki* 41). Osim toga, gospodarno rješenje koje predviđa prijelaz *ān* > *an* > *on* (v. § 23) objašnjava labijalnost zadnjega samoglasnika u, recimo, hrv. *rūku* i *sviē.ću* (za jezike s nelabijalnim odrazom ionako se zbog prvobitnoga kratkog *an* > *on* mora pretpostaviti delabijalizacija). Do toga je kraćenja došlo nakon depalatalizacije *ē* > *ā* (§ 4)²⁷, ali prije mijene *a* > *o* (§ 23) kao što proizlazi iz primjera *sviē.ću*.

23 Mijena *a* > *o*

Primjeri su prasl. **aka* > **oko* > hrv. *oko*, prasl. **bagu* > **bogu* > hrv. *bōg*, instr. jd. prasl. **wilkami* > **βilkami* > **βilkomi* > hrv. *vūkom*, vok. jd. prasl. **džena* > **žena* > **ženo* > hrv. *ženo*, prasl. **marī`tēj* > **marī`tī* > **morī`tī* > hrv. *mō.riti*, prasl. **pajī`tēj* > **pajī`tī* > **pojī`tī* > hrv. *pō.jiti*, prasl. **tawī`tēj* > **taβī`tī* > **toβī`tī* > hrv. *tō.viti*, prasl. **tačī`tēj* > **tačī`tī* > **točī`tī* > hrv. *tō.čiti*, prasl. **račī`tēj* > **račī`tī* > **ročī`tī* > hrv. *rō.čiti*, lat. *canapus* > rom. **kanapu* > slav. **kanapu* > **kanapu* > ²³ **konopu* > hrv. *kō.nop*, lat. *satanas* > rom. **satana* > slav. **satānā`* > **satānā`* > **sotonā`* > hrv. *sō.tona*, lat. *camīnus* > rom. **kamīnu* > slav. **kamīnu* > **kamīnu* > **komīnu* > hrv. *kō.mīn*.

²⁷ Da je do kraćenja došlo prije prijeglasa (§ 2), samoglasnik u zadnjem slogu u prasl. **swajtjān* > ***swajtjan* > ***swajtjen* ... bio bi ostao palatalan.

Mijena je sveslavenska, ali je provedena tek u poslijepraslavensko doba i to tijekom ranoga 9. stoljeća: v. str. 3 i Holzer *Lautgeschichte* 43 § 28, *Prosodie* 47 § 10, *Österreich* 90–92. Na temelju posuđenice lat. *taberna* > rom. **taβerna* > slav. **taβernā* > **toβernā* > čak. *tovē-rna* moguće ju je datirati nakon djelovanja Dyboova zakona (§ 11) i nakon druge metateze likvida (§ 20).

Nije jasno zašto se još dugo nakon što je Konstantin-Ciril stvorio slavensko pismo i kada se izvan današnje Hrvatske već pisalo *o* (v. Holzer *Österreich* 91–92), u hrvatskim imenima u latinskim ispravama smjenjuju *o* i *a*. Primjeri su 918. (prijepis iz 17. st.) *in Abraucio* (v. CD I 27 br. 21), 1072. *in Brauizo* (v. CD I 126 br. 93) vs. 1028. *in loco, qui dicitur Obrouizo* (v. CD I 66 br. 47; **Obrovьсь*, v. Skok *Toponomastika* 68, Šimunović *Istra* 8); oko 1070.–1076. (prijepis) *in Garriča* vs. *in Agoričca* – oba zapisa u istom dokumentu (v. CD I 150 odnosno 148 br. 116) i oba za *Goricu* kod Tinja i Biograda; oko 925. (prijepis) *Tamisclao, regi Crouatorum* (v. CD I 34 br. 24) za *Tomislav*; 1080. ili poslije *Miraslauus* vs. *Miroslauo* za *Miroslav* i *Dabrouito* za *Dobrovit* (v. CD I 173 br. 136) te *episcopus Dabraia, Dabrostriaza, Dabrize* vs. *a filiis Dobromiri* u jednom te istom dokumentu iz 1070.–1072. (?) (v. CD I 129 br. 95). Vidi raspravu o ovom problemu u Mayer *Pabirci* 260–261. U obzir treba uzeti i Skok *Prilozi* 109 s. v. *čelopezk*: „a. 1251 [...] *Celapec* [...] a mjesto *o* je kao u latiniziranom *Dabrasclavus* za *Dobroslav*.“ Međutim, *Dabro* može potjecati od posebnoga osobnog imena prasl. **Dābra*²⁸; usp. 1092. (Zadar): *Dobroslauus* [...] et [...] *filius domni Dabri* (v. Jakić-Cestarić *Prior Andrija* 199), gdje se jedan uz drugoga javljaju *Dobroslav* i *Dabro*. (Brojne daljnje spomene imena *Dabro* moguće je naći preko indeksa u CD I 235–236.)

24 Mijena *ē* > *ě*

Samoglasnik *ē*, koji je prvobitno bio samo dugo *e*, promijenio se u *ě* čija se kvaliteta razlikovala od one koju je imalo *e*, tako da se *e*, produljeno prema § 29, nije stopilo s *ě* nego mu je i dalje bilo suprotstavljeno. Primjeri za mijenu *ē* > *ě* su prasl. **rēči* > **rěči* > hrv. *riěč*, prasl. **garē těj* > **gorē tī* > **gorě tī* > hrv. *gōrjeti*, prasl. **bēlu* > **bělu* > **bělu* > hrv. *bio*, prasl. **melka* > **mlēko* > **mlěko* > hrv. *mlěko*, prasl. **mertěj* > **mrētī* > **mrěti* > hrv. *mriěti*, prasl. **kwajtu* > **cβētu* > **cβětu* > hrv. *cviět*.

O datiranju mijene vidi u Holzer *Prosodie* 48 § 11. Usp. i Brozović *Storpskohrvatski* 59.

²⁸ I Kronsteiner *Oberösterreich* 226 (s. v. *Tafersheim*) zapisuje osobno ime „*Dabr*“ (doduše, ne može se isključiti da on u tom *a* vidi prethodnika kasnijega *o*). Drukčije Jakić-Cestarić *Odnosi* 112.

25 Mijena *i* > *ь*, *u* > *ѳ*

Samoglasnici *ь* i *ѳ* – takozvani poluglasovi – toliko su se razlikovali od starih *i* i *u*, da se oni *ь* i *ѳ* koji su bili produljeni prema § 29 nisu stopili s *ī* i *ū*, nego su im i dalje bili suprotstavljani. Poluglasovi su se vjerojatno izgovarali otvorenije nego stari *i* i *u* (v. tablicu 5. na str. 65 i tamo bilješku 37). Primjeri za mijenu *i* > *ь*, *u* > *ѳ* su prasl. **alkuti* > **lākuti* > **lākѳь* > hrv. *lākat*, prasl. **sunu* > **sunu* > **sѳnѳ* > hrv. *san*, prasl. **dini* > **dѳnѳ* > hrv. *dān*, prasl. **mirlā* > **mѳrlā* > hrv. *mīla*, ak. jd. prasl. **kruwi* > **kruβi* > **krѳβь* > hrv. *kīv*, prasl. **gāri* > **gārѳ* > hrv. *gār*, prasl. **budē těj* > **budě tī* > **bѳdě tī* > hrv. *bdjeti*, prasl. **gunā těj* > **gunā tī* > **gѳnā tī* > hrv. *gnati*.

Mijena je sveslavenska. Posuđenice poput lat. *Cīvitātem* > rom. **Kibētāte* > slav. **Kibitā tu* > **Cibitā tu* > **Cѳbētā tѳ* > hrv. *Ca.ptat*, lat. **Liciniāna* > rom. **Lēkenāna* > slav. **Likinjā nu* > **Lѳkinjā nѳ* > hrv. *La.kl'an*, lat. *cicerem* > rom. **kēkēre* > slav. **kīkiri* > **ciciri* > **cѳcѳrѳ* > čak. *cačar*, lat. *Muccurum* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > **Mukru* > **Mѳkrѳ* > hrv. *Ma.kār*, lat. *Vegium* > rom. **βege* > slav. **Bigi* > **Bigi* > **Bѳgѳ* > hrv. *Bāg*, lat. **Bistum* > rom. **Bestu* > slav. **Bistu* > **Bistu* > **Bѳstѳ* > hrv. *Bast*, lat. *Dyrrhachium* > rom. **Dorātsu* > slav. **Durāču* > **Durāči* > **Dѳrāčѳ* > hrv. *Drāč*, lat. **Sampsichum* > rom. **Samsēku* > slav. **Sam'siku* > **Som'siku* > **Som'sѳkѳ* > hrv. *Susak*, lat. **Turris* > rom. **Torre* > slav. **Turi* > **Turi* > **Tѳrѳ* > hrv. *Tar*, lat. **Circināta* > rom. **Kerkenāta* > slav. **Kirkinā tā* > **Kѳrkѳnā tā* > čak. *Krknata* pokazuju da je do te mijene došlo ipak tek u poslijepraslavensko doba. Lat. *Maximus* > rom. **Majsēmu* > slav. **Majsimu* > **Majсѳmѳ* > čak. *Majsan* očito je preuzeto u slavenski prije mijene *i* > *ь*, *u* > *ѳ*, koja je ovdje provedena, ali nakon monoftongizacije (§ 3), nakon djelovanja Dyboova zakona (§ 11) i nakon mijene *a* > *o* (§ 23), od kojih ta posuđenica ni jednu nije prošla, iz čega proizlazi da je do mijene *i* > *ь*, *u* > *ѳ* došlo tek nakon monoftongizacije, nakon djelovanja Dyboova zakona i nakon mijene *a* > *o*. Na posljednje upućuje i lat. **Lapidāria* > rom. **Lapēdār'a* > slav. **Lapidā' rjā* > **Lapѳdā' rjā* > čak. *Labdara*. O datiranju v. i Holzer *Prosodie* 48 § 12.²⁹

U latinskim ispravama poluglasovi (odnosno njihov zajednički odraz *ь*, v. § 39) su se najčešće zapisivali slovima *i* ili *e*, v. npr. 1042. ili poslije (prijepis) *Butina uiso* (= **vѳsѳ*, v. CD I 76 br. 56); 1028. *in loco, qui dicitur Obrouizo* (v. CD I 66 br. 47; **Obrovьсь*, v. Skok *Toponomastika* 68, Šimunović *Istra* 8); oko 1090. *a*

²⁹ Usp. i Popović *Geschichte* 150, Tekavčić *Stratifikacija* 46–47.

Raccinico (*Račnik* u Srinjinama u Poljicama; v. CD I 193 br. 153) = (**Račьnikъ* >) **Račьnikъ*; 1078. (falsifikat? prijepis) *Suinimir, Chroatorum atque Dalmatorum rex* (v. CD I 160 br. 125) = (**Zьnimirъ* >) **Zьnimirъ*; 1070. (prijepisi) *Saračino sitinico testis* (v. CD I 118 br. 85) vs. 1070. *Souinna setenico teste* (v. CD I 115 br. 84) = (**sbьtnikъ* >) **sbьtnikъ* (> *satnik*); 1080. ili poslije *promunctorium, qui dicitur Pissi Rit* (v. CD I 174 br. 136) = otprilike **Pьsbьtьbь rьtъ* (> **Pasji rt*; v. i § 27), mjesto se, međutim, danas zove *Mali rat* (između Splita i Omiša); v. o tome Skok *Prilozi* 137 i osobito Jakić-Cestarić *Odnosi* 111–112.

26 Prva epenteza poluglasa

U skupu „suglasnik + sonant + poluglas“ na kraju riječi poluglas je *ь* umetnut između suglasnika i sonanta. Primjeri su prasl. **esmi* > **jesmь* > **jesьmь* > hrv. *je.sam*, prasl. **wē`tru* > **βē`trь* > **βē`trьь* > hrv. *vjetar*, lat. *Domnius* > rom. **Dōjmu* > slav. **Dōjmu* > **Dūjmtь* > **Dūjьmtь* > hrv. *Dū.jam*.

Promjena je zahvatila hrvatski i druge slavenske jezike. S obzirom na kronologiju upozoravam na posuđenicu lat. *Muccurum* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > (Dyboov zakon, § 11) **Mukru* > **Mьkryь* > (prva epenteza poluglasa) **Mьkьryь* > (drugi Ivšičev zakon) **Mьkьryь* > hrv. *Ma.kār*. Kada bi se drugi Ivšičev zakon datirao prije epenteze poluglasa dobio bi se krivi odraz: **Mьkryь* > (drugi Ivšičev zakon, § 37) ***Mьkryь* > (epenteza poluglasa) ***Mьkьryь* > hrv. ***Makār*. Uz ostalo i to upućuje na to da je prije djelovanja drugoga Ivšičeva zakona i (druge) epenteze poluglasa (§ 45) koju treba smjestiti nakon njega, već nastupila jedna starija (prva) epenteza poluglasa (s kojom drugi autori ne računaju, v. Holzer *Prosodie* 62 bilj. 147). Već sam prije pretpostavio postojanje dviju epenteza poluglasa, i to u sklopu sljedećega kronološkog redoslijeda: prva epenteza poluglasa (§ 26), zatim postanak slogotvornih likvida (§ 27), pa duljenje kratkih samoglasnika u nenaglašenim oblicima riječi (§ 29), nakon toga nastanak naglasaka u nenaglašenim oblicima (§ 30), zatim drugi Ivšičev zakon (§ 37), pa druga epenteza poluglasa (§ 45). Za obrazloženje te kronologije vidi Holzer *Prosodie* §§ 13, 14, 16, 17, 22, 27.

27 Postanak slogotvornih likvida

Tautosilabički skupovi *ьr/ьr* i *ьl/ьl* (< prasl. *ir/ur*, *il/ul*) prešli su u duge slogotvorne likvide *ř* i *ļ*, a skupovi *ьr/ьr* i *ьl/ьl* (< prasl. *ri/ru*, *li/lu*) – osim onih iza samoglasnika – u kratke slogotvorne likvide *r* i *l*. (Znak za slogotvornost zbog jednostavnosti se stavlja samo ako dotično slovo nije pod-

crtano, nema znaka duljine i stoji pokraj samoglasnika jer je u svim ostalim slučajevima slogotvornost predvidljiva.) Primjeri su prasl. **sirpu* > **сьrpь* > **sr̥ь* > hrv. *sřp*, prasl. **awmir̥lu* > **umьrlь* > **um̥rlь* > hrv. *um̥jo*, prasl. **gur`dla* > **gьr`lo* > **g̥r`lo* > hrv. *gr̥lo*, prasl. **wilku* > **β̥lkь* > **β̥lkь* > hrv. *vũk*, prasl. **pulku* > **pr̥lkь* > **pl̥kь* > hrv. *pũk*, ak. jd. prasl. **kruwi* > **kr̥ьβь* > **kr̥βь* > hrv. *křv*, prasl. **rutu* > **r̥tь* > **rtь* > hrv. *řt*, prasl. **rikuj`* > **r̥bc̥i`* > **rc̥i`* > hrv. *řci*, prasl. **sliz̥ā`* > **sl̥bz̥ā`* > **slz̥ā`* > hrv. *su.za*, prasl. **blux̥ā`* > **bl̥x̥ā`* > **blx̥ā`* > hrv. *bu.xa*, prasl. **ludž̥i`kā`* > **lb̥ž̥i`cā`* > **lž̥i`cā`* > hrv. *žlica*.

Takva ili slična mijena nastupila je i u drugim slavenskim jezicima³⁰. Mnogobrojne posuđenice pokazuju da je poslijepraslavenska: lat. *circulus* > rom. **kerk(u)lu* > slav. **k̥ir`k(u)la* > **k̥ьr`k(ь)lo* > **k̥r̥`k(ь)lo* > hrv. *kr-klo*, lat. **Circināta* > rom. **Ker̥kenāta* > slav. **Kirkinā`tā`* > **Kьr̥kьnā`tā`* > **K̥r̥kьnā`tā`* > čak. *Krknata*, lat. *corvus* > rom. **kor̥βu* > slav. **kur`bu* > **k̥ьr`bь* > **k̥r̥`bь* > hrv. *krb*, lat. *Ursāria* > rom. **Or̥sā`ra* > slav. **Ur-sā`rju* > **β̥r̥sā`rjь* > **β̥r̥sā`rjь* > čak. *Vrsar*, lat. *myrta* > rom. **m̥orta* > slav. **m̥ur`tā`* > **m̥ьr`tā`* > **m̥r̥`tā`* > hrv. *mrta*, lat. **Ad portulam* > rom. **Ad portula* > slav. **Ap̥urtulju* > **Op̥ьrtьljь* > **Op̥r̥tьljь* > čak. *Oprtal*, lat. *Corcyra* > rom. **Kor̥kura* (za druge mogućnosti v. u glosaru) > slav. **Kur`kuru* > **K̥ьr`kьrь* > **K̥r̥`kьrь* > hrv. *Krkar*, lat. *delphīnus* > rom. **d̥elf̥īnu* > slav. **d̥il̥p̥īnu* > **d̥ьl̥p̥īnь* > **d̥l̥p̥īnь* > hrv. *du.pīn*, lat. *Ulca* > rom. **Olka* > slav. **Ul`kā`* > **β̥l̥`kā`* > **β̥l̥`kā`* > hrv. *Vuka*, lat. *Colapis* > rom. **Kolpe* > slav. **Kul`pā`* > **K̥ьl`pā`* > **K̥l̥`pā`* > hrv. *Kupa*, lat. *frixōria* > rom. **fr̥eçs̥ur`a* > slav. **pris̥ū`rjā`* (za drugu mogućnost v. u glosaru) > **pr̥s̥ū`rjā`* > **pr̥s̥ū`rjā`* > čak. *pr̥sura*, lat. **Cribellum* > rom. **Kri-bellu* > slav. **Kribelā`* > **Kr̥ьbelā`* > **Kr̥belā`* > hrv. *Krbelā*, lat. *Gr̥egorius* > rom. **Gr̥eg̥or`u* > slav. **Gr̥ig̥or̥ju* > **Gr̥ьg̥ur̥jь* > **Grg̥ur̥jь* > hrv. *Gr.gur*, lat. *āfricus* > rom. **āfr̥eku* > slav. **ā`p̥riku* > **jā`pr̥ьkь* > **jā`pr̥kь* > čak. *japrk*. No kada je na natpisu u Rižinicama iz sredine 9. st. ime *Trpimirъ* (današnji *Trpimir*, v. ARj XVIII 759; posrijedi je prasl. **tirp-* ‘trpjeti, podnositi’) napisano ovako: *PRO DVCE TREPIM(ERO)*³¹, a u pove-lji iz godine 852. (prijepis) ovako: *Tripimir, dux Chroatorum* (v. CD I 6 br. 3, bilj. 12; u drugim prijepisima: *Tirpimir, dux Chroatorum*, v. CD I 4 br. 3 i Katičić *Litterarum studia* 323), vjerojatnije je da *re* i *ri* stoje za slogotvorno *ř* nego za skup *ьr* jer bi u protivnome zamjena redoslijeda samoglasnika i *r* bila posve nemotivirana, tako da je postanak slogotvornih likvida

³⁰ V. npr. Mareš *Phonologie* 49 i d., Holzer *Saloniki* 53 (s literaturom).

³¹ V. Hercigonja *Kultura* 4 (faksimil) i Katičić *Litterarum studia* 322.

vjerojatno bio završen već oko sredine 9. stoljeća. O datiranju v. i Holzer *Prosodie* 49 § 14.

Početni slogotvorni *l* i \bar{l} vjerojatno su, teritorijalno ograničeno, dalje prešli u *o*, odnosno \bar{o} ; tako uz $*l\bar{z}\bar{i}c\bar{a}$ > standardnohrv. *žlica* postoji, marginalno, i hrv. *o.žica*. Nasuprot tome, prasl. $*lud\bar{z}j\bar{a}w'juku$ > $*l\bar{z}j\bar{u}'j\bar{b}k\bar{b}$ > $*o\bar{z}j\bar{u}'j\bar{b}k\bar{b}$ > hrv. *o.žujak* je prodrlo u standardni jezik (v. Jurišić *Slovnica* 54, ARj IX 534, 540). Isto odstupanje pokazuje posuđenica lat. *Olcinium* > rom. $*Ol\bar{k}\bar{e}n'u$ > slav. $*Ul\bar{k}\bar{i}'nju$ > $*Bl\bar{c}\bar{i}'nj\bar{b}$ > $*L\bar{c}\bar{i}'nj\bar{b}$ > $*\bar{O}c\bar{i}'nj\bar{b}$ > hrv. (egzonim) *Q.ciñ*.

Pisanje „samoglasnik + r“, odnosno „samoglasnik + l“ u ispravama nije potvrda za slogotvornu likvidu ako je posrijedi praslavenski skup „samoglasnik + r“, odnosno „samoglasnik + l“. Vidi sljedeće primjere: 852. (prijeпис) *Tirpimir* (v. gore); 1000. (?; falsifikat? prijeпис) *in regno Croatiae gubernante domino domino* [sic!] *Dersislauo inlyto rege* (> *Držislav*; v. CD I 51 br. 35); *hum-*: oko 925. (prijeпис) *Michaeli, excellentissimo duci Chulmorum* (v. CD I 34 br. 24), 1045.–1067. *in comitatu Chulmiae* (v. Rački *Documenta* 200), poslije 1076. (prijeпис) *Ubladicha de Chelmennani* (v. CD I 156 [i 157 bilj. 16] br. 122 i Rački *Documenta* 172 [ispravlja *Ubladicha* u *Uuladicha* = *vladika*]); *vuk-* i *Žrnovnica*: oko 1090. *comparau de Uilcmiro et de fratre suo Preda curtem in Sirnouniza et uinea in Peruno pro uno equo* (v. CD I 193 br. 154; kod Splita), 1080. ili poslije *Uilcanus* i *Uelconiza, filio Dabraza te emi a Uilkizo, auunculo Pradani* (v. CD I 175 br. 136); *brdo*: 1000. (?; falsifikat? prijeпис) *in loco dicto Barda* (v. CD I 52 br. 35; *Brda* u Dujmovači kod Solina), 1070. (prijeпис 17. st.) *in loco, qui dicitur Berda* (v. CD I 120 br. 87; kod Zadra), 1234. *super montem camuna burda* (Fancev *Schrifttum* 383)³²; *vrbica*: 1244. *salix que vulgo dicitur urbicha* (Fancev *Schrifttum* 383); *Stubica*: oko 1097. *de terris, que sunt a Sekyryza suptus Stilbiza* (v. CD I 209 br. 169). Isto tako ni obrnuti način pisanja „r, odnosno l + samoglasnik“ ne potvrđuje slogotvornu likvidu ako je posrijedi praslavenski skup „r, odnosno l + samoglasnik“. Vidi sljedeće primjere s prvobitnim *r̄b*: *trst-*: Poslije 1090. do kraja 11. st. *de terris, que sunt in Tristenico*; *rt*: 1080. ili poslije *promunctorium, qui dicitur Pissi Rit* (v. CD I 174 br. 136; v. i § 25); *krvavi*: 1284. *ad lapidem rubeum wlgariter crauau kamen dictum* (Fancev *Schrifttum* 383) – ali: *grm* s prvobitnim *r̄b*: 1294. *ubi est dumus zyvivov gurm nuncupatus* (Fancev *Schrifttum* 383) i *strma* s prvobitnim *r̄b*: 1221. *ascendit montem sterma pec* (Fancev *Schrifttum* 383). Ipak se na temelju onoga što je gore rečeno uz *trepim(ero)* i *Tripimir* svi ti primjeri vjerojatno trebaju čitati sa slogotvornom likvidom.

Konstantin Porfirogenet nudi nam vrlo različite načine pisanja slogotvornih likvida: τῶν Ζαχλοῦμων (-*hum-*), Χρωβατία, οἱ Σέρβλοι (Konst. Porf. 30 i 32, v. Moravcsik *Constantine* 144 i 152).

Primjeri iz starohrvatskih spomenika: – Bašćanska ploča: *Dr̄žiha, Kr̄[ba] v̄č, kl̄ni*. – Povaljska listina: 17 *d̄lgi*, 4 *pl̄k̄b*, 23 *crk̄v̄b*, 20 *do vr̄ha*, 43 *kopitl̄e br̄do* i dr. – Vinodolski zakon: 6r4 *zverh*, 6r8 *pr̄itvr̄diti*, 6v10 *mertvo*, 6v11 *pl̄nu* lok. jd., 9r1 *punu* ak. jd. ženskoga roda. – Istarski razvod: 1b5 *zvrh*, 1b17 *pl̄nu* ak. jd. ženskoga roda. – Red i zakon: 26 *prostarta*, 32 *suerssena (svr̄šena)*, 57 *napuni*, 17 *obucene (obučene)* nom. mn. ženskoga roda.

O *u/ū* od slogotvornoga *ll̄* v. § 62; u štokavskim je izvorima češće tek od kraja 14. st. (v. Malić *Red i zakon* 86). O složenim odnosima u dubrovačkim izvorima v. Rešetar *Urkunden* 9–12, *Proza* 7 i 39–44. U Dubrovniku se slogotvorno *l* izgovaralo do sredine 14. st. (v. Rešetar *Proza* 39). Dragica Malić navodi primjere hiperkorektnoga pisanja u Žićima svetih otaca, gdje ne samo da na mjestu nekadašnjega slogotvornog *l* piše *l, ll, lu, llu* i *u* već se i etimološko *u* piše kadšto kao *lu* (30r *splugenase* za *spujevaše*, 37v *glubaf* za *gubav*), a čak se etimološko *lu* piše između ostaloga kao *u* (14v *budeyi* za *bludeći*) (v. Malić *Transkripcija* 163 s bilješkom 47).

Vidi i Leskien *Grammatik* 109–112.

28 Postanak nazalnih samoglasnika

U tautosilabičkom položaju skupovi *en/en̄/em/ɛn/ɛn̄/ɛm* prešli su u \bar{e} , a skupovi *on/on̄/om/ɔn/ɔn̄/ɔm* u \bar{o} . Primjeri su prasl. $*swentu$ > $*s\bar{w}ent\bar{b}$ > $*s\bar{\beta}\bar{e}t\bar{b}$ > hrv. *svēt*, prasl. $*dzent\bar{e}j$ > $*\bar{z}ent\bar{i}$ > $*\bar{z}\bar{e}t\bar{i}$ > hrv. *žē.ti*, prasl. $*pačent\bar{e}j$ > $*počent\bar{i}$ > $*počēt\bar{i}$ > hrv. *po.čēti*, prasl. $*m\bar{e}n$ > $*men$ > $*m\bar{e}$ > hrv. *me*, prasl. $*kuningu$ > $*k\bar{b}n\bar{b}ndz\bar{b}$ > $*k\bar{b}n\bar{e}dz\bar{b}$ > hrv. *knēz*, prasl. $*m\bar{e}'sinku$ > $*m\bar{e}'s\bar{b}nc\bar{b}$ > $*m\bar{e}'s\bar{e}c\bar{b}$ > hrv. *mjesec*, prasl. $*m\bar{e}'siñčinuju$ > $*m\bar{e}'s\bar{b}ñč\bar{b}n\bar{b}$ > $*m\bar{e}'s\bar{e}č\bar{b}n\bar{b}$ > hrv. *mjesecni*, ak. jd. prasl. $*rank\bar{a}n$ > $*ronkon$ > $*r\bar{o}k\bar{q}$ > hrv. *rūku*, prasl. $*mañ činu$ > $*m\bar{o}ñ č\bar{b}n\bar{b}$ > $*m\bar{q} č\bar{b}n\bar{b}$ > hrv. *mućan*, prasl. $*maganti$ > $*mogont\bar{b}$ > $*mog\bar{o}t\bar{b}$ > hrv. *mogu*, prasl. $*zn\bar{a}'janti$ > $*zn\bar{a}'jenti$, od toga analoškom mijenom (primjerice prema $*maganti$ > *mogu*) opet $*zn\bar{a}'janti$ ³³ > $*zn\bar{a}'jont\bar{b}$ > $*zn\bar{a}'j\bar{o}t\bar{b}$ > hrv. *znajū*, prasl. $*xatj\bar{a}n$ > $*xotj\bar{o}n$ > $*xotj\bar{q}$ > hrv. *xo.ću*, prasl. $*zambu$ > $*zomb\bar{b}$ > $*z\bar{q}b\bar{b}$ > hrv. *zūb*. Ispred *j* i *lj* ti su se skupovi ponašali kao heterosilabički

³³ Mareš *Phonologie* 91–92 pretpostavlja glasovnu mijenu *jen* > *jan* (prije razvoja protetskoga *j*, v. § 21, zbog starobug. *jetra* i sl.; valjalo bi dodati: nakon prijeglasa, § 2, jer bi inače on poništio promjenu *jen* > *jan*). No svi slučajevi u kojima mijena *jen* > *jan* dolazi u obzir, objašnjeni su depalatalizacijom \bar{e} > \bar{a} (§ 4; ak. jd. prasl. $*swajtj\bar{a}n$ > $*sw\bar{e}tj\bar{e}n$ > $*sw\bar{e}tj\bar{a}n$ > hrv. *sviē.ću*, starobug. *svēštq*) ako su zahvaćeni završni slogovi (čini se da su svi primjeri za mijenu *jen* > *jan* izvorno imali dugi samoglasnik ispred nazala). U unutrašnjosti pak riječi lako se može pretpostaviti djelovanje analogije (npr. u starobug. *znajot\bar{b}* prema *nesot\bar{b}*, *znaj\bar{o}šta* prema *nes\bar{o}šta*, *j\bar{o}du* prema *k\bar{o}du*).

³² Potvrde leksema *brdo* v. i u Skok *Prilozi* 106–107.

(usp. §§ 20, 22), pa se ispred *j* i *lj* nisu razvili nazalni samoglasnici: prasl. **kānju* > **konjъ* > hrv. *koń*, prasl. **zemjā* > **zemljā* > hrv. *ze.ml'a*³⁴.

Mijena je zahvatila najveći dio slavenskoga govornog područja. Kao što proizlazi iz posuđenica poput lat. *Parentium* > rom. **Parentsu* > slav. **Pa-ren'ču* > **Poren'čъ* > **Porē'čъ* > čak. *Poreč*, lat. **sanctulus* > rom. **sanctulu* > slav. **san'xtulu* > **son'tъlъ* > **sō'tъlъ* > čak. *sutal*, lat. **Basantem* > rom. **Basante* > slav. **Basan'tu* > **Boson'tъ* > **Bošō'tъ* > hrv. *Bō.sut*, grč. *σάμψυχον* > lat. **Sampsichum* > rom. **Samsēku* > slav. **Sam'siku* > **Som'sъkъ* > **Sō'sъkъ* > hrv. *Susak*, lat. **Pampinātus* > rom. **Pampenātu* > slav. **Pampinā'tu* > **Pomrpnā'tъ* > **Pōrpnā'tъ* > čak. *Pupnat*, lat. *conserva* > rom. **konserβα* > slav. **kunserβā* > **kъnserβā* > **kōserβā* > hrv. *kusērva*, lat. *concha* > rom. **kōnka* > slav. **kun'kā* > **kъn'kā* > **kō'kā* > hrv. *kuka*, lat. *iuncus* > rom. **dzonku* > slav. **džun'ku* > **žъn'kъ* > **žō'kъ* > hrv. *žuk*, lat. **Iunctum* > rom. **Dzonctu* > slav. **Džun'xtu* > **Žъn'tъ* > **Žō'tъ* > hrv. *Žut*, riječ je o poslijepraslavenskoj mijeni³⁵. Na to upućuje i tal. *Ombla* 'Rijeka Dubrovačka', što potječe od one slavenske riječi iz koje je postalo hrv. *ubao* (gen. jd. *ūbla*) 'izvor, vrelo'³⁶. S obzirom na očuvano protetsko *j* u prasl. **inzū'ku* > **jъnzъ'kъ* > **jēzъ'kъ* > hrv. *je.zik*, postanak nazalnih samoglasnika treba datirati prije mijene *jъ-* > *i-* (§ 40). O datiranju v. i Holzer *Prosodie* 49 § 15.

Usp. 895. *Muntemir* (v. Mayer *Stanje* 24), 892. (prijepis) *mihi Muncimiro, diuino munere iuuatus Croatorum dux* (v. CD I 23 br. 20) i uz to 1070. *Mutimir Sidrascico teste* (v. CD I 117 br. 85), Konst. Porf. 32 (v. Moravcsik *Constantine* 154) srpski *Μουντιμιρος* (v. Jurišić *Slovnica* 62); oko 1070.–1076. (prijepis) *uen-didit Stanimir terram in Dubrouiça* (v. CD I 150 br. 116), ali 1094. (prijepis) *de Dumbroa* (v. CD I 202 br. 162; *Dubrava* kod Čazme). Neobično arhaična *Dumbroa* vjerojatno je posuđenica iz slavenskoga u lokalni administrativni latinski, koja je preuzeta već mnogo prije 1094. Usp. Vuković *Istorija* 97: „Na čakavskom terenu postoji toponim *Dambrovica*; na ostrvu Krku od jedne starije žene sam zabilježio u narodnom stihu: Raslo drvo *dambrovica*, – u Imotskoj krajini zabilježeni su primjeri *gunditi* / < *gōdēti* / [...]. [...] K]ao i u drugim sličnim slučajevima [...], nazalne izgovore su mogli primiti naši ljudi od starosjedilaca, koji su ih u nazalnom obliku, prikladnom za njihov izgovor, čuvali duže, i predavali ih našim ljudima u svom izgovornom obliku.“ Jurišić *Slovnica* 77 slične slučajeve objašnjava sekundarnim umetanjem *m*.

Neposredno nakon postanka nazalnih samoglasnika hrvatski je imao samoglasnički sustav prikazan u tablici 5.:

ī	ȳ	ū	
ь		ъ	
ē	e	o	ō
	ě	ā	

tablica 5.

U ovom je sustavu duljina samoglasnikā bila vezana za njihovu kvalitete (dugi su mogli biti samo najzatvoreniji i najotvoreniji usni samoglasnici te oba nazalna samoglasnika) i stoga fonološki zalihosna³⁷.

Vrijeme neposredno nakon postanka samoglasničkoga sustava prikazana u tablici 5., te suglasničkoga sustava u obliku kakav je imao nakon što su provedene sve suglasničke mijene o kojima je do sada bila riječ, otprilike je ono vrijeme u kojem se javljaju prve potvrde slavenskih imena u latinskim tekstovima iz Hrvatske (dakle, 9. stoljeće).

29 Duljenje kratkih samoglasnika u nenaglašenim oblicima riječi

Kratki se samoglasnik dulji ispred sloga s poluglasom na kraju riječi ako riječ nema naglaska. Primjeri su prasl. **ledu* > **ledъ* > **lēdъ* > hrv. *lēd*, prasl. **saku* > **sokъ* > **sōkъ* > hrv. *sōk*, prasl. **bagu* > **bogъ* > **bōgъ* > hrv. *bōg*, prasl. **ragu* > **rogъ* > **rōgъ* > hrv. *rōg*, prasl. **baju* > **bojъ* > **bōjъ* > hrv. *bōj*, prasl. **braju* > **brojъ* > **brōjъ* > hrv. *brōj*, prasl. **laju* > **lojъ* > **lōjъ* > hrv. *lōj*, prasl. **tawu* > **toβъ* > **tōβъ* > hrv. *tōv*, prasl. **krawu* > **kroβъ* > **krōβъ* > hrv. *krōv*, prasl. **raku* > **rokъ* > **rōkъ* > hrv. *rōk*, prasl. **nakti* > **nok'tъ* > **nōk'tъ* > hrv. *nōc*, prasl. **kakaši* > **ko-košъ* > **kokōšъ* > hrv. *kōkōš*, prasl. **maldasti* > **mlādostъ* > **mlādōstъ* > hrv. *mlādōst*, ak. jd. prasl. **kruwi* > **krβъ* > **křβъ* > hrv. *křv*, ak. jd. prasl. **dukteri* > **dъk'terъ* > **dъk'tērъ* > hrv. *kčēr*, prasl. **čemeru* > **čemerъ* > **čemērъ* > hrv. *čemēr*, prasl. **gawaru* > **gōborъ* > **gōbōrъ* > hrv. *gōvōr*. Poluglasovi se dulje samo u dvosložnim riječima poput prasl. **dini* > **dъnъ* > **dōnъ* > hrv. *dān*, prasl. **duxu* > **dъxъ* > **dōxъ* > hrv. *dāx*, ali ne u prasl. **alkuti* > **lākъtъ* > hrv. *lākat* i u ak. jd. prasl. **naguti* > **no-gъtъ* > hrv. *no.kat*.

³⁴ Usp. (samo o *j*) Mareš *Phonologie* 63, Bergermayer *Jotierung* 16–17 (i o kromonologiji).

³⁵ Usp. i Leskien *Grammatik* 114–115, Tekavčić *Stratifikacija* 47–48.

³⁶ V. ARj XIX 85, Skok III 533–534, Popović *Geschichte* 151.

³⁷ Usp. djelomično podudarni južnoslavenski samoglasnički sustav u Mareš *Phonologie* 84 i o vezi kvantitete i stupnja otvorenosti op. cit. 25. Usp. i Moguš *Razvoj* 41–42.

Kada je riječ o takvim dvosložnim riječima, koje su nakon gubljenja slaboga *ь* (§ 48) bile jednosložne, one su prošle navedeno duljenje u čitavome zapadnojužnoslavenskom uključujući slovenski kao i, pod raznim uvjetima, u drugim slavenskim jezicima. Nasuprot tomu, duljenje u riječima s više od dva sloga štokavska je pojava. Riječ je možda o širenju mijene prema generaliziranim, odnosno degeneraliziranim pravilima³⁸, ali je također moguće da su posrijedi međusobno posve neovisne prozodijske inovacije. Vidi o tome Langston *Prosody* 106–108, 242–243. Vidi i Kapović *Development* 80–81 te *Nove duljine* 53 i o datiranju duljenja Holzer *Prosodie* 49 § 16. Usp. i Holzer *Urslavische Prosodie* 156 §§ 3.1.2, 3.1.2.1.

30 Nastanak naglasaka u nenaglašenim oblicima

Nenaglašeni oblici riječi bez klitikâ dobili su naglasak na svojem prvom slogu. Ako je postojala enklitika, tada je ona dobila naglasak. Ako je postojala proklitika, ali ne i enklitika, naglasak je dobila proklitika. Primjeri su prasl. **taku* > **tōkь* > **tōkь* > hrv. *tōk*, prasl. **wartu* > **brātь* > **brātь* > hrv. *vrāt*, prasl. **neba* > **nebo* > hrv. *nebo*, prasl. **slawa* > **slobo* > **slobo* > hrv. *slovo*, prasl. **slawxu* > **slūxь* > **slūxь* > hrv. *slūx*, prasl. **sawxu* > **sūxь* > **sūxь* > hrv. *sūx*, ak. jd. prasl. **gal'wān* > **glāβō* > **glāβō* > hrv. *glāvu*, prasl. **sū'nu* > **sŷnь* > **sŷnь* > hrv. *sīn*, gen. jd. prasl. **wermene* > **brēmene* > **brēmene* > hrv. *vremena*, prasl. **zejmān si* > **zīmō sь* > **zīmō sь* > hrv. *zi.mūs*, prasl. **nā gal'wān* > **nā glāβō* > **nā glāβō* > hrv. *nā glāvu*, vok. jd. prasl. **wilče* > **βlče* > **βlče* > hrv. *vūče*, vok. jd. prasl. **džena* > **ženo* > hrv. *ženo*. Usp. i primjere u § 29.

Ta je mijena zahvatila najveći dio slavenskoga govornog područja. Za literaturu i o dataciji v. Holzer *Prosodie* 49–50 § 17.

31 Kraćenje dugih samoglasnika na kraju riječi

Na kraju riječi dugi su se samoglasnici kratili u naglasnim jedinicama s više od jednoga sloga. Ako je samoglasnik imao akut, pri tome je izgubio i njega. Primjeri su gen. jd. prasl. **ledā* > **ledā* > hrv. *leda*, prasl. **zejmā* > **zīmā* > **zīmā* > hrv. *zī.ma*, ak. jd. prasl. **zejmān* > **zīmō* > **zīmō* > hrv. *zīmu* (vs. prasl. **zejmān si* > **zīmō sь* > hrv. *zi.mūs*), nom. ak. mn. prasl. **nebesā* > **nebesā* > hrv. *nebe.sa*.

Mijena je sveslavenska. Provedena je prije ispadanja nastavka **-ti* > **-tь* > **-t* u 3. licu jednine i množine prezenta glagola (koje, uostalom, nije ima-

lo status glasovnoga zakona). Stoga se nisu kratili dugi samoglasnici koji su se nalazili ispred toga nastavka: prasl. **skāčjeti* > **skāčēt*, od toga hrv. *skāčē*, prasl. **maganti* > **mogūt*, iz toga hrv. *mogū*. Za literaturu i podatke o datiranju vidi, između ostaloga, Holzer *Prosodie* 50 § 18, *Urslavische Prosodie* 160–161 §§ 8.–8.2. O iznimkama v. Kapović *Development* 76 bilj. 7, Kortlandt *Serbocroatian* 125, Kapović *Length* 30–31.

Sve do duljenja opisanoga u § 29, odnosno do kraćenja prikazanoga ovdje u § 31, kvantitete slogova bile su još uvijek raspoređene kao u praslavenskom, čak i ako su se promijenile njihove kvalitete. U slogovima koji nisu završavali sonantom vrijedilo je *ī* > *ī*, *i* > 25 *ь*, *ū* > 15 *ь*, *u* > 25 *ь*, *ē* > 24 *ь*, *e* > *e*, *ā* > *ā*, *a* > 23 *o*, a svi slogovi koji su u praslavenskome završavali sonantom – oni su kao slogovi bili dugi, čak ako je njihov samoglasnik bio kratak – ostali su dugi zato što nakon otvaranja slogova opisanih u §§ 3, 10, 20, 27, 28 nisu, doduše, sadržavali sonante koji su zatvarali slog, ali su sadržavali dugi samoglasnik. Tek nakon duljenja i kraćenja, kao što su opisana u §§ 29 i 31, svaka se samoglasnička kvaliteta mogla naći u objema kvantitetama. Samoglasnički sustav prikazan u tablici 5. na stranici 65. još je uvijek vrijedio, osim što je sada svaki samoglasnik mogao biti i dug i kratak.

32 Stezanje

Ako su dva samoglasnika bila razdvojena samo sonantom *j* i ako su bila istoga stupnja otvorenosti ili razmak u otvorenosti nije bio veći od jednoga stupnja (postojala su četiri stupnja otvorenosti, v. tablicu 5. na str. 65), mogla su se stegnuti u jedan dugi samoglasnik. Pri tome se izgubio akut na prvom izvornom samoglasniku. Ako je drugi izvorni samoglasnik bio naglašen, samoglasnik koji je nastao stezanjem dobio je *ne o a k u t* (·). Primjeri su prasl. **sudar'wuju* : **sudar'wā'jā* : **sudar'waja* > **sʷdrā'βʷjь* : **sʷdrā'βā'ja* : **sʷdrā'βoje* > **sʷdrā'βj̄* : **sʷdrā'βā* : **sʷdrā'βō* > hrv. *zdravī* : *zdravā* : *zdravō*, prasl. **pajā'su* > **pojāsь* > **pāsь* > hrv. *pās*, prasl. **bajānu* > **bojānь* > **bānь* > hrv. *bān*, odnosno prasl. **bajānu* > **bojānь* > **bānь* > hrv. *bān*, prasl. **stampā'jete* > **stōpā'jete* > **stōpāte* > hrv. *stūpāte*, prasl. **zā'jinku* > **zā'jēcь* > **zēcь* > hrv. *zēc*, prasl. **malduju* > **mlādʷjь* > **mlādj̄* > hrv. *mlādī*. Ako su tri sloga sposobna za stezanje slijedila jedan za drugim, stegnula su se samo dva posljednja: prasl. **mū'šijuju* > **mŷ'šjʷjь* > **mŷ'šj̄* > hrv. *mīšjī*, prasl. **pīsijuju* > **pʷsʷjʷjь* > **pʷsʷj̄* > hrv. *pasjī*. Za stezanje nisu bili ispunjeni uvjeti npr. u skupu *-bjā-* (zbog prevelike razlike u stupnju otvorenosti): prasl. **sijā'těj* > **sʷbjā'ti* > hrv. *sjati*, prasl. **zijā'těj* > **zʷbjā'ti* > hrv. *zjati*.

³⁸ O takvim pravilima v. Holzer *Erschließen* 39 (§ 1.7.3.).

Takva ili slična stezanja dogodila su se i u većini drugih slavenskih jezika³⁹. O datiranju, još nekim pojedinostima i literaturi v. Holzer *Prosodie* 50–51 § 19. – U slučajevima poput prasl. **snuxā* > **sn̄xā* > **snaxā* > **snā*: (tako je u Posavini) > hrv. dij. *snā* (u Bačkoj) riječ je o mlađoj pojavi (koja je nastupila nakon mijene *ɔ* > *a*, § 55).

V. Skok *Analiza* 168 za hrv. *bān*: „Dugo *a* nastalo stezanjem (upor. p̄ a s < p o j a s) car još pozna u osnovnom obliku. Za b ā n on piše βoáov ili βoéáov prema avar. b a j a n.“ (o tome op. cit. 173: ε stoji za *i*). Skok se ovdje osvrće na Konst. Porf. 30 i 31 (v. Moravcsik *Constantine* 144, odnosno 150).

33 Prva jotacija i Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje

Skupovi *tj*, *dj*, *sj*, *zj*, *rj*, *lj*, *nj*, *čj* i *žj*⁴⁰ „jotirani“ su u *t'*, *d'*, *š*, *ž*⁴¹, *r'*⁴², *l'*, *n'*, *č* i *ž*. Ako je ispred skupa koji se trebao jotirati, stajao suglasnik *s* ili *z*, on se tijekom jotacije promijenio u *š*, odnosno *ž*: *stj*, *zdj*, *slj* > *št'*, *žd'*⁴³, *šl'* itd. Tijekom jotacije dolazi do duljenja neposredno sljedećega naglašenog kratkog samoglasnika kao kompenzacija za izgubljeni segment *j* (Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje⁴⁴). To se duljenje u mnogobrojnim slučajevima i u raznim razdobljima analoškom mijenom poništilo⁴⁵. Ako duljina nije potvrđena niti je ostavila trag u tome što bi izazvala mijenu prema prvomu Ivšičevu zakonu (§ 36), to se duljenje preskače u primjerima. Primjeri su za prvu jotaciju i eventualno za Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje prasl. **pejsjeti* > **pīsjeti* > **pīšētb* > hrv. *pīšē*, prasl. **skāčjeti* > **skāčjetb* > **skāčētb* > hrv. *skāčē*, prasl. **plātjā* > **plātja* > **plātā* > hrv.

plāća, prasl. **kazjā* > **kozja* > **kožā* > hrv. *koža*, prasl. **waljā* > **βolja* > **βolā* > hrv. *vol'a*, prasl. **mačjā* > **močja* > **močā* > hrv. *moča*, prasl. **starđjā* > **strāžja* > **strāžā* > hrv. *strāža*, prasl. **medjā* > **medja* > **medā* > hrv. *me.đa*, prasl. **malju* > **moljē* > **mol'ē* > hrv. *mol'*, prasl. **meljuj* > **melji* > **mel'i* > hrv. *me.li*, prasl. **zemjā* > **zemlja* > **zeml'a* > hrv. *ze.ml'a*, prasl. **kanju* > **konjē* > **koñē* > hrv. *koñ*, prasl. **sjū'dla* > **sjī'lo* > **šī'lo* > hrv. *šilo*, prasl. **rjaw'jīnu* > **rjūjēnē* > **r'ūjēnē* > hrv. *rūjan*, prasl. **čjaw'da* > **čjū'do* > **čū'do* > hrv. *čudo*, prasl. **abū'čjāju* > **obj'čjājb* > **obj'čājb* > hrv. *običaj*, prasl. **stjaw'kā* > **stjū'ka* > **št'ū'ka* > hrv. *štuka*, prasl. **duzdju* > **dōzđjē* > **dōžđ'ē* > hrv. *dažd*, prasl. **wumū'sljenu* > **βm̄'yljēnē* > **βm̄'yl'sl'enē* > hrv. *u.mišl'en*.

Prva jotacija, a možda i Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje, zahvatili su sve slavenske jezike. Posuđenica lat. **ceresea* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā* > **krēsja* > **krēsā* > hrv. *knēsja* razlog je za datiranje prve jotacije nakon druge palatalizacije (§ 7). Tu je djelovao prvi Ivšičev zakon (§ 36), što znači da je prije provedeno Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje, a time i slavenska jotacija, što opet jamči da je riječ u slavenskome izvorno sadržavala *j* (v. § 3). To je *j*, međutim, prva jotacija mogla zahvatiti tek nakon što je riječ posuđena, dakle u poslijeposlavensko doba te samo nakon druge palatalizacije, koju ta posuđenica više nije prošla. O datiranju prve jotacije v. i Holzer *Lautgeschichte* 43 § 29, *Österreich* 93 i d., *Saloniki* 50–52, *Prosodie* 51–52 (s bilj. 102 i 103) § 20.

Način pisanja poput *liV* ili *ljV* (*V* predstavlja [slovo za] bilo koji samoglasnik) u ispravama dvoznačan je: njome se može označavati i izvorno *ljV*, kao i novo *lV*, dok pisanje poput *l*, *ll* ili *gl* na mjestima s prvobitnim *lj* upućuje na već provedenu jotaciju, dakle na *l'*. Usporedno vrijedi i za druge skupove „suglasnik + *j*“. Usp. 839., 840. *cum Drosaiico Marianorum iudice* (v. Rački *Documenta* 336), 1050. *rex Marianorum* (v. CD I 78 br. 58 i Skok *Toponomastika* 66: *(*Pri*-)morjane); *Liudeviti, ducis Pannoniae inferioris* (uz godinu 818., v. Rački *Documenta* 320); 1075. (prijepis) *Lubomiri comitis* (v. CD I 142 br. 110), 1083. (prijepis) *Dragolubi capellani* (v. CD I 181 br. 139); 1060. (falsifikat, prijevizi) *in Dollani* (v. CD I 90 br. 64), 1060. (falsifikat, prijevizi) *in Dolani* (v. CD I 90 br. 64), oko 1070.–1076. (prijepis) *in Dollani* (dva puta, v. CD I 149 br. 116), 1070. (prijepis) *in loco, qui dicitur Ceperigliani* (v. CD I 119 br. 86; *Čepriji* kod Zadra), 1000. (?; falsifikat? prijevizi) *in loco uocato Phrodrupglane* (v. CD I 51 i 53 bilj. 10 [„Rački ispravlja u »Poddupglane«“] br. 35 i Skok *Prilozi* 140; u Solinu blizu kazališta), oko 1070.–1076. (prijepis) *in Chamennani* (dva puta, v. CD I 149 br. 116), oko 1070.–1076. (prijepis) *et fere omnibus uillanis de his tribus uicis: silicet Treičiçi, Vchichi et Chamennani* (v. CD I 149 br. 116), poslije 1076. (prijepis) *in Jaggognani* (v. CD I 156 [i 157 bilj. 20] br. 122 i Rački *Documenta* 172 [ispravlja u *Jaggodnani*]; *Ja-*

³⁹ V. Marvan *Contraction*, Šivic-Dular *Kontrakcija*.

⁴⁰ Skupovi *čj* i *žj* nastali su tijekom pretpraslavske prve palatalizacije od *kj* i *gj* (v. Holzer *Prosodie* 52 bilj. 103); nije postojalo *xj* pa stoga ni *šj*, zato što je *x* (prema *ruki-pravilu*) nastalo samo ispred samoglasnika iz *s*.

⁴¹ Međustupnjevi *š* i *ž* važni su samo u međuslavenskoj usporedbi, v. Holzer *Innovationen*.

⁴² Palatalno *ř* artikulacijski je nemoguće te je vjerojatno zastupljeno palataliziranim (umekšanim) *r'* kao u usporedivim sustavima drugih jezika (v. Stadnik *Palatalisierung* 144). To se *r'* onda dalje promijenilo u *r* (v. § 61).

⁴³ Time su se odrazi skupova *stj* i *zdj* stopili s praslavskim skupovima *št'* i *žd'*, koji su nastali prvom palatalizacijom iz *sk*, *zg* > *sč*, *zdž*; v. u glosaru primjere *šfti*, *voštānica*, *mōždāni*, *ūžditi*. (U slučaju dvojbe praslavskima valja smatrati one likove još zajedničke svim slavinama koji su najdalje napredovali u svojem razvoju, dakle u tom slučaju *št'* i *žd'* a ne, recimo, *sč* i *zdž*; v. Holzer *UuB* 32 i 47.)

⁴⁴ V. Kortlandt *Accentuation* 30, *Serbo-Croatian* 121–122 (§ 7.15) i uz to Holzer *Prosodie* 51 bilj. 101.

⁴⁵ V. potanje i o literaturi Holzer *Prosodie* 52.

godnje između Biograda i Benkovca); 1083. (prijepisi) *Conustina* (v. CD I 180 br. 139; *Konjsko* iznad Klisa); poslije 1076. (prijepis) in *Crastani* (dva puta, v. CD I 156 br. 122), 1060. (falsifikat, prijepisi) in *Chrastani* (v. CD I 90 br. 64), 1350. *Craschani* i 16. st. *Na Hrašćah* (v. – i o tvorbi: *-janinъ* – Skok *Toponomastika* 75–77); 852. (prijepisi) in *Lazani* (v. CD I 5 br. 3), 1076.–1078. (prijepisi) in *Lazani* (v. CD I 170 br. 134), 1089. in *loco, qui dicitur Lasani* (v. CD I 188 br. 149; *Lažani*); poslije 1076. (prijepis) in *Lesani* (v. CD I 156 br. 122).

Slavenski se palatal *t'* u latinskim ispravama bilježi kao *k*, *c* ili *ch* (v. § 13). O palatalima nastalim prvom jotacijom u latiničnoj grafiji vidi i Ćurković *Palatali* 105–109.

O Konst. Porf. 36, odnosno 31 (v. Moravcsik *Constantine* 164, odnosno 150) v. Skok *Analiza* 181: „Palatale | i n̄ izražava sa li + v o c i ni + v o c . Primjera imade malo [...] τὸ Βερούλλια za V r u l j a [...] τοῦ Πριβουνία = P r i b y ŋ a [...]“.

34 Mijena *kt', xt' > t'*

(O nastanku *kt', xt'* v. § 13.) Primjeri su prasl. **nakti > *nōkt' > *nōt' > hrv. nōć*, prasl. **makti > *mōkt' > *mōt' > hrv. mōć*, prasl. **rektěj > *rekt'ī > *ret'ī > hrv. re.ći*, prasl. **maktěj > *mōkt'ī > *mot'ī > hrv. mo.ći*, prasl. **werxtěj > *brěxt'ī > *brēt'ī > hrv. vri.ći*, lat. *lactūca > rom. *laçtūka > slav. *laxtīkā > *loxīka > *lotīka > hrv. lo.ćika*.

Mijena je sveslavenska, ali poslijepraslavenska (kao već i nastanak polazišnih skupova *kt' i xt'*). Vidi i Holzer *Struktur* 206 bilj. 27 (o češkome *vánoce*, slovačkome *vianoce*).

35 Mijena *dz > z*

(O nastanku *dz* v. § 16.) Primjeri su prasl. **stigā > *stbdza > *stbza > hrv. sta.za*, lok. jd. prasl. **nagāj > *nodzē > *nozē > hrv. no.zi*, prasl. **gwajzdā > *dzβēzda > *zβēzda > hrv. zvi.ē.zda*.

Da je mijena *dz > z* poslijepraslavenska, proizlazi iz posuđenica poput vlat. *Iādera > rom. *Dzādra > slav. *Dzādru > *Dzādъrъ > *Zādъrъ > hrv. Zadar*. Vidi i Holzer *Dialektkontinuum* 88 i 95–96 § 15.

36 Prvi Ivšičev zakon

S dugoga samoglasnika bez staroga akuta i neoakuta naglasak se prebacio na prethodni slog koji je pri tome, ako je bio dug, dobio n e o a k u t (·)⁴⁶. Primjeri su prasl. **nasejti > *nosītъ > *nosītъ > hrv. nosī*, prasl. **mal-*

*tejtī > *mlātītъ > *mlā-tītъ > hrv. mlātī*, prasl. **kazjā > *kožā > *kožā > hrv. koža*, prasl. **stampā jete > *stōpāte > *stō-pāte > hrv. stūpāte*, prasl. **dabruju > *dobry > dobr̄y > hrv. dobrī* – vs. prasl. **malduju > *mlādŷ > hrv. dij. mladi*, gdje je neoakut spriječio prebacivanje naglasaka prema naprijed⁴⁷.

Kao posuđenice koje pokazuju djelovanje prvoga Ivšičeva zakona (i stoga da je djelovao u poslijepraslavensko doba) valja spomenuti lat. **cere-sea > rom. *kers'a > slav. *kersjā > *krěšā > *krěšā > hrv. krišā*, lat. *lactūca > rom. *laçtūka > slav. *laxtīkā > *lotīka > *lotīka > hrv. lotika*, lat. *Quirīnus > rom. *Kerīnu > slav. *Kirīnu > *Kbrīnъ > *Kbrīnъ > čak. Karin*, lat. *Corīnium > rom. *Korīn'u > slav. *Kurīnju > *Kbrīnъ > *Kbrīnъ > čak. Karīn*, lat. *Ad portulam > rom. *Ad portula > slav. *Apurtulju > *Opřt'ъ > *Opřt'ъ > čak. Opřtal' i lat. Flanōna > rom. *Flamūna > slav. *Plamūnu > *Plomŷnъ > *Plomŷnъ > hrv. Plomin*. O datiranju i ostalome v. Holzer *Prosodie* 52–53 § 21; vidi i Holzer *Urslavische Prosodie* 161 § 9.

37 Drugi Ivšičev zakon

S poluglasa naglasak se prebacio na prethodni slog koji je pri tome, ako je bio dug, dobio n e o a k u t (·). Primjeri su prasl. nom. jd. **babu* : gen. jd. **babā > *bobъ : *boba > *bobъ : *boba > hrv. bob* : *bo.ba*, prasl. **Perawnu > *Perūnъ > *Perūnъ > hrv. Pe.rūn*, prasl. **krāsīnu > *krāsīnъ > *krā-sīnъ > hrv. krāsan*, prasl. **bajdinu > *bēdъnъ > *bē-dъnъ > hrv. bi.ēdan*, prasl. nom. jd. **Xruwātū* : nom. mn. **Xruwātuj > *Xrβātъ : *Xrβātī > *Xrβā-tъ : *Xrβātī > hrv. Xr.vāt : Xrv.ē.ti*, prasl. **pa xruwātiskav*

naglasak se sa stegnutih slogova prebacuje samo na prethodne duge slogove. Tome se, doduše, suprotstavlja primjer hrv. *dobrī* (vidi dalje).

⁴⁷ Isto je i u srednjem rodu dij. *mladō*. Ženski bi rod morao glasiti prasl. **maldā jā > *mlādā ja > *mlādā > *mlā-dā* (nema neoakuta na nastavku), ali se međutim, izjednačio s muškim i srednjim rodom: *mladā* – Kapović *Development* 85, *Length* 34–35 polazi od toga da je jezik težio razlikovanju dviju naglasnih paradigma b (kao *dobrī*; on kao primjer navodi dij. *bēlī*) i c (kao *mladi*). Međutim, krajnje je sumnjivo da je mogla postojati takva tendencija (po tom teoretskom pitanju treba dati za pravo Kortlandt *Serbo-Croatian* 126–127). Naglasne paradigme nisu znakovi pa ne služe komunikaciji poput fonema ili morfema koje je smisljeno održavati različitim, nego označuju suvišne prozodijske alternacije bez funkcije. U *dobrī* i *mladi*, primjerice, smjenjuje se nenaglašeni nastavak s naglašenim, znači dva alomorfa, a da to nipošto nije u interesu komunikacije, a kamoli jezika. Alternacije bez funkcije prije teže svojemu ukidanju negoli očuvanju (to ne vrijedi za alternacije opterećene funkcijom, naime koje umjesto morfemâ ili s njima izražavaju razlike u značenju kao u njem. *Bruder* : *Brüder*, odnosno njem. *Hut* : *Hüte*). Ako se alternacije bez funkcije ipak očuvaju, onda je to samo zato što jezik tijekom svoje povijesti nosi i svakojaki balast.

⁴⁶ Usp. Kortlandt *Serbo-Croatian* 123, § 9.3. Doduše, prema Langston *Prosody* 250

> **po xrβāt̕sku* > **po xrβā·t̕sku* > kod Križanića *po Xervâtsku*, prasl. **dıldžinejku* > **dĭlžbnīk̕* > **dĭlžbnī·k̕* > hrv. *du.žnik*, lat. *Domnius* > rom. **Dōjmu* > slav. **Dōjmu* > **Dūj̕m̕* > **Dūj̕m̕* > hrv. *Dū.jam*, te izvedenica od lat./rom. (*insula*) *Bigi* slav. **Bidžiskā* > **B̕ž̕ska* > **B̕ž̕ska* > hrv. *Baška*.

Mijena je možda sveslavenska⁴⁸. Potanje, i o datiranju, v. u Holzer *Prosodie* 53–55 § 22; vidi i Holzer *Urslavische Prosodie* 161 § 9. Posuđenice koje su prošle ovu mijenu su i lat. *Brattia* > rom. **Brātsa* > slav. **Brāču* > **Brāč̕* > **Brā·č̕* > hrv. *Brāč*, lat. *Muccurum* > rom. **Mokkru* > slav. **Mukru* > **M̕k̕r̕* > **M̕k̕r̕* > hrv. *Ma.kār*, stvn. **Karl* > slav. **karlju* (izvedeno sufiksom -j-, v. glosar) > **krāl̕* > **krā·l̕* > hrv. *krāl'*, lat. *modiolus* > rom. **mōdzōlu* > slav. **mudžōlu* > **m̕ž̕l̕* > **m̕ž̕l̕* > čak. *žmū*, lat. **characiōnem* > rom. **kartsōne* > slav. **karčōnu* > **krāčūn̕* > **krāčū·n̕* > hrv. *krā.čūn*, lat. *Salōna* > rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > **Sol̕n̕* > **Sol̕·n̕* > hrv. *So.līn* i slične.

38 Mijena *ȳ* > *ī*

Primjeri su prasl. **mū* > **m̕* > hrv. *mī*, prasl. **rū·bā* > **r̕·ba* > **rī·ba* > hrv. *riba*, prasl. **dū·mu* > **d̕·m̕* > **dī·m̕* > hrv. *dīm*, prasl. **sū·nu* > **s̕n̕* > **sīn̕* > hrv. *sīn*, prasl. **inzū·ku* > **jēz̕·k̕* > **jēzī·k̕* > hrv. *je.zik*, prasl. **dūxā·tēj* > **d̕xā·ti* > **dīxā·ti* > hrv. *dī.xati*, prasl. **xū·tī·tēj* > **x̕·tī·ti* > **xī·tī·ti* > hrv. *hititi*.

Kao posuđenice mogu se, primjerice, navesti mnogobrojni toponimi tipa lat. *Salōna* > rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > **Sol̕n̕* > **Solī·n̕* > hrv. *So.līn*. Mijena je provedena na čitavom južnoslavenskom području.

Prema ispravama iz 12. stoljeća mijena je tada već provedena (v. Leskien *Grammatik* 116–117). Zato se u starohrvatskim spomenicima ili dosljedno piše samo *i* ili se pišu *i* i *y* bez razlike i bez obzira na etimološko podrijetlo samoglasnika. Isto vrijedi i za ćirilične izvore iz Dubrovnika (v. Rešetar *Proza* 6) i već za Bečke listiće (v. str. 13).

39 Mijena *̕* > *̕*, *̕* > *̕*

Moguće je i da *̕* nije jednostavno prešlo u *̕*, nego da su se promijenila oba poluglasa i izjednačila se u trećoj samoglasničkoj kvaliteti. Budući da kvaliteta *̕* i *̕* ionako nije u potpunosti poznata, nema smisla uvesti neki

⁴⁸ O dijalektima koji možda nisu proveli tu mijenu v. Ivšić *Prilog* 178 (oslanja se na Rešetar *Dialektstudien* 129).

treći znak, pa se u ovoj knjizi rezultat izjednačenja bilježi znakom *̕/̕*: prasl. **sūnu* > **s̕n̕* > **s̕n̕* > hrv. *san*, prasl. **duxu* > **d̕x̕* > **d̕x̕* > hrv. *dāx*.

U starohrvatskim se spomenicima to izjednačenje očituje tako da se umjesto *̕* uvijek piše *̕* ili obrnuto ili da se *̕* i *̕* pišu bez razlike i bez obzira na etimološku raspodjelu tih dvaju poluglasova. Leskien *Grammatik* 107 utvrdio je da „der alte Unterschied von *̕* und *̕* vor dem 11. Jahrhundert geschwunden ist, denn die lateinischen Urkunden des 11. bis 12. Jahrhs. aus dem adriatischen Küstenland schreiben skr. Wörter, einerlei, ob sie ursprünglich *̕* oder *̕* enthielten, gleichmäßig. [Vidi primjere gore u § 25 – G. H.] Ferner ist unzweifelhaft, daß die Schreiber noch nicht das spätere *a* anstelle des *̕* vernahmen [v. dolje § 55 – G. H.], denn sie schreiben ursprüngliches *a* stets als *a*, dagegen z. B. das häufig vorkommende *s̕t̕bnik̕* (centurio; später *satnik*) regelmäßig *sitnicus* (seltener *setnicus*)“. Vidi i Jakić-Cestarić *Odnosi* 111–112. O Bečkim listićima v. str. 13. Vidi i § 48.

40 Mijena *jb-* > *i-* na početku riječi

Ono *i-* koje potječe od *jb-*, bilo je kratko. Primjeri su prasl. **igrā* > **jbgra* > **igra* > hrv. *i.gra*, prasl. **imā·tēj* > **jbmā·ti* > **imā·ti* > hrv. *i.mati*.

Do te je mijene došlo nakon razvoja poluglasova (§ 25) jer za razliku od staroga *i* ono *i-* koje je postalo od *jb-*, više se nije promijenilo u *̕-*. Do mijene *jb-* > *i-* došlo je i nakon nastanka nazalnih samoglasnika, kao što je objašnjeno u § 28.

41 Kapovićeve zakon dviju mora

Duljine koje su stajale ispred naglašenoga sloga i iza kojih su u riječi slijedile dvije ili više mora, kratile su se. Pri tome je poluglas imao pola more, ostali kratki samoglasnici jednu, a dugi dvije more. Primjeri su prasl. **inzū·ku* > **jēzī·k̕* > **jēzī·k̕* > hrv. *je.zik*, prasl. **bardā·tu* > **brādā·t̕* > **brādā·t̕* > hrv. *br̕.dat* (vs. *br̕.da*), prasl. **jawnāku* > **jūnā·k̕* > **junā·k̕* > hrv. *ju.nāk*, prasl. **mālī·nā* > **mālī·na* > **malī·na* > hrv. *ma.li.na*, prasl. **arkū·tā* (ili **arkū·tā*) > **rākī·ta* > **rakī·ta* > hrv. *ra.kita*, prasl. **kampī·nā* (ili **kampī·nā*) > **kōpī·na* > **kopī·na* > hrv. *ku.pina*, prasl. **sēkū·rā* (ili **sēkū·rā*) > **sēkī·ra* > **sēkī·ra* > hrv. *sje.kira*, prasl. **dıldžinejku* > **dĭlžbnī·k̕* > **dĭlžbnī·k̕* > hrv. *du.žnik*, prasl. **sē·dē·tēj* > **sē·dē·ti* > **sēdē·ti* > hrv. *sje.djeti*, prasl. **lankā·wu* > **lōkā·β̕* > **lokā·β̕* > hrv. *lu.kav*, prasl. **wirtē·tēj* > **β̕r̕tē·ti* > **β̕r̕tē·ti* > hrv. *vr̕.tjeti*, prasl. **nāpajī·tēj* > **nāpojī·ti* > **napojī·ti* > hrv. *napo.jiti*, lat. *Scardōna* > rom. **Skardūna* > slav. **Skardūnu* > **Skrādī·n̕* > **Skradī·n̕* > hrv. *Skra.dīn*, lat. *Albōna* > rom. **Albūna* > slav. **Albūnu* > **Lābī·n̕* > **Labī·n̕* > hrv.

La. bīn, lat. *Ursāria* > rom. **Orsār'a* > slav. **Ursā`rju* > **β̄rsā`r'b* > **β̄r-sā`r'b* > čak. *Vrsar*, lat. *conserva* > rom. **konserβa* > slav. **kunserβā`* > **kōserβa* > **kōserβa* > hrv. *kusērva*, lat. **Virgātum* > rom. **βergātu* > slav. **Birgā`tu* > **B̄rgā`t'b* > **Brgā`t'b* > hrv. *Br̄gat*.

Vidi Kapović *Development* 90 i d., osobito 101 (i *passim* s nekima od ovdje navedenih primjera). Usp. i Langston *Prosody* 240–242 o prijašnjim pogledima kao i daljnjim primjerima (i protuprimjerima). O datiranju v. Holzer *Prosodie* 55–56 § 23.

42 Kapovićev zakon četiriju slogova

Kratili su se dugi samoglasnici u drugom slogu u naglasnim jedinicama s četirima ili više slogova i s naglašenim prvim slogom. Primjeri su novotvoreni oblici množine (dakle, oni koji nisu izvedivi iz praslavenskoga) poput hrv. *jablanovi*, *korjenovi*, *gavranovi*, *pojasovi* (kojima se suprotstavljaju stare množine bez kraćenja *jablāni*, *korīēni*, *gavrāni*, *pojāsī*), nadalje prasl. **pā`mintinu* > **pā`mēt̃ñ* > **pā`mēt̃ñ* > hrv. *pametān* (vs. *pamēt*), prasl. **mē`sińčīnuju* > **mē`sēč̃nī* > **mē`sēč̃nī* > hrv. *mjeseč̃ni* (vs. *mjesēc*) i kračina iza naglaske u hrv. *na`planinu* (tako očuvano u Posavini; v. Holzer *Prosodie* 61 s bilješkom 143). Vidi Kapović *Development* 106–107. O datiranju v. Holzer *Prosodie* 57 § 24.

43 Ukidanje staroga akuta

Istodobno s ukidanjem staroga akuta kratila se duljina dotičnoga samoglasnika odnosno slogotvorne likvide. Primjeri su prasl. **brā`t(r)u* > **brā`t'b* > **brāt'b* > hrv. *brāt*, prasl. **slā`wā`* > **slā`βa* > **slāβa* > hrv. *slāva*, prasl. **aw`jāku* > **ū`jāk̃* > **ujāk̃* > hrv. *ujāk*, prasl. **ar`dla* > **rā`lo* > hrv. *ralo*, prasl. **rū`bā`* > **rī`ba* > hrv. *riba*, prasl. **sjū`dla* > **šī`lo* > hrv. *šilo*, prasl. **ber`zā`* > **brē`za* > **brēza* > hrv. *breza*, prasl. **wē`tru* > **βē`tr̃* > **βēt̃r̃* > hrv. *vjetar*, prasl. **gur`dla* > **gr̃`lo* > hrv. *gr̃lo*, prasl. **dil`gu* > **dī`g̃* > **dlg̃* > hrv. *dug*, prasl. **zen`ti* > **zē`t'b* > **zēt̃* > hrv. *zet*, prasl. **man`kā`* > **mō`ka* > **mōka* > hrv. *muka*, prasl. **war`nā`* > **βrā`na* > **βrana* > hrv. *vrana*, prasl. **sē`dē`tēj* > **sē`dē`ti* > **sēdēti* > hrv. *sje.djeti*, prasl. **grē`jā`tēj* > **grē`jā`ti* > **grējati* > hrv. *grijati*, prasl. **brī`tēj* > **brī`ti* > hrv. *brīti*, prasl. **lī`tēj* > **lī`ti* > hrv. *līti*, prasl. **pī`tēj* > **pī`ti* > hrv. *pīti*, prasl. **džī`tēj* > **žī`ti* > hrv. *žiti*, prasl. **bej`tēj* ili **bī`tēj* > **bī`ti* > hrv. *biti*, prasl. **gajī`tēj* > **gojī`ti* > **gojiti* > hrv. *go.-jiti*, prasl. **xwā`tī`tēj* > **xβā`tī`ti* > **xβatiti* > hrv. *xvātiti*, prasl.

**xū`tī`tēj* > **xī`tī`ti* > hrv. *hititi*, prasl. **kū`selu* > **kī`selb* > **kiselb* > hrv. *kiseo*, prasl. **mīlā`tēj* > **mīlā`ti* > **mīlati* > hrv. *mī.lati*, prasl. **džerā`wā`* > **žerā`βa* > **žerāβa* > hrv. *žerava*.

Ta je mijena naravno zahvatila i posuđenice koje su dobile akut prema § 8. Primjeri su vlat. *Iādera* > rom. **Dzādra* > slav. **Dzā`dru* > **Zā`d̃r̃* > **Zad̃r̃* > hrv. *Zadar*, lat. *cīmicem* > rom. **kīm̃eķe* > slav. **kī`miku* > **kī`m̃k̃* > **kīm̃k̃* > hrv. *kīmak*, lat. *cīma* > rom. **kīma* > slav. **kī`mā`* > **cī`ma* > hrv. *cīma*, lat. **Bōna* > rom. **Bōna* > slav. **Bō`nā`* > **Bū`na* > hrv. *Buna*, lat. *Arba* > rom. **Arba* > slav. **Ar`bu* > **Rā`b̃* > **Rab̃* > hrv. *Rab* i mnogobrojni drugi (v. i primjere navedene u § 8). O datiranju kao i ostalim pojedinostima v. Holzer *Prosodie* 57–61 § 25.

44 Zakon triju slogova

Naglašeni dugi samoglasnici bez neoakuta kratili su se u prvom slogu riječi s trimia ili više slogova bez kratkoga *ь* u pretposljednem slogu. Primjeri su prasl. **maldasti* > **mlādōst̃* > **mladōst̃* > hrv. *mladōst* (vs. *mlād*), prasl. **sū`nawe* > **sīnofe* > **sinofe* > hrv. *sinovi* (vs. *sīn*), isto tako hrv. *svjetovi* (vs. *sviēt*), gen. jd. prasl. **parsen`te* > **prāsete* > **prasete* > hrv. *prasetā*, prasl. **nā`nagān* > **nā`nogō* > **na`nogō* > hrv. *na.nogu*. Pod nejasnim su uvjetima ovomu zakonu ipak podlijegele i neke riječi s *ь* u pretposljednem slogu: prasl. **sirdika* > **s̄r̃d̃b̃ce* > **s̄r̃d̃b̃ce* > hrv. *sr̄ce*, prasl. **baršina* > **brāš̃no* > **braš̃no* > hrv. *braš̄no*. Primjeri kao što je *sr̄povi* (prasl. nom. jd. **sirpu*) pokazuju da je zakon triju slogova djelovao tek nakon nastanka slogotvornih likvida (§ 27).

Vidi Kapović *Development* 79–81, Kapović **S̄r̃d̃b̃ce* i drugu literaturu navedenu u Holzer *Prosodie* 61 bilj. 142 i uz to još Langston *Prosody* 241–242. O datiranju te i o drugim pojedinostima v. Holzer *Prosodie* 61–62 § 26, *Urslavische Prosodie* 161 § 10.

45 Druga epenteza poluglasa

Nakon što su prvom epentezom poluglasa (§ 26) uklonjeni svi skupovi „suglasnik + sonant + poluglas“ na kraju riječi, analogijom i jotacijom (npr. *lj* > *l'*, v. § 33) nastali su novi takvi skupovi koje je potom zahvatila druga epenteza poluglasa. Druga se epenteza poluglasa odvijala po istoj formuli kao prva. Primjeri su prasl. **dabru* > **dobr̃* > (prva epenteza poluglasa) **dobr̃*, od toga analogijom (prema padežima koji nisu završavali na *-b̃* kao npr. gen. jd. *dobrā*, prema ženskomu i srednjem rodu te i pre-

ma određenomu obliku) ponovno **dobr̥* > (drugi Ivšičev zakon) **dobr̥* > (druga epenteza poluglasa) **dobr̥* > hrv. *dobar*; prasl. **maglu* > **moglb̥* > (prva epenteza poluglasa) **moglb̥*, iz toga analogijom (npr. prema ženskomu obliku **mogla*) ponovno **moglb̥* > (drugi Ivšičev zakon) **moglb̥* > (druga epenteza poluglasa) **moglb̥* > hrv. *mogao*; prasl. **an'glju* > **oglb̥* > **oglb̥* > hrv. *ugal'*; prasl. **aghi* > **oghb̥* > (prva epenteza poluglasa) **oghb̥*, iz toga analogijom (prema padežima koji nisu završavali na -b) ponovno **oghb̥* > (drugi Ivšičev zakon) **oghb̥* > (druga epenteza poluglasa) **oghb̥* > hrv. *ogañ*.

Kao što pokazuju upravo navedeni primjeri, za razliku od prve, drugu epentezu poluglasa treba datirati nakon prve jotacije (§ 33) i nakon djelovanja drugoga Ivšičeva zakona (§ 37). Posuđenice koje su prošle drugu epentezu poluglasa jesu lat. *masculus* > rom. **māslu* > slav. **mā'slju* > **mašl'b̥* > **mašb̥l'b̥* > hrv. *mašal'*, lat. **Ad mīsculum* > rom. **Ad mīslu* > slav. **Amū'slju* > **Omišl'b̥* > **Omišb̥l'b̥* > čak. *Omišal'*, grč. διάπλους > rom. **dzāplu* > slav. **džāplju* > **žā'pl'b̥* > **žā'pbl'b̥* > hrv. *žapal'*, lat. *Dēmētrius* > rom. **Demētr'u* > slav. **Dimī'trju* > **D̥mītr'b̥* > **D̥mītr'b̥* > hrv. *Dmītar*. O daljnjim pojedinostima, o datiranju i o tome da valja pretpostaviti dvije epenteze poluglasa v. Holzer *Prosodie* 62 § 27 i u ovoj knjizi gore § 26.

46 Mijena št' > št, žd' > žd

(O nastanku št', žd' v. § 33 s bilješkom 43. na str. 68) Primjeri su prasl. **stjaw'kā* > **št'uka* > hrv. *štuka*, prasl. **duzdju* > **db̥žd'b̥* > **db̥ždb̥* > hrv. *dažd*, prasl. **gwazdjenu* > **gβožd'en̥* > **gβožd'en̥* > hrv. *gvožden*, prasl. **št'ejtu* > **št'īt̥* > **št'īt̥* > hrv. *štīt*, prasl. **wašt'ēnī'kā* > **bošt'anīca* > **boštānīca* > hrv. *vošta.nica*, prasl. **mažd'enuj* > **možd'āni* > hrv. *moždāni*. Primjere sa šč koji su u standardni jezik dospjeli iz drugoga dijalekta, v. u Jurišić *Slovnica* 88.

Usp. 1069. *Dragani scitonose* (v. Skok I 643); 1186. *Boisce* = 1217. *Boischie* za *Bojišće* (v. Skok *Prilozi* 106). U Povaljskoj se listini št', odnosno njegov odraz označuje istim znakom ѡ (u Malić *Transliteracija* transliterirano kao šč) kao i odraz praslavenskoga tj: 8 *proščenj*. O dubrovačkim izvorima v. Rešetar *Proza* 48.

47 Denazalizacija ē > ē, e > e, q̄ > ū, q > u

Primjeri su prasl. **swentu* > **sβēt̥* > **sβēt̥* > hrv. *svēt*, prasl. **kuningu* > **k̥nēz̥* > **k̥nēz̥* > hrv. *kněz*, ak. jd. prasl. **rankān* > **r̥ōkq* > hrv.

rūku, prasl. **zambu* > **zōbb̥* > **zūbb̥* > hrv. *zūb*, prasl. **zawanti* > **zōβōt̥* > **zōβūt̥* > hrv. *zō.vū*. Sve ostalo v. u § 28. Usp. i Brozović *Starosrpsko-hrvatski* 59–61.

U Kločevu glagoljašu denazalizacija se najavljuje, a u Bečkim je listićima već provedena, v. str. 13. Vidi i Leskien *Grammatik* 114–115, osobito 115: „im 11 Jahrh. werden die mit *veče-* (abg. *vešte-*) zusammengesetzten Namen nur mit *e* geschrieben, z. B. *Večedrag* (s. ASIPh. 4, 407)“. Na Bašćanskoj ploči samo se jednom, vjerojatno tek kao grafijski konzervativizam, javlja glagoljični znak za nazalni samoglasnik ɛ ([v̥] *dni svoe*), inače je denazalizacija dosljedno provedena: ak. jd. *juže*, v̥ *svetu ju Luciju*, v̥ *dni k̥neza Kos̥m̥ta obladajućago* itd.

48 Gubljenje slaboga ɔ

U slogovima s poluglasom ɔ (o njegovu nastanku v. §§ 25, 26, 39, 45) koji su slijedili neposredno jedan za drugim, pri brojanju od desnoga prema lijevom nestali su neparni (to su takozvani slabi) poluglasovi; bili su slabi pa su nestali i svi poluglasovi koji nisu stajali neposredno ispred ili iza sloga s poluglasom. Ako je slabi poluglas bio naglašen, naglasak se prebacio na sljedeći samoglasnik, koji se pri tome produljio, u slučajevima da se nalazio na kraju riječi i bio kratak⁴⁹. Primjeri su prasl. **alkuti* > **lāk̥t̥* > **lāk̥t̥* > hrv. *lākat*, prasl. **sunu* > **s̥n̥* > **s̥n̥* > hrv. *san*, gen. jd. prasl. **sunā* > **s̥nā* > hrv. *snā*, prasl. **zuwā'tej* > **zβati* > **zβati* > hrv. *zvati*, prasl. **duktī* > **db̥t'ī* > **dt'ī* > hrv. *kčī*, prasl. **kuningu* > **k̥nēz̥* > hrv. *kněz*, gen. jd. prasl. **atikā* > **ot̥ca* > **ot̥ca* > hrv. *o.ca*, prasl. **mireši* > **m̥r̥ēš̥* > hrv. *mrēš*. U određenoj suglasničkoj okolini, ponajprije iza skupa „opstruent + sonant“, neparni su ɔ (kao i parni u bilo kojoj okolini) ipak bili jaki, pa su se očuvali te onda prošli mijenu ɔ > a, ɔ̄ > ā (§ 55). Primjeri za to su prasl. **kwiṭla* > **cβblo* > hrv. *cvā.lo*, prasl. **snuxā'* > **s̥n̥xā* > hrv. *snā.xa*, prasl. **swinan'tej* > **sβnuti* > hrv. *svā.nuti*. U mnogim je govorima, ponajprije čakavskima, svaki ɔ u prvome slogu bio jak, kao npr. u lat. *Quirīnus* > rom. **Kerīnu* > slav. **Kirīnu* > **K̥b̥r̥īn̥* > **K̥b̥r̥īn̥* > čak. *Karīn*, lat. *Corīnium* > rom. **Korīn'u* > slav. **Kurīnju* > **K̥b̥r̥īn̥* > **K̥b̥r̥īn̥* > čak. *Karīn*.

O datiranju mijene v. Holzer *Prosodie* 63 § 28. O pojedinostima v. i Jurišić *Slovnica* 47–48.

Na Bašćanskoj ploči djelomično izostavljanje slabih poluglasova upućuje na to da se više nisu izgovarali te da je njihovo eventualno pisanje bilo još samo

⁴⁹ Tvrdnju iznosim prema napatku koji mi je dao Mate Kapović. Kao primjere, osim *kčī*, naveo je i *st̥* te aorist *br̥*.

izraz glagoljaške tradicije: *pisah, Zbъnimirъ kralъ hrъvatъskъi, vъ dni kъneza Kosъmъta* (u *Zbъnimirъ* i *Kosъmъta* prvo je ъ hiperkorektno), *klъni, sdě, zъdah*. – U Povaljskoj je listini slabi poluglas već nestao (v. Malić *Povaljska listina* 69, 71), no jaki se još očuvao kao zaseban fonem; dosljedno ga se bilježi znakom za poluglas, za koji Ivić *Puti* 3–8 i Šimunović *Brač* 47–48 (slijedi ih Malić *Povaljska listina* 71–72) smatraju da se izgovarao kao *ä* (dok se pretpostavlja da je crkvenoslavenska izgovorna norma bilo šva). Varijacija u Povaljskoj listini 50 *kneza* vs. 49 *kъneza* potječe od dvaju različitih autora od kojih je onaj u 49 (Blasi, Malić ga zove Blaž) konzervativniji i u drugim pogledima (v. Malić *Povaljska listina* 21, 51). Da je, međutim, i kod Blaža riječ samo o grafičkom konzervativizmu, proizlazi iz njegova hiperkorektnoga pisanja poput 49 *potъv[r]běju* umjesto ***potvrběju* [potvrjavaju] ‘potvrđujem’. – Vinodolski zakon već pokazuje današnje stanje: 2r7 *satnik*.

Čini se da je vrijeme srednjovjekovnih spomenika pisanih hrvatskim jezikom počelo neposredno nakon gubljenja slaboga ь. To gubljenje poluglasa slučajno istodobno označuje i k r a j o p ć e s l a v e n s k o g a r a z d o b l j a (v. Trubetzkoy *Chronologie* 217–218). Vidi i gore str. 5–6.

49 Mijena neslogotvornoga r iza ž u dr

Primjeri su prasl. **džerbu* > **žrěb* > **ždrěb* > hrv. *ždriěb*, prasl. **džerben* > **žrěbe* > **ždrěbe* > hrv. *ždriěbe*, prasl. **džerdla* > **žrělo* > **ždrělo* > hrv. *ždriě.lo*, prasl. **džirā`lu* > **žrāl* > **ždrāl* > hrv. *ždrao*.

Kao što proizlazi iz ovih primjera, do mijene je došlo nakon druge metateze likvida (§ 20) i nakon gubljenja slaboga ь (§ 48). Usp. Skok III 673 (s. v. *ždrijěti*): **žr* > *ždr*.

50 Metateza u skupu „sonant + frikativ“ na početku riječi

Ako je neka riječ počinjala skupom „sonant + frikativ“, sonant i frikativ zamjenili su mjesta. Primjeri su prasl. **wixa* > **βse* > **sβe* > hrv. *sve*, prasl. **ludži`kā* > **lžica* > hrv. *žlica*, prasl. **midž-* > **mž-* u **mžirati* > hrv. *žmirati*.⁵⁰

Posuđenice u kojima je provedena ova mijena jesu: lat. *modiolus* > rom. **mođzōlu* > slav. **mudžōlu* > **mžū`l* > **žmū`l* > čak. *žmū*; lat. **Mediānum* > rom. **Medzānu* > slav. **Midžā`nu* > **Mžan* > čak. *Žmān*, lat. *missōrium* > rom. **mēssōr`u* > slav. **mišōrju* > **mšū`r`* > **šmū`r`* > čak. *šmū`r*. Tu metatezu treba datirati nakon gubljenja slaboga ь (§ 48; prasl. **wixa* > **βse*

⁵⁰ Usp. Leskien *Grammatik* 98–99. Vidi i Vinja II 181 (s. v. *māsār*), Holzer *Prosodie* 58–59 bilj. 133.

> **βse* > **sβe* > hrv. *sve* itd.) jer je fonetski nevjerojatno da bi sonant i frikativ zamijenili mjesta, a da nisu stajali jedan do drugoga.

51 Jednačenja suglasnikâ

Nakon gubljenja slaboga ь (§ 48) došlo je do raznih jednačenja unutar novonastalih suglasničkih skupova: *sd* > *zd*, *gt* > *kt*, *sl`* > *šl`*, *xt`* > *št`*, *žs* > *š* i sl. Primjeri su prasl. **sudar`wuju* > **sdraβi* > **zdraβi* > hrv. *zdravi*, gen. jd. prasl. **nagute* > **nogte* > hrv. *nokta*, prasl. **suljeti* > **sl`ēt* > **šl`ēt* > hrv. *šl`ē*, prasl. **duxutjeti* (ili **duxutjeti*) > **dъxt`ēt* > **dъšt`ēt* > hrv. *daščē*, prasl. **druхutjeti* (ili **druхutjeti*) > **drxt`ēt* > **dršt`ēt* > hrv. *drščē*, srednjogrč. Φράγγοσ ‘Franak’ > slav. **Fran`gu* u izvedenici **fran`dziskuju* > **fruzskī* > hrv. *fruzkī*, (*insula*) *Bigi* u izvedenici slav. **Bīdziskā`* > **Bъžska* > **Bъška* > hrv. *Baška*. Ne smiju se zaboraviti jednačenja koja ne dolaze do izražaja u hrvatskoj ortografiji, primjerice velaran izgovor izvorno dentalnoga nazala *n* ispred velara *k* i *g* i sl.

Takva su se jednačenja pojavila i u posuđenicama kao što su npr. lat. *Cīvitātē* > rom. **Kibētātē* > slav. **Kibitā`tu* > **Cъbtat* > **Cъptat* > hrv. *Ca.p.tat*. Često se pojavljuju i u drugim slavenskim jezicima. Novonastali skup *št`* iz *xt`* (v. gore *daščē*, *drščē*) nije više podlijegao davno provedenoj mijeni *št`* > *št* (§ 46). Sonanti se nisu obezvučili ispred bezvučnih opstruenata.

Za Dubrovnik (*g bogu, z bratomъ*) v. Rešetar *Proza* 9.

52 Pojednostavnjenja suglasničkih skupova

Nakon gubljenja slaboga ь (§ 48) unutar novonastalih suglasničkih skupova došlo je do raznih pojednostavnjenja: *čt* > *št*, *tc* > *c*, *stn* > *sn*, *čs* > *č*, *ždž* > *žd* i sl. Primjeri su prasl. **či`ta* > **čto* > hrv. *što*, gen. jd. prasl. **ati`kā* > **otcā* > **ocq* > hrv. *o.ca*, prasl. **balestina* > **bolestno* > hrv. *bolesno*, prasl. **znā`ličiskuju* > **znalъčskī* > **znalъčkī* > hrv. *znaláčkī*, prasl. **už`dīdži`těj* > **βždžiti* > **βžđiti* > hrv. *užđiti*. Ovamo spada i pojednostavnjenje geminata kao primjerice u prasl. **susandija* > **ssūdje* > **sūdje* > hrv. *sūđe*, lat. *Cīssa* > rom. **Kessa* > slav. **Kīsā`* + *-iskā`* = **Kīsiskā`* > **Cъsska* > **Cъska* > hrv. *Časka*.⁵¹

U Povaljskoj listini već je provedena mijena *čs* > *č*: 2 *bračъkimъ*, 11/12 *otočъkoga* uz 4 *bračъsky*, 3 *otočъskomu*.

⁵¹ Daljnji primjeri za §§ 51 i 52 v. u Leskien *Grammatik* 94–97, 100–103. Vidi i Brozović *Dentali*.

53 Mijena početnoga suglasnika *t*- pred nevelarnom oralnom okluzijom u *k*-

Primjeri su prasl. **duktī* > **tt'ī* > **kt'ī* > hrv. *kći*, lat. *Tinninium* ili *Tinnium* > rom. **Tennēn'u* ili **Tennīn'u* > slav. **Tinīnju* > **Tnī'n* > **Knī'n* > hrv. *Knīn*.

Mijena nije provedena ako je *t* stajalo ispred velara, pa je zbog toga nastalo hrv. *tkati* (izbjegava se *kk*). U sredini riječi skup *tn* je prešao u *kn* u čak. *siknica* i *meknuti* (v. Jurišić *Slovnica* 89). Mijena je uslijedila nakon gubljenja slaboga *ɸ* (§ 48) kojemu zahvaljuje svoje polazišne likove.

54 Mijena početnoga *β* ispred *n* ili *z* ili na kraju riječi u *u*

Primjeri su prasl. **unaw'ku* > **βnuk* > **unuk* > hrv. *u.nuk*, prasl. **uz* > **wuz* > **βz* > hrv. *uz*, prasl. **uzgajī'tēj* > **βzgojīti* > **uzgojīti* > hrv. *uzgojiti*, prasl. **u* > **wu* > **β* > hrv. *u*.

Tu mijenu treba smjestiti prije novoštokavskoga pomicanja naglasaka (§ 69) zato što se naglasak mogao prebaciti i na novonastalo *u* (kao u *u.nuk*), ali nakon razvoja protetskoga *w* (§ 5), zato što je mijena *β* > *u* također zahvaćala *β* nastalo iz protetskoga *w* prema § 6 (kao u gore navedenima trima primjerima), i nakon metateze početnih skupova „sonant + frikativ“ (§ 50), jer **βse* > **sβe* > hrv. *svē* nije prošlo mijenu u ***use*.

U Povaljskoj listini nalazimo *vɸ*, *vɸz*- *uz u*, *uz* (v. Malić *Povaljska listina* 65–66, koja *vɸ*, *vɸz*- objašnjava tradicijom pisanja), nadalje 11 *unukɸ*, 11 *Usemirɸ* (u tome govoru nije došlo do gore spomenute metateze, § 50), 36 *uzɸgoru*, 29 *vɸziskaše*. I u „Redu i zakonu“ barem su grafijski zastupljene obje varijante: 35, 37 *Vruče* (v *ruke*) vs. 6 *umisto*, 21 *upeglati* (*upel'ati*), 32 *ustanetse* i dr., v. Malić *Red i zakon* 67. Isto tako u Šibenskoj molitvi, v. Malić *Šibenska molitva* 105. Dubrovački izvori u pravilu imaju *u* i *uz*, samo iznimno *va* i *vaz* (v. Rešetar *Proza* 37–38). To što u dubrovačkim izvorima iz 13. st. više puta *use* i sl. stoje umjesto *vse*, Rešetar *Proza* 55, doduše, svodi na nesposobnost romanskih pisaca da izgovore *vɸ* na početku riječi.

55 Mijena *ɸ* > *a*, *ɸ̄* > *ā*

Nakon gubljenja slaboga *ɸ* (§ 48), *ɸ* i *ɸ̄* (o *ɸ̄* v. §§ 29 i 39) postojali su još samo u tzv. jakim položajima te su prešli u *a*, odnosno *ā*. Primjeri su prasl. **alkuti* > **lākt* > hrv. *lākat*, prasl. **sunu* > **sɸn* > hrv. *san*, prasl. **dini* > **dɸn* > hrv. *dān*, prasl. **wē'tru* > **βē'tor* > **βē'tar* > hrv. *vjetar*, prasl. **kwī'tla* > **cɸɸlɔ* > **cɸalɔ* > hrv. *cva.lo*, prasl. **snuxā* > **sɸɸxā* > **snaxā*

> hrv. *snaxa*, prasl. **duxnan'tēj* > **dɸxnuti* > **daxnuti* > hrv. *da.xnuti*, prasl. **suxnan'tēj* > **sɸxnuti* > **saxnuti* > hrv. *sa.xnuti*, lat. *Quirīnus* > rom. **Keřīnu* > slav. **Kirīnu* > **Kɸrīn* > čak. *Karin*.

O datiranju v. Holzer *Prosodie* 63 § 29. O pojedinostima v. i Jurišić *Slovnica* 47–48.

Natpis na Plominskoj ploči *Se e pisɸɸ S*, ako ga treba tako čitati (v. str. 14), svojim hiperkorektnim pisanjem *ɸ* za *a* ukazuje na to da je na dotičnom području mijena *ɸ* > *a*, *ɸ̄* > *ā* provedena već u 11. stoljeću. „Das *a* für *ɸ* kann man in den glagolitischen Urkunden etwa von 1300 an reichlich belegen“ (Leskien *Grammatik* 107). U dubrovačkim se izvorima stapanje *ɸ* i *a* zrcali od druge polovice 14. st. (v. Rešetar *Proza* 6–7, 36). Više o tome s naputcima o literaturi vidi u Malić *Povaljska listina* 71. Usp. nadalje Vinodolski zakon: 2r7 *satnik*. – U Istarskom razvodu: 2b1 *vaspet*, 3[a]1 *maši*, 3[a]7 *vazda*, 3[a]15 *malina*, 3[a]17 *malin*, 3[a]18 *kadi*, 4[a]15 *jedne vasi*, 5[a]16 *ta list* ak. jd., *vas*. – O Povaljskoj listini v. § 48. – Konstantin Porfirogenet za poluglasove piše sva grčka slova za označavanje samoglasnikā osim *a* (v. Skok *Analiza* 174). „[U] Konstantinovo vrijeme, dakle u 10. stoljeću, Srbi i Hrvati nijesu još imali današnjih punih glasova (*a*, *e*, *o*) za poluglasove *ɸ* ɸ̄, nego su govorili neki glas, koji izvjestioci carevi nijesu mogli tačno zabilježiti. Radi toga car piše sa *ɸ*, *ɸ̄*, *o*, *ω*, *ov*. [...] Nadalje se iz njegovih grafija može zaključiti još i to, da se ovi poluglasovi nijesu izgovarali na koncu riječi“ (Skok *Analiza* 178).

56 Duljenje *e* i *o* ispred *n* ili *r* na kraju riječi

Do duljenja je došlo u riječima s najmanje dva sloga, čiji je prvi slog bio kratak i naglašen. Primjeri su ak. jd. prasl. **kā'meni* > **kamen* > hrv. *kamēn*, prasl. **ā'waru* > **jaɸor* > **jaɸōr* > hrv. *javōr*, prasl. **sē'weru* > **sēɸer* > **sēɸēr* > hrv. *sjevēr* i – vjerojatno kao poslijepraslavenska tvorenica – **ugl'en* > hrv. *ugl'ēn*⁵².

Usp. Kapović *Nove duljine* 58, *Akcentuacija* 26–27, Langston *Prosody* 107, 242–243 bilj. 9. O datiranju v. Holzer *Prosodie* 63 § 30.

57 Mijena tautosilabičkih *ēl*, *ēl* u *il*, *il*

Primjeri su prasl. **bēlu* > **bē'l* > **bī'l* > hrv. *bio*, prasl. **sē'dē'lu* > **sē'dēl* > **sēdīl* > hrv. *sje.dio*.

⁵² U slučajevima kao prasl. **čemeru* > hrv. *čēmēr* (naglasna paradigma *c*) do duljenja je došlo već mijenom opisanom u § 29, tako da je duljenje opisano ovdje u § 56 zahvatilo još samo riječi naglasne paradigme *a*.

Ta se mijena dogodila prije mijene $\check{e} > ie$, $\check{e} > i\bar{e}$ (§ 60) jer bi u protivnome i etimološko e kao u prasl. **pletīlu* > **plēl* > hrv. *pleo* moralo prijeći u i .

58 Mijena $\check{e}j > ij$

Primjeri su prasl. **sējā`tēj* > **sějati* > hrv. *sijati*, prasl. **grējā`tēj* > **grējati* > hrv. *grijati*.

59 Razvoj drugoga epentetskog l

Kao i sveslavensko prvo epentetsko l (§ 8) i novoštokavsko drugo epentetsko l umetnulo se između labijalnoga suglasnika j koje je slijedilo neposredno iza njega. Nakon razvoja prvoga epentetskog l novi su skupovi „labijalni suglasnik + j “ nastali gubljenjem slaboga υ (§ 48). Primjeri su prasl. **wirbija* > **br̄·bje* > **br̄·blje* > hrv. *v̄r̄bl'e*, prasl. **snapija* > **snopje* > **snoplje* > hrv. *sn̄opl'e*, prasl. **bezawmija* > **bezū·mje* > **bezū·mlje* > hrv. *be.zūml'e*, prasl. **sudar`wija* > **zdraβje* > **zdraβlje* > hrv. *zdr̄avl'e*.

Drugo epentetsko l podlijegalo je drugoj jotaciji (§ 65), te je stoga nastalo prije nje, no do druge l -epenteze moglo je doći tek nakon gubljenja slaboga υ (§ 48) jer su tek njime stvoreni uvjeti za tu mijenu.

60 Mijena $\check{e} > ie$ (iza j i fakultativno iza skupa „suglasnik + r “: $\check{e} > e$), $\check{e} > i\bar{e}$

Znakom i ovdje se označuje neslogotvorno i , koje sa sljedećim samoglasnikom tvori diftong. O jednosložnom izgovoru odraza samoglasnika \check{e} , koji valja razlikovati i od $j\bar{e}$ (kao u *vjērnī*, v. § 67) i od $ij\bar{e}$ (kao u *grijē*), odnosno o njegovu fonološkom karakteru v. Jurišić *Slovnica* 67, Gvozdanović *Serbo-Croatian* 115–118 i osobito Brozović *Jat, Vrijednost i Fonologija* 439–452⁵³. Također dopušteni, ali stilistički obilježen izgovor odraza samoglasnika \check{e} kao $ij\bar{e}$ ⁵⁴ možda, doduše, ostavlja arhaičan dojam, ali mora biti mlađi od izgovora koji se nije podudarao sa starim $ij\bar{e}$ zato što se glasovna oprjeka poput te može samo ukinuti, a nikako ne može nastati⁵⁵. Primjeri za mijenu $\check{e} > (i)e$, $\check{e} > i\bar{e}$ su prasl. **wē`tru* > **βēt̄ar* >

⁵³ Ovdje ne treba odlučiti o tome je li segment i ili diftong $i\bar{e}$ kao cjelina zaseban fonem.

⁵⁴ Brozović *Fonologija* 440, 442–443 govori o fonetskom stilemu.

⁵⁵ O tom načelu v. npr. Holzer *Erschließen* 77–80 §§ 3.6.4., 3.7.5.

**βietar* > hrv. *vjetar*, prasl. **sē`dē`tēj* > **sēdēti* > **siedieti* > hrv. *sje.dje-ti*, prasl. **ber`zā`* > **brēza* > hrv. *breza*, prasl. **ē`stēj* > **jěsti* > hrv. *jesti*, prasl. **tēku* > **tēk* > hrv. *tiēk*, prasl. **kajnā`* > **cēna* > **ciēna* > hrv. *ciē-na*, prasl. **kwajtu* > **čpēt* > **čpēt* > hrv. *cviēt*, prasl. **gwajzdā`* > **zβēz-da* > **zβiēzda* > hrv. *zviē.zda*, prasl. **werxtēj* > **βrēt̄i* > **βriēt̄i* > hrv. *vriē.ći*, prasl. **mēlka* > **mlēko* > **mlīēko* > hrv. *mlīē.ko*.

Tu su mijenu prošle i posuđenice: lat. **ceresea* > rom. **kers'a* > slav. **kersjā`* > **krē`šā* > **kriē`šā* > hrv. *kriēša*, lat. *Melita* > rom. *Melita* > slav. **Mel'tu* > **MLēt* > **Mliet* > hrv. *ML'et* itd.

Potvrde kao 950. (?; transumpt u ispravi iz 1397. g.) *Steniča* (v. CD I 41 br. 28), 1071. (falsifikat) *a castro latine Murula vocitato sclauonice Steniče*⁵⁶ (v. CD I 124 br. 91; *Stinica* na obali preko puta južnoga dijela otoka Raba), 1060. *in ciuitate Belgrado* (v. CD I 88 br. 64; *Biograd*), 950. (?; transumpt u ispravi iz 1397. g.) *de terra Belaurata iuxta terram Caxile* (v. CD I 41 br. 28), 1080. ili poslije *Duymo de Srenine* (v. CD I 178 br. 136; *Srinjine* u Poljicima), 1080. ili poslije *a Bresteni* (v. CD I 175 br. 136; *Brisnik* u Jesenicama između Splita i Omiša) vjerojatno treba tumačiti tako da su se u vrijeme zapisivanja ovih imena \check{e} i \check{e} još razlikovali od \bar{e} i e te od \bar{i} i i , ali su se u latinskom zbog nedostatka vlastita slova za \check{e} i \check{e} pisali slovom e . Tek su kasnije u dotičnim ikavskim govorima \check{e} i \check{e} prešli u \bar{i} , odnosno i ⁵⁷. Skok *Analiza* 172 ponešto neprecizno govori o pisanju e za \check{e}/\check{e} „u latinskim dokumentima za krajeve, gdje se danas ikavski govori. Tako imamo u Dalmaciji *Belata* = *Bělota*, prior *Arbe*, a. 1018; *Belay locus* a. 1090 [...]. Za narodne dinastije Hrvati još nisu ikavski govorili, nego ekavski, upravo onako kao i Srbi. Razvitak ikavskoga govora mora se datirati u dvanaesto stoljeće.“ Latinično e u kasnijem ikavskom toponimu načelno se može smatrati potvrdom očuvanoga \check{e}/\check{e} jer se iz \bar{e}/\bar{e} postaloga iz \check{e}/\check{e} nije moglo razviti \bar{i}/i , a da nije i prvobitno \bar{e}/\bar{e} prešlo u \bar{i}/i (ikavski se ne može izvesti iz ekavskoga). Doduše, gore navedena povelja iz 950. (?) sadržava pored *Steniča* i lik *Stiniccha* (v. CD I 41 br. 28); međutim, valja uzeti u obzir da se radi o transumptu u ispravi iz 1397. Usp. i Skok *Prilozi* 151 (o drugome dokumentu): „Blizu Solina spominje se a. 1000 u sumnjivom dokumentu *Stiniza*. U ovo bismo vrijeme ipak očekivali e mjesto i . Prema tome i ovaj filologijski zaključak potvrđuje sumnjivost listine. Još u 12. vijeku piše se ovo mjesto s e : a. 1129 *Steniza*, a. 1171 *Steniza*.“ (Vidi i Jurišić *Slovnica* 64.) Ipak, usp. još i 1080. (?) *omnes terras, que sunt in Bylay* (v. CD I 179 br. 137; *Bilaj* u Podstrani između Splita i Omiša) vs. oko 1090. *in loco, ubi dicitur a Belay* (v. CD I 193 br. 154; isto *Bilaj* – o tvorbi v. Brozović Rončević *Dočetak -aj* 18).

⁵⁶ O tome Skok *Dolazak* 129: „Iz ovoga se naziva mjesta vidi, da je i na protivnoj strani od Raba moralo biti Romana i Slovena, koji su na jednak način nazivali isto mjesto u svojim jezicima.“ Usp. i Skok *Prilozi* 151–152.

⁵⁷ Usp. Leskien *Grammatik* 114, Popović *Geschichte* 388–389, Jakić-Cestarić *Odnosi* 112.

Usp. još Konst. Porf. 34 (v. Moravcsik *Constantine* 162) Βελλάη, τοῦ ζουπάνου Τερβουνίας. Car za ě, doduše, najčešće piše ε (npr. u Βελοχρωβάτοι 'Bjeli Hrvati'), ali rijetko i α: Κρασημέρη (gen., hrvatski knez *Krěšimir*) – Konst. Porf. 31, odnosno 30 (v. Moravcsik *Constantine* 148, odnosno 142). Vidi Skok *Analiza* 170–171.

Na Bašćanskoj se ploči ě nalazi na pravim mjestima: *o ledi[n]ě, Kr̃[ba]vě, ṽ L(i)cě, v otocě, sdě, běše* itd. – U Vinodolskome zakonu odrazi su samoglasnika ě i i i e: 3v26 *svedočastvo*, 3v27 *svidočastvo*. – Isto vrijedi i za Istarski razvod: 1[a]2 *miseca, ponedelje*, 1[a]3 *vrima*, 1[a]4 *svetom*, 1[a]7 *mesti*, 1[a]22 *mesta*, 1b18 *telesnih*, 2[a]4 *ondi*, 2[a]13 *onde*, 1b20 *napred*, 2[a]5, 3[a]7 *naprid*, 2[a]13 *obe strane*, 2[a]15–16 *sebe shraniše*, 2[a]17 *sebi shraniše*, 2b12 *les seć*. – Jezik Povaljske listine i nadvratnika izgubio je ě kao zaseban fonem te ga uglavnom zamijenio s i, premda su se pri pisanju ispremiješali svi grafemi te se u Povaljskoj listini i javlja samo u nastavcima. Prema tome, jat (ě) je mjestimice već krajem 12. st. nestao iz fonemskoga sustava (v. Malić *Povaljska listina* 74–85, osobito 83, 85).

U najstarijoj dubrovačkoj ispravi iz 1234. godine ě se uvijek stavlja na pravo mjesto i to četrdesetak puta (v. Rešetar *Proza* 15). U ponekim mlađim dubrovačkim ispravama iz 13. st. bez razlike se koriste ě i e (v. Rešetar *Proza* 15, 18); o tome piše Rešetar *Proza* 18: „Naravski, to je miješanje bilo samo u pismu a nije moglo biti u govoru, jer kad bi se u dubrov. dijalektu vokal ě sasvim izjednačio s vokalom e, ne bi se nikada mogao u njemu razviti jekavski izgovor. Svakako je dakle najkasnije već u XIII. vijeku u Dubrovniku od praslav. ě postao i^e“. – Najstarije potvrde jekavskoga izgovora javljaju se od 1344. godine u latinskim spisima iz Dubrovnika: *Stiepe, Bielce, Radien, Mieten, Lies* i dr. (v. Rešetar *Proza* 17, 19).

61 Mijena r' > r

(O razvoju r' v. § 33.) Primjeri su prasl. *rjaw'jinu > *r'ūjan > hrv. rūjan, prasl. *baw'rijā > *bur'a > hrv. bura.

Mijenu su prošle i posuđenice: lat. *Ursāria* > rom. **Orsār'a* > slav. **Ursā'rju* > **βrsar'* > **βrsar* > čak. *Vrsar*, lat. *Grēgorius* > rom. **Gregōr'u* > slav. **Grigōrju* > **Grgū'r* > **Grgū'r* > hrv. *Gr̃gūr*, lat. *cacaria* > rom. **kakār'a* > slav. **kakā'rijā* > **kokar'a* > **kokara* > hrv. *ko.kara* i mnoge druge.

62 Mijena slogotvornoga l u u i l̃ u ū

(O razvoju slogotvornih l i l̃ v. § 27.) Primjeri su prasl. *slizā' > *slza > *suzā > hrv. *su.za*, prasl. *bluxā' > *blxa > *buxā > hrv. *bu.xa*, prasl. *wilku > *βl̃k > *βūk > hrv. *vūk*, prasl. *pulku > *p̃lk > hrv. *pūk*. O posuđenicama v. § 27.

Mijenu se datira u razdoblje od 12. do 14. st. (v. Bulatova *Akcentuacija* 48 bilj. 23). O starohrvatskim potvrdama v. gore § 27.

63 Mijena č > c ispred vibranta

Primjeri su prasl. *čerpu > *čriēp > hrv. *criēp*, prasl. *čirnu > *čr̃n > *c̃r̃n > hrv. *c̃r̃n*.

Do mijene je došlo nakon druge metateze likvida (§ 20) i nakon nastanka slogotvornih likvida (§ 27), zato što je u riječi *criēp* tek tijekom prve, a u *c̃r̃n* tek tijekom druge mijene č dospjelo ispred vibranta. U Dubrovniku se ta mijena javlja od 13. stoljeća (v. Rešetar *Proza* 52–53).

64 Mijena l > o na kraju sloga

Tijekom te mijene kratio se prethodni dugi samoglasnik⁵⁸, koji je osim toga izgubio neoakut ako ga je imao. Primjeri su prasl. *znā'lu > *znal > hrv. *znao*, prasl. *awmir̃lu > *um̃r̃l > hrv. *um̃ro*, prasl. *gur'dlika > *gr̃lce > hrv. *groce*, prasl. *pā'dlu > *pal > hrv. *pao*, prasl. *trenslu > *tr̃ēsal > *tr̃ē'sao > hrv. *tr̃ēsao*, prasl. *bēlu > *b̃l > hrv. *bio*, prasl. *čelinuju > *čelñi > hrv. *čeonī*, lat. *canālis* > rom. **kanāle* > slav. **kanāli* > **konā:l* > **konao* (tako crnogorski) > hrv. dij. *ko.nō*⁵⁹. Vokalizacija l neposredno iza o (koja je u hrvatskome stilski obilježena⁶⁰) ostvarila se kao mijena ol > ō: prasl. *stalū > *stol > hrv. *stō* (uz *stōl* s analoški uspostavljenim l).

Tu izrazito novoštokavsku inovaciju (v. Lisac *Dijalekti* 17) treba datirati nakon mijene tl, dl > l (§ 19) zato što je potonja u primjerima kao hrv. *pao* tek stvorila preduvjete za mijenu l > o. Mijena l > o datira se krajem 14. ili početkom 15. stoljeća (v. Bulatova *Akcentuacija* 47). U Dubrovniku se ta vokalizacija prvi put javlja 1414. godine (v. Rešetar *Proza* 49). Vidi i Leskien *Grammatik* 113 (on smatra da je mijena mlađa od one opisane gore u § 62). Za daljnje pojedinosti i o datiranju, v. Holzer *Prosodie* 64 § 32.

65 Druga jotacija

Ta se mijena sastoji od sljedećih inovacija: tj > t', tj > t', dj > d', dj > d', stj > št', zdj > žd', lj > l', slj > šl', nj > ŋ; lie > l'e, me > n'e; jt > t', jd > d'. Nakon što su prvom jotacijom (§ 33) uklonjeni svi stari skupovi sastavljeni od dentala ili palatala i j, nastali su novi, i to: 1. gubljenjem slaboga b (§ 48). Primjeri su za to prasl. *kwajtija > *cβētje > *cβiētje > *cβiēt'e > hrv. *cvīēće*, prasl. *brā'tijā > *brat̃ja > *brat̃ja > *brat̃'a > hrv. *braća*, instr. jd. prasl. *naktijān' > *not'vju > *not'ju > *not'u > hrv.

⁵⁸ V. Leskien *Grammatik* 80.

⁵⁹ Za daljnje primjere v. Jurišić *Slovnica* 54.

⁶⁰ V. Katičić *Undoing* 182, Holzer *Granice* 1090–1091.

noću, prasl. **susandija* > **s̥sūd̥bje* > **sūd̥je* > **sūd̥e* > hrv. *sūde*, prasl. **čē`dijān`* > **čād̥bju* > **čād̥ju* > **čād̥u* > hrv. *čāđu*, prasl. **wajstijān`* > **βēst̥bju* > **βl̥ēst̥ju* > **βl̥ēšt̥u* > hrv. *viēšču*, prasl. **lejstija* > **l̥ist̥bje* > **l̥ist̥tje* > **l̥išt̥e* > hrv. *l̥išće*, prasl. **grazdija* > **grozd̥bje* > **grozd̥je* > **grožd̥e* > hrv. *grōžde*, prasl. **bū`lija* > **bil̥bje* > **bil̥je* > hrv. *bīle*, prasl. **zelija* > **zēlbje* > **zēlje* > **zēl̥e* > hrv. *zēle*, prasl. **mū`slijān`* > **m̥isl̥bju* > **m̥isl̥lju* > hrv. *m̥iśl̥u*, prasl. **stajmija* > **st̥ēn̥bje* > **st̥iēn̥je* > **st̥iē`ne* > hrv. *stiēne*. 2. Razvojem drugoga epentetskog *l* (§ 59). Primjeri za to su prasl. **sudar`wija* > **zdraβje* > **zdraβlje* > **zdraβl̥e* > hrv. *zdrāvl̥e*, prasl. **bezawmija* > **bezū`mje* > **bezū`mlje* > **bezū`ml̥e* > hrv. *be.zūml̥e*, prasl. **wirbija* > **βr̥`bje* > **βr̥`blje* > **βr̥`bl̥e* > hrv. *v̄r̄bl̥e*, prasl. **snapija* > **snopje* > **snopje* > **snopl̥e* > hrv. *snōpl̥e*. Primjeri za *ie* > *l̥e*, *me* > *ne* (o nastanku polazišnih likova v. § 60) – u toj se određenoj okolini *l*, dakle, ponašalo kao *j* – su prasl. **l̥ē`ta* > **l̥ēto* > **l̥eto* > hrv. *l̥eto*, prasl. **nēmī`kā`* > **nēmīca* > **nemīca* > **némīca* > hrv. *né.mica*. Primjeri za *jt* > *t̥*, *jd* > *d̥* su prasl. **nā`it̥j* > **nājbt̥i* > **nājti* > **nāt̥i* > hrv. *nā.ći*, prasl. **nā`iduj`* > **nājbd̥i* > **nājdi* > **nād̥i* > hrv. *nā.đi*. Druga jotacija nije zahvatila skupove drukčije od onih gore navedenih. Primjerice, skupovi *rj*, *sj*, *zj*, *tie*, *die*, *liē*, *mē* ostali su nepromijenjeni, pa se standardnohrvatski kaže *p̄erje*, *ōsje*, *pasj̄*, *sjeme*, *sje.djeti*, *sjati*, *zjati*, *lōzje*, *kozj̄*, *tjeme*, *djelo*, *liēn*, *mēm*, *riēčju*, *po.dušje*, *mišj̄*, *po.dnōzje* itd.

Druga je jotacija, za razliku od sveslavenske prve (§ 33), izrazito novoštokavska inovacija (v. Lisac *Dijalekti* 17). Uslijedila je nakon gubljenja slaboga *ь* (§ 48, kao u *cvīēce*), nakon razvoja drugoga epentetskog *l* (§ 59, kao u *zdrāvl̥e*), nakon mijene *ē* > *ie* (§ 60, kao u *l̥eto*), ali i nakon mijene *št̥* > *št*, *žd̥* > *žd* (§ 46) zato što je, primjerice, nisu prošli hrv. *l̥išće* i *grōžde*.

Neki dubrovački izvori dosljedno razlikuju *n̄*, *l̄* nastale prvom jotacijom, od novih skupova *ni*, *li* odnosno *nj*, *lj*, nastalih mijenom *ē* > *ie* (§ 60), odnosno gubljenjem slaboga *ь* (§ 48) u *n̄bj*, *l̄bj*: *pole*, *bola*, *nu* vs. *ljepotal̄liepota*, *veselja*, *stanju*, „pa se zbilja moramo čuditi da su oni to tako fino i konzekventno razlikovali“ (Rešetar *Proza* 8). Vidi i Rešetar *Proza* 53.

To razlikovanje nalazimo i u „Redu i zakonu“ jer je u čakavskome provedena samo prva, ali ne i druga jotacija: 1 *od primglenia (priml̄enja)*, 2 *dobroga ciglenia (činenja)*, 7 *popočenju (po počenju)*, 13 *dobroga čignenia (činenja)*, 44 *petia („p̄tja“)* ‘pjevanja’, 47 *poiuchi (pojući)*, 8 *uichie („vēče“)*, 9 *uichia* (gen. jd.), 46 *moglenia (mol̄enja)*, 39 *spasitegl (spasitel̄)*, 40 *pristolia* itd. Tu *chi*, *gl*, *gn* označuju isključivo *t̄*, *l̄*, *n̄* kao rezultate prve jotacije, dok *ti*, *li*, *ni* stoje za *tj*, *lj*, *nj* (< *t̄bj*, *l̄bj*, *n̄bj*) koji nisu prošli drugu jotaciju jer je čakavski uglavnom nije proveo. Usp. Malić *Red i zakon* 69, 91.

66 Mijena *ie* > *je*

(O nastanku diftonga *ie* v. § 60.) Primjeri su prasl. **mē`sinku* > **m̥iesēc* > hrv. *mjesēc*, prasl. **sē`dē`t̥j* > **siediet̥i* > **sjedjeti* > hrv. *sje.djeti*, prasl. **wē`rinuju* > **βiern̄i* > **βjern̄i* > hrv. *vjēr̄n̄i*, prasl. **wē`tru* > **βietar* > **βjetar* > hrv. *vjetar*.

Tu mijenu treba datirati prije duljenja opisanoga u § 67 jer bi se inače odrazi izvorno dugoga *ē* (> *iē*, § 60) i produljenoga kratkog *ě* (> *ie*, § 60) na kraju stopili, što nisu: kaže se *mliē.ko* (s nekadašnjim *ě*), ali *vjēr̄n̄i* (s nekadašnjim *ě*). Treba je, međutim, smjestiti nakon druge jotacije (§ 65) zato što se tijekom nje odraz samoglasnika *ě* (> *ie* > *je*) još ponaša drukčije od staroga *je*: kaže se *tjeme* (s nekadašnjim *tě-*), ali *cvīēce* (sa starim *-tje*).

67 Duljenje samoglasnikâ ispred završnoga *j* ili ispred skupa „sonant + suglasnik“

Do toga je duljenja došlo pod uvjetima koje je zamelo više analoških procesa pa su stoga djelomično nejasni.⁶¹ Primjeri su gen. jd. prasl. **stā`rikā* > **starca* > hrv. *stārca* (spram nom. jd. *starac*), prasl. **sul`nika* > **sunce* > hrv. *sūnce*, prasl. **wē`rinuju* > **βjern̄i* > **βjēr̄n̄i* > hrv. *vjēr̄n̄i*, prasl. **sudar`wija* > **zdraβl̥e* > **zdrāβl̥e* > hrv. *zdrāvl̥e*, prasl. **asnawina* > **osnoβno* > **osnōβno* > hrv. *o.snōvno* (neodređeni pridjev, no *o.snovno*: određeni pridjev), prasl. **awikā`* > **oβca* > **ōβca* > hrv. *ō.vca* (no prasl. **awikā`mā* > **oβcama* > hrv. *o.vcama*⁶²), prasl. **krā`ju* > **krāj* > hrv. *krāj* (spram gen. jd. *krāja*), prasl. **maju* > **mōj* > hrv. *mōj*, prasl. **nāpaju* > **nāpoj* > **nāpōj* > hrv. *nā.pōj*. Čini se da se analogijom prema riječima poput hrv. *zdrāvl̥e* i prasl. **stajmija* > hrv. *stiēne* (posljednje sa starom duljinom) u takvim izvedenicama duljina samoglasnika korijena poopćila; tako npr. u hrv. *ōsje*, *lōzje* (usp. Leskien *Grammatik* 201–202).

Ta je mijena uslijedila nakon prve jotacije (§ 33), stoga se npr. u prasl. **palja* (*lj* = sonant + suglasnik) > hrv. *pol̄e* samoglasnik *o* nije duljio. Više o kronologiji v. u Holzer *Prosodie* 64 § 33 i gore u § 66.

⁶¹ V. Leskien *Grammatik* 198–213 i literaturu (i o ovdje navedenim primjerima) navedenu u Holzer *Prosodie* 64 bilj. 151. U sjevernočakavskom (ali ne u većem dijelu posavskih govora) produljeni samoglasnik dobiva, ako je naglašen, neoakut: *stā`rca*, *krā`j* itd. Vidi Kapović *Nove duljine* 55–56, Lisac 131–132, Ivšić *Prilog* 185–186 i *Posavski* I 153–154, 218, Lavrnić *Slavonija* 71.⁶

⁶² Duljenje je izostalo i u (lat. *aurāta* > rom. **awrāta* > slav. **awrā`tā`* >) **obrāta* (> hrv. *o.vrata*), dakle također u tada nenaglašenom prvom slogu riječi s trima slogovima i naglašenim drugim slogom kao **oβcama* (> hrv. *o.vcama*).

68 Ukidanje neoakuta

Primjeri su prasl. **jawnāku* > **junā·k* > **junāk* > hrv. *ju.nāk*, prasl. **maltejtī* > **mlā·tī* > hrv. *mlātī*.

Ukidanje neoakuta promijenilo je tronaglasni sustav koji se do danas očuvao u čakavskim govorima i u Posavini, u dvonaglasni sustav (u kojem se razlikuju samo dugi i kratki „naglasci“ te nema intonacije) koji se do danas očuvao u zetskoj (v. Garde *Histoire* 246–247 i Moguš *Čakavski* 55; usp. Brozović *Starosrpskohrvatski* 64). O datiranju v. Holzer *Prosodie* 64–65 § 34.

69 Mažuranićev zakon (novoštokavska retrakcija naglasaka)

U novoštokavskome se naglasak povukao za jedan slog prema početku riječi ako je u naglasnoj jedinici (koja je uključivala i proklitiku ako je postojala) postojao slog ispred izvorno naglašenoga sloga. Tijekom te retrakcije naglasak novonaglašeni je samoglasnik dobio uzlaznu intonaciju (.), i to neovisno o tome je li bio dug ili kratak. Primjeri su prasl. **zejmā* > **zīma* > hrv. *zī.ma*, prasl. **dženā* > **ženā* > hrv. *že.na*, prasl. **mirete* > **mrēte* > hrv. *mrē.te*. Ako je bio naglašen prvi slog naglasne jedinice, ništa se nije mijenjalo, naglasak je ostao na izvornome mjestu, a intonacija naglašenoga samoglasnika i dalje je bila neobilježena, dakle „silazna“.⁶³ Primjer je prasl. **wār nā* > hrv. *vrāna*. Tako je iz „dvonaglasnoga sustava“ (v. § 68) nastao „četveronaglasni sustav“ (s kratkosilaznim, kratkouzlaznim, dugosilaznim i dugouzlaznim „naglasakom“). Pri uobičajenom sintetičkom načinu bilježenja novoštokavskih „naglasaka“ uzlaznu se intonaciju na duljini bilježi znakom ´, na kraćini s `; to pak što nema uzlazne intonacije, dakle, „silazna“ intonacija označuje se na duljini znakom ^, a na

⁶³ V. Mažuranić *Slovnica* 22–25 § 51, osobito 22–23: „Odnosnje naglasaka štokavskoga prema čakavskom (i ovoga prema onomu) stoji pod vladanjem tvrda i nepomična zakona tako, da-se iz poznata naglasak koje god reči po čakavskom narječju ončas može lasno opredeliti naglasak iste reči po štokavskom [...]. Taj pako zakon glasi ovako: a) Svaki čakavski naglasak [...] u sredini i na kraju reči prelazi u štokavskom za slovk (syllabu) od kraja, i to kao zavnuti, ako-je ona slovka u čakavskom duga, a kao slab težki, ako-je u čakavskom kratka; [...] b) Svaki čakavski naglasak na početku reči ostaje i u štokavskom na mjestu, nepromjenjen, van što-se zavnuti pretvori u oštri; [...] Ovo odnosnje nemože biti slučajno; ono treba da-je nastalo s toga, što naglasak jednoga kao starijega narječja služi za temelj drugomu, novijemu narječju [...]. Stariji naglasak-je čakavski, a noviji (na starom sagradjen) jest sada gospodujući štokavski [...].“ (Grafička su isticanja ovdje ukinuta.) (Vidi i op. cit. 16 te Moguš *Mažuranić* 40, Katičić *Mažuranić* 8.) Zanimljiva su ta isticanja i po tomu što tu Antun Mažuranić već prije mladogramatičara upućuje na beziznimnost glasovnog zakona.

kraćini s ` : (**zīma* >) hrv. *zī.ma* = *zīma*, (**krāl'a* >) hrv. *krā.l'a* = *krālja*, (**noga* >) hrv. *no.ga* = *nōga*, (**za kraβu* > **za. kraβu* >) hrv. *za. kravu* = *zà kravu*; bez promjene *zīmu* = *zīmu*, *krāl'* = *krāl'j*, *nogu* = *nōgu*, *na nogu* = *nā nogu*.

Novoštokavska se retrakcija naglasaka vjerojatno odvijala etapno: U prvom je etapi slog ispred prvobitno naglašenoga dobio dodatan naglasak – govori se o „dvostrukom naglasaku“ – i uzlaznu intonaciju, a tek se u drugom etapi gubio prvobitni naglasak: **zīma*, **ženā* > **zī.ma*, **že.nā* > *zī.ma*, *že.na* itd. Dvostruki naglasak uočen je u južnočakavskim govorima (npr. na Korčuli: *mo.litva*, i u Trogiru: *o.tac*, *žu.pān*: gen. jd. *žu.pāna*⁶⁴), u posavskim govorima (npr. *že.na*, *trā.va*, *Posavina*; tu se prvi naglasak u riječi izgovara jačim, a drugi višim glasom) i u moliškom hrvatskome (*bu.dit*, *di.lit*) te isto tako u Crnoj Gori (npr. *svī.la*).⁶⁵ Novoštokavski su govori prošli obje etape procesa, što je u njima na kraju rezultiralo „retrakcijom“ naglasaka. Međutim, i s obzirom na fonetske uvjete odvijanja toga procesa, on je nastupao u etapama pri čemu je o kvantiteti i položaju slogova koji su sudjelovali u procesu ovisilo je li retrakcija naglasaka provedena prije ili kasnije. Razni su se međustupnjevi procesa očuvali u nekim posavskim govorima⁶⁶.

U tako nastalome prozodijskom sustavu novoštokavskoga standardnog jezika najviše jedan slog u naglasnoj jedinici može imati uzlaznu intonaciju (a to nikada nije posljednji slog naglasne jedinice, odnosno nikada jedini slog u jednosložnoj naglasnoj jedinici), a slog s uzlaznom intonacijom automatski je i naglašen. Ako naglasna jedinica nema sloga s uzlaznom intonacijom, automatski je naglašen prvi slog. Ili izraženo obrnuto: U novoštokavskome je (kao u češkome i slovačkome) naglašen prvi slog – osim ako u naglasnoj jedinici postoji slog s uzlaznom intonacijom, koji je u tom slu-

⁶⁴ V. Geić – Šilović *Trogir* 13: „Akcentatske su osobine u Trogiru čakavske. U Rječniku je upotrijebljen peteroakcentatski sustav i to sa znakovima: ´, ^, i ~ te u nekim situacijama i novoštokavski dugouzlazni akcent.“; „Čakavski akut [tj. neoakut – G. H.; ...] se još uvijek dobro sačuvao [...]“; 14: „Novoštokavski kratkouzlazni kao jedini akcent riječi vrlo je rijedak; čest je u dvostrukoakcentatskoj kombinaciji kao prvi: npr. *otāc*, *gōbēla* [...], *kortējānt* [...]“.

⁶⁵ V. literaturu navedenu u Holzer *Prosodie* 66 bilj. 156, kao i Langston *Prosody* 95.

⁶⁶ V. literaturu navedenu u Holzer *Prosodie* 65 bilj. 157. O posavskim govorima vidi i Garde *Histoire* 248 § 335: „Les parlars posaviens ont subi ce recul d'accent sans avoir préalablement connu la neutralisation de l'opposition »néo-aigu – circonflexe« [...]. Ils se trouvent donc disposer d'un système tonal plus complexe, puisque les deux accents montants (du type čakavien et du type štokavien) y coexistent sans se confondre et s'opposent à la fois entre eux à l'accent descendant.“

čaju naglašen. Na taj način vezani, dakle predvidljivi naglasak, u novoštokavskome nema fonološki razlikovnu funkciju, on postoji samo kao fonetska danost. Fonološki su razlikovni prozodemi u novoštokavskome samo kvantiteta i intonacija.⁶⁷

O datiranju v. Holzer *Prosodie* 65–66 § 35.

70 Mijena $\beta > \nu$

Bilabijalno sonantno β (o njegovom podrijetlu v. § 6) postalo je labiodentalni sonant ν ⁶⁸. Primjeri su prasl. **wadā* > **β_o.da* > hrv. *vo.da*, prasl. **ūdrā* > **β_idra* > hrv. *vidra*, prasl. **kruwā* > **krβāβ* > hrv. *krvāv*.

Posuđenice koje su prošle ovu mijenu, između ostalih su: lat. *Cīvitātem* > rom. **Kiβetāte* > slav. **Kiβitā* > **C_a.βtat* > hrv. *C_a.vtat*, lat. *aurāta* > rom. **awrāta* > slav. **awrā* > **o.βrata* > hrv. *o.vrata*, lat. *Lauriāna* > rom. **Lawrāna* > slav. **Lawrjā* > **L_o.βran* > hrv. *L_o.vran*. Adaptacija posljednjega imena u njemačkome kao *Lauran* (potvrđeno oko 1400. godine) daje naslutiti da je mijena $\beta > \nu$ uslijedila tek nakon što je u Istri i na Kvarneru hrvatski došao u dodir s njemačkim jezikom (v. Holzer *Trebišća* 67 s bilješkom 33).

71 Mijena $t' > ć, d' > đ$

Od palatalnih zatvornika t' i d' (kakvi su još očuvani u čakavskim govorima) nastaju palatalne afrikate $ć$ i $đ$ (artikulirane više sprijeda nego $č$, $š$ i $ž$). Primjeri su prasl. **plātjā* > **plāt'a* > hrv. *plāća*, prasl. **brātjā* > **brāt'a* > hrv. *braća*, prasl. **nā itēj* > **nā.t'i* > hrv. *nā.ći*, prasl. **nakti* > **nōt'* > hrv. *nōć*, prasl. **werxtēj* > **vriē.t'i* > hrv. *vriē.ći*, prasl. **medjā* > **me.d'a* > hrv. *me.đa*, prasl. **susandijā* > **sū.d'e* > hrv. *sūđe*, prasl. **nā iduj* > **nā.d'i* > hrv. *nā.đi*.

Mijena je uslijedila nakon prve i druge jotacije te nakon mijene *kt, xt* > *kt', xt'* (§§ 13, 33, 34) tijekom kojih su nastali njezini polazišni likovi, kao što pokazuju navedeni primjeri.

⁶⁷ Usp. Gvozdanović *Serbo-Croatian* 28.

⁶⁸ O labiodentalnom sonantu ν v. Brozović *Fonologija* 398, 403–404.

GLOSAR

U ovom se glosaru¹, polazeći od praslavenskih glasovnih likova odnosno likova u jezicima davateljima, prikazuje cjelovit glasovni razvoj svih riječi i imena koja su u prethodnim poglavljima služila kao primjeri pojedinačnih glasovnih zakona. Svaki se glasovni zakon ovdje navodi brojem paragrafa pod kojim se o njemu raspravlja u prethodnim poglavljima. Pri tome se rimske brojke (I–XIII) odnose na vulgarnolatinske i romanske glasovne zakone, kurzivno tiskane arapske brojke (1–8) na slavenske zamjene romanskih glasovnih likova, a uspravne arapske brojke (1–71) na slavenske i hrvatske glasovne zakone. (O morfološkim zamjenama u posuđenicama iz romanskoga vidi str. 38–39. U natuknicama se te morfološke zamjene provode prešutno.) Ovaj glosar također sadrži daljnje podatke o pojedinim primjerima i ponajprije (nipošto potpune) naputke o literaturi.

Kada sam glede a k c e n t u a c i j e neke riječi ili imena raspolagao različitim podacima, što nije bio rijedak slučaj, od svih akcentuacija koje sam mogao izvesti na temelju glasovnih zakona, prednost sam davao onoj koja mi se činila najautentičnijom. Pri tome je i sama izvedivost u skladu s glasovnim zakonima znak izvornosti i autentičnosti glasovnoga lika ili akcentuacije². Uostalom, proturječne akcentuacije mogu sve biti autentične, osobito kod imena važnoga zemljopisnog objekta raznolikost može biti prouzročena time što je ono tradirano i u susjednim govorima te se stoga razvijalo različitim glasovnopovijesnim putovima, nakon čega je verzija iz jednoga govora posuđena u jedan ili više drugih.

Posuđene riječi i imena često dopuštaju više mogućnosti da se vrijeme njihova posuđivanja u slavenski uvrsti u relativnu kronologiju slavenskih glasovnih zakona. Ovdje se uvrštava uvijek u najranije moguće vrijeme, da bi se moglo iskušati što više slavenskih glasovnih zakona koji su mogli djelovati u dotičnoj riječi ili imenu.

¹ Četvero mojih studenata otkrilo je u glosaru njemačkoga izdanja ove knjige neke pogreške u prikazu glasovnoga razvoja nekih riječi: Adela Sarvan u natuknici *brēza*; Romana Šišić u natuknici *pāo*; Karin Koch u natuknicama *prāseta* i *sjēdjeti*; Florian Wandl u natuknicama *čūdo*, *čūjēte*, *ljūbljen*, *mōj*, *žūpān*; Jasmina Hadžimuratović u natuknici *dvīzati*. Svima im srdačno zahvaljujem. Pogreške su u hrvatskom izdanju ispravljene.

² Zbog toga je osobito u akcentološkim istraživanjima vrlo često da se glasovni likovi koji se ne uklapaju u vlastiti koncept jednostavno označe kao „sekundarni“, odnosno analoški pri čemu različiti autori imaju različite koncepte glasovnih zakona te su stoga za njih različita naglašavanja „sekundarna“. U potrazi pak za odgovarajućim modelom povijesti glasovnih mijena kojega idioma takav je postupak posve legitiman. O prividnim cirkularnim zaključcima u genetskoj lingvistici v. Holzer *Erschließen* 132–134 (5.8.8.).

Praslavenski se glasovni likovi rekonstruiraju i onda kada se ne može isključiti da riječ u dotičnom obliku još uopće nije postojala u praslavensko doba, nego da je riječ o kasnijoj tvorenici. U takvim – doduše rijetkim – slučajevima praslavenske likove treba shvatiti samo kao rezultat „odmotavanja unatrag“ glasovnih zakona polazeći od hrvatskih glasovnih likova.

Podebljane natuknice pisane su ortografski i – ako je poznato njihovo naglašavanje – akcentuirani na uobičajeni, sintetički način tako da se dotične riječi i imena barem jednom u ovoj knjizi pojavljuju i u svojem uobičajenom grafičkom liku.

Ovaj glosar nema tek vrijednost apendiksa, nego bi trebao predstavljati empiričko opravdanje za model povijesti glasovnih mijena hrvatskoga jezika stvoren u prethodnim poglavljima. Na građi navodenoj dolje mora se potvrditi valjanost svih pretpostavljenih glasovnih zakona i njihova redosljeda. (Isto bi vrijedilo i za moguće protuprijedloge.)³

Natuknice koje su obrađene u Holzer – Dobrić *Glossar* te u Holzer – Fidler *Glossar* ovdje nisu uključene. Upozoravam na to da u Holzer – Dobrić *Glossar* i u Holzer – Fidler *Glossar* brojke glasovnih zakona odgovaraju njemačkoj inačici ove knjige (Holzer *Grammatik*), a ne ovoj hrvatskoj.

ārula: lat. *āreola* > IV **ārjola* > VI **arjola* > VII **ar'ola* > IX **ar'ōla*, iz toga neočekivanim uvođenjem dugoga *ā* (možda analogijom prema lat. *ārea* > IV **ārja* > VI **arja* > VII **ar'a* > IX **ār'a*) rom. **ār'ōla* > 3 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **ārjōlā* > 17 **ārjūlā* > 31 **ārjūla* > 33 **ār'ūla* > 36 **ā-r'ūla* > 61 **ā-rūla* > 68 čak. *ārula* 'lijeha, gredica' (o kraćenju dugih samoglasnika iza naglašenoga sloga u većini čakavskih govora v. Moguš *Čakavski* 55, Langston *Prosody* 105). Na Korčuli. Vidi Vinja I 26. Usp. *jārula* (v. Vinja II 33) s očekivanim protetskim *j* (v. § 21).

bāčva: vlat. *buttia* > IV **buttja* > VI **bottja* > VII **bōtta* > VIII rom. **bōttsa* > 127 slav. **bučā*, iz toga analogijom prema praktički istoznačnom etimonu, u hrvatskome zastupljenomu dijalektnim *lagav* (usp. ARj V 873), dat. jd. **bučuwij* > 2 **bučiwij* > 3 **bučiwī* > 6 **bučīβī* > 11 **bučīβī* > 25 **bъčъβī*

³ Povijest glasovnih mijena nekoga jezika može se napisati samo onda kada je etimološki obrađen reprezentativni dio njegova leksika. Obratno, etimološka je obrada leksika nekoga jezika moguća samo onda kada postoji barem privremena predodžba o povijesti njegovih jezičnih mijena. Pri tome, međutim, nije riječ o cirkularnom obrazlaganju, nego o heurističkoj spirali. Vidi Holzer *Erschließen* 132–134 (§ 5.8.8.).

> 31 **bъčъβī* > 37 **bъčъβī* > 39 **bъčъβī* > 48 **bъčъβī* > 55 **bačβī* > 70 hrv. **bačvi*, uz to analogijom nominativ (usp. hrv. dij. *lagva*, ARj V 875) *bačva*. Vidi ARj I 143, Skok I 86, Gluhak *Rječnik* 120. Riječ je vrlo rasprostranjena u slavenskome tako da nije moguće točno odrediti iz kojega romanškoga jezika potječe. Iz vlat. *buttia* i ven. *bozza* > hrv. *boca* (v. Skok I 177–178, Gluhak *Rječnik* 137).

Bāg: lat. *Vegium* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102, 321 te kartu op. cit. 324–325, Ptolemej *Ὀυεγία*) > 1 **βegi* (usp. *Colapis* : *Colapium* s. v. *Kūpa*) > VI rom. **βege* (s neočekivanim zatvorenim *e* u prvome slogu; Ravenski geograf: *Bigi*) > 57 slav. (posuđeno prije romanškoga duljenja prema § IX, v. Boček *Recenzija* 269, no nakon treće i druge slavenske palatalizacije, §§ 1 i 7) **Bigi* > 11 **Bigi* > 25 **Bbg* > 37 **Bbg* > 48 **Bbg* > 55 **Bag* : gen. **Baga*⁴ > *Bāg*⁵ : **Baga* > 69 hrv. *Bāg* : *Bā.ga*⁶. Staro ime Karlobaga. Stanovnici su već odavno štokavci. Vidi ARj I 149, Mayer *Illyrier* I 355, Škok I 88, Bidwell *Chronology* 117, Šimunović *Jadran* 68 (*Bāg*, gen. *Bāga*), Kranjčević *Gacka* 13 (*Bāg*, gen. *Bāga*).

bān: (avarski **bajan* 'vladar horde' >) prasl. **bajānu* > 2 **bajānu* > 4 **bajānu* > 23 **bojānu* > 25 **bojānъ* > 30 **bojānъ* > 32 **bānъ* > 39 **bānъ* > 48 hrv. *bān*, gen. jd. *bāna* (naglasna paradigma c) odnosno prasl. **bajānu* > 2 **bajānu* > 4 **bajānu* > 11 **bajānu* > 23 **bojānu* > 25 **bojānъ* > 32 **bānъ* > 37 **bānъ* > 39 **bānъ* > 48 **bān* > 68 hrv. *bān*, gen. jd. *bāna* (naglasna paradigma b) 'banus, dux, dominus'. Naglasna paradigma c, koja je kod posuđenice neobična, mogla je nastati poopćenjem nenaglašenosti vokativa kao kod *knēz* i *Perūn* (v. tamo). Vidi ARj I 169, Skok I 104–105, Vykypěl *Tituly* 216–218, HER 87 i gore § 32 o potvrđama kod Konstantina Porfirogeneta.

Bāst: lat. **Bistum* (Ravenski geograf: *Biston*) > III **Bistu* > VI rom. **Bestu* > 7 slav. **Bistu* > 11 **Bistu* > 25 **Bbstъ* > 37 **Bbstъ* > 39 **Bbstъ* > 48 **Bbst* > 55 hrv. *Bast*, gen. *Bā.sta* (akcentuacija prema informaciji Domagoja

⁴ S čakavskom vokalizacijom poluglasa u prvom slogu. U potvrdi iz godine 1495. *Na Bgu* poluglas se izgubio prema § 48.

⁵ Duljenje ispred završnog opstruenta potvrđeno je na svim otocima od Krka do Dugoga otoka i Ugljana (v. Langston *Prosody* 111).

⁶ U genitivu se vjerojatno radi o „kanovačkom“ duljenju **Baga* > *Bā.ga*. O tome v. Langston *Prosody* 127 te ponajprije Lisac *Govori* 83: „Kanovački naglasak tipa *sedlo* i dolazi na mnogim područjima gdje su se susreli čakavski govori arhaične akcentuacije i novostokavski govori; čakavci otprije nisu poznavali kratkouzlaznoga naglasaka tipa *sedlo*, pa su umjesto svoga *sedlō* počeli izgovarati *sedlo*.“ I prema Kurtović Budja *Informacije* u Karlobagu se naglašuje *Bāg*, gen. *Bā.ga*.

Vidovića). 1434. *selo Bastъ*. Kod Makarske. Vidi ARj I 193, Mayer *Illyrier* I 88, Skok II 665 (s. v. *pīta*).

Bășka: Od slav. **Bigi*, objašnjenoga u natuknici *Bâg* iz romanskoga, izveden je pridjev **Bidžiskā*. Doduše, ovdje nije riječ o Karlobagu, nego o selu na Krku. Usp. Šimunović *Jadran* 68 (citira venecijanskoga kartografa Coronellija [1650.–1718.]: *insula Bigi* = Krk). Daljnji je razvoj poimeničenoga pridjeva sljedeći: **Bidžiskā*⁷ > 11 **Bidžiskā* > 18 **Bižiskā* > 25 **Bžžskā* > 31 **Bžžska* > 37 **Bžžska* > 48 **Bžžska* > 51 **Bžška* > 55 hrv. *Baška*. Vidi ARj I 199 (*Bășka*), HER 95 (*Bășka*, *bășčanskī*, no *bășčan*, *bășčanac*, *Bășčanin*). Šimunović *Jadran* 68 navodi dijalektni izgovor *Bășka* (usp. dolje *Cășka* pod *Cășka*). Usp. Mayer *Illyrier* I 88 (pogrješno).

bdjēti: prasl. **budē`tēj* > 3 **budē`tī* > 24 **budē`tī* > 25 **bъdē`tī* > 31 **bъdē`ti* > 39 **bъdē`ti* > 43 **bъdēti* > 48 **bdēti* > 60 **bdietī* > 66 hrv. *bdjeti*, 1. jd. *bdīm*. Vidi ARj I 216, Skok I 127–128.

bèzūmlje: prasl. **bezawmija* > 2 **bezawmije* > 3 **bezōmije* > 11 **bezōmije* > 17 **bezūmije* > 25 **bezūmje* > 37 **bezū`mje* > 48 **bezū`mje* > 59 **bezū`mlje* > 65 **bezū`ml'e* > 68 **bezūml'e* > 69 hrv. *be.zūml'e*. Vidi HER 111.

bijedan: prasl. **bajdinu* > 3 **bēdinu* > 11 **bēdinu* > 24 **bēdinu* > 25 **bēdъnъ* > 37 **bē`dъnъ* > 39 **bē`dъnъ* > 48 **bē`dъn* > 55 **bē`dan* > 60 **biē`dan* > 68 hrv. *biēdan*. Vidi HER 114, Dybo *Akcentologija* 86.

bilje: prasl. **bū`lija* > 2 **bū`lije* > 15 **bū`lije* > 25 **bū`lje* > 38 **bū`lje* > 43 **bū`lje* > 48 **bū`lje* > 65 hrv. *bīl'e* (do duljenja je možda došlo analogijom prema riječima tipa *zdrāv'l'e* ili *stīē'ne*, v. tamo). Vidi Skok I 158, HER 116.

bio: prasl. **bēlu* > 11 **bēlu* > 24 **bēlu* > 25 **bēlъ* > 37 **bē`lъ* > 39 **bē`lъ* > 48 **bē`l* > 57 **bī`l* > 64 hrv. *bio* (uz analoško *biēl*). Vidi HER 114.

bīti: prasl. **bej`tēj* ili **bī`tēj* > 3 **bī`tī* > 31 **bī`ti* > 43 hrv. *biti*. Vidi ARj I 338, Dybo *Akcentologija* 204, 212–213, 246 (naglasna paradigma a).

bljūsti: prasl. **bjawstēj* > 2 **bjewstēj* > 3 **bjōstī* > 8 **bljōstī* > 17 **bljūstī* > 31 **bljūsti* > 33 **bl'ūsti* > 69 hrv. *bl'ū.sti* 'čuvati, nadzirati' (upotrebljava se do 18. st.; akcentuacija je hipotetska; Stulli bilježi *bljūdsti*, *bljūdem*). Vidi ARj II 457–458, Skok I 175 (njihova je akcentuacija *bl'usti*, 1. jd. prez. *bl'ū.dēm*, kao što ARj primjećuje, proizvoljna; vidi i s. v. *náci*, bilj. 49), Bu-

⁷ Alternanta *dž* ovdje je došla na mjesto *g* na temelju sinkronijskih rječotvorbenih pravila; (pre)praslavenska) prva palatalizacija provedena je, naravno, prije preuzimanja riječi.

latova *Akcentuacija* 166, 171, osobito 175 (naglasna paradigma c), Garde *Histoire* 151.

bōb: prasl. nom. jd. **babu* : gen. jd. **babā* > 11 **babu* : **babā* > 23 **bobu* : **bobā* > 25 **bobъ* : **bobā* > 31 **bobъ* : **bobā* > 37 **bobъ* : **bobā* > 39 **bobъ* : **bobā* > 48 **bob* : **bobā* > 69 hrv. *bōb* : *bō.ba*. Vidi HER 129. Garde *Histoire* 42 i 222: naglasna paradigma b.

bōg: prasl. **bagu* > 23 **bogu* > 25 **bogъ* > 29 **bōgъ* > 30 **bōgъ* > 39 **bōgъ* > 48 hrv. *bōg*. Vidi HER 131. Garde *Histoire* 248–249: naglasna paradigma c.

bōj: prasl. **baju* > 2 **baji* > 23 **boji* > 25 **bojъ* > 29 **bōjъ* > 30 **bōjъ* > 48 hrv. *bōj*, gen. jd. *boja*. Nomen verbale od *biti*. Vidi ARj I 502.

Bōl: lat. **Vallum* 'bedem' > I **βallum* > III rom. **βallu* > I 5 slav. **Balu* > 11 **Balu* > 23 **Bolu* > 25 **Bolъ* > 37 **Bolъ* > 39 **Bolъ* > 48 **Bol* > čak. *Bōl* (s duljinom prema Muguš *Čakavski* 45, 49, Langston *Prosody* 108, 243, 245); Šimunović *Rječnik* 75: *Bōl*, *Bolà*. Toponim na Braču i ispred Dioklecijanove palače u Splitu. Potvrda iz 1096. godine *a Ballo* odnosi se na onaj u Splitu. Vidi i Skok I 185, HER 134, Šimunović *Brač* 175, 186. O razvoju lat. *ll* usp. Lausberg II 68–69.

bōlesno: prasl. **balestina* > 23 **bolestino* > 25 **bolestъno* > 30 **bolestъno* > 48 **bolestno* > 52 hrv. *bolesno*. Vidi HER 134.

Bōsut: lat. **Basantem* > III *Basante* (Tabula Peutingeriana: *ad Basante*) > VI rom. **Basante* > 8 slav. **Basan`tu* > 23 **Boson`tu* > 25 **Boson`tъ* > 28 **Bosōq`tъ* > 39 **Bosōq`tъ* > 43 **Bosōqtъ* > 47 **Bosutъ* > 48 **Bosut* > 69 hrv. *Bō.sut*. Lijevi pritok Save i selo na njegovu ušću. Vidi ARj I 561, Skok I 191, 430, III 652 (o sklonidbenom tipu), Mayer *Illyrier* I 78, Popović *Geschichte* 127, Anreiter *Pannonien* 36.

Bráč: lat. *Brattia* (Plinije, *Naturalis historia* III 152, v. Winkler *Plinius* 110) > III (v. § III) **Bratia* > IV **Bratja* > VII **Brat'a* > VIII **Bratsa* > IX rom. **Brātsa* (usp. Konst. Porf. 30 η Βράτσα, v. Moravcsik *Constantine* 144, i tal. *Brazza*) > 2 slav. **Brāču* > 2 **Brāči* > 11 **Brāči* > 25 **Brāčъ* > 37 **Brā`čъ* > 48 **Brā`č* > 68 hrv. *Bráč*, gen. *Brā.ča*. U dijalektnom izgovoru *Brō`č* (gen. *Brō`ča*) očuvan je neoakut. Usp. 1078. (falsifikat) *iudici insule Bracie in Dalmacia* (v. CD I 159 br. 124); 1111. i 1184. *Brachia*. Ovdje je *c(h)i* iz romanskoga izgovora *ts* pogrješno restituirano, jer je rom. *ts* moglo potjecati i od *kj* (koje se pisalo *chi* kao u *Dyrrhachium*, v. *Drâč*) i od *tj*. Vidi ARj I 574, Mayer *Illyrier* I 94–95, Skok I 195, Šimunović *Brač* 13, 15, 177, *Rječnik* 81–82, HER 141.

brāca: prasl. *brātijā' > 2 *brātijē' > 4 *brātijā' > 25 *brā'tbjā' > 31 *brā'tbja > 43 *bratbja > 48 *bratja > 65 *brat'a > 71 hrv. braća. Vidi HER 143.

bradat: prasl. *bardā'tu > 20 *brādā'tu > 25 *brādā'tb > 39 *brādā'tb > 41 *bradā'tb > 43 *bradatb > 48 *bradat > 69 hrv. bra.dat. Vidi ARj I 579, Kapović *Development* 98.

brāšno: prasl. *baršina > 20 *brāšina > 23 *brāšino > 25 *brāšbno > 30 *brāšbno > 44 *brašbno > 48 hrv. brašno. Usp. rus. borošno. Vidi Skok I 198, Snój *Slovar* 54, Kapović *Sbrdъce.

brāt: prasl. *brā'tu (pored *brā'tru) > 25 *brā'tb > 39 *brā'tb > 43 *bratb > 48 hrv. brat. Vidi HER 143. Garde *Histoire* 38: naglasna paradigma a.

brēza: prasl. *berzā' > 20 *brēzā' > 24 *brēzā' > 31 *brē'za > 43 *brēza > 60 hrv. breza. Vidi HER 146. Garde *Histoire* 37 i 302: naglasna paradigma a.

Brgat: lat. *Virgātum 'koje ima šibe' (13. i 14. st. *Uergato, Uirgatum*; usp. *virgātus* 'koji se sastoji od šiba, pleten; koji ima pruge', od *virga* 'tanka zelena grana, grančica, šiba', v. Klotz II 1814) > I *βirgātum > III *βirgātu > VI *βergatu > IX rom. *βergātu > 5 7 8 slav. *Birgā'tu > 25 *Bergā'tb > 27 *Brgā'tb > 39 *Brgā'tb > 41 *Brgā'tb > 43 *Brgatb > 48 *Brgat > 69 hrv. Brgat. Brdo kod Dubrovnika i dva sela (Gornji i Donji Brgat) na njemu, tal. *Bergatto*. Vidi ARj I 639, Skok I 208.

brīti: prasl. *brī'tēj > 3 *brī'tī > 31 *brī'ti > 43 hrv. brīti (rijetko, češće *brijati*). Vidi ARj III 654, Skok I 209–210.

Brkāta: lat. *Verticāta > I *bertikāta > VI *bertekāta > IX rom. *bertekāta > 5 7 8 slav. *Birtikā'tā' > 25 *Brtbkā'tā' > 27 *Brtbkā'tā' > 31 *Brtbkā'ta > 41 *Brtbkā'ta > 43 *Brtbkāta > 48 *Brtkāta > 52 čak. *Brkāta*, na Braču > *Brkā-ta*. Usp. Šimunović *Brač* 177: „nalazimo akut (̃) [misli se na neoakut – G. H.] na vokalu ā u otvorenom slogu: *Polāča, Brkāta, Makārac*. Taj akut javio se istom u XIX stoljeću“. O toj promjeni vidi i Langston *Prosody* 124–126, a o tom imenu i Šimunović *Rječnik* 81. Vidi dalje Skok *SiR* 175, 207.

brōj: prasl. *braju 'urez' > 2 *braji > 23 *broji > 25 *brojb > 29 *brōjb > 30 *brōjb > 48 hrv. brōj, gen. jd. *broja*. Nomen verbale od *brīti*. Vidi ARj III 671, Skok I 209.

būditi: prasl. *bawdī'tēj > 3 *bōdī'tī > 17 (*bōdī'tī >) *būdī'tī > 31 *būdī'ti > 41 *budī'ti > 43 *budī'ti > 69 hrv. bū.diti (s analoškom duljinom u korijenu

gdje bi § 41 tražio kraćinu, v. Kapović *Razvoj* 67–68, *Development* 93 bilj. 65 i str. 95, *Akcentuacija* 17–19). Naglasna je paradigma prvotno bila c, 1. jd. prez. *būdīm* itd. sekundarno se ujednačilo s naglasnom paradigmom b (v. Bulatova *Akcentuacija* 127–128, Kapović loc. cit.). Kauzativ od *blū.sti*. Vidi ARj I 711, HER 155. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

būha: prasl. *bluxā' > 11 *bluxā' > 25 *bluxā' > 27 *blxā' > 31 *blxa > 62 *buxa > 69 hrv. bū.xa. Vidi HER 156. Garde *Histoire* 16: naglasna paradigma b.

Būna: lat. *Bōna > IX rom. *Bōna > 8 slav. *Bō'nā' > 17 (*Bō'nā' >) *Bū'nā' > 31 *Bū'na > 43 hrv. Būna. Usp. ARj I 733, Mayer *Pabirci* 141 bilj. 1 (o vulgarnolatinskom duljenju), 142, *Illyrier* I 101 (s ilirskom etimologijom), Skok I 717, *Dolazak* 112, *Analiza* 167. Radi se o imenu dvaju sela u Hrvatskoj te rijeke koja se nizvodno od Mostara ulijeva u Neretvu, kao i sela na njezinom ušću koje je još u 10. stoljeću bilo grad. Rijeka i grad zovu se kod Konst. Porf. 33 Βόνα, što on prevodi kao 'καλόν' (v. Moravcsik *Constantine* 160). Na Buni nešto iznad njezina ušća leži mjesto po imenu *Blagaj*, koje je, čini se, prijevod imena *Būna* (o tvorbi i naglašavanju topinima *Blagāj* v. Brozović Rončević *Dočetak -aj* 20, i HER 124).

būra: prasl. *baw'rjā' > 2 *baw'rjē' > 3 *bō'rjē' > 4 *bō'rjā' > 17 *bū'rjā' > 31 *bū'rja > 33 *bū'r'a > 43 *bur'a > 61 hrv. būra. Vidi HER 160.

cācar: lat. *cicerem* 'slanutak' > III *kikere > VI rom. *kēkere > (posuđeno prije duljenja prema § IX, v. Boček *Recenzija* 269) 7 slav. *kikiri > 7 *t'it'iri > 11 *t'it'iri > 16 *ciciri > 25 *c̣bc̣rḅ > 37 *c̣bc̣rḅ > 48 *c̣bc̣rḅ > 55 čak. (Split) *cācar*, gen. jd. *cācara* (vjerojatno analogijom prema nom. jd. umjesto ***cācra*) 'vrsta sočiva'⁸. Od toga su izvedeni *cacarin* i *cacarina* (posljednje kod Belostenca). Uz to *kikerka* (Sinj), posuđeno nakon druge palatalizacije (§ 7), a s nejasnim razvojem vokalizma i sa sufiksom. Vidi ARj I 752, Skok I 249, osobito Vinja I 91.

Cāptat: lat. *Cīvitātem* (srednjolat. *Civitas vetus ragusina*) > I *Kīβitātem > III *Kīβitāte > VI *Kīβetate > IX rom. *Kīβetate > 5 7 8 slav. (posuđeno prije promjene w > β, § 6, pa stoga sa zamjenom β > b, § 5) *Kībitā'tu > 7 *T'ībitā'tu > 16 *Cībitā'tu > 25 *C̣bḅtā'tb > 39 *C̣bḅtā'tb > 43 *C̣bḅtāṭb > 48 *C̣bḅtāṭ > 51 *C̣ḅptāṭ > 55 *Cāptat > 69 hrv. Cā.ptat. Vidi ARj I 755, Skok I 252. U antici se grad zvao *Epidaurum*. Πίταυρα (Konst. Porf. 29 – v. Moravcsik *Constantine* 134) je prema Skok II 667 dalmatski izgovor antičkog imena predrimskog podrijetla u 10. st. Skok II 667 donosi još i

⁸ Riječ, lokalizacija, akcentuacija i značenje prema Kurtović Budja *Informacije*.

potvrdu *Cita vecla* iz 1334. godine i kasnije. Usp. dolje *Càvtat* i egzonim *Čabdad*.

Càska: lat. *Cissa* (ime otoka Paga; Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102) > VI rom. *Kessa* (usp. 1070. [falsifikat] *Kissam*, v. CD I 124 br. 91; 1071. [prijepis iz početka 14. st.] *Kesensis communitas*, v. CD I 124 br. 92; 1212. *Kessa veterana*) > I 7 slav. **Kisā* + *-iskā* = **Kisiskā* > 7 **T'isiskā* > 11 **T'isiskā* > 16 **Cisiskā* > 25 **Cьsbьskā* > 31 **Cьsbьska* > 37 **Cьsbьska* > 48 **Cьsska* > 52 **Cьska* > 55 hrv. *Časka*⁹. Mjesto na Pagu. Šimunović *Jadran* 61 bilježi *Càska* (kao *Bàska* za *Baška* – v. *Bàska*). Vidi Mayer *Pabirci* 147, *Illyrier* I 191, Skok I 253, *SiR* 69, Bidwell *Chronology* 117, Šimunović *Jadran* 61–62.

Càvtat: lat. *Civitatētem* (srednjolat. *Civitas vetus ragusina*) > I **Kiβitātem* > III **Kiβitāte* > VI **Kiβetate* > IX rom. **Kiβetate* > 7 8 slav. (posuđeno nakon promjene *w* > *β* opisane u § 6, v. § 5) **Kiβitā* tu > 7 **T'ititā* tu > 16 **Ciβitā* tu > 25 **Cьβbtā* tь > 39 **Cьβbtā* tь > 43 **Cьβbtatb* > 48 **Cьβtat* > 55 **Caβtat* > 69 **Cā.βtat* > 70 hrv. *Cā.vtat*. Vidi ARj I 764, Skok I 252, Tekavčić *Stratifikacija* 40 i 46, HER 168. Usp. gore *Càptat* i dolje egzonim *Čabdad*.

cijéna: prasl. **kajnā* > 3 **kēnā* > 7 **t'ēnā* > 16 **cēnā* > 24 **cēnā* > 31 **cēnā* > 60 **ciēnā* > 69 hrv. *ciē.na*. Akuzativ jd. *ciē.nu* je sekundarno, riječ se prvobitno mijenjala po naglasnoj paradigmi c (v. Derksen *Dictionary* 75). Vidi HER 175.

cīma: grč. κῦμα 'klica kupusa' > lat. *cīma* [kīma]¹⁰ > VI **kīma* > IX rom. **kīma* (usp. tal. *cima* 'vrh; konop') > 8 slav. **kī'mā* > 7 **t'ī'mā* > 16 **cī'mā* > 31 **cī'ma* > 43 hrv. *cīma* 'cyma, lišće do glavice u luka, u repe itd.', 'konop, kraj konopa (brodarski termin)'. Vidi ARj I 796, Skok I 265, Vinja I 98–99, Dulčić *Brusje* 418, Geić – Šilović *Trogir* 45, Šimunović *Rječnik* 92, HER 177; Claussen *Griechisch* 868. Usp. dolje *kīma*.

Crēs: grč. Κρέσα, lat. *Crexi* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102) nejasnim razvojem > rom. *Kerso*¹¹ (već Kasiodor ima pridjev *chersinus*, 12. st. *Girardus Grubo de Kerzo*, 1208. *presbiter Stantius de Kerzo*; iz dalmatskoga potječe i tal. *Cherso*) > 7 8 slav. **Ker'su* > 7 **T'er-*

⁹ Prema Kurtović Budja *Informacije* takav je naglasak na Pagu. Ona je ispitala Danielu Nižić iz Zadra.

¹⁰ Grč. u do sredine 1. stoljeća poslije Krista u latinski se preuzima kao *u*, a kasnije kao *i*. Vidi Stolz – Debrunner *Latein* 52 (između ostalih i taj primjer). Usp. Skok *Pojave* 34–35 i Kapović – Vuletić *Grecizmi*.

¹¹ Skok *SiR* 43 bilj. 5 uspoređuje *re* > *er s ri* > *ir* u lat. *Agrigentum* > *Girgenti*.

su > 16 **Cer'su* > 20 **Crē'su* > 24 **Crē'su* > 25 **Crē'stь* > 39 **Crē'stь* > 43 **Crēs'tь* > 48 **Crēs* > 60 hrv. *Crēs*, ikav. *Crīs* (u istarskoj narodnoj pjesmi). Vidi ARj I 821 (*Crēs*), Mayer *Illyrier* I 197–198, Skok *SiR* 35–36 (*Crēs* prema domaćem izgovoru), Bidwell *Chronology* 123 i 125 bilj. 34, Solta *Balkanlinguistik* 145, HER 185.

crijēp: prasl. **čerpu* > 20 **črēpu* > 24 **črēpu* > 25 **črēpь* > 30 **črēpь* > 39 **črēpь* > 48 **črēp* > 60 **čriēp* > 63 hrv. *criēp*. Vidi HER 185, Derksen *Dictionary* 84.

črn: prasl. **čirnu* > 11 **čirnu* > 25 **čьrnь* > 27 **čьrnь* > 37 **čr̄-nь* > 39 **čr̄-nь* > 48 **čr̄-n* > 63 **c̄r̄-n* > 68 hrv. *črn*. Vidi HER 185.

cvàlo: prasl. **kwitla* > 6 **kβitla* > 7 **t'βitla* > 11 **t'βitla* > 16 **cβitla* > 19 **cβila* > 23 **cβilo* > 25 **cβьlo* > 55 **cβalo* > 69 **cβa.lo* > 70 hrv. *cvā.lo*. Vidi dolje *cvào*.

cvào: prasl. **kwitlu* > 6 **kβitlu* > 7 **t'βitlu* > 11 **t'βitlu* > 16 **cβitlu* > 19 **cβilu* > 25 **cβьlь* > 37 **cβьlь* > 39 **cβьlb* > 48 **cβьl* > 55 **cβal* > 64 **cβao* > 70 hrv. *cvāo*, ženski rod *cvā.la*, srednji rod *cvā.lo*. Infinitiv *cvā.sti* (ARj I 860), *cvā.sti* (HER 190) – o ovoj diskrepanciji vidi s. v. *náci*, bilj. 49. Vidi i gore *cvàlo*.

cvijéce: prasl. **kwajtija* > 2 **kwajtije* > 3 **kwētije* > 6 **kβētije* > 7 **t'βētije* > 16 **cβētije* > 24 **cβētije* > 25 **cβětje* > 48 **cβětje* > 60 **cβiētje* > 65 **cβiētje* > 69 **cβiētje* > 70 **cviētje* > 71 **cviētje*, iz toga analogijom prema naglasnoj paradigmi b (kao u *sūde*, v. tamo) hrv. *cvijéce*. Vidi HER 190, Dybo *Akcentologija* 156 i dolje *cvijēt*.

cvijēt: prasl. **kwajtu* > 3 **kwētu* > 6 **kβētu* > 7 **t'βētu* > 16 **cβētu* > 24 **cβētu* > 25 **cβětь* > 30 **cβětь* > 39 **cβětь* > 48 **cβět* > 60 **cβiēt* > 70 hrv. *cvijēt*, gen. jd. *cvijēta*. Vidi HER 190. Dybo *Akcentologija* 156: naglasna paradigma c.

Čabdād: lat. *Civitatētem* (u antici *Forum Iulium*, u doba Langobardā *Civitas Austriae*) > I **Kiβitātem* > III **Kiβitāte* > VI **Kiβetate* > IX i s furlanskim mijenom *k* > *č* ispred palatalnoga samoglasnika te sa zapadno-romanskom sonorizacijom *t* > *d* između samoglasnikā rom. **Čiβedāde* (usp. furl. *Civedād*, toskanizirano *Cividale*) > 5 7 8 slav. (posuđeno prije mijene *w* > *β*, § 6, pa stoga sa zamjenom *β* > *b*, § 5) **Čiβidā* du (ovdje se akut pretpostavlja po uzoru na *Càptat* i *Càvtat*, v. gore, te prema Šekli *Accentology* 151, 154, koji rekonstruirao naglasnu paradigmu „a“ s akutom na trećemu slogu) > 25 **Čьbьdā* dь > 39 **Čьbьdā* dь > 43 **Čьbьdādь* > 48 **Čьbdād* > 55 hrv. *Čabdād* (naglasak nije zabilježen; Istarski raz-

vod 1b1 *märkezu š Čabdada*, 1b4 i z *Vidma* i z *Čabdada*, 33[a]22 g(*ospo*)d(i)n *Bartolomej z Čabada*, 33[a]23 g(*ospo*)d(i)n *Petar z Čabada*). Hrvatski egzonim za furlanski Cividale (sloven. *Čedad*, dij. *Čevdad*). Vidi ARj I 876, Šturm *Refleksi* 46–47, Skok I 114, 252, *Uslovi* 53, Bezljaj I 76, Kranzmayer *Frühromanisch* 202–203, Tekavčić *Stratifikacija* 38 i 40, Brozović Rončević *Istra* 10. Usp. gore domaće hrvatske toponime *Čaptat* i *Čavtat*.

čād: prasl. *čē`dji > 4 *čā`dji > 12 *čādji > 25 *čādjb > 30 *čādjb > 33 *čā`d`b > 48 *čād` > 71 hrv. *čād* (ženski rod). Vidi ARj I 878, Skok I 287. Zbog usporednih oblika *čāda* i *čad* za pretpostaviti je da je korijen imao akut (koji je uklonjen Meilletovom metatonijom, § 12). Moguće je da je nastao pretposlavenskim Winterovim zakonom – v. Matasović *Winterov zakon* 11. Vidi i HER 192.

čādu: instr. jd. prasl. *čē`djiān` > 2 *čē`djiēn` > 4 *čā`djiān` > 12 *čādjiān > 22 *čādjiān > 23 *čādjiān > 25 *čādjbjon > 28 *čādjbjō > 30 *čādjbjō > 31 *čādjbjō > 33 *čād`bjō > 47 *čād`bju > 48 *čād`ju > 65 *čād`u > 71 hrv. *čādu*. Vidi gore *čād* i Leskien *Grammatik* 87. Prema Garde *Histoire* 28 (njegov je primjer rusko *nočju*) instrumental jednine takvih *i*-osnova naglasne paradigme *c* izvorno je nenaglašen. Glede nastavka *-ān`* usp. baltičke *ā*-osnove (v. Stang *Baltisch* 199).

čas: prasl. *čē`su > 4 *čā`su > 25 *čā`sb > 39 *čā`sb > 43 *časb > 48 hrv. *čas*. Vidi HER 194, usp. Snog *Slovar* 80.

čemēr: prasl. *čemeru > 25 *čemerb > 29 *čemēr`b > 30 *čemēr`b > 39 *če`mēr`b > 48 hrv. *čemēr*. Vidi HER 196.

čēonī: prasl. *čelinuju > 2 *čelinuji > 11 *čēlinuji > 25 *čēlbnjb > 32 *čēlbnj > 37 *čēlbnj > 38 *čēlbnī > 48 *čēlnī > 64 hrv. *čēonī*. Vidi ARj I 938, HER 196.

čūdo: prasl. *čjaw`da > 2 *čjew`da > 3 *čjō`da > 17 *čjū`da > 23 *čjū`do > 33 *čū`do > 43 hrv. *čūdo* (nom. i ak. mn. *čūda* i *čude.sa*). Vidi HER 203, Holzer *Prosodie* 40 bilj. 46, 52 bilj. 103.

čūjete: prasl. *čjaw`jete > 2 *čjew`jete > 3 *čjō`jete > 17 *čjū`jete > 33 *čū`jete > 43 hrv. *čūjete* (s duljenjem tematskoga samoglasnika analogijom prema *je*-glagolima naglasne paradigme *b*, usp. § 33). Vidi HER 204, usp. Snog *Slovar* 93.

dāh: prasl. *duxu > 25 *d̄xb̄ > 29 *d̄xb̄ > 30 *d̄xb̄ > 39 *d̄xb̄ > 48 *d̄xb̄ > 55 hrv. *dāx*. Usp. ARj II 220, Skok I 372 i d., Derksen *Dictionary* 129, Holzer – Fidler *Glossar* s. v. (natuknicu tamo obradila Ivana Krišto).

dāhnuti: prasl. *duxnan`tēj > 3 *duxnan`tī > 11 *duxnan`tī > 23 *duxnan`tī > 25 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 28 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 31 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 39 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 43 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 47 *d̄xb̄n̄n̄`tī > 55 *daxnuti > 69 hrv. *daxnuti*, 1. jd. prez. *dahnēm* (duljina *ē* analogijom prema glagolima s formantom *je*, nakon toga retrakcija naglasaka prema § 36). Naglasna paradigma *b*. Vidi ARj II 222, Dybo *Akcentologija* 260, Vukušić *Naglasak* 567, 631. Prema Leskien *Grammatik* 517 § 826 svi glagoli s formantom *-ne-* imaju posve jedinstven naglasak u prezentu. Naime, izvorno na slogu ispred prezentskoga formanta koji stoga sada ima silazni naglasak, osim kod prefigiranih glagola kod kojih je u novoštokavskome naglasak pomaknut na prefiks. O *daxnuti* v. Leskien *Grammatik* 518 § 827.

dān: prasl. *dini > 25 *d̄nb̄ > 29 *d̄nb̄ > 30 *d̄nb̄ > 48 *d̄nb̄ > 55 hrv. *dān*, gen. jd. *dāna* (*ā* analogijom prema *dān*). Vidi HER 213–214.

dāšcē: prasl. *duxutjeti > 25 *d̄xb̄tjetb̄ > 30 *d̄xb̄tjetb̄ > 33 *d̄xb̄tjetb̄ > 39 *d̄xb̄tjetb̄ > 48 *d̄xb̄tjetb̄ > 51 *d̄štjetb̄ > 55 *d̄štjetb̄, iz toga nepravilnim otpadanjem *-t*: *d̄štjetb̄ > 71 hrv. *dāšcē* (infinitiv *daxtati*) – ili prasl. *duxutjeti > 11 *duxutjeti > 25 *d̄xb̄tjetb̄ > 33 *d̄xb̄tjetb̄ > 37 *d̄xb̄tjetb̄ > 39 *d̄xb̄tjetb̄ (dalje kao gore). Vidi HER 211.

dāžd: prasl. *duzdju > 2 *duzdji > 11 *duzdji > 25 *d̄zb̄d̄ > 33 *d̄zb̄d̄ (Kortlandtovo se kompenzacijsko duljenje poništio analogijom) > 37 *d̄zb̄d̄ > 39 *d̄zb̄d̄ > 46 *d̄zb̄d̄ > 48 *d̄zb̄d̄ > 55 hrv. *dāžd*, gen. jd. *dāžda*. Vidi ARj II 319, Trubetzkoy *Regen*, Skok I 385–386 (i o dijalektnim potvrdama), HER 217.

dīhati: prasl. *dīxā`tēj > 3 *dīxā`tī > 11 *dīxā`tī > 15 *dīxā`tī > 31 *dī`xā`tī > 38 *dīxā`tī > 43 *dīxati (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kraćinu, usp. Kapović *Development* 92) > 69 hrv. *dīxati*; 1. jd. prez. *dīšēm* i *dīhām*. Naglasna paradigma *b*. Vidi Skok I 373.

Dīklo: lat. *Duculum* (918. [prijepis iz 17. st.] *uinea da Uculo [...] et terre a Duculo* [v. CD I 26–27 br. 21]; 999. *in Uculo* [v. CD I 49 br. 33]; 1066/67. *in loco, qui dicitur Hyculus* [v. CD I 105–106 br. 78]; 1195. *Diculi* [v. Jakšić *Diklo* 226])¹² > III *Dukulu > v *Duklu > VI *Doklu > IX *Doklu > XII rom. *Dūklu > 8 slav. *Dū`kla > 15 *Dū`kla > 23 *Dū`klo > 38 *Dī`klo > 43 hrv. *Dīklo*. Selo kod Zadra. Vidi ARj II 396, Skok III 229, *Zadar* 41, Mayer *Pabirci* 141.

¹² Teško je prihvatiti etimologiju imena *Duculum* koju je predložio Jakšić *Diklo* 226: „Prijedlog *ad* uz oblik *ilicus, ilico* (prema sačuvanim varijantama *Yculus Uculo*) [navodno od lat. *ilex* ‘česmina, crnika’ – G. H.] daje nakon metateze *lk* za *kl* **dikulus* i **duculo* te sinkopom *diklus*, što konačno rezultira toponimom *Diklo*.“

dīm: prasl. *dī̄mu > 15 *d̄ȳmu > 25 *d̄ȳmь > 38 *d̄l̄mь > 39 *d̄l̄mь > 43 *d̄imь > 48 hrv. *dīm*. Vidi HER 244.

dlān: prasl. *dal̄ni > 20 *dlā̄ni > 25 *dlā̄nь > 43 *dlanь > 48 hrv. *dlan*. Vidi HER 256.

dlijeto: prasl. *delta > 11 *deltā > 20 *dlēta > 23 *dlēto > 24 *dlēto > 60 *dliēto > 69 hrv. *dliēto*. Vidi HER 256.

Dmītar: grč. Δημήτριος > lat. *Dēmētrius* > III **Dēmētriu* > IV **Dēmētrju* > VI **Dēmētrju* > VII **Dēmētr'u* > IX rom. **Dēmētr'u* > 3 7 8 slav. **Dimītrju* > 2 **Dimītrji* > 25 **Dьmītrь* > 33 **Dьmītr'ь* > 43 **Dьmītr'ь* > 45 **Dьmītr'ь* > 48 **Dmītr'* > 55 **Dmītar'* > 61 hrv. *Dmītar*. Vidi ARj VI 473, Skok I 405, HER 256, Holzer *Gräzismen* 87.

dōbar: prasl. *dābru > 11 *dabrū > 23 *dobru > 25 *dobr̄ > 26 *dobr̄, iz toga analogijom (prema padežima koji ne završavaju na -ь poput gen. jd. *dobrā, prema ženskom i srednjemu rodu te određenom obliku – v. dolje *dōbrī*) ponovno *dobr̄ > 37 *dōbr̄ > 39 *dōbr̄ > 45 *dōbr̄ > 48 *dōbr̄ > 55 hrv. *dōbar*. Vidi HER 256 i o glasovnoj povijesti riječi Holzer *Prosodie* 62 (§ 27).

dōbrī: prasl. *dābruju > 2 *dābruji > 11 *dabrūji > 23 *dobruji > 25 *dobr̄jь > 32 *dōbr̄jь > 36 *dōbr̄jь > 38 hrv. *dōbrī*. Vidi HER 256 i gore *dōbar*.

dojtūr: novolat. *dōctor* > čak. **doktūr* (tako na Vrgadi) > *dojtūr* (u Brusju) 'umišljen, verbalni izazivač'. Vidi Vinja I 121 s. v. *dejturāt se* i Jurišić *Vrgada* 47 s. v. *doktūr*. Vidi i § XIII te o vokalizmu sufiksa kao i o naglas-ku str. 39 i 54, bilj. 25.

Drāč: grč. Δυρράχιον > lat. *Dyrrhachium* (Plinije, *Naturalis historia* III 145, v. Winkler *Plinius* 104), *Durrachium* (Katul), *Durachium* (Pop Dukljanin, v. Mošin *Dukljanin* 84), izgovaralo se [durakium]¹³ > III **Duraku* > IV **Durakju* > VI **Dorakju* > VII **Doratu* > VIII **Doratsu* (usp. tal. *Durazzo*) > IX rom. **Doratsu* > 2 7 slav. **Durāču* > 2 **Durāči* > 11 **Durāči* > 25 **Dьrāčь* > 37 **Dьrāčь* > 39 **Dьrāčь* > 48 **Drāč* > 68 hrv. *Drāč* (gen. *Drāča*). Egzonim za Durrēs. Vidi ARj II 734, Mayer *Illyrier* I 131–132, Bartoli II 379 § 432, Skok I 609 (s. v. *gratošija*), Holzer *UuB* 49.

dr̄ščē: prasl. *druхutjeti > 25 *dr̄xьtjetь > 27 *dr̄xьtjetь > 30 *dr̄xьtjetь > 33 *dr̄xьt'ětь > 39 *dr̄xьt'ětь > 48 *dr̄x't'ēt > 51 *dr̄š't'ēt, z toga nepravilnim otpadanjem -t: *dr̄š't'ē > 71 hrv. *dr̄ščē* (infinitiv *dr̄htati*) – ili prasl.

¹³ Ili s [i] umjesto [u] za y (vidi s. v. *cīma*, bilj. 10; usp. Tomu Arhidakona XXV 4: *Durrachium*, vidi Perić *Toma* 140), što bi preko slavenske mijene i > ь vodilo do istoga hrvatskoga lika. Što se tiče izgovora *ch*, vidi Sommer *Handbuch* 29 bilj. 3.

**druхutjeti* > 11 **druхutjeti* > 25 *dr̄xьtjetь > 27 *dr̄xьtjetь > 33 *dr̄xьt'ětь > 37 *dr̄xьt'ětь > 39 *dr̄xьt'ětь (dalje kao gore). Vidi HER 274. Ostali slavenski jezici upućuju na prasl. **drug-*, v. Skok I 434–435. Kod takvih glagola koji označuju i oponašaju ritmički pokret, mora se računati s varijacijama.

dūg: prasl. *dil̄gu > 25 *dil̄gь > 27 *dī̄gь > 39 *dī̄gь > 43 *dlgь > 48 *dlg > 62 hrv. *dug*. Vidi Skok I 452, HER 280.

Dújam: lat. *Domnius* > III **Domiu* > VII **Dom'u* > IX **Dōm'u* > XI rom. **Dōjmu* > slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3) **Dōjmu* > 11 **Dōjmu* > 17 **Dūjmu* > 25 **Dūjmu* > 26 **Dūjmu* > 37 **Dūjmu* > 39 **Dūjmu* > 48 **Dūjmu* > 55 **Dūjam* > 69 hrv. *Dūjam*. Potvrđeno i u Vinodolskome zakonu (1v6): *Duima* (gen.). Zapisi iz 1097. *Duimi* (gen.) i *Duymo filio* vjerojatno se orijentiraju prema slavenskom izgovoru, dok *Doymi prioris* zrcali romanski izgovor. Usporedne likove toga imena sadržavaju sljedeći primjeri: *Sudajma*, *Sudamja* i *Sudamnia* 'svetkovina sv. Dujma' (Split i okolica; v. ARj XVI 889 s. vv., *SiR* 208 bilj. 6); tu je vjerojatno riječ o likovima posuđenima prije romanskoga duljenja prema § IX, s mijenom romanskoga o u 7 slav. u > 25 ь > 39 ь > 55 a te s hrvatskom dijalektnom metatezom, usp. Skok I 455: „grupa *jm* nastala je metatezom iz *mnj* > *mj*“; on uspoređuje hrv. *sujma* < *sumnja*, *pojma* < *pomnja*. O *Su-* 'sveti' vidi dolje pod *sūtal*. Vidi još ARj II 880, Schrader *Reallexikon* 209, Skok *Pojave* 29 s bilj. 6.

dūnja: grč. κυδωνία > lat. *cydōnia* [kudōnia] (ili [kidōnia], vidi s. v. *cīma*, bilj. 10 – hrvatski bi lik bio isti ako je riječ o posuđivanju nakon druge palatalizacije, § 7) – v. Plinije, *Naturalis historia* XV 37 *mala, quae vocamus cotonea et Graece cydonea, ex Creta insula advecta* (v. König – Winkler *Plinius* 130; Klotz I 1193) – > IV **kudōnja* > VI **kōdōnja* > VII **kōdōnja* > IX rom. **kōdōnja* > 3 7 8 slav. **kudō'njā* > 2 **kudō'njē* > 4 **kudō'njā* > 17 **kudū'njā* > 25 **kьdū'njā* > 31 **kьdū'nja* > 33 **kьdū'na* > 39 **kьdū'na* > 43 **kьdūna* > 48 **kduña* > 51 hrv. *gduña* (14. ili 15. st.) > *duña*. Vidi ARj II 889 („*cydonia vulgaris Pers.*“), III 126, Skok I 557–558, HER 282; Claussen *Griechisch* 834, 841, Holzer *Gräzismen* 84, 87. Usp. dolje *katūnja*.

dūpīn: grč. δελφίνος (gen. jd. od δελφίς ili δελφίν) > lat. *delphīnus* (v. Claussen *Griechisch* 800, 832) > III **delfīnu* > VI **delfīnu* > IX rom. **delfīnu* > 4 7 slav. **dilpīnu* > 11 **dilpīnu* > 25 **dьlpīnь* > 27 **dlpīnь* > 37 **dlpīnь* > 39 **dlpīnь* > 41 **dlpīnь* > 48 **dlpīn* > 62 **dupīn* > 68 **dupīn* (tako čak.) > 69 hrv. *du.pīn* (gen. jd. *dupī.na*). U z to čak. *dupin*. Vidi ARj II 891, HER 283, Skok I 459, Jurišić *Vrgada* 52, Vinja I 136.

dūšiti: prasl. **dawši`těj* > 3 **dōši`ti* > 11 **dōši`ti* > 17 **dūši`ti* > 31 **dūši`ti* > 43 **dūšiti* > 69 hrv. *dū.šiti* (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kraćinu, usp. Kapović *Development* 92, 93 bilj. 64–65 i str. 95), 1. jd. prez. *dūšim*. Naglasna paradigma b. Kazativ ('daviti, gušiti' = 'činiti da se netko bori za dah, da se trudi disati') od inhoativa *da.xnuti*. Vidi i ARj II 904, Dybo *Akcentologija* 260. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

dužnik: prasl. **dildžinejku* > 3 **dildžiniku* > 11 **dildžiniku* > 18 **dilžiniku* > 25 **dblžbnikb* > 27 **dłžbnikb* > 37 **dłžbnikb* > 39 **dłžbnikb* > 41 **dlžbnikb* > 48 **dlžnik* > 62 **dužnik* > 68 **dužnik* > 69 hrv. *du.žnik*. Vidi HER 282, Dybo *Akcentologija* 175, 187, 195, Kapović *Development* 100.

dvizati: prasl. **dwej`gā`těj* > 1 **dwej`d`ā`těj* > 2 **dwej`d`ē`těj* > 3 **dwī`d`ē`ti* > 4 **dwī`d`ā`ti* > 6 **dβī`d`ā`ti* > 16 **dβī`dzā`ti* > 31 **dβī`dzā`ti* > 35 **dβī`zā`ti* > 43 **dβizati* > 70 hrv. dij. *dvizati* (v. Čale *Držić* 910; Šimunović *Rječnik* 134: *dvizot*), standardnohrv. *dizati*. Vidi Skok I 401.

dvôr: prasl. **dwaru* > 6 **dbaru* > 11 **dbaru* > 23 **dboru* > 25 **dboru* > 37 **dboru* > 39 **dboru* > 48 **dbor* > 70 **dvor*, iz toga s neočekivanom duljinom hrv. *dvôr*, gen. jd. *dvô.ra*. Vidi HER 286. O duljenju v. Kapović *Nove duljine* 54, o pretpraslavenskoj povijesti naglašavanja toga prvobitnoga neutruma Holzer *Prosodie* 41–42 (s naputcima o literaturi).

Filip: grč. Φίλιππος > lat. *Philippus* > III **Filippu* > VI rom. **Felēppu* > I 7 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon promjene *i* > *ɔ*, *u* > *ɔ*, § 25) **Filipb* > 39 **Filipb* > 48 **Filip* > 69 hrv. *Fi.lip*. Vidi ARj III 54, Skok I 697, HER 344, Holzer *Gräzismen* 83, 87. Usp. i dolje ime *Pīlip* koje je s obzirom na naglašavanje vjerojatno preuzeto izravno iz grčkoga.

frūškī: srednjogrč. Φράγγος 'Franak' > 8 slav. **Fran`gu*, iz toga izvedeno **fran`džiskuju*¹⁴ > 2 **fran`džiskuji* > 18 **fran`žiskuji* > 23 **fron`žiskuji* > 25 **fron`žbskjb* > 28 **frō`žbskjb* > 32 **frō`žbskj* > 38 **frō`žbski* > 43 **frōžbski* > 47 **frūžbski* > 48 **frūžski* > 51 hrv. *frūškī* 'franački', danas očuvano samo u oronimu *Fruškā go.ra*, na grčkome Φραγγοχώριον. Slavensko **Fran`gu* izravno se nastavlja u starosrpskome *Frugb* 'Franak'. Vidi ARj III 75–76, Skok I 532–533, HER 362.

¹⁴ Alternanta *dž* ovdje je došla na mjesto *g* na temelju sinkronijskih rječotvorbenih pravila; (pretpraslavenska) prva palatalizacija provedena je, naravno, prije preuzimanja riječi.

gâr: prasl. **gâri* > 25 **gârb* > 30 **gârb* > 48 hrv. *gâr*, ženski rod. Vidi ARj III 104, ĚSSJ VI 102.

gînuti: prasl. **gū`nan`těj* > 3 **gū`nan`ti* > 15 **gŷ`nan`ti* > 23 **gŷ`non`ti* > 28 **gŷ`nō`ti* > 31 **gŷ`nō`ti* > 38 **gī`nō`ti* > 43 **ginōti* > 47 hrv. *ginuti*. Naglasna paradigma a. Vidi ARj III 134, Dybo *Akcentologija* 259.

gláva: prasl. **gal`wā`* > 6 **gal`bā`* > 12 **galbā`* > 20 **glābā`* > 31 **glābā* > 6 **glā.βa* > 70 hrv. *glā.va*. Vidi HER 384. Garde *Histoire* 27, 47, 222: naglasna paradigma c. Usp. dolje *glāvu* i *nā glāvu*.

glāvu: ak. jd. prasl. **gal`wān* > 6 **gal`bān* > 12 **galbān* > 20 **glābān* > 22 **glābān* > 23 **glābōn* > 28 **glābō* > 30 **glābō* > 31 **glābō* > 47 **glābu* > 70 hrv. *glāvu*. Usp. *gláva* i *nā glāvu*.

gnāti: (praie. **g^mn-* >) prasl. **gunā`těj* (što se tvorbe tiče usp. prasl. **zuwā`těj* > hrv. *zvati*) > 3 **gunā`ti* > 25 **gŷnā`ti* > 31 **gŷnā`ti* > 39 **gŷnā`ti* > 43 **gŷnati* > 48 hrv. *gnati*. Vidi Leskien *Grammatik* 546 § 870, Skok I 574, Snoj *Slovar* 176.

gojiti: prasl. **gajī`těj* > 3 **gajī`ti* > 23 **gojī`ti* > 31 **gojī`ti* > 43 **gojiti* > 69 hrv. *go.jiti*, 1. jd. prez. *go.jim*. Naglasna paradigma c. Kazativ od *žiti*. Vidi ARj III 244 i d. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

gorjeti: prasl. **garē`těj* > 3 **garē`ti* > 23 **gorē`ti* > 24 **gorē`ti* > 31 **gorē`ti* > 43 **gorēti* > 60 **gorjeti* > 66 **gorjeti* > 69 hrv. *go.rjeti*, 1. jd. prez. *go.rim*. Naglasna paradigma c. Vidi ARj III 284, Skok I 591–593.

gōvōr: prasl. **gawaru* > 6 **gabaru* > 23 **goboru* > 25 **goborb* > 29 **gobōrb* > 30 **gobōrb* > 39 **gobōrb* > 48 **gobōr* > 70 hrv. *gōvōr*, gen. jd. *gōvora*. Vidi HER 397. Kapović *Nove duljine* 53: naglasna paradigma c.

grād: prasl. **gardu* > 20 **grādu* > 25 **grādɔ* > 30 **grādɔ* > 39 **grādɔ* > 48 hrv. *grād*. Vidi HER 398. Garde *Histoire* 48: naglasna paradigma c.

Grgūr: grč. Γρηγόριος > lat. *Grēgorius* > III **Grēgoriu* > IV **Grēgorju* > VI **Grēgorju* > VII **Grēgoru* > IX rom. **Grēgōr'u* > 3 7 slav. **Grigōrju* > 2 **Grigōrji* > 11 **Grigōrji* > 17 (**Grigōrji* >) **Grigūrji* > 25 **Grigūrjb* > 27 **Grigūrjb* > 33 **Grigūrjb* > 37 **Grgūr`r* > 48 **Grgūr`r* > 61 **Grgūr* > 69 hrv. *Grgūr*: gen. *Grgūr.ra*, čak. *Grgūr*: *Grgūra*, u Dubrovniku i u Bačkoj *Grgūr*: *Grgūr.ra*: vok. *Grgūre*. Skok *SiR* 65 (s bilj. 35 na str. 67) bilježi *Svėti Grgūr* kao ime otočića u blizini otoka Raba. Vidi i ARj III 424 (*Grgūr*, s naglaskom od vokativa, usp. dolje natuknicu *Pėrūn*), Skok I 614–615, Jurišić *Vrgada* 64, Šekulić *Bački Hrvati* 139, Šimunović *Rječnik*

161, HER 405 i o daljnjim pojedinostima Holzer *Prosodie* 46 (s bilj. 79–80), *Gräzismen* 87.

grĭjati: prasl. *grĕjā tĕj > 2 *grĕjĕ tĕj > 3 *grĕjĕ tī > 4 *grĕjā tī > 24 *grĕjā tī > 31 *grĕjā ti > 43 *grĕjati > 58 hrv. *grijati*. Vidi Skok I 616–617, HER 405, Dybo *Akcentologija* 205 (naglasna paradigma a), 246–247, ÈSSJ VII 116–117.

grĭlo: prasl. *gur'dla > 19 *gur'la > 23 *gur'lo > 25 *gr'lo > 27 *gr'lo > 43 hrv. *grlo*, gen. jd. *grla*. Vidi HER 406–407. Garde *Histoire* 302: naglasna paradigma a.

grōce: prasl. *gur'dlika > 1 *gur'dlit'a > 2 *gur'dlit'e > 16 *gur'dlice > 19 *gur'lice > 25 *gr'lbce > 27 *gr'lbce > 43 *grlbce > 48 *grlce > 64 hrv. *groce*. Vidi Kapović **Sbrd̂ce* 128. HER 407 bilježi *grōce*.

grōžde: prasl. *grazdija > 2 *grazdije > 11 *grazdije > 23 *grozdije > 25 *grozdije > 37 *grozdije > 48 *grozdije > 65 *grožd'e > 71 *grožde (tako npr. u Prapatnicama¹⁵), iz toga hrv. *grōžde* (do duljenja je možda došlo analogijom prema riječima tipa *zdrāvl'e* ili *stiĕne*, v. tamo). Vidi HER 408. Dybo *Akcentologija* 156: osnova pripada naglasnoj paradigmi b.

gūbiti: prasl. *gaw'bī tĕj > 3 *gō'bī tī > 12 *gōbī tī > 17 *gūbī tī > 31 *gūbī ti > 41 *gūbī ti > 43 *gūbiti > 69 hrv. *gūbiti*, l. jd. prez. *gūbīm*. Naglasna paradigma c. Vidi i ARj III 489, Skok I 577, Dybo *Akcentologija* 259, Kapović *Development* 94, *Akcentuacija* 17. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

gūjba: lat. *gubia* 'poluokruglo dlijeto' (v. Mayer-Lübke *REW* 332) > iv **gubja* > vi **gobja* > vii **gōb'a* > ix **gōb'a* > xi rom. **gōjba* > slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3, te nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **gōjbā* > 17 **gūjbā* > 31 hrv. *gūjba* 'poluokruglo dlijeto'. (Moguće bi bilo i: ... > xi **gōjba* > xii rom. **gūjba* > slav. [posuđeno nakon mijene *ū* > *j*, § 15] **gūjbā* > 31 hrv. *gūjba*.) Vidi ARj III 496, Vinja I 193, II 150.

gūmno: prasl. *gawmīna > 3 *gōmīna > 11 *gōmīna > 17 (*gōmīna >) **gūmīna* > 23 **gūmīno* > 25 **gūmno* > 48 **gūmno* > 69 hrv. *gūmno*. Vidi HER 411, Kapović *Development* 90, 101. O povijesti riječi v. Holzer **Gumno* = Holzer *Aufsätze* 167–191.

gvōžden: prasl. *gwazdjenu > 6 *gbazdjenu > 23 *gbozdjenu > 25 *gbozdjen > 30 *gbozdjen > 33 *gbožd'eny > 39 *gbožd'eny > 46 *gbožd'eny > 48 *gbožden > 70 hrv. *gvōžden* (17. st.). Vidi Skok I 643.

hītar: prasl. *xū'tru > 15 *xŷ'tru > 25 *xŷ'tr̄ > 26 *xŷ'tr̄ > 38 *xī'tr̄ > 39 *xī'tr̄ > 43 *xī'tr̄ > 48 *xī'tr̄ > 55 hrv. *xītar*. Vidi ARj III 609, Skok I 669–670, Snoj *Slovar* 205.

hītiti: prasl. *xū'tī tĕj > 3 *xū'tī tī > 15 *xŷ'tī tī > 31 *xŷ'tī tī > 38 *xī'tī tī > 43 hrv. *xītiti*. Vidi ARj III 614, Skok I 669–670. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

hljēb: got. **hlaiba*- > (posuđeno već u pretpraslavenski) 8 prasl. **xlaj'bu* > 3 **xlē'bu* > 24 **xlē'bu* > 25 **xlē'b̄* > 39 **xlē'b̄* > 43 **xlēbb̄* > 48 **xlēb̄* > 60 *xlēb̄* > 65 hrv. *xlēb*. Vidi HER 444–445. O kulturnopovijesnom kontekstu posuđivanja riječi vidi Holzer *Slavi* 16.

hōcu: prasl. **xatjān* > 2 **xatjēn* > 4 **xatjān* > 11 **xatjān* > 22 **xatjan* > 23 **xotjon* > 28 **xotjō* > 31 **xotjō* > 33 **xot'ō* (Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje se poništilo analogijom npr. prema prasl. **magān* > hrv. *mo.gu*, pa stoga nije djelovao ni prvi Ivšićev zakon, § 36) > 47 **xot'ū* (usp. čak. *xoću*) > 69 **xo.t'ū* > 71 hrv. *xo.cu*. Vidi HER 454, Šimunović *Rječnik* 196. Garde *Histoire* 114: naglasna paradigma b.

Hrvāt: **Hrvāti:** prasl. nom. jd. **Xruwātu*: nom. mn. **Xruwātuj* > 3 **Xruwātu*: **Xruwātī* > 6 **Xruβātu*: **Xruβātī* > 11 **Xruβātu*: **Xruβātī* > 25 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 27 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 31 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 37 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 39 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 48 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 68 **Xrβāt̄*: **Xrβāt̄* > 70 hrv. *Xrvāt*: *Xrvāt̄*. Vidi Katičić *Litterarum studia* 225–226 i osobito *Raskrižja* 9–12, Brozović Rončević *Hrvat*, HER 453. Usp. čak. *Xrvōt*, gen. jd. *Xrvōta*, vidi Šimunović *Rječnik* 173. Ime kod Konst. Porf. 30 i 31 glasi ot Χρωβάτοι (vidi Moravcsik *Constantine* npr. 144, 146; v. i Skok *Analiza* 181–182), kojim on označuje tzv. „Protohrvate“, koji su se u hrvatske zemlje doselili jedan naraštaj nakon Avara i Slavena¹⁶.

Hvār: grč. Φάρος > lat. **Farus* > iii **Faru* > ix rom. **Fāru* > 4 slav. **Xwāru* > 6 **Xβāru* > 11 **Xβāru* > 25 **Xβār̄* > 37 **Xβār̄* > 39 **Xβār̄* > 48 **Xβār̄*

¹⁶ Prema Konst. Porf. 30 i 31 (v. Moravcsik *Constantine* 138–152). Usp. Popović *Geschichte* 237–238, Katičić *Litterarum studia* 167 i d., 297 i d. Imena sedmero braće koji su Protohrvate – tako ih, primjerice, naziva Goldstein *Srednji vijek* 91 – navodno doveli do Hrvatske (v. Konst. Porf. 30, Moravcsik *Constantine* 142; usp. Skok *Analiza* 188–189), te imena hrvatskih arhonata (ἐπι) Πορίνου i (τοῦ, τὸν) Ποργᾶ (vidi Konst. Porf. 30 i 31, Moravcsik *Constantine* 144 i 148; Skok *Analiza* 180 čita ih – s obzirom na o anakronistički – kao slav. *Borēn* i *Bor̄ko*), najvjerojatnije nisu slavenska – što ne znači da Protohrvati od nekoga vremena nisu govorili slavenski. – O karantanskim Hrvatima koji su vjerojatno govorili slavenski, vidi Kronstein *Kroaten* (osobito 149, 155), Holzer *Bairisches Ostland* 182–184.

¹⁵ Prema naputku Mate Kapovića.

> 68 *Xβār > 70 hrv. Xvār (gen. Xvā.ra). Vidi ARj III 748, Mayer *Illyrier* I 266–267, Skok I 697, HER 457, Čače *Grčka imena* 62–63. Usp. čak. Fōr, gen. Fōra (v. Dulčić *Brusje* 445, Šimunović *Rječnik* 142).

hvātiti: prasl. *xwā`ti`tēj > 3 *xwā`ti`ti > 6 *xβā`ti`ti > 31 *xβā`ti`ti > 43 *xβatiti > 70 hrv. xvatiti. Vidi ARj III 752, Skok I 669–670. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

igra: prasl. *igrā` > 11 *igrā` > 21 *jigrā` > 25 *jβgrā` > 31 *jβgra > 40 *igra > 69 hrv. igra (ak. jd. igru, a čak. i rus. igru). Vidi ARj III 773, Skok I 711, HER 461, Jurišić *Vrgada* 70. Garde *Histoire* 171, 181–182: naglasna paradigma b.

imati: prasl. *imā`tēj > 3 *imā`ti > 21 *jimā`ti > 25 *jβmā`ti > 31 *jβmā`ti > 40 *imā`ti > 43 *imati > 69 hrv. imati. Vidi HER 465.

ime: (praie. *h₁nh₃men- > pretprasl. *ī`men- > *in`men- > *īn`men¹⁷, od toga nom. jd.) prasl. *ī`mēn > 22 *ī`men > 28 *ī`mē > 31 *ī`mē > 43 *īmē > 47 hrv. ime. Usp. Dybo *Osnovy* 31, Snj *Slovar* 218 i osobito *-men-Stämme* 232–233, 235, Holzer *Auslautgesetze* 11 § 1.33., *Urslavische Prosodie* 154 § 2.5.

iva: prasl. *ej`wā` > 3 *ī`wā` > 6 *ī`βā` > 31 *ī`βa > 43 *iβa > 70 hrv. iva 'Salix caprea'. Vidi ARj IV 98, Skok I 736–737, HER 499 (iva), Garde *Histoire* 214, Snj *Slovar* 228.

jābuka: prasl. *ā`bluka > 21 *jā`bluka > 23 *jā`bluko > 25 *jā`bluko > 27 *jā`blko > 43 *jablko > 62 *jabuko, što je po uzoru na *kruška* prešlo u ženski rod: hrv. jabuka. Vidi Skok I 742–743, HER 516. Duljina i akut na prvome slogu nastali su prema Winterovu zakonu, v. Matasović *Winterov zakon* 9–10.

Jākīn: grč. Ἀγκώνα (ak. od Ἀγκών¹⁸) > lat. *Ancōna* > III *Ākōna¹⁹ > VI *Ākōna (nije jasno zašto se duljina u prvom slogu sačuvala) > IX *Ākōna > XII rom. *Ākūna > slav. *Ākūnu > 11 *Ākūnu > 15 *Ākūnu > 21 *Jākūnu > 25 *Jākūnu > 37 *Jākūnu > 38 *Jākūnu > 39 *Jākūnu > 41 *Jakūnu > 48 *Jakūnu > 68 *Jakūnu > 69 hrv. Ja.kīn, gen. Jakī.na; čak. Jakī.n, gen. Jakī.na (v. Šimunović *Rječnik* 210). Egzonim. Vidi ARj IV 430, Skok I 750, Čale *Držić* 914, HER 519 (Jākin), Claussen *Griechisch* 801, Holzer *Gräzismen* 87.

¹⁷ Usp. Derksen *Slavic* *jβ- 99, 103.

¹⁸ Zahvaljujem Radoslavu Katičiću na ispravci Skokove akcentuacije.

¹⁹ Drukčije Tekavčić *Stratifikacija* 49 bilj. 46.

jāprk: lat. *āfricus* > III *āfriku > VI *afreku > IX rom. *āfreku > 4 7 8 slav. *ā`priku > 21 *jā`priku > 25 *jā`prkь > 27 *jā`prkь > 39 *jā`prkь > 43 *jāprkь > 48 čak. jāprk (> japark) 'jugozapad'. Vidi Skok I 11–12 s. v. afrik.

jāvōr: prasl. *ā`waru > 6 *ā`baru > 21 *jā`baru > 23 *jā`boru > 25 *jā`borь > 39 *jā`borь > 43 *jāborь > 48 *jābor (usp. javor na Vrgadi) > 56 *jābōr > 70 hrv. jāvōr, gen. jd. javora. Vidi Skok I 763, Jurišić *Vrgada* 80, HER 524 (jāvōr).

jēlen: ak. jd. prasl. *eleni > 11 *eleni > 21 *jeleni > 25 *jelenь > 48 *jelen > 69 hrv. je.len. Vidi Skok I 771, HER 528, Snj *Slovar* 238.

jēsam: prasl. *esmi > 11 *esmi > 21 *jesmi > 25 *jesmь > 26 *jesmь > 37 *jesmь > 48 *jesmь > 55 *jesam > 69 hrv. je.sam. Vidi HER 121. Usp. Stang *Accentuation* 127–128 o tom glagolu: „a complete end-stress must be assumed in proto-Slavonic“; Olander *Mobility* 118: „In this verb the desinential accentuation may be the result of the operation of Dybo's Law on a Proto-Balto-Slavic paradigm with columnar initial accentuation“. Garde *Histoire* 162–163, 330: naglasna paradigma c. Vidi i Holzer *Prosodie* 62 § 27.

jēsti: prasl. *ē`stēj > 3 *ē`stī > 21 *jē`stī > 24 *jē`stī > 31 *jē`sti > 43 *jēsti > 60 hrv. jesti. Vidi HER 530.

jēzik: prasl. *inzū`ku > 15 *inzū`ku > 21 *jinzū`ku > 25 *jβnzū`kь > 28 *jēzū`kь > 38 *jēzū`kь > 39 *jēzū`kь > 41 *jēzū`kь > 43 *jēzū`kь > 47 *jēzū`kь > 48 *jēzū`kь > 69 hrv. je.zik. Vidi HER 531, Kapović *Development* 96–97.

jūha: prasl. *jāwxā` > 2 *jēwxā` > 3 *jōxā` > 11 *jōxā` > 17 (*jōxā` >) *jūxā` > 31 *jūxa > 69 hrv. jū.xa. Vidi HER 536. Garde *Histoire* 329: naglasna paradigma b.

jūnāk: prasl. *jawnāku > 2 *jewnāku > 3 *jōnāku > 11 *jōnāku > 17 *jūnāku > 25 *jūnāku > 37 *jūnā`kь > 39 *jūnā`kь > 41 *junā`kь > 48 *junā`k (tako čak. i u Posavini, v. Jurišić *Vrgada* 82) > 68 *junā`k > 69 hrv. ju.nāk. Vidi HER 537, Kapović *Development* 100–101.

jūsi: dat. i lok. jd. prasl. *jāwxāj > 2 *jēwxāj > 3 *jōxē > 7 *jōšē > 9 *jōšē > 11 *jōšē > 17 *jūsē > 24 *jūsē > 31 *jūsē i s-*i* analogijom prema tipu svē.-*ći* (vidi tamo i Leskien *Grammatik* 430, Jurišić *Slovnica* 134–135) *jūsī > 69 hrv. jū.si. Vidi ARj IV 676, HER 536 i gore jūha.

kāmēn: ak. jd. prasl. *kā`meni > 25 *kā`menь > 43 *kamēnь > 48 *kamen (tako na Vrgadi) > 56 hrv. kamēn. Vidi HER 547, Jurišić *Vrgada* 84.

kāpsa: lat. *capsa* > rom. *kapsa > hrv. kapsa 'lijes'. Vidi Skok II 43 i gore str. 32, bilj. 2.

Kàrin (na Pagu): lat. *Quirīnus* > III **Kirīnu* > VI **Kerīnu* > IX rom. **Kerīnu* > 7 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7, te nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **Kirīnu* > 25 **Kbrīnъ* > 36 **Kbrīnъ* > 39 **Kbrīnъ* > 48 **Kbrīn* (u čakavskome se očuvalo svako *ъ* u prvom slogu) > 55 čak. *Karin*. Groblje na rubu grada Paga (*Sveti Karin*) i osobno ime. Vidi ARj IV 865, Skok II 84 i *SiR* 73 (*Sveti Kàrin*²⁰). O kraćenju samoglasnika iza naglašenoga sloga u mnogim čakavskim govorima v. Moguš *Čakavski* 55; kraćenje u *Karin* očigledno je uslijedilo nakon djelovanja prvoga Ivšičeva zakona (§ 36).

Kàrin (kod Zadra): lat. *Corīnium* u Liburniji (Plinije, *Naturalis historia* III 140, vidi Winkler *Plinius* 102 i o ubikaciji 321; usp. Lučić XIII: „Latine Corinium, Slave Karin“, v. Kuntić-Makvić *Lucius* 310) > III **Korīnīnu* > IV **Korīnju* > VI **Korīnju* > VII **Korīnu* > IX rom. **Korīnu* > 3 7 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **Kurīnju* > 25 **Kbrīnjъ* > 33 **Kbrīnъ* > 36 **Kbrīnъ* > 39 **Kbrīnъ* > 48 **Kbrīn* (u čakavskome se očuvalo svako *ъ* u prvom slogu; no usp. 1240. *Crinenses*) > 55 čak. *Karīn*, gen. *Karīna*, iz *Karīna*²¹ (s depalatalizacijom *n̄* > *n* kao na Susku [v. Moguš *Čakavski* 91] ili je riječ o usporednome latinskom liku **Corīnum* – usp. s. vv. *Knīn*, *Ōcinj*). Stanovnici su štokavci. Vidi ARj IV 865–866, Mayer *Illyrier* I 196 (on pretpostavlja *Corīnum* s dugim *ī*), Skok III 688, HER 557 (*Kàrin*).

katūnja: lat. *cotōnia* ‘dunja’ (v. Klotz I 1156; Plinije, *Naturalis historia* XV 37 *mala, quae vocamus cotonea et Graece cydonea, ex Creta insula advecta*, v. König – Winkler *Plinius* 130) > IV **kotōnja* > VI **kotoŋja* > VII **kotoŋa* > IX rom. **kotoŋa* (usp. tal. *cotogna*) > 3 7 8 slav. **kuŋō njā* > 2 **kuŋō njē* > 4 **kuŋō njā* > 17 **kuŋū njā* > 25 **kbtū njā* > 31 **kbtū nja* > 33 **kbtū ŋa* > 39 **kbtū ŋa* > 43 **kbtūŋa* (u čakavskome se očuvao svaki poluglas u prvom slogu) > 55 čak. *katuŋa* (Dobrinj, Vrbnik). Vidi Skok I 557–558, Claussen *Griechisch* 834, 841, 864. Usp. gore *dūnja*.

Kčāra: lat. **Cōtiāria* (usporedan oblik od *cōtāria* ‘kamenolom brusa’, v. Klotz I 1156) > IV **Kōtjārja* > VI **Koŋjarja* > VII **Koŋar’a* > VIII **Koŋsar’a* > IX rom. **Koŋsar’a* > 2 3 7 8 slav. **Kučā rjā* > 2 **Kučē rjē* > 4 **Kučā rjā* > 25 **Kčā rjā* > 31 **Kčā rja* > 33 **Kčā r’a* > 39 **Kčā r’a* > 43 **Kčār’a* > 48 **Kčār’a* > 61 hrv. *Kčara* (danas *Čāra*, na Korčuli). Vidi Skok II 246, *SiR* 202, Vinja II 105 s. v. *Kozar*, HER 194 (*Čāra*).

²⁰ Skokovu akcentuaciju potvrđuje Kurtović Budja *Informacije*. Ona je ispitala Ivu Fabijanića iz grada Paga.

²¹ Tako se prema Kurtović Budja *Informacije* naglašuje u Karinu. Ona je ispitala Ankicu Čilaš Šimpraga.

kčēr: ak. jd. prasl. **dukteri* > 13 **dukt’eri* > 25 **dъkt’erъ* > 29 **dъkt’erъ* > 30 **dъkt’erъ* > 34 **dъt’erъ* > 39 **dъt’erъ* > 48 **dt’er* > 51 **tt’er* > 53 **kt’er* > 71 hrv. *kčēr*. Dalje v. pod *kči*.

kči: prasl. **duktī* > 13 **dukt’ī* > 25 **dъkt’ī* > 30 **dъkt’ī* > 31 **dъkt’ī* > 34 **dъt’ī* > 39 **dъt’ī* > 48 **dt’ī* > 51 **tt’ī* > 53 **kt’ī* > 71 hrv. *kči*, gen. jd. *kčeri*. Usp. gore ak. jd. *kčēr*. Vidi HER 567. Dybo *Akcentologija* 26, Garde *Histoire* 49 i 333: naglasna paradigma c. Vidi i Olander *Mobility* 116–117, 136, 159. Nominativ je jednine prvobitno imao naglasak na posljednjem slogu, ali se njegov naglasak (prema naputku Mate Kapovića) onda ravnao prema akuzativu.

kīma: grč. κῦμα ‘klica kupusa’ > lat. *cŷma* [kīma] > VI **kīma* > IX rom. **kīma* > slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7, te nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **kīmā* > 31 hrv. *kīma* ‘surculus, germen, (samo kod kupusa) cyma, vršika, iznikao, mladica (na travi)’. Vidi ARj IV 952–953, Skok I 265, Vinja I 98–99, Claussen *Griechisch* 868 i gore *čīma*.

kīmak: lat. *cīmicem* ‘stjenica’ > III **kīmike* > VI rom. **kīmeke* > IX rom. **kīmeke* (v. Boček *Recenzija* 269) > 7 8 slav. **kī miku* > 25 **kī mьkъ* > 39 **kī mьkъ* > 43 **kī mьkъ* > 48 **kī mьkъ* > 55 hrv. *kīmak*, gen. jd. *kīmka* ‘stjenica’. Vidi ARj IV 952–953, Skok II 80–81, HER 572 (*kīmak*).

kīrla: lat. *cīrrula* (od *cīrrus* ‘pramen’) > V **kīrrla* > VI rom. **kērlla* > 1 7 slav. (posuđeno nakon glasovnih promjena opisanih u §§ 7, 11, 23, 25) **kīrla* > 67 hrv. *kīrla* ‘drveni štap na vrhu omotan krpom za vlaženje platica pri šuperenju’. U Korčuli. Vidi ARj V 5, Skok II 75 (s. v. *kēra*), Vinja III 9 (s. v. *pèc*).

kīseo: (praie. **kuh₂tselu* >) prasl. **kū selu* > 15 **kŷ selu* > 25 **kŷ selъ* > 38 **kī selъ* > 39 **kī selъ* > 43 **kī selъ* > 48 **kī sel* > 64 hrv. *kīseo*. Vidi Skok II 84–85, Snoj *Slovar* 272.

kjeraf: lat. *acervus* ‘gomila, hrpa’ > I **akerβus* > III rom. **akerβu* > slav. (s pogrešnim odvajanjem *a-* kao u *lŷjpa*, v. tamo; posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7, te nakon druge metateze likvida, § 20) **kerβu* > 25 **kerβъ* > 26 **kerъβъ* > 39 **kerъβъ* > 48 **kerъβ* > 55 **keraβ* > 70 (s dubrovačkom je-kavizacijom i obezvučenjem završnoga *v* prenesenim u druge padeže) hrv. dij. *kjeraf*, gen. jd. *kjerfa* ‘veliko jato riba’. Vidi Skok II 87 („Šipanska luka, malo se čuje“), Vinja II 84–85 (naglasak nepoznat, izvorno ragujejska riječ).

klāk: lat. *calcem* > III **kalke* > VI rom. **kalke* > 7 8 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7) **kal’ki* > 20 **klā’ki* > 25 **klā’kъ* > 43 **klākъ*

> 48 hrv. *klak* 'vapno gašeno, kreč'. Kod katolikâ u Žumberku *klāk* 'smjesa od ilovače i isjeckane slame za pravljenje peći' bez akuta. Vidi ARj V 27, Skok II 88.

Klīs: lat. **Clūsa* > VI **Klusa* > IX rom. **Klūsa* (usp. 852. *curtis quae Clusan dicitur*) > 8 slav. **Klū'su* > 15 **Klŷ'su* > 25 **Klŷ'sb* > 38 **Klī'sb* (usp. *ex curte nostra, que Clisa dicitur* u zapisu o Trpimirovu darovanju i Κλεσσα kod Konst. Porf. 29, v. Moravcsik *Constantine* 122) > 39 **Klī'sb* > 43 **Klīs̄b* > 48 hrv. *Klīs*. Vidi Skok II 100–101, Katičić *Litterarum studia* 344.

knēz: germ. **kuningaz* > prasl. **kuningu* > I **kunińd'u* > 2 **kunińd'i* > 16 **kunindzi* > 25 **kъnъndzъ* > 28 **kъnēdzъ* > 30 **kъnēdzъ* > 35 **kъnēzъ* > 39 **kъnēzъ* > 47 **kъnēzъ* > 48 hrv. *knēz*, gen. jd. *knēza*. Vidi HER 583, usp. Snój *Slovar* 285, Vykypěl *Tituly* 128–133. Naglasna paradigma c, koja je kod posuđenice neobična, mogla je nastati poopćenjem nenaglašenosti vokativa kao kod *bān* i *Perūn* (vidi s. vv. te natuknicu *Gr̄gūr*).

Knīn: lat. *Tinnīnium* ili *Tinnīnium* > III **Tinnīniu* ili **Tinnīniu* > IV **Tinnīnju* ili *Tinnīnju* > VI **Tēnnenju* ili *Tēnnīnju* > VII **Tēnnen'u* ili *Tēnnīnu* > IX rom. **Tēnnēn'u* ili **Tēnnīn'u* > I 3 7 slav. **Tinīnju* > 2 **Tinīnji* > 11 **Tinīnji* > 25 **Tъnīnjъ* > 33 **Tъnīńъ* > 37 **Tъnīńъ* > 48 **Tnīń* > 53 **Knīń* > 68 hrv. *Knīn*, gen. *Knī.na* (s depalatalizacijom *ń* > *n* [v. *Kārīn* i *Ōcinj*], ili se radi o latinskom usporednom obliku *Tin(n)inum*, o kojem v. Katičić *Litterarum studia* 454: *in castro, quod vocatur Tignino*, 456: *iuxta terram sancti Bartolomei de Tinnino* i Toma Arhidakon IL 5: *ad Tininum* [v. Perić *Toma* 314]; 950. [?; transumpt u ispravi iz 1397. g.] *de Tinnino* [v. CD I 41 br. 28]). Ime županije kod Konst. Porf. 30 glasi η Τνήνα, grad se u poglavlju 31. zove τδ Τενήν (v. Moravcsik *Constantine* 144 odnosno 150). Vidi ARj V 116, Mayer *Illyrier* I 243, Skok II 109, Čače *Promjene* 35–38 (pretpostavlja lat. **Tininum*, **Teninum*), HER 583. S *Tinnīnium* : *Tin(n)inum* usp. dublete *Siscia* : **Sisca*, *Mursia* : *Mursa* (vidi dolje pod *Sisak*).

kōkara: lat. *cacāria* > IV **kakarja* > VII **kakar'a* > IX rom. **kakār'a* > 3 8 slav. **kakā' rjā* > 2 **kakā' rjē* > 4 **kakā' rjā* > 23 **kokā' rjā* > 31 **kokā' rja* > 33 **kokā' r'a* > 43 **kokar'a* > 61 **kokara* (usp. *Kokara*, toponim na Vrgadi) > 69 hrv. *kō.kara* 'cesso, necessario, destro, cacatoio'. Vidi ARj V 168, Skok *SiR* 141, Jurišić *Vrgada* 91, Vinja II 90.

kōkōš: prasl. **kakaši* > 23 **kokoši* > 25 **kokošb* > 29 **kokōšb* > 30 **kōkōšb* > 48 hrv. *kōkōš*. Vidi HER 587.

kōmīn: grč. κάμινος > lat. *camīnus* > III **kamīnu* > VI **kamīnu* > IX rom. **kamīnu* > slav. **kamīnu* > 11 **kamīnu* > 23 **komīnu* > 25 **komīnb* > 37 **ko-*

mīnb > 39 **komīnb* > 48 **komīn* > 68 **komīn* > 69 hrv. *kō.mīn*, gen. jd. *komī.na*. Vidi Skok II 133, Claussen *Griechisch* 817, Holzer *Grāzismen* 82, 87.

konāblja: lat. **canābula* 'collare delle vacche' (usp. rom. *kanā(v)ule* u Rovinju; izvedeno od predrimске riječi – usp. *canava* 'collare dei bovini' iz 16. stoljeća) > V **kanābla* > IX rom. **kanābla* > 8 slav. **kanā'bljā* (vidi str. 39) > 2 **kanā'bljē* > 4 **kanā'bljā* > 23 **konā'bljā* > 31 **konā'blja* > 33 **konā'bl'a* > 43 čak. *konābl'a* 'luk oko vrata ovce na kojem je zvono' (na Krku i u Istri). Pored toga kao mlađa, nepromijenjena posuđenica rom. **kanābla* > hrv. *kanābla* (u Istri). Vidi ARj V 254, Skok II 136.

kōnac: prasl. **kanīku* > I **kanī'u* > 2 **kanī'ti* > 11 **kanī'ti* > 16 **kanicij* > 23 **konicij* > 25 **konъcъ* > 37 **konъcъ* > 48 **konъc* > 55 **konac* > 69 hrv. *kō.nac*. Vidi ARj V 254, Snój *Slovar* 301.

Kōnāvlje: lat. **Cannābula* 'kanal za odvodnjavanje' (od *canna* 'trska', kao i *canālis*) > I **Kannaβula*²² > III **Kanaβula* > V **Kanaβla*²³ > IX rom. **Kanāβla* > 8 slav. (posuđeno nakon mijene *w* > *β*, § 6, vidi i str. 39) **Kanā'βlje* > 23 **Konā'βlje* > 33 **Konā'βl'e* > 43 **Konaβl'e* > 67 **Konāβl'e* > 69 **Kō.nāβl'e* > 70 hrv. *Kō.nāvl'e*. Kod Konst. Porf. 34, 35 Καναλή (v. Moravcsik *Constantine* 162, 164); tal. *Canali*. Župa jugoistočno od Dubrovnika. Vidi ARj V 262 („*Postaje od lat. canalis, jamačno jer je preko Konavala bio zgrađen od Rimljana vodovod (vodovađa) što je nosio vodu iz konovaoskoga izvora Lute u grad Epidaurum (sadašnji Cavtat)*“), Skok II 137–138. HJS 724 bilježi „Kōnāvle -vālā, DL -vlīma“.

kōnō: lat. *canālis* > III **kanāli* > VI **kanāle* > IX rom. **kanāle* > 7 slav. **kanāli* > 11 **kanāli* > 23 **konāli* > 25 **konālъ* > 37 **konā'lb* > 48 **konā'l* (> *konō'l*, gen. jd. *konōla* na Hvaru; > 68 *konāl*, gen. jd. *konāla* na Cresu i Rabu; > 68 69 *kō.nāl*, gen. jd. *konā.la* u Šibeniku) > 64 **konāo* (tako u Crnoj Gori) > 69 **kō.nao* > hrv. (u Dubrovniku; s dijalektnom stezanjem *ao* > *ō*) *kō.nō*, gen. jd. *konā.la* 'kanal'. Vidi ARj V 260–261 (*kōnao*, gen. jd. *konāla* prema Karadžiću, koji navodi da se riječ upotrebljava u Boki), Skok II 30.

kōnop: kasnolat. *canapus* (v. LLMAI 161) > III rom. **kanapu* (usp. tal. *cānapo*) > (posuđeno prije duljenja prema § IX) slav. **kanapu* > 11 **kanapu* > 23 **konopu* > 25 **konopъ* > 39 **konopъ* > 48 **konop* (tako čakavski u Istri) > 69 hrv. *kō.nop*, gen. jd. *kōnō.pa*. Vidi ARj V 269–270, Skok II 30.

²² V. zadnji odlomak u § I.

²³ Ligorio *Glasovi* § 1.k ovdje računa s promjenom *abu* > *aw* kao u istriotskom i fur-lanskom. Usp. i Skok *Pojave* 52 § 90.

kōnj: prasl. **kānju* > 2 **kānji* > 11 **kanji* > 23 **konji* > 25 **konj̄b* > 33 **koñb* (Kortlandtovo se kompenzacijsko duljenje poništio analogijom) > 37 **koñb* > 48 hrv. *koñ*, gen. jd. *ko.ña*. Vidi HER 609.

kōnji: nom. pl. prasl. **kānjuj* > 2 **kānjij* > 3 **kānjī* > 11 **kanjī* > 23 **konjī* > 31 **konjī* > 33 **koñi* > 69 hrv. *ko.ñi*. Vidi i *kōnj*.

kopitl̄e: Nije poznato kako je bio akcentuiran ovaj pridjev, potvrđen u Povaljskoj listini 43, tako da nije moguće odlučiti je li riječi tijekom posuđivanja, prema § 8, dodan akut ili ne. Ako nije, vrijedi sljedeće: lat. *capitulum* > III **kapitulu* > VI **kapetulu* > IX rom. **kapētulu* (i to duljenje potvrđuje Bočekov ispravak – v. gore na str. 27, bilj. 25 i usp. komplikaciju u Holzer *Grammatik* 39 § X, koja sada otpada) > 7 slav. **kapītulu* > 23 **kopītulu* > 25 **kopītьlь* > 36 **kopītьlь* > 39. **kopītьlь* > 48 **kopītьlь*; ta razvojna faza odgovara stanju dokumentiranom u Povaljskoj listini (vidi § 48). Iz toga **kopītьlь* izveden je posvojni pridjev srednjega roda *ko-pīt̄l̄e*, koji se u Povaljskoj listini 43 javlja u podatku *podь kopitl̄e br̄do* ‘pod brdo koje pripada kaptolu’. Vidi Malić *Povaljska listina* 195, *Transliteracija* 16.

kōrito: prasl. **karūta* > 15 **kar̄ta* > 23 **kor̄to* > 38 **kor̄to* > 43 **kor̄to* > 69 hrv. *ko.rito*. Vidi HER 614.

Košljūn: lat. **Castelliōnem* > III **Kastelliōne* > IV **Kastelljōne* > VI **Kastelljōne* > VII **Kastell'one* > IX rom. **Kastell'ōne*²⁴ > 1 3 7 8 slav. **Kastiljō nu*²⁵ > 17 **Kastiljū nu* > 23 **Kostiljū nu* > 25 **Kostljū nь* > 33 **Kostl'ū nь* > 39 **Kostl'ū nь* > 43 **Kostl'ū nь* > 48 **Kostl'ū nь* > 51 **Košl'ū nь* > 52 **Košl'ū nь* > čak. *Košl'ū n* (s čakavskim duljenjem samoglasnika ispred sonanta; neoakut koji je nastao tijekom duljenja²⁶, izgubio se u nekim krčkim govorima²⁷), gen. *Košl'ū na* (otok u zaljevu kod Punta na Krku). I l i : lat.

²⁴ O izgovorima *ll* u romanskim jezicima v. Lausberg II 68–69 i u raguzejskome Mujčić *Dalmatisch* 183–190.

²⁵ Posuđeno nakon prijeglasa (§ 2), ili se *ō* kao preglasi *ō* u daljnjem razvoju stopilo s *ō*.

²⁶ Vidi Moguš *Čakavski* 45 i 49, Brozović *Dobrinj* 243 (§ 2.332.), Langston *Prosody* 108 i 243. Usp. op. cit. 243: „There is also a notable isogloss within the čakavian area with respect to this lengthening: the long vowels [...] carry a čakavian acute accent in the entire NWČ [= Northwest čakavian] and CČ [= Central čakavian] groups, as well as in SEČ [= Southeast čakavian] dialects as far south as Žirje, while the remaining SEČ dialects have a falling accent.“

²⁷ Usp. Moguš *Čakavski* 56, Langston *Prosody* 92, Brozović *Dobrinj* 243 (§ 3.3.): ~ > ^.

**Castelliōnem* > III **Kastelliōne* > IV **Kastelljōne* > V **Kastlljōne* > III²⁸ **Kasljōne* > VI **Kasljōne* > VII **Kasl'one* > IX rom. **Kasl'ōne* > 3 8 slav. **Kasljō nu* > 17 **Kasljū nu* > 23 **Kosljū nu* > 25 **Kosljū nь* > 33 **Košl'ū nь* > 39 **Košl'ū nь* > 43 **Košl'ū nь* > 48 **Košl'ū nь* > čak. *Košl'ū n*. Posljednja mogućnost (s romanskom sinkopom) realizirana je u rom. *Caslone*, imenu zemljišta na specijalnoj karti austrougarskoga glavnog stožera (v. Skok *SiR* 22–23; on pretpostavlja da su *Košl'ū n* i obližnji *Caslone* bili bizantske utvrde). Vidi i ARJ V 385, Skok II 167, *SiR* 22, 27, 58, 70, HER 618. Šimunović *Jadran* 63 navodi još tri mjesta s imenom *Košljū n*.

Kōtor: τὰ Δεκάτερα (Konst. Porf. 29, 30, v. Moravcsik *Constantine* 124, 136²⁹ odnosno 144); lat. *Cattarum* (Pop Dukljanin, v. Mošin *Dukljanin* 76 odnosno 80: *in culfo de Cattaro, Decatarum*) > III rom. **Kattaru* (usp. tal. *Cattaro*) > 1 slav. **Kataru* > 11 **Kataru* > 23 **Kotoru* > 25 **Kotorь* > 39 **Kotorь* > 48 **Kotor* > 69 hrv. *Ko.tor*, gen. *Ko.tora*; čak. *Kotō.r*, gen. *Kotō.ra* (o duljenju i neoakutu usp. Moguš *Čakavski* 45, 49, Langston *Prosody* 108) i s ukidanjem neoakuta (v. § 68) *Kotō.r*, gen. *Kotō.ra*. Egzonim. Vidi ARJ V 401, Mayer *Illyrië* I 182, Skok II 171 (on očekuje početni naglasak; prebacivanje naglasaka, međutim lako se može objasniti Dybovim zakonom, § 11), Šimunović *Rječnik* 245 te osobito i Čače *Promjene* 25–32; HER 619 (*Kōtor*).

kōzjā: prasl. **kazijā jā* ‘koja pripada kozi’ (= posvojni pridjev **kazijā* + zamjenica **jā*) > 2 **kazijē jē* > 4 **kazijā jā* > 11 **kazijā jā* > 23 **kozijā jā* > 25 **kozjā jā* > 31 **kozjā ja* > 32 **kozjā* > 37 **kozjā* > 48 hrv. *kozjā*. Daljnje podatke v. pod *kōzjī*; usp. i *kōža*.

kōzjī: prasl. **kazijuju* ‘koji pripada kozi’ (= posvojni pridjev **kaziju* + zamjenica **ju*) > 2 **kazijiji* > 11 **kazijiji* > 23 **kozijiji* > 25 **kozjbjb* > 32 **kozjbj* > 37 **kozjbj* > 48 hrv. *kozjī*. Vidi HER 621. Dybo *Akcentologija* 162 (s „neoakutom“, s kojim računa i kod kratkih samoglasnika); o imenici *ko.za* (naglasna paradigma b) vidi op. cit. 166. Vidi i gore *kōzjā*.

kōža: prasl. **kazjā* ‘ona (naime koža) koja pripada kozi’ > 2 **kazjē* > 4 **kazjā* > 11 **kazjā* > 23 **kozjā* > 31 **kozjā* > 33 **kožā* > 36 **kožā* > s analoškim kraćenjem završnoga samoglasnika (v. § 33) hrv. *koža*. Vidi HER 622; Kapović **Vōl'ā*: naglasna paradigma b. Vidi i gore *kōzjā*, *kōzjī*.

²⁸ Ispadanja suglasnikā javljala su se u različitim razdobljima (v. § III), a u ovom slučaju upravo nakon sinkope (§ V).

²⁹ Vidi i Moravcsik *Constantine* 137 (u prijevodu R. J. H. Jenkinsa): „The city of Decatera means in the language of the Romans ‘contracted and strangled’“.

Postoje, dakle, i hrv. *koža* s prvom jotacijom (§ 33) i hrv. *kozjā* bez jotacije, obje su riječi posvojni pridjevi, *koža* je tvorena sa sufiksom (prasl.) *-jā*, a *kozjā* s *-ijā*, *kozjā* je složena s odredbenom zamjenicom (prasl.) **jā* a *koža* nije, pridjev *koža* je poimeničen, a *kozjā* nije.

krāčūn: lat. **characiōnem* (od **characium* < grč. χαράκιον 'kolac') > III **karakiōne* > IV **karakjōne* > V **karkjōne* > VI **karkjōne* > VII **kartōne* > VIII **kartsōne* > IX rom. **kartsōne* > 2 slav. **karčōnu*³⁰ > 11 **karčōnu* > 17 **karčūnu* > 20 **krāčūnu* > 25 **krāčūnъ* > 37 **krāčū·nъ* > 39 **krāčū·nъ* > 41 **kračū·nъ* > 48 **kračū·n* (tako čak., gen. jd. *kračūna*) > 68 **kračūn* > 69 hrv. *krāčūn*, gen. jd. *krāčūna*. Vidi Skok II 175, Jurišić *Vrgada* 96, Sekulić *Bački Hrvati* 214, HER 622.

krāj: prasl. **krā·ju* > 2 **krā·ji* > 25 **krā·jb* > 43 **krajb* > 48 **kraj* > 67 hrv. *krāj*, gen. jd. *kraja*. Vidi HER 622.

krāl̄j: stvnjem. **Karl* > slav. sa sufiksom *j* u poimeničenom posvojnem pridjevu **karlju* > 2 **karlji* > 11 **karljī* > 20 **krāl̄jī* > 25 **krāl̄jъ* > 33 **krāl̄·b* > 37 **krā·l'ъ* > 48 **krā·l'* (tako čakavski i u Posavini) > 68 hrv. *krāl̄'*, gen. jd. *krā·l'a*. Vidi HER 623, Jurišić *Vrgada* 97. Garde *Histoire* 42 i 222: naglasna paradigma b. Vidi i Holzer *Prosodie* 46 s bilj. 82 o povijesti riječi i daljnjoj literaturi te Vykypěl *Tituly* 122–127.

krās: lat. *carsus* (potječe iz supstrata; vidi LLMAI 184: 'saxum, rupes: stijena, krš') > III rom. **karsu* > 8 slav. **kar·su* > 20 **krā·su* > 25 **krā·sъ* > 39 **krā·sъ* > 43 **krāsъ* > 48 hrv. *krās*, gen. jd. *krāsa* (Istra) 'grubo, oštro stijenje'. Vidi ARj V 465, Skok II 179–180, HER 624. Vidi i *krās*.

krās, i kao toponim *Krās:* lat. *carsus* > III rom. **karsu* > slav. **karsu* > 11 **karsu* > 20 **krāsū* > 25 **krāsъ* > 37 **krā·sъ* > 39 **krā·sъ* > 48 **krā·s* > 68 hrv. *krās* (15. st., Krk). Vidi ARj V 465, Skok II 179–180. Usp. gore *krās*.

krāsān: prasl. **krāsīnu* > 11 **krāsīnu* > 25 **krāsъnъ* > 37 **krā·sъnъ* > 39 **krā·sъnъ* > 48 **krā·sъn* > 55 **krā·san* > 68 hrv. *krāsān*. Vidi HER 624, Dybo *Akcentologija* 86.

kr̄b: lat. *corvus* 'gavran' (Plinije, *Naturalis historia* XXXII 146 pod *peculiaries maris*, König *Plinius* 100 i 140: 'Rabenfisch'; vidi i op. cit. 131) > I **korbus* > III rom. **korbu* > 5 7 8 slav. **kur·bu* > 25 **k̄r·bъ* > 27 **k̄·bъ* > 39 **k̄·bъ* > 43 **kr̄bъ* > 48 hrv. *kr̄b* 'Umbrina cirrosa, Sciaena aquila' (obje *sciaenidae* kao „crne ribe“; v. Vinja *Fauna* II 5 i d., osobito 7). Vidi Skok II 184, Vinja II 106.

³⁰ Posuđeno nakon prijeglasa (§ 2), ili se *ō* kao preglasheni *ō* u daljnjem razvoju stopilo s *ō*.

Krbēla: lat. **Cribellum* 'malo sito' (v. Klotz I 1165) > III **Kribellu* > VI rom. **Kribellu* > I slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **Kribelā* > 25 **Krbelā* > 27 **Krbelā* > 31 čak. (*Velika* i *Mala*) *Krbela* (dva otočića). Vidi Vinja II 106–107.

Křf: rom. (preuzeto iz grčkoga jezika – usp. Κορφοί – nakon preustroja samoglasničkoga sustava i „kolapsa kvantiteta“, § VI; 968. *ad Coriphus*) **Korfū* (usp. tal. *Corfū*) > 7 slav. **Kurfū* > 25 **K̄r̄fъ* > 27 **K̄r̄fъ* > 37 **K̄r̄·fъ* > 39 **K̄r̄·fъ* > 48 **K̄r̄·f* > 68 **K̄r̄f* > (s dijalektnim kraćenjem kao u *Křk?* vidi tamo) > hrv. *Křf*, gen. *Křfa*. Egzonim za Korfu. Vidi ARj V 530, Mayer *Illyrier* I 186, Skok III 99, HER 628.

krijēša: lat. **ceresea* > IV **keresja*, iz toga (sa sekundarnim naglaskom prema *cerasus?*) **keresja* > V **kersja* > VII rom. **kers'a* > 3 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7) **kersjā* > 11 **kersjā* > 20 **krēsjā* > 24 **krēsjā* > 31 **krēsja* > 33 **krēsā* > 36 **krē·šā* > 60 **kriē·šā* > 68 (s analoškim kraćenjem završnoga samoglasnika, v. § 33) hrv. *kriēša* (ikav. *krīša*) 'trešnja'. Vidi ARj V 537, Skok II 198–199, Vinja III 323 (s. v. *zūnj*), Holzer *UuB* 30–31 s bilj. 9 i 11, *Palatalisierungen*. O vulgarnolatinskim oblicima v. Claussen *Griechisch* 803–804, 806. Usp. još Boček *Romanismy* 61–66.

kr̄iti: prasl. **krū·tēj* > 3 **krū·tī* > 15 **kr̄·tī* > 31 **kr̄·tī* > 38 **kr̄·tī* > 43 hrv. *kr̄iti*, 1. jd. prez. *krijēm*. Vidi ARj V 554, Snaj *Slovar* 325, Dybo *Akcentologija* 204, 246.

Křk: grč. (Ptolemej) Κορύκον > lat. **Curicum* (Plinije, *Naturalis historia* III 130, v. Winkler *Plinius* 94: *alii cognomine Curici*, Ravenski geograf: *Curricus*, Tabula Peutingeriana: *Curica*) > III **Kuriku* > V **Kurku* > VI rom. **Korku* > 7 slav. **Kurku* > 11 **Kurku* > 25 **K̄r̄kъ* > 27 **K̄r̄kъ* > 37 **K̄r̄·kъ* > 39 **K̄r̄·kъ* > 48 **K̄r̄·k* > 68 **K̄r̄k* > s dijalektnim kraćenjem slogotvornoga *r̄*³¹ hrv. *Křk* (gen. *Křka*, čak. *Křka*). Vidi ARj V 592, Mayer *Illyrier* I 200, Skok II 202, Šimunović *Jadran* 59, 61, Bidwell *Chronology* 118 bilj. 22, Katičić *Balkans* 176, HER 632.

Křkar: grč. ἡ Μέλαινα Κόρκυρα³² (Strabon), Κόρκυρα ἡ μέλαινα (Ptolemej), Κέρκυρα μέλαινα (Pseudo-Skilak i drugi) > lat. *Corcora* (Ravenski geograf) > VI rom. **Korkora* ili lat. *Corcyra* (Imperatoris Antonini Augusti itinerarium maritimum) = [korkura] > rom. **Korkura* (usp. τὰ

³¹ Prema Brozović *Dobrinj* 241–242 (§§ 1.11., 1.32.) u Dobrinju na Krku *r̄* je uvijek kratko.

³² Mayer *Illyrier* I 186: „Die Mittelsilbe ist nach den Dichterstellen als lang anzusetzen.“

Κούρκουρα kod Konst. Porf. 30, vidi Moravcsik *Constantine* 144) > 7 8 slav. **Kur*'kuru > 25 **Kbr*'kbr > 27 **Kf*'kbr > 39 **Kf*'kbr > 43 **Krkbr* > 48 **Krkbr* > 55 hrv. *Krkar*, gen. *Krkra* i l i lat. *Corcora/Corcyra* > v rom. **Korkra* > 7 8 slav. **Kur*'kru > 25 **Kbr*'kr > 26 **Kbr*'kbr > 27 **Kf*'kbr > 39 **Kf*'kbr i dalje kao gore. I l i lat. [korkira] (o y > i vidi s. v. *cuma*, bilj. 10) itd. (hrvatski bi odraz bio isti ako je riječ o imenu posuđenom nakon druge palatalizacije, § 7). Staro ime Korčule, usp. 1222.–1228. u *Krkrē* te *Krkar* kod Marina Držića (v. Čale *Držić* 917). Usp. i 1101.–1252. *Corcira*, *Corcera* (i/e = e prema § VI) u CD II–IV (ovdje se citira prema Muljačić *Korčula*), *Corrcire* (gen.) u Tome Arhiđakona VIII 1 (v. Perić *Toma* 38), *Latine Corcira*, *Slave Karkar* kod Lučića XIV (v. Kuntić-Makvić *Lucius* 314) i η Κούρκρα, ἤτοι τὸ Κίκερ kod Konst. Porf. 36 (v. Moravcsik *Constantine* 164; usp. još Skok II 203: „Κίκερ interpretiran je kao oblik ne-retljanskih Hrvata, u kojem je sonantno r bilježeno s ir, samo je r ispalo zbog disimilacije, dok je v zamijenjen poluglasom ь > e.“). Kod Plinija, *Naturalis historia* III 152 (v. Winkler *Plinius* 110) otok se zove *Corcyra Melaena*. Prema Klotz I 1143 za latinski je lik utvrđena kvantiteta \bar{y} – osim u jednoj potvrdi za *Corcŷra* –, međutim, u slavenskome bi se *Corcŷra* moralo drukčije odraziti. Dakle, za objašnjenje slavenskoga imena valja poći od (vulgarno)latinskoga lika *Corcŷra* u kojem se očuvalo mjesto naglasaka grčkoga imena, a ne kvantiteta drugoga sloga (v. Holzer *Gräzismen* 82, 85–86, 87). Vidi još ARj V 593–594, Bartoli II 305 (sa srednjovjekovnim potvrdama), Skok *Prilozi* IV 665, *Analiza* 181–182, Mayer *Pabirci* 146, *Illyrier* I 187, 271, Bidwell *Chronology* 117, Tekavčić *Stratifikacija* 52, Čače *Grčka imena* 65–66, Kapović – Vuletić *Grecizmi* 50.

křklo: lat. *circulus* > III **kirkulu* > VI rom. **kerkulu* > 7 8 slav. **kir*'kula > 23 **kir*'kulo > 25 **Kbr*'kulo > 27 **kf*'kulo > 39 **kf*'kulo > 43 **Krkulo* > 48 hrv. *krklo* i l i lat. *circulus* > III **kirkulu* > v **kirklu* > VI rom. **kerklu* > 7 8 slav. **kir*'kla > 23 **kir*'klo > 25 **Kbr*'klo > 27 **kf*'klo > 43 hrv. *krklo* 'porub' (16. st., Dubrovnik, Ston); uz to i dijalektno *kārkuo*, gen. jd. -ula u Prčnju. Vidi ARj V 594, Mayer *Pabirci* 146, Skok I 257–258.

Krkñata: lat. **Circināta* (sc. *insula*) 'okrugla' > VI **Kerkenata* > IX rom. **Kerkenata* > 7 8 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7) **Kirkinā*'tā > 25 **Kbrkñā*'tā > 27 **Kfknā*'tā > 31 **Kfknā*'tā > 41 **Krkñā*'-tā > 43 **Krkñata* > 48 čak. *Krkñata*. Vidi Skok I 257, SiR 121, *Prilozi* IV 661, Mayer *Pabirci* 146, Jurišić *Vrgada* 98.

krōv: prasl. **krawu* > 6 **kraβu* > 23 **kroβu* > 25 **kroββ* > 29 **krōββ* > 30 **krōββ* > 39 **krōββ* > 48 **krōβ* > 70 hrv. *krōv*, gen. jd. *krōva*. Vidi ARj V 617.

křv: ak. jd. prasl. **kruwi* > 6 **kruβi* > 25 **krββ* > 27 **krββ* > 29 **křββ* > 30 **křββ* > 48 **křβ* > 70 hrv. *křv*, gen. jd. *křvi*. Vidi Skok II 216, HER 637. Dybo *Akcentologija* 84–85, Garde *Histoire* 328: naglasna paradigma c.

křvāv: prasl. **kruwā*'wu > 6 **kruβā*'βu > 12 **kruβā*'βu > 25 **krβā*'ββ > 27 **krβā*'ββ > 30 **krβā*'ββ > 39 **krβā*'ββ > 48 **krβā*'β > 70 hrv. *krvāv*. Vidi Skok II 216, HER 637 (*křvav*), Dybo *Akcentologija* 141.

kūda: lat. *cōda* (*cauda* se izgovaralo samo u gradu Rimu, v. Lausberg I 191 bilj. 2) > VI **kōda* > IX rom. **kōda* > slav. **kōdā*' > 11 **kōdā*' > 17 **kūdā*' > 31 **kūda* > 69 hrv. *kūda* 'rep u ptica, riba, zmija' (Dubrovnik, Konjic). Vidi Skok II 222, Vinja II 110.

kūka: grč. κόγχη > lat. *concha* (vjerojatno [konka], vidi s. v. *Dráč*, bilj. 13) 'školjka' > rom. **kōnka* > 7 8 slav. **kun*'kā > 25 **kbn*'kā > 28 **kq*'kā > 31 **kq*'ka > 43 **kqka* > 47 hrv. *kuka* 'Cardium edule (vrsta školjaka)'. Vidi Skok II 139, Vinja II 116–117.

Kūpa: grč. Κόλαπις (Strabon), lat. *Colapis* (Plinije, *Naturalis historia* III 148, v. Winkler *Plinius* 106; 819. *ad Colapium fluvium*) > III **Kolapi* > v **Kolpi* > VI rom. **Kolpe* > 7 8 slav. (s prijelazom u ā-osnove tipičnim za imena rijeka – v. Skok I 430 s. v. *Dráva*) **Kul*'pā > 25 **Kbl*'pā > 27 **Kl*'pā > 31 **Kl*'pa > 43 **Klpa* > 62 hrv. *Kupa*. Vidi ARj V 791, Rački *Documenta* 301, 322, 380, Mayer *Illyrier* I 194–195, Skok II 237, Anreiter *Pannonien* 225–228, HER 644–645.

kūpina: prasl. **kampī*'nā > 23 **kompī*'nā > 28 **kōpī*'nā > 31 **kōpī*'na > 41 **kōpī*'na > 43 **kōpina* > 47 **kupina* (tako čak.) > 69 hrv. *kūpina* 'Rubus fruticosus' i l i prasl. **kampī*'nā > 11 **kampī*'nā > 23 **kompī*'nā' itd. (kao gore). Vidi HER 645, Šimunović *Rječnik* 256.

kusērba: lat. *conserva* > I **konserβa* > VI rom. **kōnserβa* (usp. tal. 14. st. *conserva* 'navi di più armatori che viaggiano insieme') > 5 7 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon druge metateze likvidā, § 20) **kunserbā*' > 25 **kbnserbā*' > 28 **kōserbā*' > 31 **kōserba* > 41 **kōserba* > 47 **kuserba* > 67 hrv. *kusērba* 'udruživanje više družina za zajednički ribolov'. Vidi Skok II 246, Vinja II 119 („dalmatski prežitak“) i usp. dolje *kusērva*. Vidi još posebno § 5.

kusērva: lat. *conserva* > I **konserβa* > VI rom. **kōnserβa* > 7 slav. (posuđeno nakon mijene w > β, § 6, nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon druge metateze likvidā, § 20) **kunserbā*' > 25 **kbnserbā*' > 28 **kōserbā*' > 31 **kōserβa* > 41 **kōserβa* > 47 **kuserβa* > 67 **kusērβa* > 70 hrv. *ku-*

sērvu u *iti* u *kusērvu* 'dogovoriti se pa loviti na istoj pošti s dvije mreže kad nisu vlasništvo istoga gospodara'. Vidi Skok II 246, Vinja II 119; usp. gore *kusērba*.

kvās: (praie. **kweh₂tsqs* ili **kwoh₂tsqs* >) prasl. **kwā'su* > 6 **kβā'su* > 12 **kβāsu* > 25 **kβās̄* > 30 **kβās̄* > 39 **kβās̄* > 48 **kβās̄* > 70 hrv. *kvās*. Vidi ARj V 851, Skok II 252, Snoj *Slovar* 340.

Labdāra: lat. **Lapidāria* > IV **Lapidārja* > VI **Lapedarja* > VII **Lapedar'a* > IX rom. **Lapedār'a* > 3 7 8 slav. (posuđeno nakon mijene *a > o*, § 23) **Lapidār'jā* > 25 **Lap̄dār'jā* > 31 **Lap̄dār'ja* > 33 **Lap̄dār'r'a* > 43 **Lap̄dar'a* > 48 **Lapdar'a* > 51 **Labdar'a* > 61 čak. *Labdara*. Otočić u blizini Dugoga otoka. Vidi Jurišić *Vrgada* 103, Skok II 269.

Lābīn (kod Trogira): lat. *Albōna* (1078. [falsifikat?]: *Biachy cum tota monitione castris Albona*, v. CD I 160 br. 125 i Rački *Documenta* 114, uz to 116: „Nunc Labin, pagus in communi traguriensi. Labena cod. dipl. II, 8.“; 1272. *ad Albonam, in terra Albona*) > VI **Albōna* > IX **Albōna* > XII rom. **Albūna* > slav. **Albūnu* : gen. **Albūnā* > 11 **Albūnu* : **Albūnā* > 15 **Albūnu* : **Albūnā* > 20 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 25 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 31 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 37 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 38 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 39 **Lābūnu* : **Lābūnā* > 41 **Labīnu* : **Labīnā* > 48 **Labīnu* : **Labīnā* > 68 **Labīnu* : **Labīnā* > 69 hrv. *Lā.bīn* : *Labī.na*³³. Selo sa štokavskim stanovništvom. Vidi ARj V 860, Mayer *Illyrier* I 38, Skok II 256, Čače *Promjene* 39–40.

Lābin (u Istri): lat. *Alvōna* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102; *Tabula Peutingeriana* i Ravenski geograf: *Albona*) > I **Albōna* > VI **Albōna* > IX **Albōna* > XII rom. **Albūna* (Konst. Porf. 30 gen. *Ἀλβούνου*, v. Moravcsik *Constantine* 144) > ... (s *5 β > b*, inače kao *Lā.bīn* kod Trogira [v. tamo], samo što je ovdje prozodijski razvoj nejasan) hrv. *Labin*, gen. *Labina* (s kratkim *i* kao u *Plōmin*, v. tamo) i *Labīn*, gen. *Labīna*³⁴. Prema Čače *Promjene* 37 (s bilj. 39) iz odnosa *Alvona* : *Alutae* (Plinije) proizlazi da je v prvotno (v. i Katičić *Balkans* 176). Vidi još ARj V 860 (*Lābīn*, gen. *Labīna*), Mayer *Illyrier* I 38 (*Lābīn*, gen. *Labīna*) i 41, Skok II 256 te *Dolazak* 132, HER 653 (*Lābīn*, gen. *Labīna*), Holzer *Auswertung* 89–90 § 2.5.1.

³³ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije*.

³⁴ *Lābin*, gen. *Labina* naglašuje se, prema Kurtović Budja *Informacije* u Labinu i okolicu. Takvo mi je naglašavanje u pismenom priopćenju potvrdio Mate Kapović i dodao da je akcentuacija u ARj *Lābīn*, gen. *Labīna* zasigurno artificijelna te da se štokavski kaže i *Lābīn*, gen. *Lābīna*. Osim toga iz nestručnih podataka jednoga regionalnoga labinskog rječnika donosi akcentuaciju *Labīn*, gen. *Labinā*.

lākat: prasl. **alkuti* > 20 **lākuti* > 25 **lākūt̃* > 30 **lākūt̃* > 39 **lākūt̃* > 48 **lākūt̃* > 55 hrv. *lākat*, gen. jd. *lākta*. Vidi HER 656.

Lākljan: lat. **Liciniāna* (sc. *insula?* – predijalni toponim, v. Skok *Simbioza* 7; usp. Klotz II 274: *Liciniānus* ‘Licinijev’ i loc. cit. *Licinius* ‘ime razgrnate rimske gens’) > IV **Likinjāna* > VI **Leķenjāna* > VII **Leķen'āna* > IX rom. **Leķen'āna* (usp. 1348. *Lichignana*) > 3 7 8 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7) **Likinjā'nu* > 25 **Lyķnjā'n̄* > 33 **Lyķnjā'n̄* > 39 **Lyķnjā'n̄* > 43 **Lyķnjā'n̄* > 48 **Lyķnjan* > 55 **Laknjan* > 69 **Lā.knjan*, iz toga disimilacijom *n-n > l-n* ili asimilacijom *l-n̄ > l-l'*: hrv. *Lā.kl'an*, uz to *Lā.kjan* (s čakavskom mijenom *l' > j*) i *Ja.kl'an* (s disimilacijom/asimilacijom *l-l' > j-l'*). Danas nenaseljen otok između Mljeta i Šipana. Vidi Skok II 264 (*Lākljan*), *SiR* 230–231 („s izrazitim kratkim uzlaznim akcentom, koji je gotovo kao dug, na *a* u početnom slogu“), Mayer *Pabirci* 146. Šimunović *Jadran* 98 akcentuira *Lākljan*.

lākti: nom. ak. dv. prasl. **alkutī* > 20 **lākutī* > 25 **lākūtī* > 30 **lākūtī* > 31 **lākūtī* > 39 **lākūtī* > 48 hrv. (16. st.) *lākti* (Marin Držić *dvije lakti*; v. ARj V 882). Usp. gore *lākat*.

lāne: prasl. **al'nen'* > 10 **lā'nen'* > 28 **lā'nē'* > 31 **lā'nē'* > 43 **lanē* > 47 hrv. *lane*, gen. jd. *laneta*. Vidi HER 658. Sufiks je s obzirom na kračinu u trosložnim padežima imao akut; v. također Snoj *Slovar* 755 s. v. *tele*. Usp. *ždrijēbe*.

Lapkat: vidi *Lavkāt*.

Lāstovo: grč. Λάδεστα (tako kod Stefana Bizantinca, 6. st.; *Tabula Peutingeriana*: *Ladesiris*) > v rom. **Ladsta* (što odgovara i latinskom naglasnom pravilu [na drukčiji mu način odgovara lat. **Ladesta* > ven. *Laesta*, 16. st.]) > I slav. (posuđeno nakon mijene *a > o*, § 23) *Lasta* (javlja se u dubrovačkim ispravama 13. i 14. st.) + sufiks *-oβo* > 70 hrv. *Lastovo* (usp. Konst. Porf. 36 τὸ Λάστοβον, v. Moravcsik *Constantine* 164), Mayer *Illyrier* I 202, Skok *SiR* 219–221 (on uspoređuje *Ladest-ris* sa *Spalat-r-o* za *Spalato*), Skok I 158 (s. v. *Biševo*), 497, Holzer *Gräzismen* 83, 86.

Lavkāt: lat. *Rubicāta* (sc. Ravenski geograf: *Rubicatas*; otok je nazvan prema crvenoj glini) > disimilirano u *Lubricāta* (1096. *castrum Lubricata*, kod Konst. Porf. 29 Λουβρικάτον, v. Moravcsik *Constantine* 138) > I **Luβrikāta* > VI **Loβreka* > IX rom. **Loβreka* > 7 8 slav. *Luβrikā'tu* > s neočekivanim ispadanjem r: **Luβikā'tu* > 25 **Lyβkā't̃* > 39 **Lyβkā't̃* > 43 **Lyβkāt̃* > 48 **Lyβkat* > 55 **Laβkat* > 70 čak. *Lavkat*, staro ime oto-

ka Vrgade. Uz to *Lapkat* (17. st.; naglasak je nepoznat) kao *Ca.ptat* prema *Ca.vtat* (v. tamo). Današnje *Vrgāda* potječe iz venecijanskoga gdje je početni slog pogrješno shvaćen kao član pa izostavljen, a *k*, *t* su sonorizirani u *g*, *d*. Vidi Mayer *Illyrier* I 287, Skok II 270, Tekavčić *Stratifikacija* 39 i 51; Jurišić *Vrgada* 234.

léd: prasl. **ledu* > 25 **ledь* > 29 **lēdь* > 30 **lēdь* > 39 **lēdb* > 48 hrv. *léd*. Vidi HER 663. Garde *Histoire* 248–249: naglasna paradigma c. Usp. *lěda*.

lěda: gen. jd. prasl. **ledā* > 30 **lědā* > 31 hrv. *lěda*. Usp. *léd*.

lice: prasl. **lejka* > 1 **lejta* > 2 **lejte* > 3 **līt'e* > 11 **līt'e* > 16 **lice* > 69 hrv. *lice*. Vidi HER 670. Garde *Histoire* 42: naglasna paradigma b.

lišće: prasl. **lejstija* > 2 **lejstije* > 3 **lištije* > 25 **lištije* > 48 **lištije* > 65 **lišt'e* > 69 **lišt'e* > 71 **lišće*, iz toga analogijom prema naglasnoj paradigmi b (kao u *sūde*, vidi tamo) hrv. *lišće*. Vidi HER 677, Dybo *Akcentologija* 156.

liti: prasl. **lītēj*³⁵ > 3 **lītī* > 31 **lītī* > 43 hrv. *liti*. Vidi ARj VI 123; Dybo *Akcentologija* 237: naglasna paradigma c. Usp. dolje *lōj*.

lōcika: lat. *lactūca* > II **laçtūka* > VI **laçtuka* > IX **laçtūka* > rom. (s arealno ograničenom promjenom *ū* > *ũ*³⁶) **laçtūka* > 6 7 8 slav. **laxtī'kā* > 13 **laxtī'kā* > 23 **lox'tī'kā* > 31 **lox'tī'ka* > 34 **lotī'ka* > 43 **lotīka* > 69 **lō'tīka* > 71 hrv. *lō.ćika* 'Lactuca sativa'. S obzirom na romansko *ũ* i na činjenicu da takva posuđenica postoji i u sjevernoslavenskome moglo bi se zaključiti da ta riječ potječe iz nekoga drugoga romanskog idioma³⁷; Meillet *Études* 181–182 pretpostavlja da se ta riječ proširila iz njemačkih samostana među Slavene. O pitanjima glasovnih mijena u *lō.ćika* v. i Holzer *UuB* 29, *Proto-Slavic* 57–58. Vidi dalje Skok II 312, HER 679 i usp. dolje *lōtika*. Usp. još Boček *Romanismy* 119–123.

³⁵ Budući da je ovdje djelovao Hirtov zakon, ovdje se u korišćenju moraju pretpostaviti i dugi samoglasnik i laringal (> akut). Dybo *Akcentologija* 237 računa, međutim, s dugim diftongom bez laringala.

³⁶ O pitanju promjene *ū* > *ũ* u romanskome vidi Mayer *Pabirci* 142–143, 145, Lausberg I 163, Muljačić *Dalmatisch* 366 i d., Tekavčić *Stratifikacija* 42–44, 53, Solta *Balkanlinguistik* 149, Holzer *Auswertung* 86–88 (s daljnjim naputcima o literaturi).

³⁷ I lat. *casūlla* > hrv. *košulja* (navodno s rom. *ũ* > slav. *jū* – ne *ī* – i jotacijom *sj* > *š*, § 33) ima usporednice u drugim slavenskim jezicima (v. Skok II 58–59, Vinja II 73, Vasmer I 652, Tekavčić *Stratifikacija* 43–44). Međutim, moguća bi bila i zamjena rom. *s* > slav. *š* (usp. dolje *māšūr*). U tom se kontekstu upućuje i na lat. **Palūdem* > hrv. *Po. l'ud* (v. ARj X 644, Skok II 594, Tekavčić *Stratifikacija* 43).

lōj: prasl. **laju* > 2 **laji* > 23 **loji* > 25 **lojь* > 29 **lōjь* > 30 **lōjь* > 48 hrv. *lōj*, gen. jd. *lōja*. Nomen verbale od *liti*. Vidi ARj VI 136.

lōpiža: lat. *lapidea* > IV **lapidja* > VI **lapēdja* > VII **lapēda* > VIII **lapēdza* > IX rom. **lapēdza* > 2 7 8 slav. **lapī'džā* > 2 **lapī'džē* > 4 **lapī'džā* > 18 **lapī'žā* > 23 **lopi'žā* > 31 **lopi'žā* > 43 **lopiža* (tako čak.) > 69 hrv. *lō.piža* (na primjer u Dubrovniku), vrsta glinene posude. Vidi ARj VI 154, Skok II 269–270, *Pojave* 15, Čale *Držić* 918, Dulčić *Brusje* 522, Šimunović *Rječnik* 270.

lōtika: lat. *lactūca* > II **laçtūka* > VI **laçtuka* > IX rom. **laçtūka* > 6 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **laxtūkā* > 14 **latūkā* > 15 **latūkā* > 23 **lotūkā* > 31 **lotūka* > 36 **lotūka* > 38 **lotika* > čak. *lotika*. U Salima, Zaglavu i Savru na Dugom otoku sa značenjima poput 'lisnata trava slična kaloperu'. Kraćenje dugih samoglasnika iza naglašenoga sloga ovjereno je za Sali (v. Finka *Sali* 253, 256, §§ 2.131., 3.11.). Vidi Vinja II 147. Vidi i Holzer *Urslavische Prosodie* 158–159 § 6.1 protiv Kortlandt *Chronology* 34. Usp. gore *lōcika*.

Lōvran: lat. *Lauriāna* (Ravenski geograf) > IV **Lawrjāna* > VI **Lawrjana* > VII **Lawr'ana* > IX rom. **Lawr'āna* > 3 8 slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3) **Lawrjā'nu* > 6 **Laβrjā'nu* > 23 **Loβrjā'nu* > 25 **Loβrjā'nь* > 33 **Loβr'ā'nь* > 39 **Loβr'ā'nь* > 43 **Loβr'anь* > 48 **Loβr'an* > 61 **Loβran* > 69 **Lō.βran* > 70 hrv. *Lō.vran*; čak. *Lovran*, gen. *Lovrana*³⁸. Grad u Istri (njemački oko 1400. godine *Lauran*). Vidi ARj VI 172, Mayer *Illyrier* I 206, Skok II 268, HER 684, Holzer *Trebišća* 67 s bilj. 33, *Aufsätze* 271.

Lōvrēč: lat. *Laurentius* > III **Lawrentiu* > IV **Lawrentju* > VII **Lawrentū* > VIII rom. **Lawrentsu* > 2 slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3; ako nije dodan akut prema § 8, razvoj je sljedeći:) **Lawrenču* > 6 **Laβrenču* > 11 **Laβrenču* > 23 **Loβrenču* > 25 **Loβrenčь* > 28 **Loβrēčь* > 37 **Loβrēčь* > 39 **Loβrēčь* > 47 **Loβrēčь* > 48 **Loβrēč* > 68 **Loβrēč* > 69 **Lō.βrēč* > 70 hrv. (glag.) *Lō.vrēč* (ta se novoštokavska akcentuacija određuje prema informaciji Domagoja Vidovića o akcentuaciji toponima *Lovreč* u Imotskoj krajini). Usp. ARj VI 172, Skok II 277.

lūjpa: grč. ὄλλοπίνης > lat. *alopia* (Plinije) > IV **alopja* > VII **alop'a* > IX **alōp'a* > XI rom. **alōjpa* > slav. (s „pogrješnim odvajanjem“ samoglasnika *a*- kao u *kjeraf*, v. tamo; posuđeno nakon monoftongizacije, § 3, te nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **lōjpā* > 17 **lūjpā* > 31 hrv. *lūjpa* 'Lichia amia', morska riba. Ako je polazište usporedan oblik lat. *alophia*

³⁸ Prema Kurtović Budja *Informacije* tako se naglašuje u Istri.

(Plinije), slavensko se *p* (< rom. *f*) treba objasniti prema § 4. Iz dalmat-skoga i alb. *lojbë*. Vidi Vinja *Fauna* I 321–322 te Vinja II 149–150 (protiv Skok II 327).

lùkav: prasl. **lankā*·wu > 6 **lankā*·βu > 23 **lonkā*·βu > 25 **lonkā*·β̄ > 28 **lōkā*·β̄ > 39 **lōkā*·β̄ > 41 **lōkā*·β̄ > 43 **lōkā*β̄ > 47 **lukā*β̄ > 48 **lukā*β̄ > 69 **lu*·kaβ̄ > 70 hrv. *lu.kav*. Vidi ARj VI 209, Skok II 328–329, HER 687 (*lùkav*), Šimunović *Rječnik* 272 (*lùkav* i *lùkav*), Dybo *Akcentologija* 141.

lùkijerna: lat. *lūcerna* > rom. **lūkerna* (nenaglašena duljina analogijom prema lat. *lūcem* > III VI IX rom. **lūke* ‘svjetlo?’) > slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7, nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, nakon mijene *ū* > *y*, § 15, te nakon druge metateze likvidâ, § 20) **lūkernā* > 31 **lūkerna* > 41 **lukerna* > 69 **lu.kerna* > hrv. dij. (s dubrovačkom ijekavizacijom) *lu.kierna* ‘uljanica’ (16. st.). Vidi Skok II 329, Vinja II 84, 150–151, HER 687.

ljetō: prasl. **lĕ*·ta > 23 **lĕ*·to > 24 **lĕ*·to > 43 **lĕ*to > 60 **lĕ*to > 65 hrv. *l’eto*. Vidi HER 690.

ljūbljen: prasl. **ljawbjenu* > 2 **ljewbjenu* > 3 **ljōbjenu* > 8 **ljōbljenu* > 11 **ljōbljenu* > 17 **ljūbljenu* > 25 **ljūbljenu* > 33 **l’ūbl’ēn̄* > 36 **l’ū*·bl’ēn̄ (*ē* pokraćeno analogijom prema naglasnim paradigmama a i c) > 39 **l’ū*·bl’ēn̄ > 48 **l’ū*·bl’ēn̄ (usp. čak. *jū*·bjen) > 68 hrv. *l’ū*·bl’ēn̄. Vidi HER 691, Šimunović *Rječnik* 33 (*jūbjen*), Bulatova *Akcentuacija* 11. Lehfeldt *Einführung* 64: naglasna paradigma b₁. O naglašavanju participa vidi Leskien *Grammatik* 568, Garde *Histoire* 231.

Mājsan: lat. *Maximus* > II **Maçsimus* > III **Maçsimu* > VI **Maçsemu* > XIII rom. **Majsemu* > 7 slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3, nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon mijene *a* > *o*, § 23) **Majsimu* > 25 **Maj̄sm̄* > 39 **Maj̄sm̄* > 48 **Maj̄sm̄* > 55 **Maj̄sam* > čak. (s čakavskom promjenom -*m* > -*n*) *Majsan* (*ecclesia s. Maximi*, otok). Vidi Skok III 365, *SiR* 201, Šimunović *Jadran* 111.

Mākār: lat. *Muccurum* (u spisima druge salonitanske sinode 532. – 533.) > III **Mukkuru* > V **Mukkru* > VI rom. **Mokkru* (usp. *Mucru* kod Ravenskog geografa i τὸν Μοκρόν kod Konst. Porf. 30, vidi Moravcsik *Constantine* 144) > 17 slav. **Mukru* > II **Mukru* > 25 **M̄kr̄* > 26 **M̄kr̄* > 37 **M̄kr̄* > 39 **M̄kr̄* > 48 **M̄kr̄* > 55 **Mak̄r* > 69 (te s regionalnim duljenjem³⁹)

³⁹ Prema Kurtović Budja *Informacije* (razni obavjesnici) i *Govori* 139, Kapović *Nove duljine* 56 i *Akcentuacija* 23–24.

hrv. *Ma.kār*, gen. slav. **Mukrā* > 11 **Mukrā* > 25 **M̄kr̄* > 31 **M̄kr̄* > 39 **M̄kr̄* > 55 **Makr̄* > 69 hrv. *Ma.kra*. Danas dio Makarske čije je ime izvedeno od *Ma.kār* (*Mākarskā* od *mākarskī*, čak. *Makārska* od *makārski*, v. Šimunović *Rječnik* 274; ali HER 700: *Mākarskā*, *mākarskī*⁴⁰). Mjesno je stanovništvo štokavsko. Vidi Skok II 359, Mayer *Illyrier* I 234, ARj VI 398.

Makirina: lat. *māceria* ‘zid oko vrta’ > IV **mākerja* > VI **makerja* > VII **maker’a* > IX rom. **makēr’a* > 3 slav. (posuđeno nakon druge palatalizacije, § 7, nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon promjene *a* > *o*, § 23) **makērjā* > 24 **makērjā* > 31 **makērja* > 33 **makēr’a* > 61 **makēr’a* > hrv. ikav. (sufigirano) *Makīrina* (kod Pirovca), 69 (s kraćenjem zanaglasne duljine) *Ma.kirina* (Poljica). Vidi Vinja II 165. Usp. i dolje *močira*.

mālina: prasl. **mālī*·nā > 31 **mālī*·na > 41 **malī*·na > 43 **malina* > 69 hrv. *ma.lina*. Vidi HER 704.

masuri: lat. *missōrium* ‘zdjela’ > III **missōriu* > IV **missōrju* > VI **mešsorju* > VII **mešsor’u* > IX rom. **messōr’u* > 1 3 7 slav. **mišōrju* > 2 **mišōrji* > II **mišōrji* > 17 **mišūrji* > 25 **m̄sūrj̄* > 33 **m̄sūr’* > 37 **m̄sūr’r’* > 48 **m̄sūr’r’* > 55 **masūr’r’* > 61 hrv. **masūr*·r (Marulić: *masuri* nom. mn.). Vidi Skok II 385, Vinja II 180–181. Usp. i *māšūr* te *šmūr*.

māšalj: lat. *mašculus* > III **maskulu* > V **masklu* > III **mašlu*⁴¹ > IX rom. **māšlu* > 8 slav. **mā*·slju (v. i str. 39) > 2 **mā*·slji > 25 **mā*·slj̄ > 33 **mā*·sl’b̄ > 43 **mašl’b̄* > 45 **mašl’b̄* > 48 **mašl’* > 55 hrv. *mašal’*, gen. jd. *mašl’a* ‘ptičji mužjak’ (u Dubrovniku). Vidi Skok II 385, Vinja II 181.

māšūr: lat. *missōrium* ‘zdjela’ > III **missōriu* > IV **missōrju* > VI **mešsorju* > VII **mešsor’u* > IX rom. **messōr’u* > 1 3 7 slav. (s ne tako uobičajenom zamjenom *s* > *š*) **mišōrju* > 2 **mišōrji*⁴² > 11 **mišōrji* > 17 **mišūrji* > 25 **m̄šūrj̄* > 33 **m̄šūr’* > 37 **m̄šūr’r’* > 48 **m̄šūr’r’* > 55 **mašūr’r’* > 61 **mašūr’r’* > 68 **mašūr* > 69 hrv. *ma.šūr*, gen. jd. *mašūr.a*. Vidi Skok II 385 ‘poveća drvena zdjela, kao načve [...]’, Vinja II 180–181, Šimunović *Rječnik* 282 (*mašūr*, gen. jd. *mašūrā* ‘drveni ili limeni sud u obliku korita za prenošenje i presipavanje’). Usp. i *masuri* te *šmūr*.

⁴⁰ Prema Kapovićevu pismenom priopćenju artificijelno.

⁴¹ Do ispadanja suglasnikā dolazilo je u različitim razdobljima (v. § III); arealno ograničena promjena *skl* > *sl* (Skok II 385: ‘sa gubitkom srednjeg suglasnika u tročlanoj grupi *scl* > *sl*’) uslijedila je nakon sinkope (§ V). Taj novi skup *sl* (naime, praie. *sl* > lat. *l*, v. Sommer *Handbuch* 173–174) ponaša se kao *muta cum liquida*, to jest slog ispred nje je otvoren.

⁴² Možda je ovdje i *ō* preglašeno u *ō̄*, koje se onda tijekom daljnega razvoja stopilo s *ō*.

me: ak. jd. (enklitčki) pretprasl. **mēm* (v. Szemerényi *Einführung* 197) > prasl. **mēn* > 22 **men* > 28 **mē* > 31 **mę* > 47 hrv. *me*. Vidi Skok II 405–406, Snog *Slovar* 387, HER 516 s. v. *jā*, Garde *Histoire* 8.

mēda: prasl. **medjā* > 2 **medjē* > 4 **medjā* > 31 **medja* > 33 **med'a* (Kortlandtovo se kompenzacijsko duljenje poništio analogijom u naglasnoj paradigmi c još prije djelovanja prvoga Ivšičeva zakona, § 36, v. Holzer *Prosodie* 52) > 69 **mē.d'a* > 71 hrv. *mē.da*. Vidi HER 724.

mēlji: 2. jd. imperativa od *ml'eti* (v. tamo) prasl. **mēljuj* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3) > 2 **mēljij* > 3 **mēljī* > 11 **mēljī* > 31 **mēlji* > 33 **mēl'ī* > 69 hrv. *mē.l'i*. Vidi Skok II 444, Snog *Slovar* 407, Vukušić *Naglasak* 181 § 695.

mī: prasl. **mū* > 12 **mū* > 15 **mȳ* > 30 **mȳ* > 38 hrv. *mī*. Vidi HER 737. Lehfeldt *Einführung* 47: naglasna paradigma c. O Meilletovoj metatoniji (§ 12) u toj riječi v. Dybo *Akcentologija* 34–35, 37.

mīlati: prasl. **mīlā tēj* > 3 **mīlā tī* > 11 **mīlā tī* > 31 **mīlā tī* > 43 **mīlati* (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kraćinu, usp. Kapović *Development* 92) > 69 hrv. *mī.lati*, 1. jd. prez. *mīlām*. Usp. *ml'eti*. Vidi Skok II 444.

mīr: lat. *mīrus* > III **mūru* > VI **muru* > IX rom. **mūru* > slav. **mūru* > 11 **mūru* > 15 **mȳru* > 25 **mȳr* > 37 **mȳr* > 38 **mīr* > 39 **mīr* > 48 hrv. *mīr*, gen. jd. *mī.ra* 'zid', čak. na Braču *mīr*, gen. jd. *mīra*. Vidi ARj VI 732–733, Šimunović *Rječnik* 289, Čale *Držić* 919. Usp. dolje množinu *Mīri*.

Mīri: lat. *mīrus* > III **mūru* > VI **muru* > IX rom. **mūru* > slav. **mūru* > 11 **mūru* > 15 **mȳru* > 25 **mȳr*, nom. mn. **mȳrī* > 31 **mȳrī* > 38 čak. *Mīri* (u Jurandvoru). Vidi Šimunović *Jadran* 69. Usp. gore jedninu *mīr*.

mīšjī: prasl. **mū šijuju* (= posvojni pridjev **mū šiju* + zamjenica **ju*) > 2 **mū šijiji* > 15 **mȳ šijiji* > 25 **mȳ šbjb* > 32 **mȳ šbj* > 38 **mī šbjī* > 43 **mī šbjī* > 48 hrv. *mīšjī*. Vidi HER 749. Dybo *Akcentologija* 160: naglasna paradigma a.

mīšlju: instr. jd. prasl. **mū slijān* > 2 **mū slijēn* > 4 **mū slijān* > 12 **mūslijān* > 15 **mȳslijān* > 22 **mȳslijān* > 23 **mȳslijon* > 25 **mȳslijon* > 28 **mȳslijō* > 30 **mȳslijō* > 31 **mȳslijō* > 38 **mīslbjō* > 47 **mīslbjū* > 48 **mīslju* > 65 hrv. *mīš'lu* (nom. jd. *mīsao*). Vidi HER 748. O nastavku i naglasnu v. gore *čāđu*.

mjēsēc: prasl. **mē sinku* > 1 **mē sińt'u* > 2 **mē sińt'i* > 16 **mē sinci* > 24 **mē sinci* > 25 **mē sьncь* > 28 **mē sęcь* > 43 **mēsęcь* > 47 **mēsęcь* > 48 **mēsęc* > 60 **miesęc* > 66 hrv. *mjesęc*. Vidi HER 751, Kapović *Development* 101–102 s bilj. 89.

mjēsečnī: prasl. **mē sińčimuju* > 2 **mē sińčimui* > 24 **mē sińčimui* > 25 **mē sьńčьnъ* > 28 **mē sęcьnъ* > 32 **mē sęcьnъ* > 38 **mē sęcьnī* > 42 **mē sęcьnī* > 43 **mēsęcьnī* > 47 **mēsečьnī* > 48 **mēsęcьnī* > 60 **miesęcьnī* > 66 hrv. *mjesečnī*. Vidi HER 751.

mlādī: prasl. **malduju* > 2 **malduji* > 20 **mlāduji* > 25 **mlādъjъ* > 32 **mlādъ* > 38 **mlādī* > 41 **mlādī* > 68 hrv. dij. *mlādī*, *mlādī*, *mlādī* (v. Kapović *Length* 34); standardnohrv. zbog analoškog ujednačavanja s naglasnom paradigmom b, do kojega je moralo doći prije kraćenja opisanoga u § 41: *mlādī*. Vidi HER 751 i gore § 36.

mlādōst: prasl. **maldasti* > 20 **mlādasti* > 23 **mlādosti* > 25 **mlādostъ* > 29 **mlādostъ* > 30 **mlādōstъ* > 44 **mlādōstъ* > 48 hrv. *mlādōst*. Vidi HER 752.

mlāt: prasl. **mal tu* > 12 **mal tu* > 20 **mlātu* > 25 **mlātъ* > 30 **mlātъ* > 39 **mlātъ* > 48 hrv. *mlāt*. Vidi Snog *Slovar* 407.

mlātī: prasl. **malteiti* > 3 **mal tīti* > 11 **mal tīti* > 20 **mlātīti* > 25 **mlātīti* > 36 **mlā tītъ* > 48 **mlā tīt*, iz toga nepravilnim otpadanjem -t: **mlā tī* (tako čak.) > 68 hrv. *mlātī*. Vidi Jurišić *Vrgada* 121, Ivšić *Prilog* 159, 169, Kapović *Development* 92, HER 752. Garde *Histoire* 219: naglasna paradigma b.

mlijéko: prasl. **melka* > 11 **melka* > 20 **mlēka* > 23 **mlēko* > 24 **mlēko* > 60 **mlīēko* > 69 hrv. *mlīē.ko*. Vidi HER 753. Garde *Histoire* 44: naglasna paradigma b.

mlīn: lat. *molīnum* 'mlin' (v. Klotz II 435, uz *molīna*, -ae) > III **molīnu* > VI **molīnu* > IX rom. **molīnu* > 7 8 slav. **mulī nu* > 25 **mьlī nъ* > 39 **mьlī nъ* > 43 **mьlī nъ* > 48 hrv. *mlīn*, gen. jd. *mlīna*. Vidi ARj VI 842, Skok II 444, Snog *Slovar* 408.

mlīvo: prasl. **mlīwa* (ili **mlejwa* > 3 **mlīwa*) > 6 **mlīβa* > 23 **mlīβo* > 30 **mlīβo* > 70 hrv. *mlīvo*. Vidi Skok II 444.

Mljēt: grč. Μελίτη > lat. *Melita* (*Latine Melita, Slave Mlit*: Lučić XIV, v. Kuntić-Makvić *Lucius* 314; usp. τὰ Μέλετα kod Konst. Porf. 30, v. Moravcsik *Constantine* 144; Plinije, *Naturalis historia* III 152: *Melite*, v. Winkler *Plinius* 110) > v rom. *Melta* (tako u Imperatoris Antonini Augusti

itinerarium maritimum, v. Čače *Grčka imena* 66–67; „potvrda u Zadru“, v. Skok II 444; tako se nazivao i dio zadarske obale u 14. st.) > 8 slav. **Mel'tu* > 20 **MLē'tu* > 24 **MLē'tu* > 25 **MLē'tb* > 39 **MLē'tb* > 43 **MLē'tb* > 48 **MLēt* > 60 **MLiet* > 65 hrv. *ML'et*, gen. *ML'eta*. Vidi ARj VI 851, Mayer *Illyrier* I 224–225, 271, Skok II 444, III 312 (s. v. *Splīt*), *SiR* 213, Holzer *UuB* 30–31, *Gräzismen* 84, 87, Čače *Grčka imena* 66–67, HER 753.

mljēti: prasl. **mēl'tēj* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3) > 3 **mēl'ti* > 20 **mlē'ti* > 24 **mlē'ti* > 31 **mlē'ti* > 43 **mlē'ti* > 60 **mljet* > 65 hrv. *ml'eti*. Vidi Skok II 444, Dybo *Akcentologija* 248–249, Snój *Slovar* 407, Vukušić *Naglasak* 181 § 695. Usp. dolje *mōlj*.

mocīra: lat. *māceria* (usp. 1067. *usque maceriam*, v. CD I 108 br. 79) 'zid oko vrta' > IV **mākerja* > VI **makerja* > VII **maker'a* > IX rom. **makēr'a* > 3 8 slav. **makē'rijā* > 2 **makē'rijē* > 4 **makē'rijā* > 7 **matē'rijā* > 16 **macē'rijā* > 23 **mocē'rijā* > 24 **mocē'rijā* > 31 **mocē'rija* > 33 **mocē'r'a* > 43 **mocēr'a* > 61 **mocēra* > hrv. ikav. *mocīra* 'suhozid oko vrta' i 'hrpa kamenja'⁴³. Uz to i mikrotoponim *Mocire* koji se dva puta pojavljuje u neposrednoj okolici Zadra. Vidi Bartoli II 295, Skok II 446, *Pojave* 85, Tekavčić *Stratifikacija* 40–41, HER 754 (*mōcira*). Usp. i gore *Makirina*.

mōč'a: prasl. **mačjā* > 2 **mačjē* > 4 **mačjā* > 11 **mačjā* > 23 **močjā* > 31 **močja* > 33 **močā* > 36 **mōčā*, iz toga s analoškim kraćenjem samoglasnika nastavka hrv. *mōč'a* 'vlažna, natopljena zemlja'. Vidi ARj VI 876, Šimunović *Rječnik* 293, Holzer *Prosodie* 52 s bilj. 103.

mōc: prasl. **makti* > 13 **makti* > 23 **mokti* > 25 **mokt'b* > 29 **mōkt'b* > 30 **mōkt'b* > 34 **mōt'b* > 48 **mōt* > 71 hrv. *mōč*, gen. jd. *mōci*. Vidi HER 754.

mōci: prasl. **maktēj* > 3 **makti* > 11 **makti* > 13 **makti* > 23 **mokti* > 31 **mokti* > 34 **moti* > 69 **mō.ti* > 71 hrv. *mō.ci*. Vidi Garde *Histoire* 122; HER 754 (*mōci*, vidi i s. v. *nāci*, bilj. 49). Usp. dolje *mōgao* i *mōgū*.

mōgao: prasl. **maglu* > 11 **maglu* > 23 **moglu* > 25 **mogl'b* > 26 **moglb'b*, iz toga analogijom (npr. prema ženskomu rodu **moglā*) ponovno **mog-*

⁴³ O tom značenju kao i usporedivim toponimima u drugim romanskim jezicima i ponajprije o njihovu ponjemčenju u Tirolu, vidi Craffonara *Maceretum*. – Točan slovenski ekvivalent toga je *grobља* (ponjemčeno *Gröfel*). Hubert Bergmann u svojem se izlaganju „Südbairisch *Gröfel* 'Steinhaufen' und Verwandtes“ u *Kalsu* 16. lipnja 2007. bavio riječju *grobља* i imenom *Gröfel* te je na dijapozitivima pokazao kako izgledaju takve „hrpe kamenja“: riječ je o kamenju koje je sustavno poslano u suhozide. (Usp. sada: Bergmann *Gröfel*). U svojem je prilogu raspravi Paul Videsott ukazao na romanski ekvivalent *maceretum* i Craffonarin rad.

lb > 37 **moglb* > 39 **moglb* > 45 **moglb'b* > 48 **moglb* > 55 **mogal* > 64 hrv. *mogao*. Lehfeldt *Einführung* 62: naglasna paradigma b. Usp. *mōci* i *mōgū*, o povijesti glasovnih mijena *dōbar*:

mōgū: prasl. **maganti* > 11 **maganti* > 23 **mogonti* > 25 **mogontb* > 28 **mogōtb* > 36 **mogōtb* > 47 **mogūt* > 48 **mogūt*, iz toga nepravilnim otpadanjem -t hrv. *mōgū*. Garde *Histoire* 114: naglasna paradigma b. Usp. gore *mōci* i *mōgao*.

mōj: prasl. **maju* > 2 **maji* > 11 **maji* > 23 **moji* > 25 **mojb* > 37 **mojb* > 48 **moj* > 67 hrv. *mōj*. Vidi HER 756. Usp. dolje *mōja* i *mōje*.

mōja: prasl. **majā* > 2 **majē* > 4 **majā* > 11 **majā* > 23 **mojā* > 31 **mōja* > 69 hrv. *mō.ja*. Vidi HER 756. Usp. *mōj* i *mōje*.

mōje: prasl. **maja* > 2 **maje* > 11 **maje* > 23 **moje* > 69 hrv. *mō.je*. Vidi HER 756. Usp. gore *mōj* i *mōja*.

mōlj: prasl. **malju* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3) > 2 **malji* > 11 **malji* > 23 **molji* > 25 **moljb* > 33 **mol'b* > 37 **mol'b* > 48 hrv. *mol'*, gen. jd. *mō.l'a* (etimološki: 'onaj koji melje'). Vidi ARj VI 920, Skok II 453, Snój *Slovar* 412. Od prasl. **mēl'tēj* > hrv. *ml'eti* (v. tamo).

mōriti: prasl. **marī'tēj* > 3 **marī'ti* > 23 **morī'ti* > 31 **morī'ti* > 43 **moriti* > 69 hrv. *mō.riti*, 1. jd. prez. *mō.rīm*. Naglasna paradigma c. Kauzativ od *mriē.ti*. Vidi ARj VII 8. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

Mōsor: lat. *Massarum*⁴⁴ (852. [prijepisi] *nomina seruatorum de Masaro* [v. CD I 6 br. 3], 1078. [falsifikat?] *infra montes Massari* [v. CD I 160 br. 125], 1078. *in Masaro* [v. CD I 166 br. 129]; Toma Arhidakon XV 3: *Massarum* kao *parochia*, v. Perić *Toma* 64) > III rom. **Massaru* > I slav. **Masaru* > 11 **Masaru* > 23 **Mosoru* > 25 **Mosorb* > 39 **Mosorb* > 48 **Mosor* > 69 hrv. *Mō.sor*. Vidi ARj VII 18, Mayer *Illyrier* I 221, Skok II 459.

mošūn: lat. *mansiōnem* > III **māsiōne* > IV **māsjōne* > VI **masjōne* > VII **masjōne* > IX rom. **masjōne* > 3 slav. **masjōnu*⁴⁵ > 11 **masjōnu* > 17 **masjōnu* > 23 **mosjōnu* > 25 **mosjōnb* > 33 **mošūnb* > 37 **mošūnb* > 39 **mošūnb* > 48 **mošūn* > 68 čak. *mošūn* (gen. jd. *mošūna*) 'staja, obor'. Vidi ARj VII 24. Usp. dolje *Mošūni*.

⁴⁴ ***Massarum* bi dalo hrv. ***Mosar*.

⁴⁵ Posuđeno nakon prijeglasa (§ 2), ili se *ō* kao preglasni *ō* u daljnjem razvoju stopilo s *ō*.

Mošuni: lat. *mansiōnem* > III **māsiōne* > IV **māsijōne* > VI **masijone* > VII **mas'one* > IX rom. **mas'ōne* > 3 8 slav. **masjō'nu* > 17 **masjū'nu* > 23 **mosjū'nu* > 25 **mosjū'nъ* > 33 **mošū'nъ* > 39 **mošū'nъ* > 43 **mošunъ* > 48 čak. **mošun*, nom. mn. *Mošuni* (toponim na Krku). Vidi Šimunović *Jadran* 75 (također 73 bilj. 65) i gore *mošun*.

mōž: lat. *māius* [majjus]⁴⁶ > III **māju* > VIII **mādzu* > IX rom. **mādzu* > 2 8 slav. **mā'džu* > 2 **mā'dži* > 18 **mā'ži* > 25 **mā'žb* > 43 **māžb* > 48 **māž* > čak. na Braču *mōž*, gen. jd. *mā'ža* 'svibanj' (v. Šimunović *Rječnik* 299; o posljednjem koraku izvođenja usp. op. cit. 21 i 468: *prōg*, gen. jd. *prā'ga* za *prag*, gen. jd. *prā'ga*, i Langston *Prosody* 247). Uz to *māž* 'svibanj' u Lumbardi na Korčuli i u ćirilčkim spomenicima 14. i 15. stoljeća iz Dubrovnika; vidi ARj VI 546, Skok II 349, *SiR* 48, Vinja II 188. Prema informacijama Ivane Kurtović Budja može se čuti i *māž*, gen. jd. *māža* i *māž*, gen. jd. *māža*.

mōždāni: nom. mn. preprasl. **mazgēnuj* > prva palatalizacija **mazdžēnuj* > prasl. **mažd'ēnuj* (vidi str. 68, bilj. 43) > 3 **mažd'ēnī* > 4 **mažd'ānī* > 23 **možd'ānī* > 30 **možd'ānī* > 31 **možd'ānī* > 46 hrv. *moždāni*, izvedeno od *mozak*, gen. jd. *mozga*. Vidi ARj VII 31, HER 766 (*mōždāni*). O sufiks u. Skok I 491.

mřča: lat. *myrtea* [murtea]⁴⁷ > IV **murija* > VI **mortja* > VII **mort'a* > VIII rom. **mortsa* > 2 7 8 slav. **mur'čā* > 2 **mur'čē* > 4 **mur'čā* > 25 **mър'čā* > 27 **mř'čā* > 31 **mř'čā* > 43 hrv. *mřča*⁴⁸ 'Myrtus communis'. Vidi ARj VII 49, Skok II 471, *SiR* 221, HER 767. Usp. dolje *mřta*. Usp. i *murta* (Rab), v. Kapović – Vuletić *Grecizmi* 46.

mrěš: prasl. **mireši* > 11 **mireši* > 25 **mьrešb*, iz toga analogijom prema je-glagolima **mьrěšb* > 37 **mьrěšb* > 48 **mrěš* > 68 hrv. *mrěš*. Vidi *mrijéti*.

mréte: prasl. **mirete* > 11 **mirete* > 25 **mьrete*, iz toga analogijom prema je-glagolima **mьrēte* > 48 **mrēte* > 69 hrv. *mrē.te*. Vidi *mrijéti*.

mrijéti: prasl. **mertěj* > 3 **mertī* > 20 **mrētī* > 24 **mrētī* > 31 **mrētī* > 60 **mriētī* > 69 hrv. *mriē.ti*. Naglasna paradigma c. Vidi ARj VII 60, Skok II 465–467, Garde *Histoire* 152, Lehfeldt *Einführung* 59, Vukušić *Naglasak* 175 § 666.

⁴⁶ V. Lausberg II 5 s bilj. 1, Sommer *Handbuch* 124.

⁴⁷ Ili s [i] umjesto [u] zay: Vidi s. v. *čima*, bilj. 10. Ovdje se prikazuje samo mogućnost s [u], ali ona s [i] bi preko slav. *i* > *ъ* dovela do istoga hrvatskog lika.

⁴⁸ Prema Kurtović Budja *Informacije* tako se naglašuje primjerice u Klisu i Dubrovniku. Iz Klisa potječe ona sama, a za Dubrovnik je pitala Ivanu Franić koja potječe odande.

mřla: prasl. **mirlā* > 25 **mьrlā* > 27 **mřlā* > 31 **mřla* > 69 hrv. *mř.la*, ženski rod (muški *mro*, srednji *mř.lo*). Vidi *mrijéti*.

mřta: grč. μύρτος > lat. *myrta* [murta] (vidi s. v. *mřča*, bilj. 47) > VI rom. **morta* > 7 8 slav. **mur'tā* > 25 **mър'tā* > 27 **mř'tā* > 31 **mř'ta* > 43 hrv. *mřta* 'Myrtus communis'. Vidi HER 768, Skok II 471, Claussen *Griechisch* 863, Holzer *Gräzismen* 87. Usp. gore *mřča*.

mūčan: prasl. **mañ'činu* > 23 **moñ'činu* > 25 **moñ'čьnъ* > 28 **mō'čьnъ* > 39 **mō'čьnъ* > 43 **mōčьnъ* > 47 **mučьnъ* > 48 **mučьn* > 55 hrv. *mučan*. Vidi HER 770. Usp. dolje *mūka*.

mūka: prasl. **mañ'kā* > 23 **moñ'kā* > 28 **mō'kā* > 31 **mō'ka* > 43 **mōka* > 47 hrv. *mūka*. Vidi HER 770. Garde *Histoire* 39: naglasna paradigma a.

náci: prasl. **nā'itěj* > 3 **nā'itī* > 11 **nā'itī* > 21 **nā'jitī* > 25 **nājbtī* > 31 **nājbtī* > 48 **nājtī* > 65 **nātī* > 69 **nā.tī* > 71 hrv. *nā.ći*, danas *nā.ći*⁴⁹. Najmanje do *j*-proteze (§ 21) glagol i predmetak ponašali su se kao dvije zasebne riječi jer se u protivnome ne bi moglo razviti protetsko *j*. Vidi ARj VII 240, HER 778 (*nā.ći*).

Nādīn: lat. *Nēdīnum* (Ptolemej Νήδιον, Tabula Peutingeriana: *Nedino*) > III **Nēdīnu* > VI **Nedīnu* > IX rom. **Nedīnu* > 7 slav. **Nidīnu* > 11 **Nidīnu* > 25 **Nьdīnъ* > 37 **Nьdīnъ* > 39 **Nьdīnъ* > 48 **Nьdīn* (u čakavskome se očuvao svaki *ь* u prvome slogu) > 55 čak. **Nadīn*, naknadno štokavizirano na 68 **Nadīn* > 69 hrv. *Nā.dīn*, gen. *Nadī.na*⁵⁰. Selo pokraj Benkovca sa štokavskim stanovništvom. Vidi i ARj VII 272, Mayer *Illyrier* I 239–240, Skok II 497, HER 779; Katičić *Balkans* 174, 176, Holzer *Gräzismen* 82–83 s bilj. 14, 87.

nāđi: 2. 3. jd. imp. prasl. **nā'iduj* > 3 **nā'idī* > 11 **nā'idī* > 21 **nā'jidī* > 25 **nājbdī* > 31 **nājbdī* > 48 **nājdi* > 65 **nād'i* > 69 **nā.d'i* > 71 hrv. *nā.đi*. O univerbaciji vidi gore pod *náci*. Vidi ARj VII 240, HER 778.

⁴⁹ V. Babić *Norma* 188: „značajan su problem glagoli [...], koji na osnovnom slogu imaju uzlazne naglaske [...]. Budući da se u mnogim govorima krajnje *i* u infinitivu gubi i da jednosložne riječi ne mogu imati uzlazne naglaske [...], uzlazni su naglasci zamijenjeni silaznima [...]. Pri restauriranju toga *i* u književnom govoru obično se ne vraćaju uzlazni naglasci [...].“ Zahvaljujem Ivani Kurtović Budja što mi je ukazala na to mjesto.

⁵⁰ Prema Kurtović Budja *Informacije* naglasak je *Nādīn*, gen. *Nādīna*. Ona je, između ostalih, ispitala Davora Vrsaljka koji potječe iz Nadina. Ako je (i) ta akcentuacija autentična, valja je izvesti kao u Holzer *Grammatik* 118. Teoretski bi mogla supostojati dva oblika: jedan posuđen prije i drugi preuzet nakon djelovanja Dyboova zakona (§ 11).

nà glāvu: prasl. **nā gal'wān* > 6 **nā gal'βān* > 12 **nā galβān* > 20 **nā glāβān* > 22 **nā glāβan* > 23 **nā glāβon* > 28 **nā glāβō* > 30 **nā glāβō* > 31 **nā glāβo* > 44 **nā glāβo* > 47 **nā glāβu* > 70 hrv. *nā glāvu*. Usp. gore *glāva* i *glāvu*.

nà nogu: prasl. **nā nagān* > 22 **nā nagan* > 23 **nā nogon* > 28 **nā nogō* > 30 **nā nogō* > 31 **nā nogō* > 44 **nā nogō* > 47 hrv. *nā nogu*. Vidi Holzer *Prosodie* 61 bilj. 142.

napājati: prasl. **nāpājā'těj* > 2 **nāpājē'těj* > 3 **nāpājē'tī* > 4 **nāpājā'tī* > 31 **nāpājā'tī* > 41 **napājā'tī* (s analoškom duljinom u korijenu, usp. Kapović *Development* 92) > 43 **napājati* > 69 hrv. *napājati*. Od *napōjiti* (vidi tamo). Vidi ARj VII 476.

nāpōj: prasl. **nāpaju* > 2 **nāpaji* > 11 **nāpaji* > 23 **nāpoji* > 25 **nāpojō* > 48 **nāpoj* > 67 **nāpōj* > 69 hrv. *nā.pōj*, gen. jd. *nā.poja*. Od *napōjiti* (vidi tamo). Vidi ARj VII 499.

napōjiti: prasl. **nāpājī'těj* > 3 **nāpājī'tī* > 23 **nāpojī'tī* > 31 **nāpojī'tī* > 41 **napojī'tī* > 43 **napojiti* > 69 hrv. *napōjiti*. Usp. *pīti* (v. tamo). Vidi ARj VII 499–500. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

nārīkla: grč. ὀ νηρίτης 'šareni morski puž s poklopcem' (Pape II 248) u dorskom izgovoru > lat. *nārīta* 'morski puž s poklopcem' (Klotz II 475), iz toga deminutiv lat. *nārītula* > v **nārītla* > vi **narītla* > ix **narītla* > x rom. **narīkla* > 8 slav. (posuđeno nakon mijene *a* > *o*, § 23) **narī'klā* > 31 **narī'kla* > 43 **narīkla* > 69 hrv. *nā.rīkla* 'cochlea marina i dr.' (Dubrovnik). Vidi ARj VII 584, Skok II 504.

nāzīvati: prasl. **nāzūwā'těj* > 3 **nāzūwā'tī* > 6 **nāzūβā'tī* > 15 **nāzūβā'tī* > 31 **nāzūβā'tī* > 38 **nāzūβā'tī* > 41 **nāzūβā'tī* (s analoškom duljinom u korijenu, usp. Kapović *Development* 92) > 43 **nāzūβati* > 69 **nāzūβati* > 70 hrv. *nāzī.vati*, 1. jd. prez. *nā.zīvām*. Vidi ARj VII 773 (više o naglasku v. pod *dozī.vati*, ARj II 730). Usp. dolje *zvāti*.

nebēsa: nom. ak. mn. prasl. **nebesā* > 31 **nebesa* > 69 hrv. *nebe.sa*. Vidi ARj VII 791.

nēbo: prasl. **neba* > 23 **nebo* > 30 hrv. *nēbo*. Vidi ARj VII 791, HER 803. Naglasna paradigma d, v. Holzer *Prosodie* 40–41 § 0.1.

Nīn: lat. *Aenōna* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102) > vi **Enōna*⁵¹ > (s odvajanjem *E*- zbog pogrješne interpretacije toponi-

⁵¹ O (rjeđoj) promjeni lat. *ae* u zatvoreno *e* vidi Lausberg I 190–191.

ma **Enōna* kao lat. ***in Nōnā* > vi ix rom. **en Nōna*) ix rom. **Nōna* (usp. Konst. Porf. 30 ἡ Νόνα, 31 ἡ Νῶνα, v. Moravcsik *Constantine* 144, 150; 1069. [prijepis vjerojatno iz 13. st.] *in ciuitate Nona*, v. CD I 114 br. 82) > xii rom. **Nūna* > slav. **Nūnu* : gen. **Nūnā* > 11 **Nūnu* : **Nūnā* > 15 **Nūnu* : **Nūnā* (usp. Konst. Porf. 30 ἡ Νίνα⁵², v. Moravcsik *Constantine* 144) > 25 **Nūnō* : **Nūnā* > 31 **Nūnō* : **Nūnā* > 37 **Nūnō* : **Nūnā* > 38 **Nūnō* : **Nūnā* > 39 **Nūnō* : **Nūnā* > 48 **Nūnō* : **Nūnā* (tako čak.) > 68 **Nūnō* : **Nūnā* > 69 hrv. *Nīn* : *Nī.na*. Vidi Skok II 519, Mayer *Illyrier* I 34, Jurišić *Vrgada* 133, HER 829, Holzer *Auswertung* 90.

nōc: prasl. **nakti* > 13 **naktī* > 23 **noktī* > 25 **nokt'b* > 29 **nōkt'b* > 30 **nōkt'b* > 34 **nōt'b* > 48 **nōt'* > 71 hrv. *nōc*, gen. jd. *nōci*. Vidi HER 831. Garde *Histoire* 28: naglasna paradigma c. Usp. dolje *nōcu*.

nōcu: instr. jd. prasl. **naktijān'* > 2 **naktijēn'* > 4 **naktijān'* > 12 **naktijān* > 13 **nakt'ijān* > 22 **nakt'ijan* > 23 **nokt'ijon* > 25 **nokt'bjon* > 28 **nokt'bjō* > 30 **nokt'bjō* > 31 **nokt'bjō* > 34 **nokt'bjō* > 47 **nokt'bu* > 48 **nokt'ju* > 65 **nokt'u* > 71 hrv. *nōcu*⁵³. Vidi HER 831. O nastavku i naglašavanju vidi gore *čāđu*. Usp. *nōc*.

nōjta: gen. jd. prasl. **nagute* > ... (v. dolje *nōkta*) **nokta* > (s promjenom *k* > *j*, vidi § XIII) čak. *nōjta* (nom. jd. *nōhat*) 'nokta'. Vidi ČDL 669.

nōkat: ak. jd. prasl. **naguti* > 23 **noguti* > 25 **nogutb* > 30 **nogutb* > 39 **nogutb* > 48 **nogut* > 55 hrv. *nogat* i, s *k* preuzetim iz drugih padeža, kao što je genitiv *nokta* (vidi tamo): hrv. *nokat*. Vidi ARj VIII 223, 225–227, HER 832. Stara suglasnička osnova (vidi Ivšić *Gramatika* 203).

nōkta: gen. jd. prasl. **nagute* > 23 **nogute* > 25 **nogute* > 30 **nogute* > 39 **nogute* > 48 **nogte* > 51 **nokte*, iz toga analogijom prema *o*-osnovama hrv. *nokta* (stara suglasnička osnova; starocrkvenoslavenski još *nogute*, v. Sadnik – Aitzetmüller *Wörterbuch* 70). Vidi gore *nōkat*.

Nōrīn: lat. *Narōnem* (*a Narone amne*, Plinije, *Naturalis historia* III 144, v. Winkler *Plinius* 104 i 323: Neretva) > iii **Narōne* > vi **Narone* > ix **Narone* > xii rom. **Narūne*, odnosno lat. *Narōna* (Plinije, *Naturalis historia* III 142, v. Winkler *Plinius* 102 i 323: danas Vid) > vi **Narona* >

⁵² Car je vjerojatno pogrješno *Nōva* i *Nīva* smatrao dvijema različitim županijama (v. Tekavčić *Stratifikacija* 49).

⁵³ Mate Kapović u pismu opisuje akcentuaciju *nōcu*, koja mu je poznata iz Prapatnica, kao odraz prvobitnoga naglašavanja. Međutim, moguće je da se ravnala prema lokativu, koji je prema Garde *Histoire* 28 imao naglasak na kraju.

IX **Narōna* > XII rom. **Narūna*, i jedno i drugo daje slav. **Narūnu* > 11 **Narūnu* > 15 **Narŷnu* > 23 **Norŷnu* > 25 **Norŷnŷ* > 37 **Norŷnŷ* > 38 **Norīnŷ* > 39 **Norīnŷ* > 48 **Norīn* > 68 **Norīn* > 69 hrv. *No.rīn*, gen. *Norī.na* (pritok Neretve). Vidi ARj VIII 229, Mayer *Illyrier* I 238, Skok II 524, *Simbioza* 20, HER 833.

nōsī: prasl. **nasejti* > 3 **nasīti* > 11 **nasīti* > 23 **nosīti* > 25 **nosītb* > 36 **nosītb* > 48 i s nepravilnim otpadanjem -t: hrv. *nosī*. Vidi HER 834. Garde *Histoire* 219: naglasna paradigma b.

nōzi: dat. jd. prasl. **nagāj* > 3 **nagē* > 7 **nad'ē* > 16 **nadzē* > 23 **nodzē* > 24 **nodzē* > 30 **nōdzē* > 31 **nōdzē* > 35 i s -i kao u *jūsi* (v. tamo) hrv. *nōzi*. Vidi HER 831 (*nōzi*). Garde *Histoire* 49 i 268–269: naglasna paradigma c. Usp. dolje *nōzi*.

nōzi: lok. jd. prasl. **nagāj* > 3 **nagē* > 7 **nad'ē* > 16 **nadzē* > 23 **nodzē* > 24 **nodzē* > 31 **nodzē* > 35 **nozē* > 69 i s -i kao u *jūsi* (v. tamo) hrv. *nōzi*. Vidi HER 831 i gore *nōzi*.

njemica: prasl. **nēmī'kā* > 1 **nēmī'tā* > 2 **nēmī'tē* > 4 **nēmī'tā* > 16 **nēmī'cā* > 24 **nēmī'cā* > 31 **nēmī'ca* > 41 **nēmī'ca* > 43 **nēmīca* > 60 **nēmīca* > 65 **nēmīca* > 69 hrv. *ne.mica*. Vidi ARj VIII 279, HER 827. O naglašavanju sufiksa v. Vaillant IV 352.

dbičāj: prasl. **abū'čjāju* > 2 **abū'čjēji* > 4 **abū'čjāji* > 15 **abŷ'čjāji* > 23 **obŷ'čjāji* > 25 **obŷ'čjājŷ* > 30 **obŷ'čjājŷ* > 33 **obŷ'čājŷ* > 38 **obī'čājŷ* > 43 **obīčājŷ* > 48 hrv. *obīčāj*, gen. jd. *obīčāja*. Vidi ARj VIII 331, o sufiksu Skok I 15–16.

ōca: gen. jd. prasl. **atikā* > 1 **atit'ā* > 2 **atit'ē* > 4 **atit'ā* > 11 **atit'ā* > 16 **aticā* > 23 **oticā* > 25 **otbcā* > 31 **otbca* > 48 **otca* > 52 **oca* > 69 hrv. *ō.ca*. Vidi dolje *ōtac*.

Ōcinj: lat. *Olcīnium* (npr. Plinije, *Naturalis historia* III 144, v. Winkler *Plinius* 104 i Klotz II 591; Ptolemej: Οὐλκίνιον; Pop Dukljanin [v. Mošin *Dukljanin* 79, 80]: *Dulcinium*) > III **Olkīniu* > IV **Olkīnju* > VI **Olkenju* > VII **Olken'u* > IX rom. **Olken'u* > 3 7 8 slav. (posuđeno nakon razvoja protetskoga w, § 5) **Ulkīnju* > 7 **Ultīnju* > 16 **Ulcīnju* > 25 **Blcīnjŷ* > 27 **Lcīnjŷ* > **Ōcīnjŷ* (v. § 27) > 33 **Ōcī'nŷ* > 39 **Ōcī'nŷ* > 41 **Ocī'nŷ* > 43 **Ocī'nŷ* > 48 **Ociñ* > 69 hrv. *Ō.cin̄*. Kao usporedne oblike ARj VIII 504 navodi *Ōcin* (glede *n* za *ñ* usp. *Kn̄in* i *Kār̄in*) i Skok III 541 *Ūlcinj*, *Ulc̄inj*, *Uc̄inj*, *Unc̄inj*. Vidi i Mayer *Illyrier* I 347–348. U hrvatskome egzonim (Gundulić: *iz Ociña*, v. ARj VIII 504) za grad u Crnoj Gori.

ōganj: prasl. **agñi*⁵⁴ > 11 **agñi* > 23 **ogñi* > 25 **ogñŷ* > 26 **ogñŷ*, iz toga analogijom (prema padežima koji ne završavaju na -b) ponovno **ogñŷ* > 37 **ogñŷ* > 45 **ogñŷ* > 48 **ogñŷ* > 55 hrv. *ogañ*⁵⁵. Vidi i HER 862 (*ōganj*). Dybo *Akcentologija* 80, Garde *Histoire* 43: naglasna paradigma b. O glasovnim mijenama vidi i Holzer *Prosodie* 48 § 13.

Ōkić: lat. **Acūtium* > III **Akūtū* > IV **Akūtju* > VI **Akutju* > VII **Akūtū* > VIII **Akutsu* > IX rom. **Akūtū* > 2 8 slav. **Akū'ču* > 2 **Akū'či* > 15 **Akŷ'či* > 23 **Okŷ'či* > 25 **Okŷ'čb* > 38 **Okī'čb* > 43 **Okīčb* > 48 **Okīč* (usp. kajk. *Okīč*, *pod Okīčem* u Svetom Martinu pod Okićem, čak. *Okīč*, *pod Okīčem* u Jurkovom Selu [čakavci od 16. st.]) > 69 hrv. *Ō.kič* odnosno *Ō.kić* (Simić *Akcent* 109 suprotstavlja *Ōkić* kao štokavsko naglašavanje te regije Karadžićevu *Ōkić*). Ruševina tvrđave kod Samobora. Zahvaljujem Miji Lončariću na utvrđivanju dijalektnih izgovora završnoga suglasnika i naglašavanja kao i na njegovoj ocjeni da se izgovor -iç vjerojatno ravnao prema istozvučnom sufiksu. Vidi ARj VIII 811, HER 865 (*Ōkić-grād*), Katičić *Litterarum studia* 188 bilj. 642 (o etimologiji), Holzer *Auswertung* 88.

ōko: prasl. **aka* > 23 **oko* > 30 hrv. *oko*. Vidi HER 866 i osobito Vinja II 225.

Ōlib: lat. **Alluvium* 'naplava' > I **Alluβium* > III **Alluβiu* > IV **Alluβju* > VI **Allōβju* > VII **Allōβ'u* > IX **Allōβ'u* > XI **Allōjβu* (usp. Konst. Porf. 29: Ἀλωήη; v. Moravcsik *Constantine* 138) > XII rom. **Allūjβu* (usp. 1419. *Alluybum*) > 1 5 8 slav. **Alūj'bu* > 3 **Alī'bu* > 23 **Olī'bu* > 25 **Olī'bŷ* > 39 **Olī'bŷ* > 43 **Olībŷ* > 48 čak. *Olīb*. Otok. Vidi ARj VIII 92, Skok II 553, *SiR* 79–80 (uspoređuje semantičku motivaciju s onom hrvatskoga nesoni-ma *Plavnik*), Katičić *Značenje* 137, HER 870 (*Ōlib*); Mayer *Illyrier* I 32 (protiv Skokove etimologije).

olūja: prasl. **alawjā* > 2 **alawjē* > 3 **alōjē* > 4 **alōjā* > 11 **alōjā* > 17 **alūjā* > 23 **olūjā* > 31 **olūja* > 69 hrv. *olū.ja*. Vidi ARj VIII 898, HER 871.

Omišalj: lat. **Ad mūsulum* 'mjesto, koje se nalazi kod sitnih školjki (dagnji) uz obalu' (Skok *SiR* 24) > III **Ad mūsulu* > V **Ad mūsclu* (usp. 1153.

⁵⁴ O palatalnom *n* u prasl. **agñi* v. Mareš *Phonologie* 68–69, Holzer *Prosodie* 48 bilj. 89.

⁵⁵ U pismenom priopćenju Mate Kapović tu akcentuaciju označuje kao izvornu upućujući na potvrdu iz posavskoga sela Orubice *ōgāñ*, gen. jd. *ōgāa*, koji je sam zabilježio, te na čakavsku potvrdu *ōgañ*, gen. jd. *ogñā* u Radulić *Rivanj* 202. Prema Kapoviću ostale akcentuacije posljedica su izjednačavanja u jednom ili u drugom smjeru (nepromijenjeni naglasak na prvome ili posljednjem slogu).

castro Muschlo, tal. *Castel Muschio*) > III **Ad mūs̄lu* (vidi s. v. *māšalj*, bilj. 41) > VI **Ad mūs̄lu* > IX rom. **Ad mūs̄lu* > I 8 slav. **Amū'slju* (v. i str. 39) > 2 **Amū'slji* > 15 **Am̄y'slji* > 23 **Om̄y'slji* > 25 **Om̄y'slj̄b* > 33 **Om̄y'sl'̄b* > 38 **Om̄i'sl'̄b* > 43 **Omišl'̄b* > 45 **Omiš'bl'̄b* > 48 **Omiš'bl'* > 55 čak. *Omišal'* (> *Omišōj* s duljenjem samoglasnika u posljednjem slogu vjerojatno prema Moguš *Čakavski* 45, 49 i Langston *Prosody* 108⁵⁶, s čakavskom labijalizacijom samoglasnika *ā* i čakavskom promjenom *l' > j*). O lat. *mūs̄culus* vidi LLMAI 751: 'concha esculenta, mytilus: jestiva školjka, klapavica, klapunica, mušula'. Vidi još Mayer *Pabirci* 141, Skok II 491, 562 (*Omišōj*), Šimunović *Jadran* 66, Vinja II 194 (s. v. *mišljini*), Katičić *Vinjine Jadranske etimologije*, HER 872 (*Omišalj*).

Ōprtalj: lat. **Ad portulam* > III rom. **Ad pōrtula* > I 7 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **Apurtulju* (v. i str. 39) > 23 **Opurtulju* > 25 **Op̄rt̄bl̄b* > 27 **Op̄rt̄bl̄b* > 33 **Op̄rt̄bl'̄b* > 36 **Qp̄rt̄bl'̄b* > 39 **Qp̄rt̄bl'̄b* > 48 **Qp̄rt̄bl'* > 55 čak. *Qprtal'*, gen. *Qprtla'*⁵⁷. Tal. *Portole*. Vidi ARj IX 122, Skok II 562, III 13, HER 881 (*Ōprtalj*).

ōrēte: prasl. **arjete* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3; prije djelovanja Dyboova zakona, § 11, naglasak je na prvom slogu nastavka, usp. Olander *Mobility* 160) > 11 **arjete* > 23 **orjete* > 33 **or'ēte* (s duljenjem prema glagolima s naglašenim tematskim samoglasnikom) > 61 **orēte*, iz toga analogijom (prema obliku 1. jd. prez. koji je prvobitno bio bez naglasaka dok je prema § 30 nije dobio naglasak na prvom slogu) hrv. *orēte* (infinitiv *ō.rati*). Vidi ARj IX 160, HER 884. Dybo *Akcentologija* 204 i *Osnovy* 62, 97: naglasna paradigma c. Vidi i Lehfeldt *Einführung* 55–56.

ōs: prasl. **asi* > 23 **osi* > 25 **os̄b* > 29 **ōs̄b* > 30 **ōs̄b* > 48 hrv. *ōs* (gen. jd. analogijom *ōsi*), ženski rod. Vidi ARj IX 183, HER 889.

ōsnōvno: prasl. **as̄nawina* > 6 **as̄naβina* > 11 **as̄naβina* > 23 **os̄nōβi* > 25 **os̄nōβino* > 48 **os̄nōβno* > 67 **os̄nōβno* > 69 **ō.s̄nōβno* > 70 hrv. *ō.snōvno*. Vidi Kapović *Nove duljine* 55.

Osōr: grč. Ἄσπορος > lat. *Apsarus* (oko 585. in *Apsaro*, 999. de *Apsaro*, v. Rački *Documenta* 235 odnosno 27; Pop Dukljanin, v. Mošin *Dukljanin*

⁵⁶ Premda, navodno, u samome Omišlju takva duljenja jedva da postoje (v. Langston *Prosody* 109), ali su u obližnjem Dobrinju ipak zabilježena: Usp. *kašōj* 'kašalj' u Langston *Prosody* 108.

⁵⁷ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije*, koja je zapisala izgovor Dolores Orbanic koja potječe iz Žminja u Istri. U Žminju nenaglašene duljine postoje samo neposredno ispred naglasaka (vidi Šimunović *Žminj* 231 § 2.32. i 233 § 3.31.). Usp. Langston *Prosody* 105: „The majority of čakavian dialects do not allow long vowels in posttonic syllables.“

54; Ravenski geograf: *Absarus*) > III rom. **Apsaru* > I slav. **Asaru* > 11 **Asaru* > 23 **Osoru* > 25 **Osor̄b* > 39 **Osor̄b* > 48 čak. *Osor*, gen. *Osora*⁵⁸. Vidi ARj IX 245, Mayer *Illyrier* I 51–52, Katičić *Balkans* 176, Skok II 571, HER 892 (*Ōsor*). Skok *Dolazak* 234 izlaže: „U staro doba zvalo se ostrvo *Apsorus*. Srednji vijek pozna romanske oblike s *a* mjesto nenaglašenoga *o*. Taj oblik pozna i car [sc. Konst. Porf. 30, v. Moravcsik *Constantine* 146]. Ali on, pored toga, piše još *o* mjesto naglašenoga *a* [τὰ Ὀψαρα, v. Skok *SiR* 45–46]. Oboje se nalazi i u našem obliku *Osor*, jer je *o* nastalo iz *a*. Naglašeno *o* iz *a* u carevu obliku odgovara posvema fonetici romanskoga govora u Krku. *Opsara* je prema tome izgovor Romana.“ S druge strane, Mayer loc. cit. objašnjava *o* grčkom pučkom etimologijom. Ispadanje *p* u *Osor* Skok *SiR* 46 uspoređuje s creskim izgovorom *pedisat* za *pedepsati*.

ōtac: prasl. **atiku* > 1 **ati'tu* > 2 **ati'ti* > 11 **ati'ti* > 16 **atic̄i* > 23 **otic̄i* > 25 **ot̄cb̄* > 37 **ot̄cb̄* > 48 **ot̄bc̄* > 55 **ot̄ac̄* > 69 hrv. *ō.tac*. Vidi HER 895. O sufiksu vidi Garde *Histoire* 65, Lehfeldt *Einführung* 52–53. Usp. gore *ōca*.

ōvca: prasl. **awikā'* > 1 **awit'ā'* > 2 **awit'ē'* > 4 **awit'ā'* > 6 **afit'ā'* > 11 **afit'ā'* > 16 **aficā'* > 23 **oficā'* > 25 **of̄bcā'* > 31 **of̄bcā'* > 48 **of̄ca* > 67 **ōf̄ca* > 69 **ō.βca* > 70 hrv. *ō.vca*. Vidi HER 901. Dybo *Akcentologija* 166, Garde *Histoire* 96 i 251: naglasna paradigma b. Usp. dolje *ōvcama*. Vidi i Furlan **ov̄cā* te Holzer *Morphophonologie* 51–52.

ōvcama: dat. instr. dv. prasl. **awikā'mā* > 1 **awit'ā'mā* > 2 **awit'ē'mā* > 4 **awit'ā'mā* > 6 **afit'ā'mā* > 11 **afit'ā'mā* > 16 **aficā'mā* > 23 **oficā'mā* > 25 **of̄bcā'mā* > 31 **of̄bcā'mā* > 43 **of̄bcama* > 48 **of̄bcama* > 69 **ō.βcama* > 70 dat. lok. instr. mn. hrv. *ō.vcama*. Vidi gore § 67, natuknicu *ōvca* i ARj IX 483. O akutu u nastavku v. Kapović *Development* 107, Holzer *Prosodie* 57 bilj. 129.

ōvrata: lat. *aurāta* (Plinije, *Naturalis historia* XXXII 145, v. König *Plinius* 100–101 i 139: 'Sparus auratus = Chrysophrys aurola') > VI **awrāta* > IX rom. **awrāta* > 8 slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3) **awrā'tā'* > 6 **af̄rā'tā'* > 23 **of̄rā'tā'* > 31 **of̄rā'ta* > 43 **of̄rāta* > 69 **ō.βrāta* > 70 hrv. *ō.vrata* 'Chrysophrys aurata' (Vinja *Fauna* I 215–216). Usp. venecijanzam *orāda*. Vidi Skok II 581, Tekavčić *Stratifikacija* 38.

ōžujak: prasl. **lud̄z̄jaw'juku* > 2 **lud̄z̄jew'jiku* > 3 **lud̄z̄jō'jiku* (ili prasl. **lud̄z̄jaw'juku* > 2 **lud̄z̄jew'jiku* > 3 **lud̄z̄jō'jiku* > 11 **lud̄z̄jō'jiku*) > 17

⁵⁸ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije*, kako ju je čula od stanovnikâ otoka Cresa.

**ludžjū`jiku* > ¹⁸ **lužjū`jiku* > ²⁵ **lžjū`jьkь* > ²⁷ **lžjū`jьkь* > **ožjū`jьkь* (v. § 27) > ³³ **ožū`jьkь* > ³⁹ **ožū`jьkь* > ⁴³ **ožujьkь* > ⁴⁸ **ožujьkь* > ⁵⁵ **ožujak* > ⁶⁹ hrv. *o.žujak*, gen. jd. *o.žujka* (o duljenju vidi § 67). Vidi Skok II 260, HER 904. Usp. Derksen *Dictionary* 294 s. v. **lьgati*: naglasna paradigma b, naspram Holzer – Dobrić *Glossar* 48 s. v. *lāž*: naglasna paradigma c.

Pāg: lat. **Pāgus* ‘selo’ > III **Pāgu* > VI **Pagu* > IX rom. **Pāgu* > slav. **Pāgu* > ¹¹ **Pāgu* > ²⁵ **Pāgь* > ³⁷ **Pā-gь* > ³⁹ **Pā-gь* > ⁴⁸ **Pā-g* > ⁶⁸ hrv. *Pāg*, gen. *Pā.ga*. Vidi Skok II 585, Jurišić *Vrgada* 147 (na Vrgadi *Pā-g*, gen. *Pāgā*).

pāmetan: prasl. **pā`mintinu* > ²⁵ **pā`mьntьnь* > ²⁸ **pā`mētьnь* > ³⁹ **pā`mētьnь* > ⁴² **pā`mētьnь* > ⁴³ **pamētьnь* > ⁴⁷ **pametьnь* > ⁴⁸ **pametьn* > ⁵⁵ hrv. *pametan*. Vidi HER 911, Kapović *Development* 106–107.

pāo: prasl. **pā`dlu* > ¹⁹ **pā`lu* > ²⁵ **pā`lь* > ³⁹ **pā`lь* > ⁴³ **pālь* > ⁴⁸ **pāl* > ⁶⁴ hrv. *pao*. Vidi HER 924.

pās: prasl. **pajā`su* > ² **pajē`su* > ⁴ **pajā`su* > ¹² **pajāsu* > ²³ **pojāsu* > ²⁵ **pojāsь* > ³⁰ **pojāsь* > ³² **pāśь* > ³⁹ **pāśь* > ⁴⁸ hrv. *pās*. Vidi HER 922. Usp. *pōjās*.

pāsji: prasl. **pisijuju* (= posvojni pridjev **pisiju* + zamjenica **ju*) > ² **pisijji* > ¹¹ **pisijji* > ²⁵ **pьsbьjь* > ³² **pьsbjī* > ³⁷ **pьsbjī* > ⁴⁸ **pьsjī* (usp. 1080. *piissi*, vidi § 25) > ⁵⁵ hrv. *pasji*. Vidi HER 922. Dybo *Akcentologija* 162. Usp. *pas* (naglasna paradigma b) u Dybo *Akcentologija* 166.

pěča: vlat. *pettia* (posuđenica iz galskoga) > IV **pettja* > VII **pettā* > VIII rom. **pettsa* (usp. tal. *pezza* ‘krpa, marama’) > I 2 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **pečā* > ³¹ hrv. *peča* ‘komad, marama za glavu, komad zemlje’ (i kao toponim, već u Povaljskoj listini 44). Vidi ARj IX 733–734, Skok II 627–628, Vinja III 10 i 29 (s. v. *picāl*), Šimunović *Brač* 276, Malić *Povaljska listina* 101, 226, HER 930.

pěro: prasl. **pera* > ¹¹ **perā* > ²³ **perō* > ⁶⁹ hrv. *pe.ro*. Vidi HER 939, Holzer *Prosodie* 41–42.

Pērūn: prasl. **Perawnu* > ³ **Perōnu* > ¹¹ **Perōnu* > ¹⁷ **Perūnu* > ²⁵ **Perūnь* > ³⁷ **Perū`nь* > ³⁹ **Perū`nь* > ⁴⁸ **Perū`n* > ⁶⁸ **Perūn* > ⁶⁹ hrv. *Pe.rūn* (na *Perū.nu*). Tako Skok II 643 i *Toponomastika* 71 akcentuira štokavizirajući ime brda kod Splita; oronim kod Mošćenica Skok II 644 bilježi čakavski kao *Perūn* (što je u skladu sa štok. *Pe.rūn*). Vidi i HER 941. Tomu odgovara naglasak u drugim slavenskim jezicima, usp. Katičić *Gazdarica* 167–168 bilj. 2: „Ime je po svjedočanstvu ruskoga перун, genitiv перунá,

bjeloruskoga перун, genitiv перунá i ukrajinskog перун, genitiv перунá, sve ‘grom’, ‘munja’, od praslavenskoga *Perunь*, genitiv *Peruná*, vokativ *Pērune*“ (usp. i Katičić *Hauswirtin* 97 bilj. 129). Na naglasnu paradigmu b upućuje i naglašavanje jedne izvedenice: „Kod Žrnovnice ima i voda, koja ne presuši, zvana *Perūnić*.“ (Skok *Toponomastika* 72). S druge strane prema ARj IX 798 ime dvaju brda u Poljicima (jedno od njih je ono gore spomenuto kod Splita) glasi *Perūn*, gen. *Perūna*, što bi se moglo ovako izvesti: prasl. **Perawnu* > ³ **Perōnu* > ¹⁷ **Perūnu* > ²⁵ **Perūnь* > ³⁰ **Perūnь* > ³⁹ **Perūnь* > ⁴⁸ hrv. *Perūn*, a oronim kod Mošćenica može imati i taj naglasak (v. Katičić *Božanski boj* 305 bilj. 11). Nenaglašenost sekundarnoga prasl. **Perawnu* mogla bi biti posljedica poopćenja nenaglašenosti vokativa izvornijega prasl. **Perawnu*: vok. **Perawne* (v. Holzer *Grammatik* 124 s. v. i *Urslavische Prosodie* 154–156 §§ 3.1.1 i osobito 3.1.1.2); usp. *Iūp-piter*, latinsko ime istoga indoeuropskog boga, koje je kao prvobitni vokativ posve preuzelo ulogu nominativa (v. Matasović *Latinski* 167), te gore pod *bān* i pod *kriēz*. – O kultu Peruna kod Slavena vidi i Katičić *Litterarum studia* 305 i d. Usp. i Holzer *Morphophonologie* 67 s bjeloruskim opisom boga Peruna u bilj. 89.

perūnika: prasl. **perawnī`kā* ili **perawnej`kā* > ³ **perōnī`kā* > ¹⁷ **perūnī`kā* > ³¹ **perūnī`ka* > ⁴¹ **perunī`ka* > ⁴³ **perunika* (tako čak.) > ⁶⁹ hrv. *perū.nika* ‘Iris germanica’. I l i: prasl. **perawnī`kā* ili **perawnej`kā* > ³ **perōnī`kā* > ¹¹ **perōnī`kā* > ¹⁷ **perūnī`kā*; dalje kao gore. Prema Babić *Tvorba* 248 za fitonime sa sufiksom prisutnim u riječi vrijedi: „Naglasak je kratkouzlazni na trećem slogu od kraja“. Sufiks je praslavenskoga podrijetla (v. i Skok I 712–713), no ostao je plodan i kasnije. O drugim fitonimima s tim sufiksom v. Holzer *Prosodie* 55–56. Vidi i Skok II 644, Šimunović *Rječnik* 394, HER 941 i gore *Pērūn*.

Pīlip: grč. Φίλιππος > I 4 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon mijene i > b, § 25) **Pīlipь* > ³⁹ **Pīlipь* > ⁴⁸ hrv. *Pīlip*. Vidi ARj IX 850, Skok I 697, HER 948. Usp. i ime *Fi.lip* (v. gore), koje je, sudeći prema naglasku, ušlo u hrvatski preko latinskoga, te starosrp. *Xvilip* (vidi ARj III 752, Skok I 697).

pīšē: prasl. **pejsjeti* > ³ **pīsjeti* > ¹¹ **pīsjeti* > ²⁵ **pīsjetь* > ³³ **pīšētь* > ³⁶ **pī`šētь* > ⁴⁸ **pī`šēt*, iz toga nepravilnim otpadanjem -t: **pī`šē* > ⁶⁸ hrv. *pīšē*. Vidi HER 951. Dybo *Akcentologija* 210: naglasna paradigma b.

pīti: prasl. **pī`tēj* > ³ **pī`tī* > ³¹ **pī`ti* > ⁴³ hrv. *pīti*. Vidi ARj IX 898, Dybo *Akcentologija* 236–237: naglasna paradigma c.

plāca: prasl. **plātjā* > 2 **plātjē* > 4 **plātjā* > 11 **plātjā* > 31 **plātja* > 33 **plātā* > 36 **plātā* > 68 s analoškim kraćenjem samoglasnika nastavka **plāt'a* > 71 hrv. *plāca*. Vidi ARj IX 938 (bilježi *plāca* prema Karadžiću, no primjećuje i: „po Hrvatskoj i Slavoniji govori se *plāca*“), HER 958 (*plāca*).

Plāža: grč. *πλάγιος* ‘qui présente le flanc’ > lat. **Plagia* > IV **Plagja* > VII **Pladā* > VIII **Pladza* > IX rom. **Plādza* > 2 8 slav. **Plā'džā* > 2 **Plā'džē* > 4 **Plā'džā* > 18 **Plā'žā* > 31 **Plā'ža* > 43 hrv. *Plāža* ‘sve što je na južnoj obali Hvara’ i ime sela na Hvaru. Vidi ARj X 34, Skok II 673–674, Šimunović *Jadran* 64 bilj. 15. U Šimunović *Rječnik* 405 zabilježen je toponim *Plāža* iz Bobovišća na Braču, koji se može izvesti od **Plāža* (usp. gore *Brkàta* i *môž*). Od toponima *Plāža* treba razlikovati i apelativ *plāža*, koji potječe od francuskoga *plage* (v. Skok II 674, HER 959).

plēo: prasl. **pletlu* > 11 **pletlu* > 19 **plelu* > 25 **plel̥* > 37 **plel̥* > 39 **plel̥* > 48 **plel̥* > 64 hrv. *pleo*. Vidi HER 960.

Plōmin: lat. *Flanōna* > VI (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102; s disimilacijom *n-n* > *m-n*): **Flamōna* > IX **Flamōna* > XII rom. **Flamūna* (usp. 1154. kod Idrisija *F.lâmūna*, v. Tekavčić *Stratifikacija* 44 bilj. 26) > 4 slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **Plamūnu* > 15 **Plamūnu* > 23 **Plomūnu* > 25 **Plomūn̥* > 36 **Plomūn̥* > 38 **Plomīn̥* > 39 **Plomīn̥* > 48 **Plomīn* > hrv. (s dijalektnim kraćenjem zanaglasne duljine, usp. gore *Ōprtalj* i *Läbin*) *Plōmin*, gen. *Plōmina*, lok. u *Plōminu*⁵⁹. Vidi ARj X 82, Mayer *Stanje* 24, *Illyriar* I 145 (*Plōmīn*), Skok II 688, Katičić *Balkans* 176, HER 962 (*Plōmīn*), Holzer *Auswertung* 89.

plōt: prasl. **plaktu* > 14 **platu* > 23 **plotu* > 25 **plot̥* > 29 **plōt̥* > 30 **plōt̥* > 39 **plōt̥* > 48 hrv. *plōt*, gen. jd. *plota* (na Susku *plota*). Vidi HER 962. Hamm et alii *Susak* 106, Holzer *Prosodie* 41: prvobitno naglasna paradigma d (usp. dolje *rōg*).

pōčēti: prasl. **pačentī* > 3 **pačentī* > 23 **počentī* > 28 **počētī* > 31 **počētī*, iz toga sekundarno (v. Garde *Histoire* 152; kao u ukrajinskom) **počēti* > 47 **počēti* (tako čak., 2. jd. prez. *počmēš*, v. Jurišić *Vrgada* 157 i Kapović *Akcentuacija* 32–34) > 68 **počēti* > 69 hrv. *pō.čēti*. Vidi ARj X 169 (naglasak kao u *načeti*, ARj VII 225), Dybo *Akcentologija* 247, 251 (naglasna paradigma c), Vukušić *Naglasak* 175 § 664.

⁵⁹ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije* koja je ispitala obavjesnike iz Plomina i središnje Istre.

pōjās: prasl. **pajā'su* > 2 **pajē'su* > 4 **pajā'su* > 12 **pajāsu* > 23 **pojāsu* > 25 **pojās̥* > 30 **pojās̥* > 39 **pojās̥* > 48 hrv. *pojās*. Vidi HER 977. Usp. gore *pās*.

pōjiti: prasl. **pajī'tēj* > 3 **pajī'tī* > 23 **pojī'tī* > 31 **pojī'ti* > 43 **pojiti* > 69 hrv. *pō.jiti*, 1. jd. prez. *pō.jim*. Naglasna paradigma c. Kauzativ od *piti*. Vidi ARj X 485–486. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i*-verbs.

pōlača: nom. mn. lat. *palātia* > IV **palātja* > VI **palatja* > VII **palat'a* > VIII **palatsa* > IX rom. **palātsa* > 2 8 slav. **palā'čā* > 2 **palā'čē* > 4 **palā'čā* > 23 **polā'čā* > 31 **polā'ča* > 43 **polača* > 69 hrv. *pō.lača*. Vidi ARj X 580, Skok I 377, II 590, Skok *Metod* 450–466, HER 981.

pōlje: prasl. **palja* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3) > 2 **palje* > 23 **polje* > 30 **polje* > 33 hrv. *pō.l'e*. Vidi HER 986. Garde *Histoire* 27–28: naglasna paradigma c.

Porēč: lat. *Parentium* > III **Parentiu* > IV **Parentju* > VII **Parentū* > VIII rom. **Parentsu* > 2 8 slav. **Parēn'ču* > 2 **Parēn'či* > 23 **Porēn'či* > 25 **Porēn'čb* > 28 **Porē'čb* > 43 **Porēčb* > 47 **Porēčb* > 48 čak. *Porēč*, gen. *Porēča*, lok. u *Porēču*⁶⁰. Vidi Skok I 377, II 452, HER 994 (*Pōrēč*).

porīcati: prasl. **parīkātēj* > 1 **parī'ātēj* > 2 **parī'ētēj* > 3 **parī'ētī* > 4 **parī'ētī* > 16 **parīcātī* > 23 **porīcātī* > 31 **porīcātī* > 43 (s analoškom duljinom u korijenu, usp. Kapović *Development* 92) **porīcati* > 69 hrv. *porī.cati*. Usp. *rēci*. Vidi ARj X 859.

Postīra: lat. **Pastūra* nom. jd., ženski rod ‘pašnjak’ > VI **Pastura* > IX rom. **Pastūra* > 8 slav. **Pastū'rā* > 15 **Pastū'rā* > 23 **Postū'rā* > 31 **Postū'ra* > 38 **Postī'ra* > 43 čak. *Postīra* nom. ak. mn., srednji rod. Toponim na Braču. Vidi Šimunović *Brač* 119, *Jadran* 187, *Rječnik* 435, HER 1000 (*Pōstira* nom. ak. mn., srednji rod); Skok III 16 bilježi *Postire* nom. mn., ženski rod.

pōt: prasl. **paktu* > 14 **patu* > 23 **potu* > 25 **pot̥* > 29 **pōt̥* > 30 **pōt̥* > 39 **pōt̥* > 48 hrv. *pōt*, gen. jd. *potā*. Vidi Skok III 17, Vermeer *Appendix* 140, HER 1002 (*pōt*).

po Xervātsku: prasl. **pa xruwātiskaw* > 3 **pa xruwātiskō* > 6 **pa xruβātiskō* > 11 **pa xruβātiskō* > 17 **pa xruβātiskū* > 23 **po xruβātiskū* > 25 **po xruβātiskū* > 27 **po xruβātiskū* > 31 **po xruβātiskū* > 37 **po xruβātiskū* > 48 kod Križanića *po Xervātsku*, što Dybo *Akcentologija* 64 navodi kao prim-

⁶⁰ Tako se prema Kurtović Budja *Informacije* (razni informanti) naglašuje u Poreču.

jer za neoakut (Križanićevu akcentuaciju *Xervatski* smatra rezultatom kasnije analogije).

pòzdravljati: prasl. **pasudar*·wǵā·tēj > 2 **pasudar*·wǵē·tēj > 3 **pasudar*·wǵē·tī > 4 **pasudar*·wǵā·tī > 6 **pasudar*·βǵā·tī > 8 **pasudar*·βǵjā·tī > 20 **pasudrā*·βǵjā·tī > 23 **posudrā*·βǵjā·tī > 25 **posǵdrā*·βǵjā·tī > 31 **posǵdrā*·βǵjā·tī > 33 **posǵdrā*·βǵlā·tī > 39 **posǵdrā*·βǵlā·tī > 43 **posǵdraβl'ati* > 48 **posdraβl'ati* > 51 **pozdraβl'ati* > 69 **pō.zdraβl'ati* > 70 hrv. *pō.zdravl'ati*. Vidi HER 1010.

prāseta: gen. jd. prasl. **parsen*·te > 20 **prāsen*·te⁶¹ > 28 **prāsē*·te > 30 **prāsē*·te > 43 **prāsēte* > 44 **prāsēte* > 47 hrv. *praseta* (s analoškim preuzimanjem nastavka *o*-osnova). Nom. ak. jd. *prāse*. Vidi HER 1013. Dybo *Akcentologija* 142–143: naglasna paradigma *c* (v. tamo i primjere s akutom u sufiksu).

pršūra: lat. *frixōria* 'tava za prženje' > II **friçsōria* > IV **friçsōrja* > VI **friçsōrja* > VII **friçsōr'a* > IX **friçsōr'a* > XII rom. **friçsūr'a* (usp. raguzejski 1336. *frechsura* – v. i § VII) > 1 3 4 7 8 slav. (posuđeno nakon mijene *ū* > *y*, § 15) **prisū*·rjā > 25 **prǵsū*·rjā > 27 **pršū*·rjā > 31 **pršū*·rja > 33 **pršū*·r'a > 43 **prsur'a* > 61 čak. *pršura* 'tava' i l i IX rom. **friçsōr'a* > 1 3 4 7 8 slav. (posuđeno prije romanskoga podizanja *ō* > *ū*, § XII; ako je riječ posuđena nakon slavenskoga prijelasa, § 2, daljnji je razvoj sljedeći: **prisō*·rjā > 17 **prisū*·rjā > 25 **prǵsū*·rjā itd. (kao gore). Vidi Bartoli II 369, Skok III 58, Vinja II 107, 154, Jurišić *Vrgada* 173, HER 1072 (*pršura*).

puč: lat. *puteus* > III **puteu* > IV **putju* > VI **potju* > VII **potu* > VIII **potu* > IX rom. **pōtsu* > 2 8 slav. **pō*·ču > 17 **pū*·ču > 25 **pū*·čb > 39 **pū*·čb > 43 **pučb* > 48 hrv. *puč*. I l i: lat. *puteus* > III **puteu* > IV **putju* > VI **potju* > VII **potu* > VIII **potu* > IX **pōtsu* > XII rom. **pūtsu* > 2 8 slav. (posuđeno nakon romanskoga podizanja *ō* > *ū*, § XII i nakon slavenske mijene *ū* > *y*, § 15) **pū*·ču > 25 **pū*·čb (dalje kao gore). Vidi ARj XII 615, Skok III 65–66, *Pojave* 16, HER 1076 i Muljačić *Dalmatski* 275 s bilj. 73 (smatra da je posuđenica mlada). S lat. *puteolus* > hrv. *Pučul* u Istarskom razvodu 18b16 (v. *jednoj rupi ka se govori Pučul*, v. i Šimunović *Istra* 11) s duljinom u prvome slogu koja je uvedena vjerojatno analogijom prema osnovi rom. **pōtsu*/**pūtsu*, usp. gore *ârula* (također s latinskim sufiksom *-eol-*).

⁶¹ Akut se morao ukinuti prema Meilletovoj metatoniji (§ 12 – zahvaljujem Karin Koch na tom naputku, v. str. 91, bilj. 1), ali je vjerojatno ponovno uveden analogijom prema *nt*-osnovama naglasnih paradigama i b.

pūk: prasl. **pulku* > 25 **pōlkъ* > 27 **pīlkъ* > 30 **pīlkъ* > 39 **pīlkъ* > 48 **pīlkъ* > 62 hrv. *pūk*, gen. jd. *pūka*. Vidi ARj XII 627, HER 1077.

Pūlj: lat. *Pola* > IX rom. **Pōla* > slav. **Pōlju*: gen. **Pōljā* (vidi str. 39) > 2 **Pōlji*: **Pōljē* > 4 **Pōlji*: **Pōljā* > 11 **Pōlji*: **Pōljā* > 17 (**Pōlji*: **Pōljā* >) **Pūlji*: **Pūljā* > 25 **Pūljb*: **Pūljā* > 31 **Pūljb*: **Pūlja* > 33 **Pūlb*: **Pūla* (s analogijom skraćenicim *a*) > 37 **Pū*·l'b : **Pū*·l'a > 48 **Pū*·l' : **Pū*·l'a > 68 **Pū*·l' : **Pū*·l'a > 69 hrv. *Pū*·l' : *Pū*·l'a (*Pula* je iz venecijanskoga). Vidi ARj XII 647, Mayer *Illyrier* I 277, Bidwell *Chronology* 116.

Pupnāt: lat. **Pampinātus* 'obrastao vinovom lozom' > III **Pampinātu* > VI **Pampenātu* > IX rom. **Pampenātu* > 7 8 slav. **Pampinātu* > 23 **Pompinātu* > 25 **Pomrpnātъ* > 28 **Pōrpnātъ* > 39 **Pōrpnātъ* > 41 **Pōrpnātъ* > 43 **Pōrpnātъ* > 47 **Puprpnātъ* > 48 čak. *Pupnat*. Selo na Korčuli. Vidi ARj XII 682, Skok *SiR* 202. Vinja II 242 (s. v. *pampunka*) bilježi *Pupnat* (usp. gore § 69).

Rāb: lat. *Arba* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102; *Tabula Peutingeriana*: > I *Arva*) > rom. **Arba* (usp. Konst. Porf. 29: νησίον ἢ Ἀρβη, 30: τὸ κάστρον ἢ Ἀρβή, v. Moravcsik *Constantine* 138, 146; tal. *Arbe* od latinskoga lokativa) > 8 slav. **Ar*·bu > 10 **Rā*·bu > 25 **Rā*·bb > 39 **Rā*·bb > 43 **Rābb* > 48 hrv. *Rāb*, gen. *Rāba*. Vidi ARj XII 829, Jurišić *Vrgada* 176, Mayer *Illyrier* I 56–57 (*Rāb*, gen. *Rāba*⁶²), Skok *SiR* 56–57, HER 1084 (*Rāb*, gen. *Rāba*).

račūn: lat. *rationem* > III **ratio* > IV **ratjōne* > VI **ratjōne* > VII **ratjōne* > VIII **ratsōne* > IX **ratsōne* > XII rom. **ratsūne* > 2 slav. (posuđeno nakon mijena *ū* > *y* i *a* > *o*, §§ 15 i 23, pa stoga i nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11⁶³) **račūnu* > 25 **račūnb* > 36 **račūnb* > 39 **račūnb* > 48 **račūn*; iz toga analogijom prema riječima poput *krā*·čūn (v. tamo), koje su posuđene prije djelovanja Dyboova zakona (§ 11): čak. *račūn*: gen. jd. *račūna*, 68 69 standardnohrv. *račūn*: *račūna*. (Za slične primjere v. str. 39; v. i Holzer *Prosodie* 47–48). Vidi Skok III 93, Šimunović *Rječnik* 482, HER 1085.

rāka: lat. *arca* > rom. **arka* > 8 slav. **ar*·kā > 10 **rā*·kā > 31 **rā*·ka > 43 hrv. *rāka* 'lijes, grobnica'; i kao toponim: *Rāka*. Vidi Skok I 60, HER 1091.

rākita: prasl. **arkū*·tā > 15 **arkj*·tā > 20 **rākj*·tā > 31 **rākj*·ta > 38 **rākj*·ta > 41 **rākj*·ta > 43 **rākita* > 69 hrv. *rākita* i l i prasl. **arkū*·tā > 11 **arkū*·tā > 15 **arkj*·tā itd. (kao gore). Vidi HER 1092, Kapović *Development* 91.

⁶² Naime, „svi štokavci kažu Rāb, Rāba anal. prema Brāč, Hvār, Vīs itd.“ (Mate Kapović u pismenom priopćenju).

⁶³ I Muljačić *Dalmatski* 275 (s bilj. 73) smatra da je ta posuđenica mlada.

ráklo: lat. *rotulus* 'kotačić' > III **rotulu* > v **rotlu* > s arealno ograničenom romanskom mijenom *o* > *a* (v. Skok III 103 i *SiR* 208 bilj. 6) **ratlu* > IX **rātlu* > x rom. **rāklu* > slav. **rākla* > 11 **rāklā* > 23 **rāklo* > 69 hrv. *rā.klo* 'kotač na kolima' (na Korčuli i Hvaru). Vidi Skok III 103, *SiR* 201–202 i 208 bilj. 6. Vidi i dolje *rōklo*.

rālo: prasl. **ar`dla* (v. Holzer *Urslavische Prosodie* 153 § 2.3) > 10 **rā`dla* > 19 **rā`la* > 23 **rā`lo* > 43 hrv. *rālo* 'plug' (Istra, Vrbnik). Vidi Skok II 564.

rānjen: prasl. **rā`njenu* > 25 **rā`njenb* > 33 **rā`nenb* > 39 **rā`nenb* > 43 **rānenb* > 48 hrv. *rānen*. Vidi HER 1093.

Rāša: lat. *Arsia* (Plinije, *Naturalis historia* III 129: *finis Italiae fluvius Arsia*, 132, 139, v. Winkler *Plinius* 94, 96, 100; Ravenski geograf: *a civitate Arsiae, quae finitur inter provinciam Liburniam et Istriam*) > IV **Arsja* > VII rom. **Ars'a* > 3 8 slav. **Ar`sjā`* > 2 **Ar`sjē`* > 4 **Ar`sjā`* > 10 **Rā`sjā`* > 31 **Rā`sja* > 33 **Rā`ša* > 43 hrv. *Raša*. Vidi Skok III 111, Mayer *Illyrier* I 61 (*civitas Arsiae* kod Ravenskoga geografa treba razumjeti kao ime postaje na rimskoj cesti), HER 1101.

rātaj: prasl. **ar`tā`ju* (usp. lit. *artojas*) > 2 **ar`tā`ji* > 10 **rā`tā`ji* > 12 **rātā`ji* > 25 **rātā`jb* > 41 **rātā`jb* > 43 **ratājb* > 48 **rataj* > 69 hrv. *ra-taj* 'orač'. Vidi ARj XIII 398–399. Čakavsko *rā-toj* (v. Šimunović *Rječnik* 493) potječe od starijega **ratāj* < prasl. **ar`tāju*, potvrđenoga i u ruskome (v. Holzer *Prosodie* 43–44): prasl. **ar`tāju* > 2 **ar`tāji* > 10 **rā`tāji* > 25 **rā`tājb* > 43 **ratājb* > 48 **ratāj* > čak. *rā-toj* (o duljenju i neoakutu v. gore *Brkàta i mōž*). Vidi Holzer *Urslavische Prosodie* 159–160 §§ 7. i 7.1.

rāža: lat. **radia* 'zraka' (Skok III 116: „Za femininum ima potvrda u romanskom: rum. *rază*, furl. *raze`*; inače *radius*) > IV **radja* > VII **rad`a* > VIII **radza* > IX rom. **rādza* > 2 8 slav. **rā`džā`* > 2 **rā`džē`* > 4 **rā`džā`* > 18 **rā`žā`* > 31 **rā`ža* > 43 hrv. *raža* 'zraka'. Uz to istoznačni maskulinum lat. *radius* > hrv. *raž* (1520.). Vidi ARj XIII 778, Skok III 116. Usp. *Ròžat*.

rāža: lat. *raia* [rajja] (usp. gore *mōž* < lat. *maius* [majjus]) 'raža' (Plinije, *Naturalis historia* IX 78, 144, 161, v. König – Winkler *Plinius* 62, 106, 118; onda od 1322. u Trogiru, v. LLMAI 963 s. v. *ragia*) > III **raja* > VIII **radza* > IX rom. **rādza* > 2 8 slav. **rā`džā`* > 2 **rā`džē`* > 4 **rā`džā`* > 18 **rā`žā`* > 31 **rā`ža* > 43 hrv. *raža*. Uz to istoznačno *ra.đa*. Vidi ARj XIII 778 i XII 942, 949, Skok III 97, Šimunović *Rječnik* 500 (*rāža* 'Raja fullonica'; o duljenju i neoakutu vidi gore *Brkàta i mōž*), HER 1112.

rci: prasl. **rikuj`* > 1 **ri`uj`* > 2 **ri`ij`* > 3 **ri`i`* > 16 **rici`* > 25 **rbcī`* > 27 **rcī`* > 31 **rci`* > 69 hrv. *rci* (do 15. st.; akcentuacija je hipotetska). Danas analogijom prema infinitivu: *re.ci*. Vidi ARj XIII 811.

rèci: prasl. **rektěj`* > 3 **rektī`* > 13 **rektī`* > 31 **rektī`* > 34 **retī`* > 69 **re.-tī`* > 71 hrv. *re.ći*, danas *re.ći* (usp. gore *náci*). Naglasna paradigma c. Vidi ARj XIII 811, HER 1134, Dybo *Akcentologija* 252–253, 256, Garde *Histoire* 122, 151.

rība: prasl. **rī`bā`* > 15 **rī`bā`* > 31 **rī`ba* > 38 **rī`ba* > 43 hrv. *riba*. Vidi HER 1133. Garde *Histoire* 63: naglasna paradigma a.

rijēč: prasl. **rēci`* > 24 **rēci`* > 25 **rēčb`* > 30 **rēčb`* > 48 **rēč`* > 60 hrv. *riječ*. Vidi ARj XIII 954.

ròčiti: prasl. **racī`tēj`* > 3 **racī`tī`* > 23 **ročī`tī`* > 31 **ročī`ti`* > 43 **ročiti`* > 69 hrv. *ro.čiti*, 1. jd. prez. *ro.čīm*. Naglasna paradigma c. Od *rōk*, vidi tamo. Vidi ARj XIV 74. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

rōg: prasl. **ragu`* > 23 **rogu`* > 25 **rogb`* > 29 **rōgb`* > 30 **rōgb`* > 39 **rōgb`* > 48 hrv. *rōg*. Izvorno naglasna paradigma d, gen. jd. je stoga glasio prasl. **ragā`* > 11 **ragā`* > 23 **rogā`* > 31 **roga`* > 69 **rō.ga*; hrv. *roga* posljedica je ravnanja prema naglasnoj paradigmati c. Naglasna paradigma d očuvala se na Susku: *rōg* : *roga*. Vidi Hamm et alii *Susak* 106, Holzer *Prosodie* 40–41, 49–50; HER 1140.

rōk: prasl. **raku`* > 23 **roku`* > 25 **rokb`* > 29 **rōkb`* > 30 **rōkb`* > 39 **rōkb`* > 48 hrv. *rōk*, gen. jd. *rōka*. Od *re.ći*. Vidi ARj XIV 144.

rōklo: lat. *rotulus* 'kotačić' > III **rotulu* > v **rotlu* > IX **rōtlu* > x rom. **rōklu* > slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon podizanja *ō* > *ō̄* > *ū*, § 17) **rōkla* > 23 hrv. *rōklo* 'klupko konca'. Vidi Skok III 103, Vinja III 127, HER 1141 (*rōklo*). Vidi i gore *ráklo*.

Ròžat: lat. **Radiātum* 'obasjan, osvjetljen' > III **Radiātu* > IV **Radjātu* > VI **Radjatu* > VII **Rad`atu* > VIII **Radzatu* > IX rom. **Radzātu* > 2 8 slav. **Radžā`tu* > 2 **Radžē`tu* > 4 **Radžā`tu* > 18 **Ražā`tu* > 23 **Rožā`tu* > 25 **Rožā`tb`* > 39 **Rožā`tb`* > 43 **Rožatb`* > 48 **Rožat`* > 69 hrv. *Rō.žat*, gen. *Rō.žata*⁶⁴. Dio Rijeke dubrovačke, štokavsko stanovništvo. Vidi Bartoli II 306, ARj XIV 197, Skok *Raguse* 480, Skok III 116. Usp. gore *rāža* 'zraka'.

⁶⁴ Akcentuacija prema Kurtović *Budja Informacije*. Ona je ispitala Ivanu Franić iz Dubrovnika.

řt: prasl. **rutu* > 25 **r̥t̥* (usp. 1080. *rit* – v. § 25) > 27 **rt̥* > 29 **řt̥* > 30 **řt̥* > 39 **řt̥* > 48 hrv. *řt*, gen. jd. *řta*, iz toga dijalektnim kraćenjem *ř* (v. gore *Křk*) ili ravnanjem nom. ak. jd. prema ostalim padežima: *řt*, gen. jd. *řta*. Vidi ARj XIV 203–204 (*řt*), Skok III 162–163 (*řt* kod Karadžića, *řt* u Vodicama, Istra), HER 1145 (*řt*).

rūci: dat. jd. prasl. **rankāj* > 3 **rankē* > 7 **rant'ē* > 16 **rancē* > 23 **roncē* > 24 **roncē* > 28 **r̥qcē* > 30 **r̥qcē* > 31 **r̥qcē* > 47 i s *-i* kao u *jūsi* (v. tamo) hrv. *rūci*. Vidi HER 1146 (*rūci*). Garde *Histoire* 44: naglasna paradigma c. Lokativ jd. glasi *rū.ci*. Usp. Šimunović *Rječnik* 513: čak. dat. *rūci*, lok. *rūci*. Usp. gore *nōzi* i *nōzi* te dolje *rūku*.

rūjan: (pretprasl. **rew'jīnu* >) prasl. **rjaw'jīnu* > 2 **rjew'jīnu* > 3 **rjō'jīnu* > 12 **rjōjīnu* > 17 **rjūjīnu* > 25 **rjūj̥n̥* > 30 **rjūj̥n̥* > 33 **r'ūj̥n̥* > 39 **r'ūj̥n̥* > 48 **r'ūj̥n̥* > 55 **r'ūjan* > 61 hrv. *rūjan*. Vidi ARj XIV 250–251, Skok III 133, HER 1146. Korijski je slog u praindoeuropskome završavao na laringal, pa je stoga u praslavenskome imao akut (v. Snój *Slovar* 625 s. v. *rjūti*; vidi i Holzer *Urslavische Prosodie* 153 bilj. 11).

rūjba: lat. *rubea* ‘crvena’ > IV **rubja* > VI **robja* > VII **rōb'a* > IX **rōb'a* > XI rom. **rōjba* > slav. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3, te nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11) **rōjbā* > 17 **rūjbā* > 31 hrv. *rūjba* ‘upala i otvor na rukama i nogama od studeni, vašica, nazebine, bugance’. (Moguće bi bilo također: ... > XI **rōjba* > XII rom. **rūjba* > slav. [posuđeno nakon mijene *ū* > *ǫ*, § 15] **rūjbā* > 31 hrv. *rūjba*.) Vidi Skok III 168 („Dalmato-romanski leksički ostatak [...]. Glede grupe *bǫ* > *ǫb* upor. *gujba*, *Olib*.“), Vinja II 150.

rūku: ak. jd. prasl. **rankān* > 22 **rankan* > 23 **ronkon* > 28 **r̥k̥* > 30 **r̥k̥* > 31 **r̥k̥* > 47 hrv. *rūku*. Usp. gore *rūci*.

sāhnuti: (praie. **sh₂us-*, usp. dolje *sūh* >) prasl. **suxnan'tēj* > 3 **suxnan'tī* > 11 **suxnan'tī* > 23 **suxnōn'tī* > 25 **s̥xnōn'tī* > 28 **s̥xnō'tī* > 31 **s̥xnō'tī* > 39 **s̥xnō'tī* > 43 **s̥xnōti* > 47 **s̥xnuti* > 55 **saxnuti* > 69 hrv. *sa.xnuti*, I. jd. prez. *sahnēm* (duljenje samoglasnika *ē* analogijom prema *je*-glagolima, poslije toga retrakcija naglasaka prema § 36) i *sa.hnēm*. Naglasna paradigma b. Usp. *sūh*. Vidi Skok III 358, Dybo *Akcentologija* 260, Snój *Slovar* 637, Vukušić *Naglasak* 167 § 631. Prema Leskien *Grammatik* 517 § 826 svi glagoli s formantom *-ne-* imaju posve jedinstveno naglašavanje prezenta. Naime, izvorno je naglašen slog ispred formanta prezenta, koji stoga sada nosi silazan naglasak, osim kod prefigiranih glagola kod kojih se u novoštokavskome naglasak pomaknuo na prefiks. O *sa.xnuti* v. Leskien *Grammatik* 518 § 827.

sān: prasl. **sūnu* > 11 **sunu* > 25 **s̥n̥* > 37 **s̥n̥* > 39 **s̥n̥* > 48 **s̥n̥* > 55 hrv. *san*. Vidi HER 1161. Usp. dolje *snā*.

Sarakīn: Vidi *Sracin*.

Sēnj: lat. *Senia* (Plinije, *Naturalis historia* III 140, v. Winkler *Plinius* 102 i Klotz II 1294, koji bilježi kratko *e*) > IV **Senja* > VII rom. **Sen'a* > 3 slav. (posuđeno prije romanskoga duljenja prema § IX) **Senju* > 2 **Senji* > 11 **Senji* > 25 **Senj̥* > 33 **Señ̥* > 37 **Señ̥* > 48 hrv. *Señ*, gen. *Seña*; tal. *Segna*, njem. *Zengg* [tseng]. O slav. *s* > njem. *ts* [pisano *z*] v. Holzer *Kontaktbereich* 102 = *Aufsätze* 99; palatalni nazal *n̥* prelazi u njemačkome u velarno *ŋ*, usp. slav. *t'* > njem. *k*, v. Holzer *Kontaktbereich* 103 = *Aufsätze* 100; o dodavanju homorganoga zatvornika iza završnoga nazala (*-ŋ* > *-ŋg*) usp. srednjovisokonjem. *-n* > *-nd* i *-m* > *-mb*, v. Paul et alii *Grammatik* 139, 149, 160. Vidi ARj XIV 852, Mayer *Illyrier* I 299, Skok III 222.

sīdro: grč. σίδηρος ‘željezo’ > vlat. **sīderus* (o prozodiji v. Holzer *Gräzismen* 86, 87) > III **sīderu* > V **sīdru* > VI **sēdru* > IX rom. **sēdru* > 7 8 slav. **sī'dra* > 23 **sī'dro* > 43 hrv. *sīdro*. Vidi Skok III 229, HER 1182.

sījati: prasl. **sējā'tēj* > 2 **sējē'tēj* > 3 **sējē'tī* > 4 **sējā'tī* > 24 **sējā'tī* > 31 **sējā'tī* > 43 **sējati* > 58 hrv. *sijati*. Vidi HER 1183, Lehfeldt *Einführung* 56. Dybo *Akcentologija* 205 i 214: naglasna paradigma a.

sīn: prasl. **sū'nu* > 12 **sūnu* > 15 **s̥yn̥* > 25 **s̥yn̥* > 30 **s̥yn̥* > 38 **s̥yn̥* > 39 **s̥yn̥* > 48 hrv. *sīn*. Vidi HER 1187. Garde *Histoire* 48: naglasna paradigma c. Vidi Holzer *Urslavische Phonologie* 155–156 § 3.1.1.2 o podrijetlu naglasne paradigme c u te riječi. Usp. *sīnovi*.

sīnovi: prasl. **sū'nawe* > 6 **sū'nawe* > 12 **sūnawe* > 15 **s̥ynawe* > 23 **s̥ynowe* > 30 **s̥ynowe* > 38 **s̥ynowe* > 44 **s̥ynowe* > 70 **s̥ynove*, iz toga analoškim preuzimanjem nastavka *o*-osnovā hrv. *sīnovi*. Usp. gore *sīn*.

sīpa: grč. σήπια > lat. *sēpia* (o naglasku v. Holzer *Gräzismen* 84, 87) ‘sipa’ > IV **sēpja* > VI **sēpja* > VII **sēp'a* > IX **sēp'a* > XI rom. **sēpja* (usp. istriotski *sipa* [Rovinj], ven. *sepa* vs. tosk. *seppia*) > 7 8 slav. **sī'pā* > 3 **sī'pā* > 31 **sī'pā* > 43 hrv. *sīpa*. Vidi Skok III 240 („i je nastao od lat. *ē* > *i*, spajanjem sa *pī* > *ip*“; „[d]almato-rom. i istro-rom. leksički ostatak od lat. *sēpia*“), Vinja III 162 (citira iz rada Petra Skoka: „Neben *lujpa* ist es ein zweites Beispiel für *pī* > *ip*“), Ligorio *Prirepci* s. v. *arājdati* („premetanje [...] *sīpa* < **seipa* < *SEPIA*“), Claussen *Griechisch* 812.

Sisak: lat. **Sisca* > VI **Seska* > IX rom. (s neočekivanim duljenjem u zavtorenom slogu) **Sēska* > 7 slav. **Sīsku* > 11 **Sīsku* > 25 **Sīskъ*, iz toga analogijom prema imenicama na -*ьkъ* (usp. istu analogiju u hrv. *vosak*): **Sīsъkъ* > 37 **Sīsъkъ* > 39 **Sīsъkъ* > 48 **Sīsъkъ* > 55 **Sīsak* > 69 hrv. *Sī.sak* (gen. *Sī.ska*). Vidi ARj XV 69, HER 1191. U latinskome je potvrđen samo lik *Siscia* (tako ga bilježi npr. Plinije, *Naturalis historia* III 147–148, v. Winkler *Plinius* 106), no s obzirom na hrvatski lik imena valja računati s vulgarnolatinskim usporednim likom **Sisca* (usp. Mayer *Pabirci* 146). Usp. dublete *Mursa* i *Mursia* kao imena za Osijek koji je geografski blizu (v. Mayer *Illyrier* I 235, Vasmer *Schriften* 891, Anreiter *Pannonien* 88–92), *Tin(n)inum* uz *Tinninium* za Knin (v. gore *Knin*) te **Sirmum* uz *Sirmium* (v. dolje *Srijem*). O etimologiji imena *Siscia* v. Vasmer *Schriften* 566–567, Mayer *Illyrier* I 308, Skok III 244, Anreiter *Pannonien* 134, 179–182.

sjati: prasl. **sijā`tēj* > 2 **sijē`tēj* > 3 **sijē`ti* > 4 **sijā`ti* > 25 **svjā`ti* > 31 **svjā`ti* > 43 **svjati* > 48 hrv. *sjati*. Vidi Skok III 247–248, Snj *Slovar* 654.

sjedio: prasl. **sē`dē`lu* > 12 **sēdē`lu* > 24 **sēdē`lu* > 25 **sēdē`lb* > 39 **sēdē`lb* > 41 **sēdē`lb* > 43 **sēdē`lb* > 48 **sēdē`l* > 57 **sēdē`l* > 60 **siedil* > 64 **siedio* > 66 **sjedio* > 69 hrv. *sjē.dio*. Vidi dolje *sjedjeti*.

sjedjeti: prasl. **sē`dē`tēj* > 3 **sē`dē`ti* > 12 **sēdē`ti* > 24 **sēdē`ti* > 31 **sēdē`ti* > 41 **sēdē`ti* > 43 **sēdē`ti* > 60 **siedjeti* > 66 **sjedjeti* > 69 hrv. *sjē.djeti*. Vidi Skok III 251, HER 1193, Garde *Histoire* 5, 157, Kapović *Development* 94.

sjekira: prasl. **sēkū`rā`* > 15 **sēkū`rā`* > 24 **sēkū`rā`* > 31 **sēkū`ra* > 38 **sēkū`ra* > 41 **sēkū`ra* > 43 **sēkū`ra* > 60 **siekira* > 66 **sjekira* > 69 hrv. *sjē.kira* ili prasl. **sēkū`rā`* > 11 **sēkū`rā`* > 15 **sēkū`rā`* (dalje kao gore). Vidi HER 1193, Kapović *Development* 91.

sjever: prasl. **sē`weru* > 6 **sē`beru* > 24 **sē`beru* > 25 **sē`berъ* > 39 **sē`berъ* > 43 **sēberъ* > 48 **sēber* > 56 **sēber* > 60 **stēber* > 66 **stēber* > 70 hrv. *sjēvēr*. Vidi HER 1194 (*sjever*).

skāčē: prasl. **skāčjeti* > 11 **skāčjeti* > 25 **skāčjetъ* > 33 **skāčētъ* > 36 **skā`čētъ* > 48 **skā`čēt* > 68 s nepravilnim otpadanjem -*t*: hrv. *skāčē*. Vidi HER 1197. Dybo *Akcentologija* 210: naglasna paradigma b.

Skrādīn: lat. *Scardōna* (Plinije, *Naturalis historia* III 141: *Liburniae finis et initium Delmatiae Scardona*, v. Winkler *Plinius* 102; Klotz II 1246) > VI **Skardōna* > IX **Skardōna* > XII rom. **Skardūna* > slav. **Skardūnu*: gen. **Skardūnā* > 11 **Skardūnu*: **Skardūnā* > 15 **Skardūnu*: **Skardūnā*

> 20 **Skrādūnu*: **Skrādūnā* > 25 **Skrādūnъ*: **Skrādūnā* > 31 **Skrādūnъ*: **Skrādūnā* > 37 **Skrādūnъ*: **Skrādūnā* > 38 **Skrādī`nъ*: **Skrādī`nā* > 39 **Skrādī`nъ*: **Skrādī`nā* > 41 **Skrādī`nъ*: **Skrādī`nā* > 48 **Skrādī`n*: **Skrādī`nā* (tako čak.) > 68 **Skrādīn*: **Skrādīnā* > 69 hrv. *Skra.dīn*: *Skrādī.na*. Vidi ARj XV 307, Mayer *Illyrier* I 310–311, Skok III 268, Jurišić *Vrgada* 190, HER 1198.

slāva: prasl. **slā`wā`* (s akutom na prijevornoj duljini, v. Matasović *Gramatika* 134) > 6 **slā`βā`* > 31 **slā`βa* > 43 **slāβa* > 70 hrv. *slāva*. Vidi ARj XV 448.

slōvo: prasl. **slawa* > 6 **slāβa* > 23 **sloβo* > 30 **sloβo* > 70 hrv. *slōvo*. Vidi ARj XV 596. Usp. gore *nebo*.

slūh: prasl. **slawxu* > 3 **slōxu* > 17 **slūxu* > 25 **slūxъ* > 30 **slūxъ* > 39 **slūxъ* > 48 hrv. *slūx*. Vidi ARj XV 620.

snā: gen. jd. prasl. **sunā* > 11 **sunā* > 25 **sъnā* > 31 **sъnā* > 39 **sъnā* > 48 hrv. *snā*. Usp. gore *sān*.

snā: prasl. **snuxā`* > 25 **snъxā`* > 31 **snъxa* > 39 **snъxa* > 55 **snaxa* > (s recentnim stezanjem, v. § 32) **snā`* (tako u Posavini) > 68 hrv. dij. *snā* (u Bačkoj). Vidi Ivšić *Posavski* II 18, Sekulić *Bački Hrvati* 545. Usp. dolje *snāha*.

snāha: prasl. **snuxā`* > 25 **snъxā`* > 31 **snъxa* > 39 **snъxa* > 55 **snaxa* > 69 hrv. *snā.xa*. Vidi ARj XV 833–834, HER 1211. Usp. gore *snā*.

snōplje: prasl. **snapija* > 2 **snapije* > 11 **snapije* > 23 **snopije* > 25 **snopje* > 37 **snopje* > 48 **snopje* > 59 **snoplje* > 65 **snopl'e*, iz toga hrv. *snōpl'e* (s duljenjem možda prema riječima poput *zdrāvl'e* ili *stūēne*, vidi tamo). Vidi ARj XV 859, HER 1212 (*snōplje*). Dybo *Akcentologija* 156: Osnova (hrv. *snop*, gen. jd. *snō.pa*) slijedi naglasnu paradigmu b.

sōk: prasl. **saku* > 23 **soku* > 25 **sokъ* > 29 **sōkъ* > 30 **sōkъ* > 39 **sōkъ* > 48 hrv. *sōk*. Vidi HER 1214.

Sōlīn: lat. *Salōna* (Plinije, *Naturalis historia* III 141, v. Winkler *Plinius* 102; glavni grad provincije Dalmacije) > VI **Salōna* > IX **Salōna* > XII rom. **Salūna* > slav. **Salūnu* > 11 **Salūnu* > 15 **Salūnu* > 23 **Solūnu* > 25 **Solūnъ* > 37 **Solū`nъ* > 38 **Solū`nъ* > 39 **Solū`nъ* > 48 **Solū`n* (tako čak., gen. *Solīnā*) > 68 **Solīn* > 69 hrv. *Sō.līn*, gen. *Solī.na*. Mjesto pokraj Splita. Rijeka *Jā.dro* (lat. *Iader, Iadrus*) latinski se zvala i *Salon fl.* (Ravenski geograf). Vidi ARj XV 907, Mayer *Illyrier* I 291–292, Skok III 304–305, Jurišić *Vrgada* 195, HER 1216, Klotz II 1216.

Sōlūn: grč. Θεσσαλονίκη > Σαλονίκη > lat. **Salonica*, pogriješno shvaćeno kao pridjev (**Salonica civitas*) izveden od izvorno nepostojećega **Salōna* (usp. Schramm *Eroberer* 343; o naglasku Holzer *Gräzismen* 84, 87), koje se onda apstrahiralo iz **Salonica*, pa se razvilo na sljedeći način: > vi **Salōna* > ix rom. **Salōna* > slav. (u suprotnosti prema *So. līn* – v. gore – posuđeno prije romanskoga podizanja *ō* > *ū*, § XII) **Salōnu* > 11 **Salōnu* > 17 **Sālūnu* > 23 **Solūnu* > 25 **Solūnъ* > 37 **Solūnъ* > 39 **Solūnъ* > 48 **Solūnъ* > 68 **Solūnъ* > 69 hrv. *So. lūn*, gen. *Solū. na*. U hrvatskome egzonim. Vidi ARj XV 911, Skok III 305, Schramm *Eroberer* 41–42, 64, 246, 343–344, HER 1216, Holzer *UuB* 36 s bilj. 23, *Auswertung* 90, *Saloniki* passim (o slavenskom jeziku u tome gradu), 30 bilj. 11 (o romanskome u gradu). Usp. i arumunjsko *Sārună* (v. Skok *Simbioza* 37 bilj. 77).

sōtona: grč. σατανᾶς > lat. *satanas* (v. Klotz II 1235; o naglasku Holzer *Gräzismen* 85, 87) > iii rom. **satana* > (posuđeno prije duljenja prema § IX) slav. **satana* > 11 **satana* > 23 **sotonā* > 31 **sotona* > 69 hrv. dij. *so. tona*, ak. *so. tonu* (Bačka). P o r e d t o g a s poopćenim naglaskom vokativa (prvotno nenaglašenoga, poslije naglašenoga prema § 30; usp. gore pod *bân*, *knêz* i *Pèrūn*) hrv. dij. *sotona* (Istra, Lika, Grobnik). I z r a v n o iz crkvenoga grčkog posuđeno je *soto. na*: grč. σατανᾶς > slav. **satana* > 23 **sotonā* > 31 **sotonā* (tako čak.) > 69 hrv. *soto. na*, vok. *sotono*; uz nom. *soto. na*, vok. *sotono*, akuzativ u Dubrovniku glasi *sotonu*, riječ se tamo deklinira prema naglasnoj paradigmi c. Na Vrgadi nom. glasi *sotona*, a ak. vjerojatno *sotonu* (Jurišić ga ne navodi), prema tome riječ se tamo vjerojatno deklinira prema naglasnoj paradigmi b. To su dvije postojeće mogućnosti uklapanja posuđenoga nominativa jd. oksitonirane *a*-osnove u sustav slavenskih naglasnih paradigmi. Vidi ARj XV 930, Sekulić *Bački Hrvati* 548, Skok III 206–207, Jurišić *Vrgada* 195, Lukežić – Zubčić *Grobnik* 601, Holzer *Gräzismen* 85 (s bilj. 39), 87.

Spilit: grč. ἡ Ἀσπάλαθος (Konst. Porf. 30, v. Moravcsik *Constantine* 140) > lat. *Spalatum*, iz toga posebnom glasovnom mijenom *Spaletum* (Toma Arhidakon: *Spalatum*, v. Perić *Toma* passim; 892. [razni prijevizi] in *ciuitate Spalati/Spaleti*, v. CD I 24 [i 25 bilj. 78] br. 20, usp. CD I 257), od toga lokativ **Speletī* > v **Speltī* > vi rom. **Spelti* > 8 slav. **Spel tu* > 20 **Splē tu* > 24 **Splē tu* > 25 **Splē tь* > 39 **Splē tь* > 43 **Splētь* > 48 **Splēt* > 60 **Splet* > 65 hrv. *Spl'et* (u Dubrovniku), hrv. ikav. *Splīt*. Vidi Mayer *Illyrier* I 319–320, Skok III 312, Šimunović *Jadran* 191–206, Katičić *Značenje* 135, HER 1223.

Sracin: lat. *Saracēnus* > iii **Sarakēnu* > v **Sarkēnu* > vi **Sarkēnu* > ix rom. **Sarkēnu* > 7 8 slav. **Sarkī nu* > 7 **Sart' ī nu* > 16 **Sarci nu* > 20 **Srācī nu*

> 25 **Srācī nъ* > 39 **Srācī nъ* > 41 **Sracī nъ* > 43 **Sracinъ* > 48 čak. *Sracin* 'Saracen': a [...] *Sracinno Bessani jupanis* (Zadar 1188.; isti se župan 1191. zove *Saracenus filius Besciani*); možda način pisanja *Sracinno* s *nn* označuje naglašavanje *Sracin*. Uz to nom. mn. *Sracini* u Žićima svetih otaca (v. Malić *Etnici* 33–34) i 1070. (prijepisi) prva verzija *Sracino sitinico teste* (v. CD I 117 br. 85) / druga verzija *Saračino sitinico testis* (v. CD I 118 br. 85) (*sitinico*, *sitinico* = *satnik*); usp. crkvenoslavenski *sracininъ*. Čak. *Sarakīn* (brdo na Rabu) posuđeno je bez romanske sinkope i nakon druge palatalizacije (§ 7) te nakon promjene *a* > *o* (§ 23). Vidi ARj XIV 642, XVI 158, Skok III 314, Holzer *UuB* 30.

sŕce: prasl. **sirdika* > 1 **sirdit'a* > 2 **sirdit'e* > 16 **sirdice* > 25 **sŕdъce* > 27 **sŕdъce* > 30 **sŕdъce* > 44 **sŕdъce* > 48 **sŕdce* > 51 hrv. *sŕce*. Vidi Skok III 316–317, Kapović **Sŕdъce*.

srijēda: prasl. **serdā* > 20 **srēdā* > 24 **srēdā* > 31 **srēda* > 60 **sriēda* > 69 hrv. *sriē. da*. Vidi Skok III 319–320, Vukušić *Naglasak* 86 § 322.

Srijēm: lat. *Sirmium* (usp. Plinije, *Naturalis historia* III 148, v. Winkler *Plinius* 106); pored toga, kako se čini, **Sirmum* (usp. **Sisca* uz *Siscia*, v. gore *Sisak*) > iii **Sirmu* > vi **Sermu*, iz toga s neočekivanim, no potvrđenim *e*: rom. **Sermu* (usp. iz sredine 5. st.: *Sermium*, a s kraja 5. st.: *Sermiensium civitas*, 6. st.: *Sermio*, Σέρμιον, Σερμειον, 612. u Saloni: *Sermenses*, Konst. Porf. 25, 40 (τὸ Σέρμιον, v. Moravcsik *Constantine* 104, 176) > slav. **Sermu* > 11 **Sermu* > 20 **Srēmū* > 24 **Srēmū* > 25 **Srēmъ* > 37 **Srē mъ* > 39 **Srē mъ* > 48 **Srē m* > 60 **Sriē m* > 68 hrv. *Sriēm*, gen. *Sriē. ma*. Iz slavenskoga mađ. *Szerém*. Vidi ARj XVI 305, Mayer *Illyrier* I 307, Skok III 320, Skok *Pojave* 24 (*Sermiensis* > *Sermenses*), 96, Anreiter *Pannonien* 129–133.

sŕp: prasl. **sirpu* > 25 **sŕpъ* > 27 **sŕpъ* > 30 **sŕpъ* > 39 **sŕpъ* > 48 hrv. *sŕp*. Vidi Skok III 322, Snaj *Slovar* 693, HER 1230.

stārca: gen. jd. prasl. **stā rikā* > 1 **stā rit'ā* > 2 **stā rit'ē* > 4 **stā rit'ā* > 16 **stā ricā* > 25 **stā rьcā* > 31 **stā rьcā* > 43 **starъca* > 48 **starca* > 67 hrv. *stārca* (nom. jd. *starac*). Vidi HER 1232.

stāza: prasl. **stigā* > 1 **stid'ā* > 2 **stid'ē* > 4 **stid'ā* > 11 **stid'ā* > 16 **stidzā* > 25 **stbъzā* > 31 **stbъzā* > 35 **stbъzā* > 55 **stazā* > 69 hrv. *sta. za*. Vidi Skok III 331, HER 1236.

stijēnje: prasl. **stajinja* > 2 **stajnije* > 3 **stēnije* > 11 **stēnije* > 24 **stēnije* > 25 **stēnje* > 37 **stē nъje* > 48 **stē nъje* > 60 **stē nъje* > 65 **stē. nъje* (usp. čak. *stī. nъje*) > 68 hrv. *stiēnje*. Vidi HER 1239, ČDL 1152.

stô: prasl. **stalu* > ¹¹ **stalu* > ²³ **stolu* > ²⁵ **stolъ* > ³⁷ **stolъ* > ³⁹ **stolb* > ⁴⁸ **stol* > ⁶⁴ hrv. *stô* (uz to s l iz drugih padeža: *stôl*⁶⁵). Vidi Skok III 336, HER 1241.

strānj: lat. *subterrāneus* 'podzemni' > III **suterrāneu* > IV **suterrānju* > v **sutrrānju* = **sutrānju* > VI **sotranju* > VII **sotran'u* > IX rom. **sotran'u* > ³ ⁷ ⁸ slav. **sutrānju* > ² **sutrānji* > ²⁵ **sъtrānjъ* > ³³ **sъtrānъ* > ³⁹ **sъtrānъ* > ⁴³ **sъtrānъ* > ⁴⁸ hrv. *strān* 'vinski podrum' (Dubrovnik, Šibenik i dr.). Vidi ARj XVI 667–668 (pogrješno odredivši pravac posuđivanja: „Od lat. *stranium* preko tal. *stragno*; ispor. *subterraneum*.“; usp. LLMAI 1129: *stragnum*, *straneum*, *stranum*, *stragus* 'cellarium, cella promptuaria, receptaculum, podrum, konoba, spremište, stranj'; LLMAI loc. cit. sugeri da je riječ o posuđenici koja se vratila iz hrvatskoga u latinski). Vidi i Skok III 342 („od **sotran*“); usp. loc. cit. *subterrānea* > hrv. *strānja* i Čale Držić 933 s. v. *strānjac*.

strāšiti: prasl. **strāšitěj* > ³ **strāšitī* > ³¹ **strāšiti* > ⁴³ hrv. *strāšiti*. Vidi HER 1243. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

strāža: prasl. **stardžjā* > ² **stardžjē* > ⁴ **stardžjā* > ¹¹ **stardžjā* > ¹⁸ **staržjā* > ²⁰ **strāžjā* > ³¹ **strāžja* > ³³ **strāžā* > ³⁶ **strāžā* > ⁶⁸ (s analoškim kraćenjem završnoga samoglasnika) hrv. *strāža*. Čakavski i kajkavski *strāža*. Vidi HER 1244, Kapović *Development* 85 i Holzer *Prosodie* 52 (s bilj. 103).

stūpa: germ. **stamp-* (usp. njem. *Stampfe*) > ⁸ slav. **stam'pā* > ²³ **stom'pā* > ²⁸ **stō'pā* > ³¹ **stō'pa* > ⁴³ **stōpa* > ⁴⁷ hrv. *stupa*. Vidi Skok III 353–354, HER 1249.

stūpāte: prasl. **stampājete* > ¹¹ **stampājete* > ²³ **stompājete* > ²⁸ **stōpājete* > ³² **stōpāte* > ³⁶ **stōpāte* > ⁴⁷ **stūpāte* > ⁶⁸ hrv. *stūpāte*. Vidi HER 1249, Kapović *Development* 83–84.

sūde: prasl. **susandijā* > ² **susandijē* > ²³ **susondijē* > ²⁵ **sъsondbjē* > ²⁸ **sъsōdbjē* > ³⁹ **sъsōdbjē* > ⁴⁷ **sъsūdbyē* > ⁴⁸ **ssūdbyē* > ⁵² **sūdbyē* > ⁶⁵ **sū-d'e* > ⁶⁹ **sū.d'e* > ⁷¹ **sū.dē*, iz toga analogijom prema naglasnoj paradigmati b hrv. *sūde*⁶⁶. Vidi Skok III 355, HER 1252 (*sūde*).

⁶⁵ O stilskoj vrijednosti takvih varijanata v. Katičić *Undoing* 182, Holzer *Granice* 1090–1091.

⁶⁶ U rekonstrukciji naglasaka na zadnjem slogu i pretpostavci analogije prema naglasnoj paradigmati b slijedim naputak Mate Kapovića.

sūh: (praie. **sh₂ewsos* [v. Matasović *Chronology* 149] >) prasl. **sawxu* > ³ **sōxu* > ¹⁷ **sūxu* > ²⁵ **sūxъ* > ³⁰ **sūxъ* > ³⁹ **sūxъ* > ⁴⁸ hrv. *sūx*. Naglasna paradigma c. Vidi Skok III 357, Snj *Slovar* 710, Jurišić *Vrgada* 200. Vukušić *Naglasak* 135–136 § 509: kolebanje *sūxo* : *sūxo* u srednjem rod.

sūnce: prasl. **sul'nika* > ¹ **sul'ni'ta* > ² **sul'ni'te* > ¹⁶ **sul'nice* > ²⁵ **spl'nice* > ²⁷ **spl'nice* > ⁴³ **slnice* > ⁴⁸ **slnice* > ⁶² **sunce* > ⁶⁷ hrv. *sūnce*. Vidi Snj *Slovar* 682, Derksen *Dictionary* 479–480 (s drugom praslavenskom akcentuacijom), HER 1255.

Sūsak: grč. σάμψυρον 'mažuran' > lat. **Sampsichum* [*sampsikum*] (vidi s. v. *čima*, bilj. 10, te s. v. *Dráč*, bilj. 13) > III **Samsiku* > VI rom. **Samsēku* (usp. u ispravama *Samsico*, v. ARj XVII 52, i 844. *iuxta locum, qui Sansagus nominatur*, v. Rački *Documenta* 356, 1071. [prijepis] *monasterio sancti Michaelis de Sansigo*, v. CD I 125 br. 92; tal. *Sansego*) > ⁷ ⁸ slav. (posuđeno nakon treće palatalizacije, § 1) **Sam'siku* > ²³ **Som'siku* > ²⁵ **Som'skъ* > ²⁸ **šō'skъ* > ³⁹ **šō'skъ* > ⁴³ **šōsъkъ* > ⁴⁷ **Susъkъ* > ⁴⁸ **Susъkъ* > ⁵⁵ hrv. *Susak*, gen. *Suska*. Leskien *Grammatik* 115: „spätere Entlehnung behaltem an bei, z. B. *sânseg* (origanum majorana) aus σάμψυρον“. Vidi i ARj XVII 52 (*Susak*, gen. *Sūska*), Skok *SiR* 46 i *Dolazak* 235, Skok III 201, Hamm et alii *Susak* 7 i d., HER 1259 (*Susak*), Claussen *Griechisch* 825, Holzer *Gräzismen* 87.

sūtal: lat. **sanctulus* (> ven. *sántolo*, furl. *sántul* 'krsni ili firmeni kum', vidi Meyer-Lübke *REW* 626) > II **sanctulus* > III rom. (točnije: furlanski, v. Popović *Geschichte* 587) **sanctulu*; ako nije došlo do sinkope, § V, daljnji je razvoj bio sljedeći: > ⁶ ⁸ slav. **san'xtulu* > ¹⁴ **san'tulu* > ²³ **son'tulu* > ²⁵ **son'tъlъ* > ²⁸ **šō'tъlъ* > ³⁹ **šō'tъlъ* > ⁴³ **šōtъlъ* > ⁴⁷ **sutъlъ* > ⁴⁸ **sutъlъ* > ⁵⁵ čak. *sutal*, gen. jd. *sutla* 'kum'; uz to lat. **sanctula* > čak. *sutla* 'kuma'. Vidi Skok III 366, Skok *Uslovi* 56–57, Šimunović *Jadran* 69 bilj. 41, Tekavčić *Stratifikacija* 47. Usp. i brojne toponime s lat. *Sanct-* 'svet' > II rom. **Sanct-* > ⁶ ⁸ slav. **san'xt-* > ¹⁴ ²³ ²⁸ ⁴³ ⁴⁷ hrv. *Su(t)-* (v. Skok III 365–366, Putanec *Sanctus*, Šimunović *Sakralni toponimi* i *Jadran* 109–120). O pojedinostima izgovora pridjeva *sanctus* u latinskome v. Meiser *Latein* 78 § 58.

sūza: prasl. **slizā* > ²⁵ **slbzā* > ²⁷ **slzā* > ³¹ **slza* > ⁶² **suzā* > ⁶⁹ hrv. *su.za*, ak. jd. *suzu*. Vidi HER 1261.

svānuti: prasl. **swīnan'těj* > ³ **swīnan'tī* > ⁶ **sβīnan'tī* > ¹¹ **sβīnan'tī* > ²³ **sβīnon'tī* > ²⁵ **sβōnon'tī* > ²⁸ **sβōnō'tī* > ³¹ **sβōnō'ti* > ⁴³ **sβōnōti* > ⁴⁷

*sβ_hnuti > 55 *sβ_anuti > 69 *sβ_a.nuti > 70 hrv. sv_a.nuti. Vidi ARj XVII 142, HER 1262. Glagoli na -nan'těj imali su prije djelovanja Dyboova zakona (§ 11) naglasak na korijenu; vidi Garde *Histoire* 177–178.

sv_ē: prasl. *wixa > 1 *wiša > 2 *wiše > 6 *biše > 9 *biše > 11 *biše > 25 *β_hse > 48 *β_hse > 50 *sβ_e > 70 hrv. sv_e. Vidi Skok III 207–208, HER 1262, Dybo *Akcentologija* 36.

sv_{ēt}: prasl. *swentu > 6 *sβentu > 25 *sβent_h > 28 *sβēt_h > 30 *sβēt_h > 39 *sβēt_h > 47 *sβēt_h > 48 *sβēt > 70 hrv. sv_{ēt}, ženski rod sv_ē.ta, srednji sv_ēto. Vidi HER 1263, Vasmer II 597. Garde *Histoire* 49: naglasna paradigma c.

svij_ēci: dat. lok. jd. prasl. *swajjtāj > 2 *swajjtēj > 3 *swētjī > 6 *sβētjī > 11 *sβētjī > 24 *sβētjī > 31 *sβētjī > 33 *sβētī > 60 *sβiētī > 69 *sβiētī > 70 *sviētī > 71 hrv. svi_ē.ci. Vidi HER 1264. Ovdje se Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje poništio analogijom (§ 33) zbog čega tu nije mogao djelovati ni prvi Ivšičev zakon (§ 36). Vidi Kapović *V_ol'ā. Naglasna paradigma b. Izvedenica od svi_{ēt}, naglasna paradigma c. Usp. Garde *Histoire* 233 i dolje svij_ēcu.

svij_ēcu: ak. jd. prasl. *swajjtān > 2 *swajjtjēn > 3 *swētjēn > 4 *swētjān > 6 *sβētjān > 11 *sβētjān > 22 *sβētjān > 23 *sβētjōn > 24 *sβētjōn > 28 *sβētjō > 31 *sβētjō > 33 *sβēt'q > 47 *sβēt'ū > 60 *sβiēt'ū > 69 *sβiēt'ū > 70 *sviēt.-t'ū > 71 hrv. svi_ē.cu. Ovdje se Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje poništio analogijom (§ 33) zbog čega tu nije mogao djelovati ni prvi Ivšičev zakon (§ 36). Vidi gore svij_ēci.

šilo: prasl. *sjū'dla > 2 *sjī'dla > 19 *sjī'la > 23 *sjī'lo > 33 *šī'lo > 43 hrv. šilo. Vidi HER 1279. Garde *Histoire* 61–62: naglasna paradigma a.

šlj_ē: prasl. *suljeti > 11 *suljeti > 25 *sβlj_ēt_h > 33 *sβl'ēt_h > 39 *sβl'ēt_h > 48 *sβl'ēt > 51 *šl'ēt, iz toga nepravilnim otpadanjem -t: hrv. šl'ē. Vidi Dybo *Akcentologija* 204, Lehfeldt *Einführung* 57: naglasna paradigma b.

šlj_{ēm}: germ. *x_{el}maz > 8 pretprasl. *x_{el}'mu > pretpraslavenskom prvom palatalizacijom prasl. *š_{el}'mu > 20 *šl_ē'mu > 24 *šl_ē'mu > 25 *šl_ē'm_h > 39 *šl_ē'm_h > 43 *šl_{ēm} > 48 *šl_{ēm} > 60 *šl_{ēm} > 65 hrv. šl'ēm. Vidi HER 1283.

šmūr: lat. *missōrium* 'zdjela' > III *missōriu > IV *missōrju > VI *m_{ēs}š_{or}ju > VII *m_{ēs}š_{or}'u > IX rom. *m_{ēs}š_{or}'u > 1 3 7 slav. (s manje običnom zamjenom s > š) *miš_ōrju > 2 *miš_ōrji⁶⁷ > 11 *miš_ōrji > 17 *miš_{ūr}ji > 25 *m_βš_{ūr}ji > 33

⁶⁷ Možda je ovdje *ō* preglášeno u *ō̄*, koje se onda tijekom daljnjega razvoja stopilo s *ō̄*.

*m_βš_{ūr}'_h > 37 *m_βš_{ūr}'r' > 48 *mš_{ūr}'r' > 50 *šm_{ūr}'r' > 61 čak. šm_{ūr}'r. Vidi Skok II 385, Vinja II 181. Usp. i *masuri* te m_βš_{ūr}.

šūt: pretprasl. *skejtu > prvom palatalizacijom *sčejtu > prasl. *št'ejtu (vidi str. 68, bilj. 43) > 3 *št'itū > 11 *št'itū > 25 *št'it_h > 37 *št'it_h > 39 *št'it_h > 46 *št'it_h > 48 *št'it > 68 hrv. štīt, gen. jd. štīt.ta. Vidi ARj XVII 796, HER 1291.

šō: prasl. *či ta > 23 *či to > 25 *čb to > 30 *čb to > 48 (univerbirano) *čto > 52 hrv. što. Vidi HER 1292. Dybo *Akcentologija* 36 i 51: naglasna paradigma c.

šuka: prasl. *stj_{aw}'kā > 2 *stj_{ew}'kā > 3 *stj_ō'kā > 17 *stj_ū'kā > 31 *stj_ū'ka > 33 *št'ū'ka > 43 *št'uka > 46 hrv. šuka. Vidi HER 1294.

Tār: lat. *Turris > III *Turri > VI rom. *Torre > 1 7 slav. *Turi > 11 *Turi > 25 *T_{br} > 37 *T_{br} > 39 *T_{br} > 48 *T_{br} > 55 hrv. Tar, gen. Tara⁶⁸. Selo u Istri u blizini ušća Mirne, tal. Torre. Vidi ARj XVIII 106, HER 1307 (Tār), Popović *Geschichte* 147. O razvoju latinske geminate rr usp. Lausberg II 69–70.

tēci: prasl. *tektēj > 3 *tektī > 13 *tekt'ī > 31 *tekt'ī > 34 *tet'ī > 69 *te.t'ī > 71 hrv. te.ci. Vidi ARj XVIII 150. Glede naglasna usp. náci.

tijek: prasl. *tēku > 24 *tēku > 25 *tēk_h > 30 *tēk_h > 39 *tēk_h > 48 *tēk > 60 hrv. t_ēk. Od te.ci. Vidi ARj XVIII 302, HER 1334.

titi: prasl. *tū'tēj > 3 *tū'tī > 15 *t_ū'tī > 31 *t_ū'tī > 38 *t_ū'tī > 43 hrv. t_{iti}, 1. jd. prez. t_{ijēm}. Vidi ARj XVIII 356, Skok III 474–475.

tlāk: prasl. *talku > 20 *tlāku > 25 *tlāk_h > 30 *tlāk_h > 39 *tlāk_h > 48 hrv. tlāk. Vidi HER 1333.

tlāpiti: prasl. *talpī'tēj > 3 *talpī'tī > 11 *talpī'tī > 20 *tlāpī'tī > 31 *tlāpī'tī > 43 *tlāpiti > 69 hrv. tlā.piti. Vidi ARj XVIII 394, HER 1333. O duljini u prvom slogu vidi gore buditi. O i-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

tōčiti: prasl. *tačī'tēj > 3 *tačī'tī > 23 *točī'tī > 31 *točī'tī > 43 *točiti > 69 hrv. to.čiti, 1. jd. prez. to.čim. Naglasna paradigma c. Kauzativ od te.ci. Vidi ARj XVIII 421. O i-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

tōk: prasl. *taku > 23 *toku > 25 *tok_h > 29 *tōk_h > 30 *tōk_h > 39 *tōk_h > 48 hrv. tōk. Nomen verbale od te.ci. Vidi ARj XVIII 430.

⁶⁸ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije*. Ona je ispitala Dolores Orbančić iz Žminja.

tōv: prasl. **tawu* > 6 **taβu* > 23 **toβu* > 25 **toβb* > 29 **tōβb* > 30 **tōβb* > 39 **tōβb* > 48 **tōβ* > 70 hrv. *tōv*, gen. jd. *tōva*. Vidi ARj XVIII 493, Skok III 474–475.

toverna: lat. *taberna* > I rom. **taβerna* (usp. tal. *taverna*) > slav. (posuđeno nakon djelovanja Dyboova zakona, § 11, te nakon druge metateze likvida, § 20) **taβernā* > 23 **toβernā* > 31 **toβerna* > 67 čak. **toβērna* > 70 čak. *toβērna*. Tako na Vrgadi. Šibenik: *toverna*, Cres: *toβērna*, Dubrovnik: *tō.viērna* (s dubrovačkom ijekavizacijom), Brač, Hvar, Vis, Milna, Lumbarda, Šibenik: (pseudo-?)ikavski *toβīrna*. Vidi Skok III 486, Jurišić *Vrgada* 217, Šimunović *Rječnik* 588.

tōviti: prasl. **tawī tēj* > 3 **tawī tī* > 6 **taβī tī* > 23 **toβī tī* > 31 **toβī ti* > 43 **toβīti* > 69 **tō.βiti* > 70 hrv. *tō.viti*, 1. jd. prez. *tō.vīm*. Kauzativ od *tīti*, v. gore. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

trājta: lat. *tracta* > II **traçta* > XIII rom. **trajta* > hrv. (posuđeno nakon monoftongizacije, § 3, te nakon mijene *a* > *o*, § 23) *trajta* (i *trajīta*) 'mreža potegača'. Vidi Skok III 493, *SiR* 201.

tráva: prasl. **trāwā* > 6 **trāβā* > 11 **trāβā* > 31 **trāβa* > 69 **trā.βa* > 70 hrv. *trā.va*. Vidi ARj XVIII 546, Skok III 494, Snoj *Slovar* 778, Matasović *Gramatika* 135.

trēsao: prasl. **trenslu* > 11 **trenslu* > 25 **trenslb* > 26 **trenslb*, analogijom prema drugim rodovima i brojevima ponovno promijenjeno u **trenslb* > 28 **trēsrb* > 37 **trē.slrb* > 39 **trē.srb* > 45 **trē.srb* > 47 **trē.srb* > 48 **trē.srb* > 55 **trē.sal* > 64 **trē.sao* > 68 hrv. *trēsao*. Usp. Ivšić *Prilog* 188–189, Kapović *Development* 97.

Trilj: lat. *Tilūrium* > III **Tilūriū* > IV **Tilūrju* > VI **Telurju* > VII **Telur'u* > IX rom. **Telūru* > 3 7 slav. **Tilūrju* > (spontanom metatezom) **Tirūlju* > 2 **Tirūlji* > 11 **Tirūlji* > 15 **Tirylji* > 25 **Tbrylj* > 33 **Tbrylj* > 37 **Tbryl'b* > 38 **Tbrl'b* > 48 **Trl'l* > 68 hrv. *Tril'*, gen. *Trl'l'a*. Vidi ARj XVIII 664, Mayer *Illyrier* I 337–338, Skok I 219, III 478, HER 1353, HJS 1474.

Trògīr: grč. Τραγοῦριον > lat. *Tragurium* (Plinije, *Naturalis historia* III 141, v. Winkler *Plinius* 102) > III **Traguriu* > IV **Tragurju* > VI **Tragorju* > VII **Tragor'u* > IX **Tragōru* > XII rom. **Tragūr'u* > 3 slav. **Tragūrju* > 2 **Tragūrji* > 11 **Tragūrji* > 15 **Tragyrji* > 23 **Trogyrji* > 25 **Trogyrjb* > 33 **Trogyr'b* > 37 **Trogyr'b* > 38 **Trogīr'b* > 48 **Trogīr'* > 61 **Trogīr* (tako čak., gen. *Trogīra*) > 68 **Trogīr* > 69 hrv. *Tro.gīr*, gen. *Trogī.ra*. Vidi ARj XVIII 716–717, Mayer *Pabirci* 141, 145, *Illyrier* I 341–342, Bidwell *Chronology* 116, Jurišić *Vrgada* 220, Čače *Grčka imena* 64, HER 1356.

tròvati: (praie. **trōwh-*) prasl. **trawā tēj* > 3 **trawā tī* > 6 **traβā tī* > 11 **traβā tī* > 23 **troβā tī* > 31 **troβā ti* > 43 **troβati* > 69 **tro.βati* > 70 hrv. *tro.vati*. Vidi ARj XVIII 752, Skok III 507, Dybo *Akcentologija* 204 i 205 (naglasna paradigma c), Snoj *Slovar* 778, Derksen *Dictionary* 497. Usp. gore *tráva* (upućuje kao i hrvatsko naglašavanje ovoga glagola na naglasnu paradigmatu b) i dalje *trūjēte*.

trūjēte: (praie. **trōwh-*) prasl. **traw jete* > 3 **trō jete* > 17 **trū jete* > 43 **trujete*, iz toga analogijom hrv. *trujēte*, 2. pl. prez. od *tro.vati*. Vidi gore *tròvati*.

u: prasl. **u* > 5 **wu* > 6 **βu* > 25 **βb* > 39 **βb* > 48 **β* > 54 hrv. *u*. Ova leksička jedinica kao proklitika čini s jedinicom koja slijedi naglasnu cjelinu te dobiva naglasak, prema promjeni opisanoj u § 30, samo ako naglasna cjelina ne sadržava ni enlitiku ni naglašen oblik riječi. Međutim, sonant *β* nije mogao biti nositeljem naglasaka; naglasak je dobio tek samoglasnik *u* analogijom prema drugim proklitikama. (Budući da se promjena *β* > *u*, § 54, mora datirati nakon metateze opisane u § 50 [v. § 54], a ova pak nakon gubljenja poluglasa, § 48 [v. § 50], nije moguće da je *βb* izravno prešlo u *u*.)

učiti: prasl. **aw čī tēj* > 3 **ō čī tī* > 12 **ōčī tī* > 17 **učī tī* > 31 **učī ti* > 41 **učī ti* > 43 **učiti* > 69 hrv. *u.čiti*, 1. jd. prez. *u.čīm*. Naglasna paradigma c; korijen je bio akutiran (v. Derksen *Dictionary* 506–507). Kauzativ od inhoativa prasl. **ū knan tēj* (v. Dybo *Akcentologija* 259). Vidi i ARj XIX 173, Kapović *Development* 94, *Akcentuacija* 17–19. Usp. dolje *viknuti*. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

ūgalj: prasl. **an glju* > 2 **an glji* > 23 **on glji* > 25 **on gljb* > 28 **ō gljb* > 33 **ō gl'b* > 43 **oglb* > 45 **oglb* > 47 **uglb* > 48 **ugb'* > 55 hrv. *ugal'*, gen. jd. *ugl'a*. Vidi ARj XIX 281–282, HER 1372 (s. v. *ūgljēn*).

ūgljēn: **ugl'en* (tako na Vrgadi, v. Jurišić *Vrgada* 223) > 56 hrv. *ugl'en*, gen. jd. *ugl'ena*. Vidi ARj XIX 309–310, HER 1372. Vjerojatno poslijepraslavenska izvedenica od riječi prasl. **an glju* > hrv. *ugal'*, vidi *ūgalj*.

ūjāk: prasl. **aw jāku* > 2 **aw jēku* > 3 **ō jēku* > 4 **ō jāku* > 17 **ū jāku* > 25 **ū jākb* > 39 **ū jākb* > 43 **ujāk* > 48 hrv. *ujāk*. Vidi HER 1374, Derksen *Dictionary* 507–508.

umārati: prasl. **awmārā tēj* > 3 **ōmārā tī* > 17 **ūmārā tī* > 31 **ūmārā ti* > 41 **umārā ti* (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kračinu, usp. Kapović *Development* 92) > 43 **umārati* > 69 hrv. *umā.rati*. Vidi ARj XIX 549, Skok II 465.

umišljen: prasl. **umū* 'sljenu > 5 **wumū* 'sljenu > 6 **βumū* 'sljenu > 15 **βumȳ* 'sljenu > 25 **βȳmȳ* 'sljenb > 33 **βȳmȳ* 'šl'enb > 38 **βȳmī* 'šl'enb > 39 **βȳmī* 'šl'enb > 43 **βȳmīšl* 'enb > 48 **βmīšl* 'en > 54 **umīšl* 'en > 69 hrv. *u.mišl'en*. Vidi HER 1380.

umro: prasl. **awmir*lu > 3 **ōmir*lu > 17 **ūmir*lu > 25 **ūm̄rl̄b* > 27 **ūm̄rl̄b* > 30 **ūm̄rl̄b* > 39 **ūm̄rl̄b* > 41 **ūm̄rl̄b* > 48 **ūm̄rl̄* (tako u Novom) > 64 hrv. *um̄ro*. Vidi Belić *Zametki* 240, HER 1381.

unuk: prasl. **unaw* 'ku > 3 **unō* 'ku > 5 **wunō* 'ku > 6 **βunō* 'ku > 17 **βunū* 'ku > 25 **βȳnū* 'kb > 39 **βȳnū* 'kb > 43 **βȳnuk* > 48 **βnuk* > 54 **unuk* > 69 hrv. *u.nuk*. Vidi HER 1384. Usp. Snój *Slovar* 828.

uz: prasl. **uz* > 5 **wuz* > 6 **βuz* > 25 **βbz* > 39 **βbz* > 48 **βz* > 54 hrv. *uz* (prijedlog i predmetak; usp. gore *u*).

uzgājati: prasl. **uzgājā* 'tēj > 2 **uzgājē* 'tēj > 3 **uzgājē* 'tī > 4 **uzgājā* 'tī > 5 **wuzgājā* 'tī > 6 **βuzgājā* 'tī > 25 **βbzgājā* 'tī > 31 **βbzgājā* 'tī > 39 **βbzgājā* 'tī > 43 **βbzgājati* (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kraćinu, usp. Kapović *Development* 92) > 48 **βzgājati* > 54 **uzgājati* > 69 hrv. *uzgājati*. Od *uzgo.jiti*, vidi *uzgōjiti* i ARj XX 323.

uzgōjiti: prasl. **uzgajī* 'tēj > 3 **uzgajī* 'tī > 5 **wuzgajī* 'tī > 6 **βuzgajī* 'tī > 23 **βuzgojī* 'tī > 25 **βbzgojī* 'tī > 31 **βbzgojī* 'tī > 39 **βbzgojī* 'tī > 43 **βbzgojiti* > 48 **βzgojiti* > 54 **uzgojiti* > 69 hrv. *uzgo.jiti*. Vidi ARj XX 327. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

uzov: prasl. **uzawu* > 5 **wuzawu* > 6 **βuzaβu* > 23 **βuzoβu* > 25 **βzozoβ* > 30 **βzozoβ* > 39 **βzozoβ* > 48 **βzozβ* > 54 **uzozβ* > 69 **u.zozβ* > 70 hrv. *u.zov*. Ili s naglaskom kao u prasl. **nāpaju* > hrv. *nā.pōj* (v. tamo): prasl. **uzawu* > 5 **wuzawu* > 6 **βuzzaβu* > 11 **βuzaβu* > 23 **βuzoβu* > 25 **βzozoβ* > 39 **βzozoβ* > 48 **βzozβ* > 54 **uzozβ* > 69 **u.zozβ* > 70 hrv. *u.zov*. Vidi ARj XX 395, Skok III 666.

užditi: preprasl. **uzgiḡ* 'tēj > prvom palatalizacijom **uzd̄id̄zī* 'tēj > prasl. **užd'id̄zī* 'tēj (vidi str. 68, bilj. 43) > 3 **užd'id̄zī* 'tī > 5 **wužd'id̄zī* 'tī > 6 **βužd'id̄zī* 'tī > 11 **βužd'id̄zī* 'tī > 18 **βužd'izī* 'tī > 25 **βzđd'bzī* 'tī > 31 **βzđd'bzī* 'tī > 39 **βzđd'bzī* 'tī > 43 **βzđd'bzīti* > 46 **βzđd'bzīti* > 48 **βzđd'bzīti* > 52 **βzđditi*, iz toga analogijom prema češćim slučajevima u kojima je *z* u predmetku bio u slabom položaju te se stoga izgubio: **βzđditi* > 54 **užditi* > 69 hrv. *u.žditi* 'zapaliti'. Vidi ARj XX 465, HER 1403. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

vī: prasl. **wū* > 6 **βū* > 12 **βū* > 15 **βȳ* > 30 **βȳ* > 38 **βī* > 70 hrv. *vī*. Vidi HER 1421. S Meilletovom metatonomijom (§ 12), v. Dybo *Akcentologija* 34–35, 37.

vidra: prasl. **ū* 'drā > 5 **wū* 'drā > 6 **βū* 'drā > 15 **βȳ* 'drā > 31 **βȳ* 'dra > 38 **βī* 'dra > 43 **βidra* > 70 hrv. *vidra*. Vidi HER 1423. Garde *Histoire* 37: naglasna paradigma a.

vijēšću: instr. jd. prasl. **wajstijān* > 2 **wajstijēn* > 3 **wēstijēn* > 4 **wēstijān* > 6 **βēstijān* > 22 **βēstijan* > 23 **βēstijon* > 24 **βēstijon* > 25 **βēstjjon* > 28 **βēstjō* > 30 **βēstjō* > 31 **βēstjō* > 47 **βēstju* > 48 **βēstju* > 60 **βiēstju* > 65 **βiēst'ū* > 70 **viēst'ū* > 71 hrv. *viēšću*. Vidi HER 1424. O nastavku i naglasku vidi gore *čāđu*.

vīknuti: prasl. **ū* 'knān 'tēj > 3 **ū* 'knān 'tī > 5 **wū* 'knān 'tī > 6 **βū* 'knān 'tī > 15 **βȳ* 'knān 'tī > 23 **βȳ* 'knōn 'tī > 28 **βȳ* 'knō 'tī > 31 **βȳ* 'knō 'tī > 38 **βī* 'knō 'tī > 43 **βīknōti* > 47 **βīknuti* > 70 hrv. *vīknuti*. Naglasna paradigma a. Vidi ARj XX 881, Dybo *Akcentologija* 211, 259, Derksen *Dictionary* 534. Usp. gore *učiti*.

Vīr: lat. **Ūra* > VI **Ura* > IX rom. **Ūra* > slav. **Ūru* > 5 **Wūru* > 6 **βūru* > 11 **βūru* > 15 **βȳru* > 25 **βȳr̄* > 37 **βȳr̄* > 38 **βīr̄* > 39 **βīr̄* > 48 **βīr̄* > 68 **βīr̄* > 70 hrv. *Vīr*, gen. *Vī.ra*, lok. u *Vī.ru*⁶⁹. Otok južno od Paga. Usp. potvrde 1069. (prijepis vjerojatno iz 13. st.) *insula, que in uulgari Sclauonico Ueru nuncupatur* (v. CD I 113 br. 82), 1205. *insula Wyr*, 1243. *insulae Wyr*, 1329. *insula Ure*. Vidi ARj XX 925, Skok *SiR* 74–75, HER 1427 (*Vīr*).

visoko: (preprasl. **ūpsaka* >) prasl. **ūsaka* > 5 **wūsaka* > 6 **βūsaka* > 11 **βūsaka* > 15 **βȳsaka* > 23 **βȳsoko* > 38 **βīsoko* > 41 **βīsoko* > 69 **βīsoko* > 70 hrv. *visoko*. Vidi HER 1429. Kapović *Development* 98: naglasna paradigma b.

vjērnī: prasl. **wē* 'rinuju > 2 **wē* 'rinuji > 6 **βē* 'rinuji > 24 **βē* 'rinuji > 25 **βē* 'rōn̄bj̄ > 32 **βē* 'rōn̄ȳ > 38 **βē* 'rōn̄ī > 43 **βēr̄n̄ī* > 48 **βēr̄n̄ī* > 60 **βier̄n̄ī* > 66 **βjēr̄n̄ī* > 67 **βjēr̄n̄ī* > 70 hrv. *vjērnī*. Vidi HER 1432.

vjētar: prasl. **wē* 'tru > 6 **βē* 'tru > 24 **βē* 'tru > 25 **βē* 'tr̄b > 26 **βē* 'tr̄b > 39 **βē* 'tr̄b > 43 **βēt̄r̄b* > 48 **βēt̄r̄* > 55 **βētar* > 60 **βietar* > 66 **βjetar* > 70 hrv. *vjetar*, gen. jd. *vjetra*. Vidi HER 1433. Garde *Histoire* 333: naglasna paradigma a.

⁶⁹ Akcentuacija prema Kurtović Budja *Informacije*. Ona je ispitala Danielu Nižić iz Zadra. Prema Kurtović Budja riječ je o naglašavanju tipičnom za štokavske vikendaše. Možda oni, međutim, tradiraju stari štokavski egzonim.

vòda: prasl. **wadā* > 6 **badā* > 23 **podā* > 31 **boda* > 69 **βo.da* > 70 hrv. *vo.da*, ak. jd. *vođu*, *na vodu*. Vidi HER 1435.

vòlja: prasl. **waljā* > 2 **waljē* > 4 **waljā* > 6 **baljā* > 11 **baljā* > 23 **boljā* > 31 **bolja* > 33 **bolā* > 36 **bolā* > 70 (s analoškim kraćenjem samoglasnika nastavka, v. § 33) hrv. *vol'a*. Vidi HER 1439, Kapović **Vòl'ā*.

vòsak: prasl. **wasku* > 6 **basuku* > 23 **bosku* > 25 **boskō* > 30 **βoskō* > 39 **βoskō* > 48 **βosk* > 70 **vosk*, iz toga analogijom prema imenicama na -*čkō* (usp. istu analogiju u hrv. *Sĭ.sak*) hrv. *vosak*, gen. jd. *voska*. Vidi Derksen *Dictionary* 529–530.

voštànica: pretprasl. **waskēnī'kā* > prvom palatalizacijom **wasčēnī'kā* > prasl. **wašt'ēnī'kā* (vidi str. 68, bilj. 43) > 1 **wašt'ēnī'tā* > 2 **wašt'ēnī'tē* > 4 **wašt'ānī'tā* > 6 **bašt'ānī'tā* > 16 **bašt'ānī'cā* > 23 **bošt'ānī'cā* > 31 **bošt'ānī'ca* > 41 **bošt'anī'ca* > 43 **bošt'anica* > 46 **boštanica* > 69 **bošta.nica* > 70 hrv. *vošta.nica*. Vidi HER 1439 i gore *vòsak*.

vrāna: prasl. **war'nā* > 6 **bar'nā* > 20 **brā'nā* > 31 **brā'na* > 43 **brana* > 70 hrv. *vrana*. Vidi HER 1440. O odnosu prema *vrān* v. Holzer *Prosodie* 44 bilj. 64.

vrāt: prasl. **wartu* > 6 **bartu* > 20 **brātu* > 25 **brātō* > 30 **brātō* > 39 **brātō* > 48 **brāt* > 70 hrv. *vrāt*. Naglasna paradigma c. Vidi ARj XXI 386, Kapović *Development* 78, Vukušić *Naglasak* 53 § 149. Usp. *vrā.ta* nom. mn., vidi ARj XXI 391, Vukušić *Naglasak* 637.

vrātiti: prasl. **wartī'těj* > 3 **wartī'tī* > 6 **bartī'tī* > 20 **brātī'tī* > 31 **brātī'ti* > 43 **brātīti* (s analoškom duljinom u korijenu gdje bi § 41 tražio kraćinu, v. Kapović *Development* 92 i *Akcentuacija* 17–19) > 69 **brā.titi* > 70 hrv. *vrā.titi*, 1. jd. prez. *vrātim*. Naglasna paradigma b (ne b₂, v. Lehfeldt *Einführung* 64). Vidi ARj XXI 405. O *i*-glagolima vidi sada i Kapović *i-verbs*.

vr̥blje: prasl. **wirbija* > 2 **wirbije* > 6 **birbije* > 11 **birbije* > 25 **βrbije* > 27 **βrbije* > 37 **βr̥bije* > 48 **βr̥bije* > 59 **βr̥blje* > 65 **βr̥bl'e* > 68 **βr̥bl'e* > 70 hrv. *v̥r̥bl'e*. Vidi HER 1441 (*v̥r̥blje*), Dybo *Akcentologija* 154, 156 (računa s time da je neoakut zamijenjen „neocirkumfleksom“).

vr̥č: lat. *urceus* > III rom. **urkeu* > IV **urkju* > VI **orkju* > VII **ort'u* > VIII rom. **ortsu* > 2 7 8 slav. **ur'ču* > 2 **ur'či* > 5 **wur'či* > 6 **βur'či* > 25 **βur'čb* > 27 **βr̥'čb* > 43 **βr̥čb* > 48 **βr̥č* > 70 hrv. *vr̥č*. Gen. jd. *vr̥ča* sekundaran je (tako Mate Kapović u pismu); na Vrgadi i u Bačkoj pojavljuje se očekivano *vr̥ča*. Vidi Skok III 620, Mayer *Illyrier* I 350, Jurišić *Vrgada* 234, Sekulić *Bački Hrvati* 653, HER 1441.

vr̥mena: gen. jd. prasl. **wermene* > 6 **βermene* > 20 **βr̥emene* > 24 **βr̥emene* > 30 **βr̥emene* > 44 **βr̥emene* > 60 **βremene* > 70 **vr̥emene*, iz toga analogijom prema *o*-osnovama hrv. *vr̥mena*. Naglasna paradigma c. Vidi ARj XXI 503, Snój *-men-Stämme* 229–230.

vr̥ijēci: prasl. **werxtěj* > 3 **werxtī* > 6 **βerxtī* > 11 **βerxtī* > 13 **βerxtī* > 20 **βr̥ēxtī* > 24 **βr̥ēxtī* > 31 **βr̥ēxtī* > 34 **βr̥ētī* > 60 **βriētī* > 69 **βriē.-tī* > 70 **vr̥iē.tī* > 71 hrv. *vr̥iē.ci*, danas *vr̥iēci* (usp. *náci*, v. tamo). Na mjestu infinitiva koji bi trebao glasiti ***werstěj* (prema *ruki*-pravilu s prelazi u *x* samo ispred samoglasnika), analogijom prema oblicima kao što je 3. mn. prez. **wirxanti* (> hrv. *v̥r̥.xū*) nastao je novi infinitiv **werxtěj*, i to još prije promjene *xt* > *xt'* (§ 13). Vidi ARj XXI 490–491, Skok III 625, HER 1444.

Vrsār: lat. *Ursāria* (Tabula Peutingeriana i Ravenski geograf) > IV **Ursārja* > VI **Orsarja* > VII **Orsar'a* > IX rom. **Orsār'a* > 3 7 8 slav. **Ursārju* > 2 **Ursārji* > 5 **Wursārji* > 6 **βursārji* > 25 **βursārjrb* > 27 **βr̥sārjrb* > 33 **βr̥sār'rb* > 41 **βr̥sār'rb* > 43 **βr̥sar'rb* > 48 **βr̥sar'* > 61 **βr̥sar* > 70 čak. *Vrsar*, gen. *Vrsara*⁷⁰. Vidi Skok *SiR* 49–50, Mayer *Illyrier* I 350, HER 1444 (*Vrsār*, gen. *Vrsāra*).

vr̥t: lat. *hortus* > III rom. **ortu*⁷¹ > 7 8 slav. **ur'tu* > 5 **wur'tu* > 6 **βur'tu* > 25 **βur'tb* > 27 **βr̥'tb* > 39 **βr̥'tb* > 43 **βr̥tb* > 48 **βrt* > 70 hrv. *vr̥t*. Gen. jd. *vr̥ta* sekundaran je (tako Mate Kapović u pismu); u Bačkoj se čuje očekivano *vr̥ta*. Vidi ARj XXI 550, HER 1444, Skok III 620–621, 630–631, *SiR* 75, Sekulić *Bački Hrvati* 655. Usp. dolje *vr̥tao*.

vr̥tao: lat. *hortulus* > III rom. **ortulu* > 7 8 slav. **ur'tulu* > 5 **wur'tulu* > 6 **βur'tulu* > 25 **βur'tb* > 27 **βr̥'tb* > 39 **βr̥'tb* > 43 **βr̥tb* > 48 **βr̥tb* > 55 **βrtal* > 64 **βrtao* > 70 hrv. *vr̥tao* uz *vr̥tal* 'vrt'. Vidi ARj XXI 553, HER 1444. Vidi i gore *vr̥t*.

vr̥tjeti: prasl. **wirtěj* > 3 **wirtē'tī* > 6 **βirtē'tī* > 24 **βirtē'tī* > 25 **βirtē'tī* > 27 **βr̥tē'tī* > 31 **βr̥tē'ti* > 41 **βr̥tē'ti* > 43 **βr̥tēti* > 60 **βrtjeti* > 66 **βr̥tjeti* > 69 **βr̥tjeti* > 70 hrv. *vr̥tjeti* uz *v̥r̥tjeti* (s analoškom duljinom u korijenu, usp. Kapović *Development* 92). Vidi ARj XXI 560 (samo *v̥r̥tjeti*, 1. jd. prez. *v̥r̥tim*), Vukušić *Naglasak* 157 i 160 §§ 570 i 587.

⁷⁰ Tako, prema Kurtović Budja *Informacije*, naglašuje više obavjesnika u samome Vrsaru.

⁷¹ O gubljenju *h* v. Lausberg II 5, Skok *Pojave* 35 (s potvrdom *in orto*); usp. Sommer *Handbuch* 149: „Doch gestattete sich schon Varro im Anschluß an die lebendige Sprache ortus für hortus“.

vūci: nom. mn. prasl. **wilkuj* > 3 **wilkī* > 6 **bilikī* > 7 **biltī* > 16 **bilcī* > 25 **β̄lcī* > 27 **β̄lci* > 30 **β̄lci* > 31 **β̄lci* > 62 **β̄ūci* > 70 hrv. *vūci*. Vidi dolje *vūk*.

vūče: vok. jd. prasl. **wilče* > 6 **bilče* > 25 **β̄lče* > 27 **β̄lče* > 30 **β̄lče* > 62 **β̄ūče* > 70 hrv. *vūče*. Vidi dolje *vūk*.

vūk: prasl. **wilku* > 6 **bilku* > 25 **β̄lkb* > 27 **β̄lkb* > 30 **β̄lkb* > 39 **β̄lkb* > 48 **β̄lk* > 62 **β̄ūk* > 70 hrv. *vūk*, gen. jd. *vūka*. Vidi ARj XXI 608 i d., HER 1445. Garde *Histoire* 48: naglasna paradigma c. Usp. gore *vūče* i *vūci*.

Vūka: lat. *Ulca* (Tabula Peutingeriana: *Ad labores pontis Ulcae*; Ennodius, panegirik kralju Theoderichu 269,5: *Ulca fluiuis tutela Gepidarum*) > vi rom. **Olka* > 7 8 slav. **Ul'ka* > 5 **Wul'ka* > 6 **β̄ul'ka* > 25 **β̄l'ka* > 27 **β̄l'ka* > 31 **β̄l'ka* > 43 **β̄lka* (usp. 1303. *Wlcha*) > 62 **β̄uka* > 70 hrv. *Vūka*, u mađarskim vrelima *Wolcou*, *Walkó*. Rijeka u Slavoniji. Vidi ARj XXI 611, Skok III 636, *SiR* 49, Popović *Geschichte* 127, HER 1446 (*Vūka*), Anreiter *Pannonien* 139–140, 258.

vūkom: instr. jd. prasl. **wilkami* > 6 **bilkami* > 23 **β̄ilkomi* > 25 **β̄lkom* > 27 **β̄lkom* > 30 **β̄lkom* > 48 **β̄lkom* > 62 **β̄ūkom* > 70 hrv. *vūkom*. Vidi gore *vūk*.

Zādar: klas.-lat. *Iāder* [iāder] (Plinije, *Naturalis historia* III 140 *colonia Iader*, 141 *ab Iader*, 152 *contra Iader*, v. Winkler *Plinius* 102, 110) > iv **Jāder* > vi **Jader* > viii **Dzader* > ix rom. **Dzāder* > 7 8 slav. **Dzā'diru* > 25 **Dzā'drb̄* > 35 **Zā'drb̄* > 39 **Zā'drb̄* > 43 **Zadrb̄* > 48 **Zadrb̄* > 55 hrv. *Zadar*, gen. *Zadra*. Ili vjerojatnije: vlat. *Iādera* [iādera] (v. Klotz II 1; Grgur Veliki piše u lipnju 596. godine: *presbyteris, diaconibus et clero, nobilebus ac populo, Jaderae consistentibus*, v. Rački *Documenta* 248; Tabula Peutingeriana i Ravenski geograf: *Iadera*; 13. st. *Jadera vetula*, v. Katičić *Litterarum studia* 372, 374; Toma Arhiđakon XX 3, XXI 6, XXV 1: lok. *Iadere*, ak. *Iaderam*, abl. *Iadera*, v. Perić *Toma* 102, 110, 138⁷²; Lučić II: *Iadera*, v. npr. Kuntić-Makvić *Lucius* 134) > iv **Jādera* > v **Jādra* (Toma Arhiđakon XLII 2: dat. *Iadre*, v. Perić *Toma* 266; Lučić III i IX: *Iadra*, v. Kuntić-Makvić *Lucius* 184, 285) > vi **Jādra* > viii **Dzādra* > ix rom. **Dzādra* > 8 slav. **Dzā'dru* > 25 **Dzā'drb̄* > 26 **Dzā'drb̄* > 35 **Zā'drb̄* itd. (kao gore). Vidi ARj XXI 765, Mayer *Illyrier* I 159, Katičić *Balkans* 176, HER 1458, Skok III 640, Klotz II 1, Lončar *Zadar*, Holzer *Palatalisierungen* bilj. 69. – Boček *Recenzija* 270 objašnjava Z-, na čijem mjestu on očekuje Ž-, time što bi taj toponim potjecao iz drugoga roman-

⁷² U obzir valja uzeti i zbrku oko hidronima *Yader* kod Tome Arhiđakona IX 2 (vidi Perić *Toma* 42–43 s bilj. 3).

skog dijalekta, što je posve nevjerojatno. On u navedenom djelu prigrivara također da ne navodim ni jedan primjer za rom. *ts* > slav. *c*. Pored mlađih romanizama u hrvatskome poput lat. *Monte(m) acutiu(m)* > kr. *Möntokuc* (v. Skok *SiR* 210) upućujem i na starovisokonjemački *Magunza* (> nhd. *Mainz*) > staročeški *Mohuc* (pored starije posuđenice *Mohuč*), v. Holzer *Aufsätze* 35–36.

zdrāvī : **zdrāvā :** **zdrāvō:** prasl. **sudar'wuju* : **sudar'wā'jā* : **sudar'waja* > 2 **sudar'wuji* : **sudar'wā'jē* : **sudar'waje* > 4 **sudar'wuji* : **sudar'wā'jā* : **sudar'waje* > 6 **sudar'βuji* : **sudar'βā'jā* : **sudar'βaje* > 20 **sudrā'βuji* : **sudrā'βā'jā* : **sudrā'βaje* > 23 **sudrā'βuji* : **sudrā'βā'jā* : **sudrā'βoje* > 25 **sdrā'βbj̄* : **sdrā'βā'jā* : **sdrā'βoje* > 31 **sdrā'βbj̄* : **sdrā'βā'ja* : **sdrā'βoje* > 32 **sdrā'βj̄* : **sdrā'βā* : **sdrā'βō* > 38 **sdrā'βī* : **sdrā'βā* : **sdrā'βō* > 39 **sdrā'βī* : **sdrā'βā* : **sdrā'βō* > 43 **sdrāβī* : **sdrāβā* : **sdrāβō* > 48 **sdrāβī* : **sdrāβā* : **sdrāβō* > 51 **zdrāβī* : **zdrāβā* : **zdrāβō* > 70 hrv. *zdrāvī* : *zdrāvā* : *zdrāvō*. Vidi HER 1486.

zdrāvlje: prasl. **sudar'wija* > 2 **sudar'wije* > 6 **sudar'βije* > 20 **sudrā'βije* > 25 **sdrā'βije* > 39 **sdrā'βije* > 43 **sdrāβije* > 48 **sdrāβije* > 51 **zdrāβije* > 59 **zdrāβije* > 65 **zdrāβl'e* > 67 **zdrāβl'e* > 70 hrv. *zdrāvl'e*. Vidi HER 1487, Dybo *Akcentologija* 152.

zēc: prasl. **zā'jinku* > 1 **zā'jint'u* > 2 **zā'jint'i* > 16 **zā'jinci* > 25 **zā'jnc̄b* > 28 **zā'jēcb* > 32 **zēcb* > 47 **zēcb* > 48 hrv. *zēc*. Vidi Snoj *Slovar* 844, Kapović *Nove duljine* 53, *Development* 102.

zēlje: prasl. **zelija* > 2 **zelije* > 25 **zelbje* > 48 **zelje* > 65 **zel'e* > 69 **ze-l'e*, iz toga analogijom prema naglasnoj paradigmi b odnosno riječima tipa *zdrāvl'e* ili *stiñe* (v. tamo; usp. i *sūde*, v. tamo; v. i § 67) hrv. *zēl'e*. Vidi HER 1488, Garde *Histoire* 225–226 (i o sufiksu takvih zbirnih imenica).

zēmija: prasl. **zemjā* > 2 **zemjē* > 4 **zemjā* > 8 **zemljā* > 31 **zemlja* > 33 **zeml'a* (u naglasnoj paradigmi c Kortlandtovo kompenzacijsko duljenje analogijom se poništilo još prije djelovanja prvoga Ivšićeva zakona, § 36, v. Holzer *Prosodie* 52) > 69 hrv. *ze.ml'a*. Vidi HER 1488. Garde *Histoire* 44 i 78: naglasna paradigma c.

zēt: prasl. **zen'ti* > 25 **zen'tb* > 28 **zē'tb* > 43 **zēt̄b* > 47 **zēt̄b* > 48 hrv. *zet*. Vidi HER 1490.

Zēta: rom. *Genta* (potvrđeno u venecijsko doba) > 8 slav. **Gen'tā* > 7 **D'en'tā* > 16 **Dzen'tā* (usp. *Čhvalimiro dedit Zentae regionem* kod Popa

Dukljanina, v. Mošin *Dukljanin* 75) > 28 *Dzē`tā` > 31 *Dzē`ta > 35 *Zē`ta > 43 *Zēta > 47 hrv. *Zeta* (povijesni egzonim za rijeku i područje u Crnoj Gori). Vidi ARj XXII 789, Mayer *Illyrier* I 363–364, Skok III 652, Popović *Geschichte* 152, HER 1490.

zīma: prasl. *zejmā` > 3 *zīmā` > 31 *zīmā > 69 hrv. *zī.ma*. Vidi HER 1492. Garde *Histoire* 49: naglasna paradigma c. Usp. dolje *zīmu* i *zīmūs*.

zīmu: ak. jd. prasl. *zejmān > 3 *zīmān > 22 *zīman > 23 *zīmon > 28 *zīmō > 30 *zīmō > 31 *zīmō > 47 hrv. *zīmu*. Vidi gore *zīma*.

zīmūs: prasl. *zejmān si > 3 *zīmān si > 22 *zīman si > 23 *zīmon si > 25 *zīmon s_b > 28 *zīmō s_b > 30 *zīmō s_b > 37 *zīmō. s_b > 41 *zīmō. s_b > 47 *zīmū. s_b > 48 *zīmū. s > 68 *zīmū s > 69 hrv. *zī.mūs*. Vidi HER 1492, Kapović *Development* 76 i gore *zīma*.

zjāti: prasl. *zijā`tēj > 2 *zijē`tēj > 3 *zijē`tī > 4 *zijā`tī > 25 *zjā`tī > 31 *zjā`tī > 43 *zjāti > 48 hrv. *zjati*. Vidi Skok III 655–656, Snoj *Slovar* 854–855.

znājū: prasl. *znā`janti > 2 *znā`jenti, iz toga analogijom (primjerice prema *maganti > mogū) ponovno *znā`janti > 23 *znā`jonti > 25 *znā`jontb > 28 *znā`jōtb > 43 *znajōtb > 47 *znajūt > 48 *znajūt i s nepravilnim otpadanjem -t hrv. *znajū*. Vidi znào.

znālački: prasl. *znā`ličiskuju > 2 *znā`ličiskuji > 25 *znā`lččskčj > 32 *znā`lččskč > 38 *znā`lččskī > 43 *znālččskī > 48 *znālččskī > 52 *znālččki > 55 hrv. *znālački*. Vidi HER 1495.

znào: prasl. *znā`lu > 25 *znā`lč > 39 *znā`lč > 43 *znālč > 48 *znālč > 64 hrv. *znào*. Vidi HER 1495. Usp. gore znājū.

Zoiba (raguzejski): lat. *Iovia* [jovia] (u *dies Iovia* 'četvrtak') > I *Jōβia > IV *Jōβja > VII *Jōβ'a > VIII *Dzōβ'a > IX *Dzōβ'a (usp. u glosaru iz Monze [oko 900.] *zobia*, v. Euler *Vulgärlatein* 76) > XI rom. *Dzōjβa. U dubrovačkom *Liber de introitibus* 63/7 (1286.): *In die Zoiba perperos IIII et denar. VIII*. Vidi LLMAI 1290, Vinja II 92.

zōvū: prasl. *zawānti > 6 *zafānti > 11 *zafānti > 23 *zofōnti > 25 *zofōntb > 28 *zofōntb > 37 *zofōntb > 47 *zofū`tb > 48 *zofū`t, iz toga nepravilnim otpadanjem -t: *zofū` > 68 *zofū` > 69 *zō.βū > 70 hrv. *zō.vū*. Vidi Leskien *Grammatik* 576.

zūb: prasl. *zambu > 23 *zombu > 25 *zombč > 28 *zōbč > 30 *zōbč > 39 *zōbč > 47 *zūbč > 48 hrv. *zūb*, gen. jd. *zūba* (na Susku *zūba*). Naglasna pa-

radigma d (usp. gore *rōg*). Vidi HER 1499, Hamm et alii *Susak* 106, Garde *Histoire* 8–11, 20, 28–29, 47, 244–246, Holzer *Prosodie* 40–42, 49, 62.

zvāti: prasl. *zuwā`tēj (za tvorbu usp. prasl. *gunā`tēj > hrv. *gnati*) > 3 *zuwā`tī > 6 *zūβā`tī > 25 *zūβā`tī > 31 *zūβā`tī > 39 *zūβā`tī > 43 *zūβāti > 48 *zβāti > 70 hrv. *zvati*. Vidi Leskien *Grammatik* 576, Dybo *Akcentologija* 213, Bulatova *Akcentuacija* 168 (naglasna paradigma c).

zvižda: prasl. *gwajzdā` > 3 *gwēzdā` > 6 *gβēzdā` > 7 *d'βēzdā` > 11 *d'βēzdā` > 16 *dzβēzdā` > 24 *dzβēzdā` > 31 *dzβēzda > 35 *zβēzda > 60 *zβižzda > 69 *zβiž.zda > 70 hrv. *zviž.zda*. Vidi HER 1501. Garde *Histoire* 43: naglasna paradigma b.

žakan: grč. διάκονος > lat. *diāconus* > III *diākonu > IV *djākonu > VI *djākonu (v. Boček *Recenzija* 269 i *Romanismy* 92–93) > VII *d'akōnu > VIII *dzakōnu > IX rom. *dzākonu > 2 7 8 slav. *džā`kunu > 2 *džē`kunu > 4 *džā`kunu > 18 *žā`kunu > 25 *žā`kōnč > 39 *žā`kōnč > 43 *žakōnč > 48 *žakōn > 55 hrv. *žakan*, gen. jd. *žakna* 'klerik, đakon'. Vidi ARj XXIII 219, Skok III 670, Skok *Uslovi* 55–56, HER 1503 (*žakan*), Boček *Romanismy* 90–93.

žào: prasl. *džē`li (ženski rod) > 4 *džā`li > 18 *žā`li > 25 *žā`lč > 43 *žālč > 48 *žālč > 64 hrv. *žào*. Vidi HER 1504. Usp. Snoj *Slovar* 863.

žapalj: grč. διάπλοος > lat. *diaplus > III *diaplu > IV *djaplu > VII *d'aplu > VIII *dzaplu > IX rom. *dzāplu > 2 slav. *džāplju (vidi i str. 39) > 2 *džēplji > 4 *džāplji > 11 *džāplji > 18 *žāplji > 25 *žāpljč > 33 *žāpl'č > 37 *žāpl'č > 45 *žāpl'č > 48 *žāpl'č > 55 *žāpl', potvrđeno bez akcentuacije: hrv. *žapal'*, gen. jd. *žapl'a* 'traghetto, skela' i (ortografski) *Žapalj* 'Paški kanal i dr.', nadalje *Žuaplo*, *Žaplo* (Molat). Bez akcentuacije nije moguće odlučiti o tome je li posuđenica dobila akut prema § 8 ili ne. Ovdje je razvoj prikazan kao da nije. Vidi ARj XXIII 243, Skok *SiR* 73–74, 98 (o mijeni *a* > *ua* Skok *SiR* 100 bilj. 19), Skok III 671.

žār: prasl. *džēru > 4 *džāru > 18 *žāru > 25 *žārč > 30 *žārč > 39 *žārč > 48 hrv. *žār*. Usp. *gō.rjeti*. Vidi ARj XXIII 244. Prema Sekulić *Bački Hrvati* 691: naglasna paradigma c (možda sekundarno). Prema Lehfeldt *Einführung* 64 i Snoj *Slovar* 864: naglasna paradigma b.

ždrào: prasl. *džirā`lu (glede akuta usp. *žerāv*) > 12 *džirālu > 18 *žirālu > 25 *žbrālč > 30 *žbrālč > 39 *žbrālč > 48 *žrāl > 49 *ždrāl > 64 hrv. *ždrào*, gen. jd. *ždrāla*. Vidi ARj XXIII 260–261, Skok III 672 (s. v. *ždrāl*).

ždrijēb: prasl. *džerbu > 18 *žerbu > 20 *žrēbu > 24 *žrēbu > 25 *žrēbč > 30 *žrēbč > 39 *žrēbč > 48 *žrēbč > 49 *ždrēb > 60 hrv. *ždriēb*. Vidi HER 1505.

ždrijebe: prasl. *džerben' > 12 *džerben > 18 *žerben > 20 *žrēben > 24 *žrēben > 28 *žrēbē > 30 *žrēbē > 31 *žrēbē > 47 *žrēbe > 49 *ždrēbe > 60 hrv. ždriēbe. Vidi HER 1505. Dybo *Akcentologija* 143: naglasna paradigma c. Što se akuta u sufiksu tiče usp. primjere u Dybo *Akcentologija* 142–143 te gore lāne.

ždrijeło: prasl. *džerdla > 11 *džerdla > 18 *žerdla > 19 *žerla > 20 *žrēla > 23 *žrēlō > 24 *žrēlō > 49 *ždrēlō > 60 *ždriēlō > 69 hrv. ždriē.lo. Vidi HER 1505.

žena: prasl. *dženā' > 11 *dženā' > 18 *ženā' > 31 *žena > 69 hrv. že.na. Vidi HER 1506. Garde *Histoire* 42: naglasna paradigma b.

ženēm: prasl. *dženān > 18 *ženān > 22 *ženān > 23 *ženon > 28 *ženō > 30 *ženō, iz toga analogijom hrv. ženēm. Vidi Leskien *Grammatik* 546 § 870, Skok I 574, Snój *Slovar* 176.

ženo: vok. jd. prasl. *džena (o naglasku vokativa v. Holzer *Urslavische Prosodie* 154–155 § 3.1.1) > 18 *žena > 23 *ženo > 30 hrv. ženo. Vidi Snój *Slovar* 867, Vukušić *Naglasak* 78 § 276, Matasović *Laringali* 131, 132.

žerāv: prasl. *džerā'wi > 6 *džerā'βi > 12 *džerāβi > 18 *žerāβi > 25 *žerāβb > 30 *žerāβb > 48 *žerāβ > 70 hrv. žerāv. Vidi Skok III 672 (s. v. ždrāl), Snój *Slovar* 867. Usp. ždrao (v. tamo).

žerava: prasl. *džerā'wā' > 6 *džerā'βā' > 11 *džerā'βā' > 18 *žerā'βā' > 31 *žerā'βa > 43 *žerāβa > 69 *že.raβa > 70 hrv. že.rava. Vidi ARj XXIII 337.

žėti: prasl. *džentēj > 3 *džentī > 18 *žentī > 28 *žētī > 31 *žētī > 47 *žētī > 69 hrv. žē.ti. Vidi Leskien *Grammatik* 515, Vukušić *Naglasak* 175 § 666.

žežināti: lat. *iēiūnus* [jējjūnus] (vidi Sommer *Handbuch* 53, 124) 'trije-zan' > III *jējūnu > VI *jejuūnu > VIII *džedzūnu > IX rom. *džedzūnu > 2 slav. *džedžūnu (s neočekivanim e) u izvedenici *džedžūnā'tēj > 2 *džedžūnā'tēj > 3 *džedžūnā'tī > 11 *džedžūnā'tī > 18 *žežinā'tī > 31 *žežinā'ti > 41 *žežinā'ti > 43 i s otpadanjem završnoga -i čak. žežinat 'postiti'; usp. postverbal že.žin(j) 'post'. Vidi Bartoli II 379, Skok III 664–665, 679, Skok *SiR* 235, Šimunović *Rječnik* 659.

žiti: prasl. *džī'tēj > 3 *džī'tī > 18 *žī'tī > 31 *žī'ti > 43 hrv. žiti. Vidi ARj XXIII 397, Skok III 681–682, Dybo *Akcentologija* 237 (naglasna paradigma c).

živ: prasl. *džī'wu > 6 *džī'βu > 12 *džīβu > 18 *žīβu > 25 *žīβb > 30 *žīβb > 39 *žīβb > 48 *žīβ > 70 hrv. živ, ženski rod žī.va. Vidi HER 1508. Garde *Histoire* 48 i 199: naglasna paradigma c.

žlica: prasl. *ludžī'kā' > 1 *ludžī'tā' > 2 *ludžī'tē' > 4 *ludžī'tā' > 16 *ludžī'cā' > 18 *lužī'cā' > 25 *lbžī'cā' > 27 *lžī'cā' > 31 *lžī'ca > 43 *lžica > 50 hrv. žlica (uz o.žica; v. § 27). Vidi Skok III 683, HER 1510.

Žmān: lat. *Mediānum 'srednje' > III *Mediānu > IV *Medjānu > VI *Međjanu > VII *Međ'anu > VIII *Međzanu > IX rom. *Međzānu (usp. 1260. *ecclesia Sti Johannis de Meçano*, 1347. *locus Meçane insule Magne*⁷³) > 2 7 8 slav. *Midžā'nu > 2 *Midžē'nu > 4 *Midžā'nu > 18 *Mižā'nu > 25 *Mbžā'nō > 39 *Mbžā'nō > 43 *Mbžanō > 48 *Mžan (15. st. *crikva mžanska*) > 50 čak. Žmān i Žmā'n (o duljenju i neoakutu v. Moguš *Čakavski* 45, 49, Langston *Prosody* 108), gen. Žmāna. Selo na Dugom otoku. S neočekivanim e *Mežaň* (školj na Dugom otoku). Vidi ARj XXIII 460, Skok II 432, Skok *Prilozi* IV 662, *SiR* 118, 122, Jurišić *Vrgada* 248.

žmi: prasl. *džimuj' > 3 *džimī' > 18 *žimī' > 25 *žbmī' > 31 *žbmi > 48 hrv. žmi. 2. jd. imperativa od žē.ti. Vidi Vukušić *Naglasak* 175 § 666.

žmirati: prasl. *midž- > 18 *miž- > 25 *mbž- > 48 *mž- u *mžirati > 50 hrv. žmirati. Etimološki vezano za hrv. migati (v. ARj VI 645). Vidi ARj XXIII 463, Leskien *Grammatik* 59, Jurišić *Slovnica* 99. U srodstvu s rus. žmurit' s istom metatezom koja, međutim, u ruskome nema vrijednost glasovnoga zakona (v. Vasmer I 428).

žmū: lat. *modiolus* 'vagan' > III *modiolu > IV *modjolu > VI *mođjolu > VII *mođ'olu > VIII *mođzolu > IX rom. *mođzōlu > 2 7 slav. *mudžōlu⁷⁴ > 11 *mudžōlu > 17 *mudžūlu > 18 *mužūlu > 25 *mbžūlō > 37 *mbžū'lō > 39 *mbžū'lō > 48 *mžū'l (usp. 15. st. mžul) > 50 *žmū'l > čak. žmū, gen. jd. žmūla na Vrgadi, 68 žmūl, gen. jd. žmūla na Susku, inače i 64 žmuo te također žmūl' (vidi dolje žmūlj). Vidi Jurišić *Vrgada* 248, Hamm et alii *Susak* 89, Skok II 432, 482, Skok *SiR* 118 i 238 bilj. 5, Guberina *Veljotski* 49, HER 1510, Holzer *Prosodie* 58–59 bilj. 133 te tamo navedenu literaturu. Usp. i hrv. mežul s veljot. Medzūl 'moggiuolo' (v. Bartoli II 367 – on bilježi veljot. mežul). – Samoglasnik o u hrv. možul (Dubrovnik; v. ARj VII 33) može se objasniti samo nekom pretpostavkom *ad hoc*.

žmūlj: lat. *modiolus* > III *modiolu > IV *modjolu > VI *mođjolu > VII *mođ'olu > VIII *mođzolu > IX rom. *mođzōlu > 2 7 slav. *mudžōlju > 2 *mu-

⁷³ Grafemom ç označuju se *ts* i *dz*, v. Muljačić *Dalmatski* 283 (u hrvatskim tekstovima, međutim, *c* i *č*, v. Malić *Transkripcija* 155).

⁷⁴ Posuđeno nakon prijeglasa (§ 2), ili se *ō* kao preglasheni *o* u daljnjem razvoju stopilo s *o*.

*džōljī*⁷⁵ > 11 **mudžōljī* > 17 **mudžūljī* > 18 **mužūljī* > 25 **m̄žūljī* > 33 **m̄žūl'j* > 37 **m̄žū-l'j* > 39 **m̄žū-l'j* > 48 **m̄žū-l'* > 50 **žmū-l'* > 68 hrv. *žmūl'*. Potanje vidi gore pod *žmū* i str. 39.

Žnjān: lat. **Iūniānum* [jūniānum] (predijalni toponim, v. Skok *Simbioza* 7; usp. Klotz II 202: *Iūniānus* 'Junijev') > III **Jūniānu* > IV **Jūnjānu* > VI **Junjanu* > VII **Jun'anu* > VIII **Dzun'anu* > IX rom. **Dzun'ānu* (usp. poslije 1090. a *Zunano*, v. CD I 194 br. 155; 1370. in *Çugnano*, *Sancta Maria de Zgnano*, 1250. ad *Çunanum*, 1281. de *Çunano*, 1301. in *Jugnano*) > 2 3 8 slav. **Džunjā'nu* > 2 **Džinjē'nu* > 4 **Džinjā'nu* > 18 **Žinjā'nu* > 25 **Žbnjā'n̄b* > 33 **Žbhā'n̄b* > 39 **Žbhā'n̄b* > 43 **Žbhā'n̄b* > 48 **Žhān* > čak. *Žhān* (s duljinom prema Moguš *Čakavski* 45, 49, Langston *Prosody* 108, 243, 245), gen. *Žhāna*. Nekoć „polje sa kapelicom poznatom pod imenom Gospe od *Žnjāna* na putu, što vodi istočno od Spljeta put Omiša uz more“ (Skok *Prilozi* III 349), danas dio Splita. Usp. *Žjan* na Korčuli (bez podataka o naglasku). Vidi Skok I 786 s. v. *junij*, Skok *Prilozi* III 349, *Dolazak* 212, *SiR* 166 bilj. 1, 202.

žük: lat. *iuncus* [junktus] 'sita' > III **junku* > VI **jonku* > VIII rom. **dzonku* > 2 7 8 slav. (posuđeno nakon prijeglase, § 2) **džun'ku* > 18 **žun'ku* > 25 **žbn'kb* > 28 **žō'kb* > 39 **žō'kb* > 43 **žokb* > 47 **žukb* > 48 hrv. *žuk* 'Spartum junceum'. Vidi Skok III 664–665, Skok *SiR* 178, 188, 218 bilj. 25, Bidwell *Chronology* 117.

župān: prasl. **džawpānu* > 2 **džewpānu* > 3 **džōpānu* (usp. 777. *iopan Physso*, v. Holzer *Kremsmünster* 37–38, *Aufsätze* 241–242) > 11 **džōpānu* > 17 **džūpānu* > 18 **žūpānu* > 25 **žūpān̄b* > 37 **žūpā'n̄b* > 39 **žūpā'n̄b* > 41 **župā'n̄b* > 48 **župā'n* (tako čak.) > 68 **župān* > 69 hrv. *žu.pān*, gen. jd. *župā.na*. Vidi ARj XXIII 509–511, Skok III 687–688, Holzer *Aufsätze* 138–144, 237–242, Vykypěl *Tituly* 173–216, HER 1511, Zubčić *Bašćanska ploča* 456 (s bilj. 54), Sekulić *Bački Hrvati* 695. Uz to je, kako se čini, postojao lik s akutiranim drugim slogom: prasl. **džawpā'nu* > 2 **džewpā'nu* > 3 **džōpā'nu* > 17 **džūpā'nu* > 18 **žūpā'nu* > 25 **žūpā'n̄b* > 39 **žūpā'n̄b* > 41 **župā'n̄b* > 43 **župan̄b* > 48 **župan*, usp. Geić – Šilović *Trogir* 306: *župān*, gen. jd. *župāna*⁷⁶ (za duljenje u nom. jd. usp. Moguš *Čakav-*

⁷⁵ Možda je ovdje *ō* preglášeno u *ō̄*, koje se onda tijekom daljnega razvoja stopilo s *ō̄*.

⁷⁶ S dvostrukim naglaskom, v. § 69. – Zanimljivo je značenje riječi u Trogiru: „nadzornik, nadzornik; zemljoposjednici su obično birali dobro stojećeg i uglednog težaka koji je imao zadatak da povremeno obilazi i kontrolira kako se obrađuju njihove zemlje. Posebno je bila važna njegova uloga u jematvi (berbi grožđa) kad je odlučivao o danu ber-

ski 45, 49, Langston *Prosody* 108) i Šimunović *Rječnik* 662: *župōn*, gen. jd. *župāna*⁷⁷ (za *ā* usp. gore *Brkāta*), usp. i *Županje* na Krku i *Županja* u Posavini (v. Zubčić *Bašćanska ploča* 456). Akut rekonstruirao i Snog *Slovar* 876 (**župān̄b*). Vjerojatno se radi o posuđenici iz avarskoga ili riječi posuđenoj preko avarskoga (v. Chelimskij *Avarskij kaganat* i usp. gore *bān*). Praslavenski je skup *džaw* moguć samo u posuđenicama (da se radi o izvorno slavenskoj riječi, počinjala bi s pretprasl. **gew-* > prasl. **džjaw-*). Riječ je mogla biti preuzeta u slavenski jednom bez dodavanja akuta, a jednom s dodavanjem prema § 8.

Žūt: lat. **Iunctum* [junktum] (o pojedinostima izgovora skupova poput *-unct-* usp. Meiser *Latein* 78 § 58) 'privezano' > II **Junctum* > III **Junctu* > VI **Jonctu* > VIII rom. **Dzonctu* > 2 6 7 8 slav. (posuđeno nakon prijeglase, § 2) **Džun'xtu* > 14 **Džun'tu* > 18 **Žun'tu* > 25 **Žbn'tb* > 28 **Žō'tb* > 39 **Žō'tb* > 43 **Žotb* > 47 **Žutb* > 48 hrv. *Žut*. Vidi Skok *SiR* 127: Naglasak je kratkosilazni, ime je motivirano blizinom otoku Kornat, dakle „privezanošću“ za njega.

be, organizirao sve što je bilo potrebno za to, nadgledao berbu i nadzirao kako se dijeli prinos između posjednika i težaka“ (Geić – Šilović *Trogir* 306). Ta funkcija župana potpuno odgovara onoj kakva je inače postojala na području njemačkoga vlastelinstva, naime, što se Hrvatske tiče, u Istri, a stoji jasno nasuprot visokomu položaju koji su imali župani hrvatskoga kralja, a koji je primjerice vidljiv u Korčulanskom kodeksu na mjestu citiranome u Katičić – Novak *Dva tisućljeća* 31, gdje nastupaju kao Krešimirovi porotnici. Vidi uz to još Holzer *Bairischer Einfluss* 57–63, *Trebišća* 69–70, *Kremsmünster* 33–37, *Aufsätze* 138–144, 237–241, 273–274.

⁷⁷ 'Seoski glavar'; usp. značenje u Trogiru. Vidi loc. cit. i ulomak teksta koji se tamo donosi kao primjer.

CITIRANA LITERATURA

- Anreiter *Pannonien*: Peter Anreiter, Die vorrömischen Namen Pannoniens (= Archaeolingua. Edited by Erzsébet Jerem and Wolfgang Meid. Series Minor 16), Budapest 2001
- ARj I–XXIII: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII, Zagreb 1881–1976
- Arvinte *Westgrenze*: Vasile Arvinte, Die Westgrenze des Entstehungsgebietes der rumänischen Sprache, Zeitschrift für Balkanologie 6/2 (1968) 97–113
- Atlas*: Hrvatski povijesni atlas. Urednik Krešimir Regan. Priredili Krešimir Regan, Tomislav Kaniški, Zagreb 2003
- Babić *Norma*: Stjepan Babić, Problem norme u hrvatskom književnom jeziku, u: Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika. Priredio Marko Samardžija, Zagreb 1999, 182–202
- Babić *Tvorba*: Stjepan Babić, Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku, Zagreb 1986
- Ban Kulin: *Osamsto godina Povelje bosanskog bana Kulina 1189–1989*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga XC, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 23, Sarajevo 1989
- Bartoli II: Matteo Giulio Bartoli, Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der apennino-balkanischen Romania II: Glossare und Texte – Grammatik und Lexikon (= Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, 5), Wien 1906
- Baščanska ploča: v. Fučić *Glagoljski natpisi* 44
- Beckmann *Ockham*: Jan P. Beckmann, Wilhelm v. Ockham, Ockhamismus, u: Lexikon für Theologie und Kirche 10, Freiburg im Breisgau 2009, 1186–1191
- Begović *Zakonik*: Zakonik cara Stefana Dušana. Knjiga I: Struški i atonski rukopis. Urednik Mehmed Begović, Beograd 1975
- Belić *Zametki*: Aleksandar Belić, Zametki po čakavskim govoram, Izvestija Otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk 14/2 (1909) 181–266
- Bergermayer *Jotierung*: Angela Bergermayer, Die gemeinslavische Alveolarenpalatalisation („Jotierung“) und ihre Ergebnisse, Wiener Slavistisches Jahrbuch 47 (2001) 7–24

- Bergermayer *Reflexe*: Angela Bergermayer, Zum Problem der gemein-slavischen Reflexe *kw, gw, xw* vs. *cw, (d)zw, sw* vor Vordervokalen – eine Erklärung auf der Grundlage generativistischer Phonologietheorie, Wiener Slavistisches Jahrbuch 48 (2002) 7–20
- Bergmann *Gröfel*: Hubert Bergmann, *Gröfel, Gröbel* ‘Steinhaufen’ – Dialektologisches und Namenkundliches rund um einen Slawismus im Bairischen, Jezikoslovni zapiski. Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša 13/1–2 (2007 = Merkujev zbornik) 43–58
- Bezljaj I: France Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga A–J, Ljubljana 1977
- Bidwell *Chronology*: Charles E. Bidwell, The Chronology of Certain Sound Changes in Common Slavic as Evidenced by Loans from Vulgar Latin, Word 17 (1961) 105–127
- Boček *Recenzija*: Vít Boček, recenzija knjige Holzer *Grammatik*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A 56 (2008) 268–271
- Boček *Romanismy*: Vít Boček, Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích, Praha 2010
- Bratulić *Istarski razvod*: Istarski razvod. Priredio, predgovor napisao i komentarima popratio Josip Bratulić, Pula 1992
- Brižinski spomenici: Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja, Ljubljana 1992
- Brozović *Dentali*: Dalibor Brozović, Dentali ispred afrikatâ: gube se ili se izgovaraju? O jednom starom pravopisnom i ortoepskom pitanju, Jezik 20/5 (1972–1973) 129–142
- Brozović *Dobrinj*: Dalibor Brozović, Dobrinj (OLA 24), u: Ivić – Brozović *Fonološki opisi* 241–246
- Brozović *Entwicklungsetappen*: Dalibor Brozović, Die Entwicklungsetappen bei der Bildung des kroatischen neuštokavischen Sprachstandards, Die Welt der Slaven 21/2 (1976) 14–27
- Brozović *Fonologija*: Dalibor Brozović, Fonologija hrvatskoga književnog jezika, u: Stjepan Babić – Dalibor Brozović – Milan Moguš – Slavko Pavešić – Ivo Škarić – Stjepko Težak, Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku, Zagreb 1991, 379–452 [vidi sada i Brozović *Fonologija* 2]
- Brozović *Fonologija 2*: Dalibor Brozović, Fonologija hrvatskoga standardnog jezika, u: Stjepan Babić – Dalibor Brozović – Ivo Škarić – Stjepko Težak, Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb 2007, 159–257

- Brozović *Hrvatski jezik*: Dalibor Brozović, Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, u: Hrvatska književnost u europskom kontekstu, Zagreb 1978, 9–83
- Brozović *Jat*: Dalibor Brozović, Vom Begriff der Richtung bei den phonologischen Oppositionen (Über die phonologische Individualität des Reflexes des langen Jat im Standardijekavischen), Wiener Slavistisches Jahrbuch 11 (1964) 141–147
- Brozović *Jurišić*: Dalibor Brozović, Predgovor, u: Jurišić *Slovnica* V–XVIII
- Brozović *Koine*: Dalibor Brozović, Vuk i novoštokavska folklorna Koine (Prilog tipologiji slavenskih standardnih jezika), Slavia 34/1 (1965) 1–27
- Brozović *Rekonstrukcija*: Dalibor Brozović, O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata, Filologija 4 (1963) 45–55
- Brozović *Slika*: Dalibor Brozović, Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora, Radovi (Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Zadar) god. 8–9, Sv. 8, Razdio lingvističko-filološki 5 (1968/1969, 1969/1970), Zadar 1970, 5–32 + 7 karata
- Brozović *Standard*: Dalibor Brozović, O početku hrvatskoga jezičnog standarda, Kritika 3/10 (1970) 21–42
- Brozović *Starosrpskohrvatski*: Dalibor Brozović, Uz opis starosrpskohrvatskoga fonološkog sustava (izrađen za potrebe Općeslavenskoga lingvističkog atlasa), u: Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića (= Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga XXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 6.), Sarajevo 1977, 49–66
- Brozović *Štokavski*: Dalibor Brozović, Suvremeno štokavsko narječje kao plod konvergentnoga jezičnog razvoja, Hrvatski dijalektološki zbornik 7/1 (1985) 59–71
- Brozović *Vrijednost*: Dalibor Brozović, O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, Jezik 20 / 3, 4, 5 (1972–1973) 65–74, 106–118, 142–149
- Brozović – Ivić *Ishodišni sistem*: Dalibor Brozović – Pavle Ivić, Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem, u: Ivić – Brozović *Fonološki opisi* 221–226
- Brozović – Ivić *Jezik*: Dalibor Brozović – Pavle Ivić, Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, Zagreb 1988

- Brozović Rončević *Dočetak -aj*: Dunja Brozović Rončević, O razgraničenju toponima s dočekom -aj, -aja od apelativa s etimološkim sufiksima -(j)aj, -(j)aja, *Folia onomastica Croatica* 3 (1994) 17–23
- Brozović Rončević *Istra*: Dunja Brozović Rončević, Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i Kvarnerskih otoka, *Folia onomastica Croatica* 7 (1998) 1–21
- Bulatova *Akcentuacija*: R. V. Bulatova, Staroserbskaja glagol'naja akcentuacija (Sbornik 1509 g. kak pamjatnik istorii serbskogo štokavskogo udarenija), Moskva 1975
- CD: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, I–XVIII + Supplementa I–II, Zagreb 1904–2002 (v. osobito svezak I: listine godina 743–1100. Uredio Marko Kostrenčić. Sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, Zagreb 1967)
- Chelimskij *Avarskij kaganat*: Evgenij Chelimskij, Tunguso-man'čžurskij jazykovoju komponent v avarskom kaganate i slavjanskaja etimologija, u: Materialy k dokladu na XIII Meždunarodnom s"ezde slavistov. Ljubljana, 15–21 avgusta 2003, Hamburg 2003
- Claussen *Griechisch*: Theodor Claussen, Griechisch im Französischen, Romanische Forschungen XV (1904) 774–883
- Craffonara *Maceretum*: Lois Craffonara, MACERETUM, wo bist du geblieben? – oder: Über die 'Aceritis' in der Namenforschung Tirols, Beiträge zur Namenforschung (Neue Folge) 42/1 (2007) 65–97
- Čače *Grčka imena*: Slobodan Čače, O ranijim grčkim imenima mjesta na istočnom Jadranu, *Folia onomastica Croatica* 11 (2002) 53–76
- Čače *Promjene*: Slobodan Čače, Promjene u naseobinskom sustavu kasnorimske Dalmacije: tragovi u toponimiji, *Folia onomastica Croatica* 7 (1998) 23–40
- Čale *Držić*: Marin Držić, Djela. Priredio Frano Čale, Zagreb 1979
- ČDL: Mate Hraste – Petar Šimunović – Reinhold Olesch, Čakavisches deutsches Lexikon. Teil I, Köln – Wien 1979
- Ćurković *Palatali*: Dijana Ćurković, Palatali u latiničkoj grafiji pisaca zadarsko-šibenskoga kruga XIV. – XVII. stoljeća, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34 (2008) 95–114
- Derksen *Dictionary*: Rick Derksen, Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon, Leiden – Boston 2008
- Derksen *Slavic *jb-*: Rick Derksen, Slavic *jb-, Dutch Contributions to the Thirteenth International Congress of Slavists, Ljubljana August 15–21, 2003. Linguistics. Edited by Jos Schaeken, Peter Houtzagers, Janneke

- Kalsbeek (= Studies in Slavic and General Linguistics 30), Amsterdam – New York 2003, 97–105
- Diels *Grammatik*: Paul Diels, Altkirchenslavische Grammatik. Mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch. I. Teil: Grammatik, Heidelberg 1932
- Dulčić *Brusje*: Jure Dulčić – Pere Dulčić, Rječnik brusškoga govora (= Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 7, svezak 2), Zagreb 1985
- Dybo *Akcentologija*: V. A. Dybo, Slavjanskaja akcentologija, Moskva 1981
- Dybo *Osnovy*: V. A. Dybo – G. I. Zamjatina – S. L. Nikolaev, Osnovy slavjanskoj akcentologii, Moskva 1990
- Eichler *Namenforschung*: Ernst Eichler, Beiträge zur deutsch-slavischen Namenforschung (1955–1981). Mit Vorwort und Namenregister, Leipzig 1985
- ÉSSJ: Étimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond, Moskva 1974 i d.
- Euler *Vulgärlatein*: Wolfram Euler, Vom Vulgärlatein zu den romanischen Einzelsprachen. Überlegungen zur Aufgliederung von Protosprachen (= Studia Interdisciplinaria Ænipontana 6), Wien 2005
- Fancev *Schrifttum*: Franjo Fancev, Einige Bemerkungen zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien, *Archiv für slavische Philologie* 35 (1914) 379–413
- Finka *Sali*: Božidar Finka, Sali (OLA 37), u: Ivić – Brozović *Fonološki opisi* 252–257
- Fučić *Glagoljica*: Branko Fučić, Granična područja glagoljice i ćirilice, u: *Obljetnica Povaljske listine i praga 1184–1984* (= Brački zbornik 15), Supetar 1987, 17–28
- Fučić *Glagoljski natpisi*: Branko Fučić, Glagoljski natpisi, Zagreb 1982
- Furlan **ovčà*: Metka Furlan, Praslovansko *ovčь (m.) : *ovčà (f.), *Studia etymologica Brunensia* 1 (ur. Ilona Janyšková i Elena Karlíková), Praha 2000, 163–171
- Garde *Histoire*: Paul Garde, Histoire de l'accentuation slave 1, Paris 1976
- Geić – Šilović *Trogir*: Duško Geić – Mirko Slade Šilović, Rječnik trogirskog čakavskog govora, Trogir 1994
- Gerov *Sprachgrenze*: Boris Gerov, Die lateinisch-griechische Sprachgrenze auf der Balkanhalbinsel, u: Günter Neumann – Jürgen Untermann (ur.), Die Sprachen im römischen Reich der Kaiserzeit. Kolloquium vom 8. bis 10. April 1974 (= Beihefte der Bonner Jahrbücher Band 40), Köln – Bonn 1980, 147–166

- Gluhak *Rječnik*: Alemko Gluhak, Hrvatski etimološki rječnik, Zagreb 1993
- Goldstein *Bizant*: Ivo Goldstein, Bizant na Jadranu. Od Justinijana I. do Bazilija I., Zagreb 1992
- Goldstein *Srednji vijek*: Ivo Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zagreb 1995
- Grafenauer *Gailtal*: Ivan Grafenauer, Zum Accente im Gailthalerdialekte, Archiv für slavische Philologie XXVII (1905) 195–228
- Guberina *Veljotski*: Petar Guberina, Da li je veljotska diftongacija roman-ska? Da li monoftonzi ili diftonzi karakteriziraju staroveljotski?, Rad (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti) 327 (1962) 41–55
- Gvozdanović *Serbo-Croatian*: Jadranka Gvozdanović, Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian with a synopsis of Serbo-Croatian phonology (= Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XXVIII), Wien 1980
- Hamm *Čitanka*: Josip Hamm, Staroslavenska čitanka, II. izdanje, Zagreb 1971
- Hamm *Pismo*: Josip Hamm, Pojava i razvitak ćirilometodskog pisma na hrvatskom tlu i njegove veze z Makedonijom, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1988, 167–175
- Hamm et alii *Susak*: Josip Hamm – Mate Hraste – Petar Guberina, *Govor otoka Suska*, u: Hrvatski dijalektološki zbornik 1, Zagreb 1956, 7–215
- HER: Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb 2003
- Hercigonja *Književnost*: Eduard Hercigonja, Srednjovjekovna književnost (= Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 2), Zagreb 1975
- Hercigonja *Kultura*: Eduard Hercigonja, Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja, Zagreb 1994
- HJS: Eugenija Barić et alii, Hrvatski jezični savjetnik, Zagreb 1999
- Holzer *Altkirchenslawisch*: Georg Holzer, Altkirchenslawisch, u: Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens, ur. Miloš Okuka i Gerald Krenn, Klagenfurt/Celovec 2002, 187–202. Vidi i Holzer *Corrigenda*.
- Holzer *Aufsätze*: Georg Holzer, Namenkundliche Aufsätze (= Innsbrucker Beiträge zur Onomastik 4), Wien 2008
- Holzer *Auslautgesetze*: Georg Holzer, Die urslavischen Auslautgesetze, Wiener Slavistisches Jahrbuch 26 (1980) 7–27
- Holzer *Auswertung*: Georg Holzer, Zur Auswertung von Toponymen antiken Ursprungs für die kroatische Lautgeschichte, Folia onomastica Croatica 8 (1999) 81–96 [ponovno objavljeno u Holzer *Aufsätze* 71–86]

- Holzer *Bairischer Einfluss*: Georg Holzer, Zur Sprache des mittelalterlichen Slaventums in Österreich. Slavisch unter bairischem Einfluss, Wiener Slavistisches Jahrbuch 48 (2002) 53–73
- Holzer *Bairisches Ostland*: Georg Holzer, Das bairische Ostland und seine Slaven, u: Studia Philologica Slavica. Festschrift für Gerhard Birkfellner zum 65. Geburtstag gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern. Teilband I, ur. Bernhard Symanzik (= Münstersche Texte zur Slavistik 4), Berlin 2006, 175–189
- Holzer *Corrigenda*: Georg Holzer, Corrigenda in der Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens, Wiener Slavistisches Jahrbuch 48 (2002) 255–257
- Holzer *Dialektkontinuum*: Georg Holzer, Zum gemeinslavischen Dialektkontinuum, Wiener Slavistisches Jahrbuch 43 (1997) 87–102
- Holzer *Einheitlichkeit*: Georg Holzer, Die Einheitlichkeit des Slavischen um 600 n. Chr. und ihr Zerfall, Wiener Slavistisches Jahrbuch 41 (1995) 55–89
- Holzer *Erschließen*: Georg Holzer, Das Erschließen unbelegter Sprachen. Zu den theoretischen Grundlagen der genetischen Linguistik (= Schriften über Sprachen und Texte 1), Frankfurt am Main itd. 1996
- Holzer *Grammatik*: Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache (= Schriften über Sprachen und Texte 9), Frankfurt am Main itd. 2007
- Holzer *Granice*: Georg Holzer, Problemi vanjskih i unutrašnjih granica južnoslavenskoga jezičnog prostora, Forum. Mjesečnik razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Godište XXXXI. Knjiga LXXIII. Broj 7–9. Zagreb, jesen 2002, 1078–1091
- Holzer *Gräzismen*: Georg Holzer, Zur Akzentuierung romanisch vermittelter Gräzismen im Kroatischen, u: Elena Stadnik-Holzer (ur.), Baltische und slavische Prosodie. International Workshop on Balto-Slavic Accentology IV (Scheibbs, 2.–4. Juli 2008). Scheibbs International Sprachhistorische Tage I (= Schriften über Sprachen und Texte 11), Frankfurt am Main itd. 2011, 81–88
- Holzer **Gumьno*: Georg Holzer, Slavisch **gumьno* in Niederösterreich. Zur Rekonstruktion der Bedeutung eines onomastisch erschlossenen Wortes der Slavia submersa, Folia onomastica Croatica 12–13 (2003–2004 = Zbornik u čast Petru Šimunoviću) 191–212 [ponovno objavljeno u Holzer *Aufsätze* 167–191]
- Holzer *Innovationen*: Georg Holzer, Die ersten nachurslavischen lautlichen Innovationen und ihre relative Chronologie, Linguistica Baltica 4

- (1995) (= Kuryłowicz Memorial Volume, Part Two, ur. Wojciech Smoczyński, Kraków), 247–256
- Holzer *Kontaktbereich*: Georg Holzer, Slavisch-deutsche Lautgeschichte im österreichischen Kontaktbereich, *Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences* 36 (2001) 91–109 [ponovno objavljeno u Holzer *Aufsätze* 87–106]
- Holzer *Kremsmünster*: Georg Holzer, Zu den Slavica in der Kremsmünsterer Urkunde von 777, u: Wort – Geist – Kultur. Gedenkschrift für Sergej S. Averincev, ur. Juliane Besters-Dilger, Heinz Miklas, Gerhard Neweklowsky i Fedor B. Poljakov (= Russkaja kul'tura v Evrope / Russian Culture in Europe 2), Frankfurt am Main itd. 2007, 27–46 [ponovno objavljeno u Holzer *Aufsätze* 232–250]
- Holzer *Kurkina*: Georg Holzer, recenzija knjige: L. V. Kurkina, Dialektna-ja struktura praslavjanskoga jazyka po dannym južnoslavjanskoj leksiki. Narečna struktura praslovanskega jezika v luči južnoslovanske leksike, Ljubljana 1992 (= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 38), Wiener Slavistisches Jahrbuch 40 (1994) 187–194
- Holzer *Lautgeschichte*: Georg Holzer, Zur Lautgeschichte des baltisch-slavischen Areals, Wiener Slavistisches Jahrbuch 47 (2001) 33–50
- Holzer *Lexik*: Georg Holzer, Baltisch-slavische Lexik in den Lautungen von 600 n. Chr. (Entwurf einer Rekonstruktion), u: *Studia etymologica Brunensia* 1, ur. Ilona Janyšková – Helena Karlíková, Praha 2000, 287–294
- Holzer *Morphophonologie*: Georg Holzer, Urslavische Morphophonologie. Ein Entwurf mit Beispielen aus der Slavia submersa Niederösterreichs, u: Elena Stadnik-Holzer i Georg Holzer (ur.), Sprache und Leben der frühmittelalterlichen Slaven. Festschrift für Radoslav Katičić zum 80. Geburtstag. Mit den Beiträgen zu den Scheibbs'er Internationalen Sprachhistorischen Tagen II und weiteren Aufsätzen (= Schriften über Sprachen und Texte 10), Frankfurt am Main itd. 2010, 43–77
- Holzer *Nordgrenze*: Georg Holzer, Zur Frage der Nordgrenze des slowenischen Sprachgebiets im Mittelalter, Wiener Slavistisches Jahrbuch 53 (2007) 27–35
- Holzer *Österreich*: Georg Holzer, Zu Lautgeschichte und Dialekten des mittelalterlichen Slavischen in Österreich, Wiener Slavistisches Jahrbuch 42 (1996) 81–110
- Holzer *Palatalisierungen*: Georg Holzer, Die slavischen Palatalisierungen im Lichte des kroatisch-romanischen Sprachkontakts, u: Od indoeuro-

- peistike do kroatistike. Zbornik u čast Daliboru Brozoviću, Zagreb, u tisku
- Holzer *Phonologie*: Georg Holzer, Urslavische Phonologie, Wiener Slavistisches Jahrbuch 49 (2003) 23–40
- Holzer *Prosodie*: Georg Holzer, Zur relativen Datierung prosodischer Prozesse im Gemeinslavischen und frühen Kroatischen, Wiener Slavistisches Jahrbuch 51 (2005) 31–71
- Holzer *Proto-Slavic*: Georg Holzer, Proto-Slavic: Historical Setting and Linguistic Reconstruction, East Central Europe / L'Europe du Centre Est 31/1 (Budapest 2004) 49–59
- Holzer *Rekonstruktion*: Georg Holzer, Zur Rekonstruktion urslavischer Lautungen, u: Praslówiańszczyzna i jej rozpad, ur. Jerzy Rusek i Wiesław Boryś, Warszawa 1998, 57–72
- Holzer *Saloniki*: Georg Holzer, Die Geschichte des Slavischen der Stadt Saloniki bis zum Jahr 863, u: Johannes Reinhart (ur.), Slavica mediaevalia in memoriam Francisci Venceslai Mareš (= Schriften über Sprachen und Texte 8), Frankfurt am Main itd. 2006, 29–67
- Holzer *Slavi*: Georg Holzer, Gli Slavi prima del loro arrivo in Occidente, u: Lo spazio letterario del Medioevo. 3. Le culture circostanti. Direttori: Mario Capaldo, Franco Cardini, Guglielmo Cavallo, Biancamaria Scarcia Amoretti. Volume III: Le culture slave. A cura di Mario Capaldo, Roma 2006, 13–49
- Holzer *Sorbisch*: Georg Holzer, Zum sorbischen Dialektkontinuum im westslavischen Zusammenhang, Wiener Slavistisches Jahrbuch 45 (1999) 251–276
- Holzer *Struktur*: Georg Holzer, Strukturelle Besonderheiten des Urslavischen, u: Evidence and Counter-Evidence. Essays in honour of Fredrik Kortlandt. Volume 1: Balto-Slavic and Indo-European Linguistics edited by Alexander Lubotsky, Jos Schaeken, Jeroen Wiedenhof with the assistance of Rick Derksen and Sjoerd Siebinga (= Studies in Slavic and General Linguistics 32), Amsterdam – New York 2008, 201–212
- Holzer *Trebišća*: Georg Holzer, *Trebišća* kod Mošćenica na istarskom poluotoku i *Treffling* kod Gaminga u Donjoj Austriji, Mošćenički zbornik, Godina 3., Broj 3 (2006) 63–82 [vidi i nešto prerađenu inačicu u Holzer *Aufsätze* 265–290]
- Holzer *Urslavische Prosodie*: Georg Holzer, Urslavische Prosodie, Wiener Slavistisches Jahrbuch 55 (2009) 151–178
- Holzer *Urslawisch*: Georg Holzer, Urslawisch, u: Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10: Lexikon der Sprachen des europäischen

- Ostens, ur. Miloš Okuka i Gerald Krenn, Klagenfurt/Celovec 2002, 551–557. Vidi i Holzer *Corrigenda*.
- Holzer *UuB*: Georg Holzer, Urslavisch und Baltisch, Wiener Slavistisches Jahrbuch 44 (1998) 27–56
- Holzer – Dobrić *Glossar*: Georg Holzer, Saša Dobrić et alii, Lautgeschichtliches Glossar zum Neuštokavischen, Wiener Slavistisches Jahrbuch 56 (2010) 39–60
- Holzer – Fidler *Glossar*: Georg Holzer, Andrea Fidler et alii, Lautgeschichtliches Glossar zum Neuštokavischen (weitere Lemmata), Ricerche slavistiche, u tisku
- Illič-Svityč *Akcentuacija*: V. M. Illič-Svityč, Imennaja akcentuacija v baltijskom i slavjanskom. Sud'ba akcentuacionnyh paradigm, Moskva 1963
- Istarski razvod: vidi Bratulić *Istarski razvod*
- Ivić *Puti*: Pavle Ivić, Osnovnye puti razvitija serbochovratskogo vokalizma, Voprosy jazykoznanija 7/1 (1958) 3–20
- Ivić *Uvod*: Pavle Ivić, Uvod, u: Ivić – Brozović *Fonološki opisi* 1–10
- Ivić – Brozović *Fonološki opisi*: Pavle Ivić, Dalibor Brozović et alii, Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo 1981
- Ivšić *Gramatika*: Stjepan Ivšić, Slavenska poredbena gramatika. Priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić, Zagreb 1970
- Ivšić *Posavski I*: Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 196. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički, 82, Zagreb 1913, 124–254
- Ivšić *Posavski II*: Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor (Svršetak), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 197. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički, 83, Zagreb 1913, 9–138
- Ivšić *Prilog*: Stjepan Ivšić, Prilog za slavenski akcenat, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 187. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički, 77, Zagreb 1911, 133–208
- Jagić *Glagolitica*: Vatroslav Jagić, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente (= Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, XXXVIII, II), Wien 1890
- Jakić-Cestarić *Odnosi*: Vesna Jakić-Cestarić, Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. 19, Zadar 1972, 99–166

- Jakić-Cestarić *Prior Andrija*: Vesna Jakić-Cestarić, Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća, Onomastica Jugoslavica 6 (1976) 195–215
- Jakšić *Diklo*: Nikola Jakšić, Draga svetog Krševana u Diklu. O tisućitoj obljetnici osnutka samostana, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti, 25/12 (1985/ 1986) 205–228
- Japundžić *Glagolizam*: Marko Japundžić, Tragom hrvatskoga glagolizma, Zagreb 1995
- Jireček *Romani*: Konstantin Jireček, Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka. Preveo Stojan Stojanović (= Zbornik Konstantina Jirečeka II, Urednik Georgije Ostrogorski), Beograd 1962 [prijevod rada: Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters (= Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe, XLVIII, XLIX, Wien 1901, 1903, 1904)]
- Jurišić *Slovnica*: Blaž Jurišić, Nacrt hrvatske slovnice I. Glasovi i oblici u poviestnom razvoju, Zagreb 1992 (pretisak izdanja iz 1944.)
- Jurišić *Vrgada*: Blaž Jurišić, Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima. II dio: rječnik, Zagreb 1973
- Kapović *Akcentuacija*: Mate Kapović, Razvoj hrvatske akcentuacije, Filologija 51 (2008) 1–39
- Kapović *Development*: Mate Kapović, The Development of Proto-Slavic Quantity (from Proto-Slavic to Modern Slavic Languages), Wiener Slavistisches Jahrbuch 51 (2005) 73–111
- Kapović *i-verbs*: Mate Kapović, The accentuation of *i*-verbs in Croatian dialects, u: Accent Matters. Papers on Balto-Slavic accentology. Edited by Tijmen Pronk – Rick Derksen (= Studies in Slavic and General Linguistics 37), Amsterdam – New York 2011, 109–233
- Kapović *Length*: Mate Kapović, Slavic length again, Filologija 45 (2005) 29–45
- Kapović *Lisac*: Mate Kapović, recenzija knjige: Josip Lisac, Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Zagreb 2003, Filologija 43 (2004) 129–134
- Kapović *Nove duljine*: Mate Kapović, Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja), Filologija 44 (2005) 51–62
- Kapović *Razvoj*: Mate Kapović, Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima, Filologija 41 (2003) 51–82

- Kapović **Sьrdьce*: Mate Kapović, Naglasak praslavenske riječi *sьrdьce, Croatica et Slavica Iadertina I (2005) 125–133
- Kapović **Vòl'ā*: Mate Kapović, The *vòl'ā-Type Accent in Slavic, u: Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology. Zagreb 1 – 3 July 2005. Edited by Mate Kapović and Ranko Matasović, Zagreb 2007, 89–104
- Kapović – Vuletić *Grecizmi*: Mate Kapović – Nikola Vuletić, Refleks grčkoga v u hrvatskim »dalmatskim grecizmima«, Filologija 55 (2010) 37–59
- Katičić *Balkanprovinzen*: Radoslav Katičić, Die Balkanprovinzen, u: Günter Neumann – Jürgen Untermann (ur.), Die Sprachen im römischen Reich der Kaiserzeit. Kolloquium vom 8. bis 10. April 1974 (= Beihefte der Bonner Jahrbücher 40), Köln – Bonn 1980, 103–120
- Katičić *Balkans*: Radoslav Katičić, Ancient Languages of the Balkans 1, The Hague – Paris 1976
- Katičić *Božanski boj*: Radoslav Katičić, Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2008
- Katičić *Dichtung*: Radoslav Katičić, Auf den Spuren sakraler Dichtung des slawischen und des baltischen Heidentums, Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge G 377, Paderborn – München – Wien – Zürich 2003
- Katičić *Frühmittelalter*: Radoslav Katičić, Die Literatur des kroatischen Frühmittelalters aus philologischer und kulturgeschichtlicher Sicht, Sonderdruck 4 aus dem Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 120 (1983) 59–71
- Katičić *Gazdarica*: Radoslav Katičić, Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb – Mošćenička Draga 2011 [prošireni hrvatski prijevod knjige Katičić *Hauswirtin*]
- Katičić *Hauswirtin*: Radoslav Katičić, Die Hauswirtin am Tor. Auf den Spuren der großen Göttin in Fragmenten slawischer und baltischer sakraler Dichtung (= Schriften über Sprachen und Texte 6), Frankfurt am Main itd. 2003
- Katičić *Literatur*: Radoslav Katičić, Literatur- und Geistesgeschichte des kroatischen Frühmittelalters (= Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung, 40), Wien 1999
- Katičić *Litterarum studia*: Radoslav Katičić, Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja, Zagreb 1998 [hrvatski prijevod knjige Katičić *Literatur*]

- Katičić *Mažuranić*: Radoslav Katičić, Kulturnopovijesni kontekst *Slovnice Hrvatske* Antuna Mažuranića, u: Antun Mažuranić, Slovnica Hrvatska. Za gimnazije i realne škole. Dio I. Rječoslovje, pretisak Zagreb 2008 [v. Mažuranić *Slovnica*], 3–11
- Katičić *Novoštokavski*: Radoslav Katičić, O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i u cjelini standardne novoštokavštine, Filologija 8 (1978) 165–180
- Katičić *Počeci*: Radoslav Katičić, Uz početke hrvatskih početaka. Filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju, Split 1993
- Katičić *Raskrižja*: Radoslav Katičić, Na kroatističkim raskrižjima, Zagreb 1999
- Katičić *Undoing*: Radoslav Katičić, Undoing a “unified language”: Bosnian, Croatian, Serbian, u: Undoing an Redoing Corpus Planning, edited by Michael Clyne, Berlin – New York 1997, 165–191
- Katičić *Vinjine Jadranske etimologije*: Radoslav Katičić, Vinjine Jadranske etimologije, Folia onomastica Croatica 16 (2007), u tisku
- Katičić *Značenje*: Radoslav Katičić, Značenje Skokovih toponomastičkih etimologija za sliku najstarijih jezičnih i etničkih odnosa na hrvatskoj strani Jadrana, Folia onomastica Croatica 7 (1998) 131–140
- Katičić – Novak *Dva tisućljeća*: Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske. Izbor i tekst Radoslav Katičić i Slobodan P. Novak. Kataloška obrada Anica Ribičić-Županić, Zagreb 1987
- Klotz I–II: Handwörterbuch der lateinischen Sprache I–II, ur. Reinhold Klotz, 5. izdanje, Braunschweig 1874
- König *Plinius*: C. Plinius Secundus d. Ä., Naturkunde. Lateinisch-deutsch. Buch XXXII: Medizin und Pharmakologie: Heilmittel aus dem Wasser. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Joachim Hopp und Wolfgang Glöckner, Darmstadt 1995
- König – Winkler *Plinius*: C. Plinius Secundus d. Ä., Naturkunde. Lateinisch-deutsch. Buch IX: Zoologie: Wassertiere o d n o s n o Bücher XIV/XV: Botanik: Frucht bäume. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler, München 1979 o d n o s n o 1981
- Kortlandt *Accentuation*: F. H. H. Kortlandt, Slavic Accentuation. A Study in Relative Chronology, Lisse 1975
- Kortlandt *Chronology*: Frederik Kortlandt, On the relative chronology of Slavic accentual developments, Wiener Slavistisches Jahrbuch 52 (2006) 25–41

- Kortlandt *Serbo-Croatian*: Frederik Kortlandt, From Serbo-Croatian to Indo-European, Wiener Slavistisches Jahrbuch 51 (2005) 113–130
- Kranjčević *Gacka*: Milan Kranjčević, Rîčnik gäcke čakāvšćine. Kõnpoljski divân, Rijeka 2004
- Kranzmayer *Frühromanisch*: Eberhard Kranzmayer, Frühromanische Mundarten zwischen Donau und Adria in deutschen und slawischen Ortsnamen, Zeitschrift für Namenforschung XV (1939) 193–224
- Kronsteiner *Kroaten*: Otto Kronsteiner, Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische ethnische Gruppe?, Wiener Slavistisches Jahrbuch 24 (1978) 137–157
- Kronsteiner *Oberösterreich*: Otto Kronsteiner, Die slawischen Ortsnamen in Oberösterreich, u: Baiern und Slawen in Oberösterreich. Probleme der Landnahme und Besiedlung. Symposium 16. November 1978, red. K. Holter, Linz 1980, 211–228
- Kuntić-Makvić *Lucius*: Ivan Lučić, O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske / De regno Dalmatiae et Croatiae Ioannis Lucii. Priredila i prevela Bruna Kuntić-Makvić. Uvodna studija i bibliografija Miroslav Kurelac. Komentar Neven Budak [et alii] (= Latina et Graeca VII), Zagreb 1986
- Kurkina *Struktura*: L. V. Kurkina, Dialektnaja struktura praslavjanskogo jazyka po dannym južnoslavjanskoj leksiki. Narečna struktura praslovenskega jezika v luči južnoslovenske leksike, Ljubljana 1992 (= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 38)
- Kurtović Budja *Govori*: Ivana Kurtović Budja, Govori Makarskoga primorja. Fonologija i morfologija. Neobjavljeni doktorski rad, Zagreb 2009
- Kurtović Budja *Informacije*: Podatke o akcentuaciji „jadranskih“ hrvatskih riječi i zemljopisnih imena koje je autoru knjige dala Ivana Kurtović Budja (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu) na temelju vlastitoga poznavanja mjesnih govora i podataka koje je prikupila od drugih ispitanika
- Langston *Prosody*: Keith Langston, Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian, Bloomington, Indiana, 2006
- Lausberg I–II: Heinrich Lausberg, Romanische Sprachwissenschaft I: Einleitung und Vokalismus, 3. izdanje, Berlin 1969; II: Konsonantismus, 2. izdanje, Berlin 1967
- Lavnić *Slavonija*: Ilija Lavnić, Ikavski govor istočne Slavonije, Osijek 1983
- Lehfeldt *Einführung*: Werner Lehfeldt, Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie. 2., verbesserte und ergänzte Auflage. Mit einem Appendix von Willem Vermeer, München 2001

- Leskien *Grammatik*: August Leskien, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, 1. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre, Heidelberg 1914
- Ligorio *Glasovi*: Orsat Ligorio, Pregled razvitka dalmatskih glasova, http://www.oligorio.com/Download/ligorio_dalmatski.pdf
- Ligorio *Prirepci*: Orsat Ligorio, Prirepci nekim dalmatskim etimologijama, Dubrovnik IV (2006) 118–127
- Lindstedt *Phonology*: Jouko Lindstedt, The Notational Fallacy in Common Slavonic Phonology, Scando-Slavica 37 (1991) 108–122
- Lisac *Dijalekti*: Josip Lisac, Hrvatski dijalekti i jezična povijest, Zagreb 1996
- Lisac *Govori*: Josip Lisac, Hrvatski govori, filolozi, pisci, Zagreb 1999
- LLMAI: Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae. Redactionis praeses Marko Kostrenčić, membra Veljko Gortan, Zlatko Herkov, Zagrabiae MCMLXXIII
- Lončar *Zadar*: Milenko Lončar, Pozadina Porfirogenetovih etimologija Zadra i Duklje, Folia onomastica Croatica 3 (1994) 89–92
- Lončarić *Kajkavski*: Mijo Lončarić, Kajkavsko narječje, Zagreb 1996
- Lovrić-Jović *Talijanizmi*: Ivana Lovrić-Jović, Fonološka adaptacija talijanizama u dubrovačkim oporukama iz 17. i 18. stoljeća, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 32, Zagreb 2006, 173–192
- Lukežić – Zubčić *Grobnik*: Iva Lukežić – Sanja Zubčić, Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik), Rijeka 2007
- Malić *Etnici*: Dragica Malić, Toponimi, ktetici i etnici u *Žićima svetih otaca*, Folia onomastica Croatica 14 (2005) 23–36
- Malić *Povaljska listina*: Dragica Malić, Povaljska listina kao jezični spomenik, Zagreb 1988
- Malić *Red i zakon*: Dragica Malić, »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine, Rasprave Instituta za jezik 3, Zagreb 1977, 59–128
- Malić *Šibenska molitva*: Dragica Malić, Šibenska molitva (filološka monografija), Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973, 81–190
- Malić *Transkripcija*: Dragica Malić, Nedoumice u transkripciji stare hrvatske latinice, Suvremena lingvistika, godina 23, svezak 1–2., broj 43–44 (1997) 153–168
- Malić *Transliteracija*: Dragica Malić, Povaljska listina. Latinička transliteracija teksta, u: Obljetnica Povaljske listine i praga 1184–1984 (= Brački zbornik 15), Supetar 1987, 11–16

- Mareš *Hlaholice*: František Václav Mareš, Hlaholice na Moravě a v Čechách, u: Glagoljica. Jedanaest stoljeća jedne velike tradicije. Zbornik radova (= Slovo 21), Zagreb 1971, 133–199
- Mareš *Phonologie*: František Václav Mareš, Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavischen. Herausgegeben und redigiert von Angela Bergermayer und Georg Holzer. Mit zwei von Hanna Vintr aus dem Tschechischen sowie drei weiteren Aufsätzen (= Schriften über Sprachen und Texte 4), Frankfurt am Main itd. 1999
- Marvan *Contraction*: Jiří Marvan, Prehistoric Slavic Contraction. Translated by Wilson Gray. University Park and London: The Pennsylvania State University Press 1979
- Matasović *Chronology*: Ranko Matasović, Toward a relative chronology of the earliest Baltic and Slavic sound changes, *Baltistica* XL 2 (2005) 147–157
- Matasović *Gramatika*: Ranko Matasović, Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb 2008
- Matasović *Laringali*: Ranko Matasović, Odrazi indoeuropskih laringala u slavenskim jezicima, *Croatica* 45–46 (1997) 129–146
- Matasović *Latinski*: Ranko Matasović, Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika, Zagreb 1997
- Matasović *Resonants*: Ranko Matasović, The Proto-Indo-European syllabic resonants in Balto-Slavic, *Indogermanische Forschungen* 109 (2004) 337–354
- Matasović *Winterov zakon*: Ranko Matasović, Winterov zakon i baltoslavensko jezično zajedništvo, *Suvremena lingvistika*, godina 20, svezak 2, broj 38 (1994) 5–21
- Mayer *Illyrier I*: Anton Mayer, Die Sprache der alten Illyrier I: Einleitung. Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, Wien 1957
- Mayer *Illyrier II*: Anton Mayer, Die Sprache der alten Illyrier II: Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen. Grammatik der illyrischen Sprache, Wien 1959
- Mayer *Pabirci*: Antun Mayer, Pabirci iz povijesti jezika, *Nastavni vjesnik* 37 (1929) 257–266, 346–351 i 38 (1929–30) 139–147 [nisam navodio broj sveska jer je redundantan kada se navodi broj stranice]
- Mayer *Stanje*: Antun Majer [Mayer], Glasovno stanje slovenskih jezika za seobe Slovena na Balkansko poluostrvo. Preštampano iz II. Godišnjaka nastavnika podgoričke gimnazije, Podgorica 1931
- Mažuranić *Slovnica*: Antun Mažuranić, Slovnica Hrvatska. Za gimnazije i realne škole. Dio I. Rěčoslovje, Zagreb 1859 [pretisak Zagreb 2008]

- Meillet *Études*: Antoine Meillet, Études sur l'étymologie & le vocabulaire du vieux slave, Première partie, Paris 1902
- Meiser *Latein*: Gerhard Meiser, Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache, Darmstadt 1998
- Meyer-Lübke *REW*: W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch. 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg 1935
- Mihaescu *La langue latine*: H. Mihaescu, La langue latine dans le sud-est de l'Europe, Bukuresti – Paris 1978
- Mihaljević *Fonologija*: Milan Mihaljević, Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika, Zagreb 1991
- Mihaljević *Gramatika*: Milan Mihaljević, Slavenska poredbena gramatika. 1. dio Uvod i fonologija, Zagreb 2002
- Moguš *Čakavski*: Milan Moguš, Čakavsko narječje, Zagreb 1977
- Moguš *Fonologija*: Milan Moguš, Povijesna fonologija hrvatskoga jezika, Zagreb 2010 (= nova inačica knjige Moguš *Razvoj*)
- Moguš *Mažuranić*: Milan Moguš, Antun Mažuranić, Zagreb 1978
- Moguš *Razvoj*: Milan Moguš, Fonološki razvoj hrvatskoga jezika, Zagreb 1971 (vidi Moguš *Fonologija*)
- Moguš – Vončina *Latinica*: Milan Moguš – Josip Vončina, Latinica u Hrvata, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 11 (1969) 61–81
- Moravcsik *Constantine*: Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation by R. J. H. Jenkins, Budapest 1949
- Mošin *Dukljanin*: Ljetopis popa Dukljanina. Latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“. Priredio, napisao uvod i komentar dr. Vladimir Mošin. Hrvatski prijevod latinske redakcije: Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1950
- Muljačić *Dalmatisch*: Žarko Muljačić, Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache (= Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte 10), Köln – Weimar – Wien 2000
- Muljačić *Dalmatski*: Žarko Muljačić, Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji, *Rad (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti)* 327 (1962) 237–380
- Muljačić *Kòrčula*: Žarko Muljačić, O podrijetlu nesonima i ojkonima *Kòrčula*, *Folia onomastica Croatica* 16 (2007), u tisku

- Muljačić *Pomaci*: Žarko Muljačić, U kojim se zonama u sadašnjem trenutku smiju očekivati pomaci koji bi mogli doprinijeti boljem poznavanju 'Dalmatskoga'?, *Folia onomastica Croatica* 7 (1998) 207–220.
- Muljačić *Symbiose*: Žarko Muljačić, Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatien in struktureller Hinsicht, *Zeitschrift für Balkanologie* V (1967) 51–70
- Muljačić *Udina*: Žarko Muljačić, Contributi alla biografia di Antonio Udina Búrbur, u: *Studi linguistici in onore di Roberto Gusmani a cura di R. Bombi, G. Cifoletti, F. Fusco, L. Innocente, V. Orioles, Alessandria* 2006, 1281–1294
- Ockham *Texte*: Wilhelm von Ockham, Texte zur Theorie der Erkenntnis und der Wissenschaft. Lateinisch/Deutsch. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Ruedi Imbach, Stuttgart 2001
- Pape II: W. Pape, Griechisch-Deutsches Handwörterbuch II, Braunschweig 1866
- Paul et alii *Grammatik*: Hermann Paul, Mittelhochdeutsche Grammatik. 24. Auflage überarbeitet von Peter Wiehl und Siegfried Grosse, Tübingen 1998
- Pedersen *Nasalpräsentia*: Holger Pedersen, Die nasalpräsentia und der slavische akzent, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 38 (1905) 297–421
- Perić *Toma*: Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika / Thomae Archidiaconi Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić. Povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol. *Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo* Radoslav Katičić, Split 2003
- Pohl *Awaren*: Walter Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr., München 1988 (zweite, aktualisierte Auflage München 2002)
- Popović *Geschichte*: Ivan Popović, Geschichte der serbokroatischen Sprache, Wiesbaden 1960
- Popović *Substitution*: Ivan Popović, Zur Substitution des fremden *f* im Serbokroatischen, *Zeitschrift für slavische Philologie* 24 (1956) 32–47
- Poaljska listina: vidi Malić *Transliteracija*
- Putanec *Početak*: Valentin Putanec, Početak hrvatske pismenosti. Pitanje vremena postanka hrvatskoga latiničkoga lekcionara i hrvatske glose iz XI.–XII. stoljeća u latinskoj Radonovoj bibliji (VIII.–IX. stoljeće), *Forum god. 32, knj. 45, br. 7–9 (srpanj–rujan 1993)* 653–662

- Putanec *Sanctus*: Valentin Putanec, Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva *sanctus* u onomastici obalne Hrvatske, *Slovo* 13 (1963) 137–176
- Rački *Documenta*: Franjo Rački, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia I (= Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 7)*, Zagrabiae 1877
- Radulić *Rivanj*: Ladislav Radulić, Rječnik rivanjskoga govora, Zadar 2002
- Ramovš *Supstitucije*: Fran Ramovš, O prvotnih južsl. substitucijah za balk.-lat. *k, g* pred *e, i*, *Južnoslovenski filolog* VI (1926–1927) 153–165
- Raukar *Srednjovjekovlje*: Tomislav Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje, Zagreb 1997
- Red i zakon: vidi Malić *Red i zakon*
- Rešetar *Dialektstudien*: Milan Rešetar, Südslavische Dialektstudien I: Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten (= Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission, Linguistische Abtheilung, I), Wien 1900
- Rešetar *Proza*: Milan Rešetar, Najstarija dubrovačka proza (= Srpska akademija nauka, posebna izdanja, Knjiga CXCII, odeljenje literature i jezika, Knjiga 4), Beograd 1952
- Rešetar *Urkunden*: Milan Rešetar, Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts (Schluß.), *Archiv für slavische Philologie* 17 (1895) 1–47
- Rohlf's *Romanisch*: G. Rohlf's, Romanische Philologie I, Heidelberg 1950
- Sadnik – Aitzetmüller *Wörterbuch*: Linda Sadnik – Rudolf Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, Heidelberg – 's-Gravenhage 1955
- Schrader *Reallexikon*: Otto Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde II. Zweite vermehrte und umgearbeitete Auflage, ur. A. Nehring, Berlin – Leipzig 1929
- Schramm *Eroberer*: Gottfried Schramm, Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr., Stuttgart 1981
- Schwarz, *Mehrfache Entlehnung*: Ernst Schwarz, Mehrfache Entlehnung von Ortsnamen, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 1 (1925) 45–51
- Sekulić *Bački Hrvati*: Ante Sekulić, Rječnik govora bačkih Hrvata, Zagreb 2005
- Simić *Akcent*: N. Simić, O bilježenju akcenta u školskim čitankama. Prilog štokavskoj akcentuaciji. (Svršetak), *Nastavni vjesnik* VIII (1900) 103–114

- Skok I–IV: Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, Zagreb 1971; II, Zagreb 1972; III, Zagreb 1973; IV, Zagreb 1974
- Skok *Analiza*: Petar Skok, Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesta i lična imena. II. Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkoga materijala, Starohrvatska Prosvjeta n. s. 1/3–4 (1927) 161–196
- Skok *Byzance*: Petar Skok, Byzance comme centre d'irradiation pour les mots latins des langues balkaniques, Byzantion 6 (Bruxelles 1931) 371–378
- Skok *Dolazak*: Petar Skok, Dolazak Slovena na Mediteran, Split 1934
- Skok *Metod*: Petar Skok, Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku, Zbornik radova Filozofskog fakulteta I, Zagreb 1951
- Skok *Pojave*: Petar Skok, Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije (= Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XXV.), Zagreb 1915
- Skok *Prilozi*: Petar Skok, Prilozi k ispitivañu srpsko-hrvatskih imena mjesta, Rad Razreda historičko-filologičkoga i juridičko-filozofičkoga JAZU 224 (1921) 98–167
- Skok *Prilozi III*: Petar Skok, Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta III, Nastavni vjesnik XXIII (1915) 339–349
- Skok *Prilozi IV*: Petar Skok, Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta IV, Nastavni vjesnik XXIV/10 (1916) 657–667
- Skok *Raguse*: Petar Skok, Les origines de Raguse, Slavia 10 (1931) 449–498
- Skok *Simbioza*: Petar Skok, O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike, Razprave IV (Ljubljana 1928) 1–42
- Skok *SiR*: Petar Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja, 2 sveska [svi se citati odnose na 1. svezak], Zagreb 1950
- Skok *Toponomastika*: Petar Skok, Iz srpsko-hrvatske toponomastike, Južnoslovenski filolog VI (1926–1927) 65–95
- Skok *Uslovi*: Petar Skok, Uslovi života glagoljice, Slovo 3 (1953) 50–63
- Skok *Zadar*: Petar Skok, Postanak hrvatskog Zadra, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 1 (1954) 37–68
- Skok *Zamjena*: Petar Skok, O zamjeni vlt. \bar{u} > sl. y , Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 6 (1927) 1–7

- Snoj *Imena*: Marko Snoj, Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen, Ljubljana 2009
- Snoj *-men-Stämme*: Marko Snoj, Zur Akzentuierung der urslawischen neutralen *-men-Stämme*, Linguistica XXXIII Bojan Čop septuagenario in honorem oblata (Ljubljana 1993) 227–241
- Snoj *Slovar*: Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, 2. izdanje, Ljubljana 2003
- Solta *Balkanlinguistik*: Georg Renatus Solta, Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen, Darmstadt 1980
- Sommer *Handbuch*: Ferdinand Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre. Eine Einführung in das sprachwissenschaftliche Studium des Lateins. Vierte, neubearbeitete Auflage. Band I: Einleitung und Lautlehre von Raimund Pfister, Heidelberg 1977
- Stadnik *Palatalisierung*: Elena Stadnik, Die Palatalisierung in den Sprachen Europas und Asiens. Eine areal-typologische Untersuchung, Tübingen 2002
- Stang *Accentuation*: Christian S. Stang, Slavonic Accentuation, Oslo 1957
- Stang *Baltisch*: Christian S. Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, Oslo – Bergen – Tromsø 1966
- Stolz – Debrunner *Latein*: Friedrich Stolz – Albert Debrunner, Geschichte der lateinischen Sprache. Vierte Auflage von Wolfgang P. Schmid, Berlin 1966
- Strčić *Krk*: Petar Strčić, Otok Krk u doba “posljednjega” dalmatofona Antona Udine Burbura (XIX. st.), Folia onomastica Croatica 7 (1998) 237–266
- Szemerényi *Einführung*: Oswald Szemerényi, Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft, Darmstadt 1980
- Šekli *Accentology*: Matej Šekli, On Romance-Alpo-Slavic substitutional accentology: the case of pre-Slavic masculine substrate place names in Slovene, u: Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology, ur. Thomas Olander i Jenny Helena Larsson, Amsterdam – New York, NY 2009, 145–160
- Šimunović *Brač*: Petar Šimunović, Toponimija otoka Brača, Supetar 1972
- Šimunović *Istra*: Petar Šimunović, Toponimija Istarskog razvoda. U povodu sedamstogodišnjeg jubileja 1275. – 1975., Onomastica Jugoslavica 6 (1976) 3–34

- Šimunović *Jadran*: Petar Šimunović, Istočnojadranska toponimija, Split 1986
- Šimunović *Pabirci*: Petar Šimunović, Pabirci iz cresko-lošinjske dijalektologije i toponimije, *Folia onomastica Croatica* 7 (1998) 267–280
- Šimunović *Prilogodba*: Petar Šimunović, Hrvatska prilagodba romanskih toponima u razdoblju od kasne antike do predromanike, u: Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6–8. listopada 1992. Urednici Miljenko Jurković, Tugomir Lukšić, Zagreb 1996, 51–55
- Šimunović *Rječnik*: Petar Šimunović, Rječnik bračkih čakavskih govora, Supetar 2006
- Šimunović *Sakralni toponimi*: Petar Šimunović, Sakralni toponimi sa *sut-* + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike, *Folia onomastica Croatica* 5 (1996) 39–62
- Šimunović *Žminj*: Petar Šimunović, Žminj (OLA 22), u: Ivić – Brozović *Fonološki opisi* 229–234
- Šivic-Dular *Kontrakcija*: Alenka Šivic-Dular, Kontrakcija v slovanskih jezikih (v kontekstu poznopraslovenskega akcentskega pravila), *Slavistična revija* 46/1–2 (1998) 5–43
- Šturm *Refleksi*: Fran Šturm, Refleksi romanskih palataliziranih konzonantov v slovenskih izposojenkah, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927) 45–85
- Tafra *Gramatika*: Branka Tafra, Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić, Zagreb 1993
- Tekavčić *Stratifikacija*: Pavao Tekavčić, O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike, *Onomastica Jugoslava* 6 (1976) 35–56
- Tekavčić *Uvod*: Pavao Tekavčić, Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova), Zagreb 1970
- Trubetzkoy *Behandlung*: Nikolaj S. Trubetzkoy, Die Behandlung der Lautverbindungen *tl, dl* in den slavischen Sprachen, *Zeitschrift für slavische Philologie* 2 (1925) 117–122
- Trubetzkoy *Chronologie*: N. Troubetzkoy [Trubetzkoy], Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun, *Revue des Études slaves* 2 (1922) 217–234
- Trubetzkoy *Regen*: N. Trubetzkoy [Trubetzkoy], Urslav. **dvǔdžb* „Regen“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 4 (1927) 62–64

- Vaillant IV: André Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves. Tome IV: La formation des noms, Paris 1974
- Vasmer I–III: Max Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch I, Heidelberg 1976; II, Heidelberg 1979; III, Heidelberg 1980
- Vasmer *Schriften*: Max Vasmer, Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde II, ur. Herbert Bräuer, Berlin 1971
- Vermeer *Appendix*: Willem Vermeer, Appendix: Critical observations on the *modus operandi* of the Moskow Accentological School, u: Lehfeldt *Einführung* 131–161
- Vermeer *Comedy*: Willem Vermeer, Comedy of errors or inexorable advance? Exploring the dysfunctionality of the debate about the progressive palatalization of Slavic, u: Dutch Contributions to the Thirteenth International Congress of Slavists, Ljubljana August 15–21, 2003. Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 30), Amsterdam – New York 2003, 397–452
- Vinodolski zakon: Vinodolski zakon 1288. Faksimil / diplomatičko izdanje / kritički tekst / tumačenje / rječnik. Priredio Josip Bratulić, Zagreb 1988
- Vinja I–III: Vojmir Vinja, Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku I, Zagreb 1998; II, Zagreb 2003; III, Zagreb 2004
- Vinja *Fauna*: Vojmir Vinja, Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva 1–2, Split 1986
- Vuković *Istorija*: Jovan Vuković, Istorija srpskohrvatskog jezika. I dio: Uvod i fonetika, Beograd 1974
- Vukušić *Naglasak*: Stjepan Vukušić – Ivan Zoričić – Marija Grasselli-Vukušić, Naglasak u hrvatskome književnom jeziku (= Velika hrvatska gramatika. Knjiga četvrta), Zagreb 2007
- Vykypěl *Tituly*: Bohumil Vykypěl, Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích. Etymologie jako pomocná věda historická. Druhé, přepracované a rozšířené vydání i s dodatkem o šlechtických titulech v keltských jazycích, Praha 2011
- Winkler *Plinius*: C. Plinius Secundus d. Ä., Naturkunde. Lateinisch-Deutsch. Bücher III/IV. Geographie: Europa. Herausgegeben und übersetzt von Gerhard Winkler in Zusammenarbeit mit Roderich König, Darmstadt 1988
- Zubčić *Bašćanska ploča*: Sanja Zubčić, Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče, u: Drugi Hercigonjin zbornik. Uredio Stjepan Damjanović, Zagreb 2005, 449–464